అన్నమాచార్యులు
భారతీయ వాగ్గేయకారులు
తులనాత్మక పరిశీలనం
(పరిశోధన పత్ర సంకలనం)

ఆచార్య కె. కుసుమారెడ్డి
తెలుగుశాఖ
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాద్.

ANNAMACHARYULU
BHARATIYA VAGGEYAKARULU
Tulanatmaka Pariseelanam
(An Anthology of Research Articles)

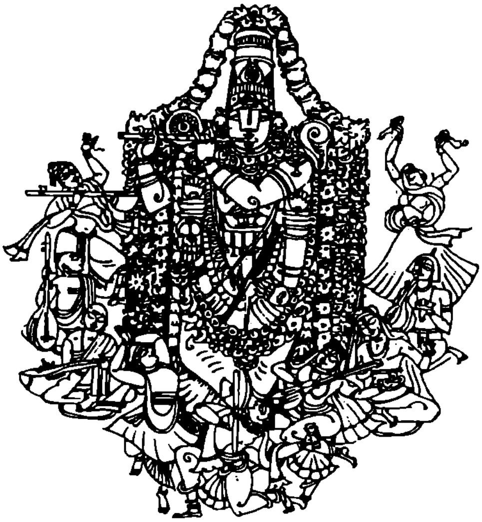

Editor
Prof. K. KUSUMA REDDY
Head of the Dept. of Telugu
Osmania University,
Hyderabad

2007

ANNAMACHARYULU BHARATIYA VAGGEYAKARULU

Tulanatmaka Pariseelanam

(An Anthology of Research Artiles)

Editor : **Prof. K. Kusuma Reddy,**

Head of the Dept. of Telugu, Osmania University, Hyd.

© Copy Rights : Reserved

Copies 1000

First Edition : September 2007

For Copies :

Prof. **K. Kusuma Reddy,**
H.No. 3-13-40/5/1,
East Srinivasapuram,
Ramanthapur, Hyderabad - 13.
Ph: 040- 65442197

DTP & Cover design & Printing:

Sri Uday Printers
#3-5-718/1, Vittalwadi X Roads,
Narayanguda, Hyderabad - 29.
Ph : 040-64511385

డా. వై.యస్.రాజశేఖర రెడ్డి

హైదరాబాదు

ముఖ్యమంత్రి
ఆంధ్రప్రదేశ్

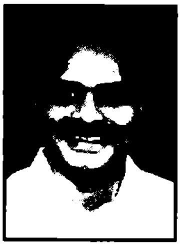

సందేశం

తెలుగుజాతి గర్వించదగ్గ వాగ్గేయకారుడు అన్నమాచార్య 600వ జయంత్యుత్సవాలను పురస్కరించుకొని ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం తెలుగు విభాగం తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానం, తిరుపతిలోని అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ పర్యాటక, సాంస్కృతిక శాఖల సంయుక్త సౌజన్యంతో 2007 ఆగస్టు 3,4 తేదీలలో "అన్నమయ్య-భారతీయ భాషల వాగ్గేయకారులు- తులనాత్మక అధ్యయనం" అనే అంశంపై రెండు రోజుల జాతీయ సెమినార్‌ను నిర్వహిస్తూ, యీ సందర్భంగా ఒక ప్రత్యేక సంచికను వెలువరించడం ముదావహం.

తెలుగుభాష మాధుర్యాన్ని, తెలుగు గడ్డపై వికసించిన సుస్వర సంగీతాన్ని కలబోసి వేలకు వేల పదాలను రచించిన మొదటి తెలుగు వాగ్గేయకారుడు, పదకవితా పితామహుడు అన్నమయ్య. రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, నేదునూరి కృష్ణమూర్తి వంటి ప్రముఖులు అన్నమయ్య పదాలను ప్రాచుర్యంలోనికి తేవడానికి ఎనలేని కృషిచేశారు.

నేడు వివిధ రంగాలకు చెందిన ప్రముఖులు ఒకే వేదికపై దేశంలోని వివిధ భాషలకు చెందిన వాగ్గేయకారులతో తులనాత్మకంగా పరిశీలించి, అన్నమయ్య సంగీత-సాహిత్య మేళవింపును అధ్యయనం చేయడం ఎంతైనా హర్షణీయం.

మహత్తర ఆశయంతో చేపట్టిన యీ రెండు రోజుల కార్యక్రమం సాహితీ సంగీత ప్రియులకు, ముఖ్యంగా యువతరానికి స్ఫూర్తిదాయకం కాగలదని ఆశిస్తున్నాను.

(వై.యస్. రాజశేఖరరెడ్డి)

ANAM RAMANARAYANA REDDY
Minister for Information & Public
Relations, Tourism, Culture
Cinematography, Archaeology and
Museums & Archieves

హైదరాబాదు

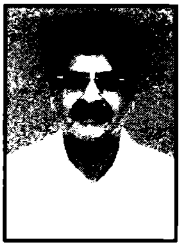

సందేశం

అచ్చ తెనుగు పదాలతో అత్యంత రమణీయమైన శైలితో వేలాది కీర్తనలు రచించిన తొలి తెలుగు వాగ్గేయకారుడు అన్నమయ్య తెలుగు సాహిత్య వినీలాకాశంలో ధృవతారగా నిలిచిపోయారు. పదకవితా పితామహుడు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు విరచించిన కీర్తనలు ఎంతో ప్రసిద్ధిగాంచాయి. పాశ్చాత్య దేశాల సంగీతం వెల్లువలో కొట్టుకుపోతూ సాంప్రదాయ సిద్ధమైన అస్తిత్వాన్ని కోల్పోతున్న అధునాతన యువ సమాజానికి సుసంపన్నమైన సాహితీ విలువలతో కూడిన అన్నమయ్య పదాలపై అవగాహన కల్పించేందుకు మరెంతో ప్రయత్నం జరగవలసి ఉంది. అన్నమయ్య, ఇతర వాగ్గేయ కారుల సాహిత్యంపై తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం చేస్తున్న కృషి అభినందనీయం. “తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు, భారతీయ భాషా వాగ్గేయకారులు - తులనాత్మక అధ్యయనం” పై టి.టి.డి అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం తెలుగుశాఖ హైదరాబాదులో రెండు రోజుల జాతీయ సదస్సును నిర్వహించడం ప్రశంసనీయం. ఈ సదస్సు నిర్వహణలో రాష్ట్ర పర్యాటక, సాంస్కృతిక శాఖ భాగస్వామ్యం వహించడం సంతోషం కలిగిస్తోంది. అన్నమయ్యతో పాటు త్యాగయ్య, క్షేత్రయ్య, పురందరదాసు తదితర వాగ్గేయకారులపై అధ్యయనం మరింత ముందుకు సాగడానికి ఈసదస్సు స్ఫూర్తి నివ్వగలదని ఆశిస్తున్నాను. సదస్సు విజయవంతం కావాలని హృదయపూర్వకంగా ఆకాంక్షిస్తున్నాను.

(ఆనం రామనారాయణ రెడ్డి)

కె.వి. రమణాచారి, ఐ.ఎ.యస్.,
కార్యనిర్వహణాధికారి,
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు,
తిరుపతి- 517 502.

అభిలాష

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు, తిరుపతి; తెలుగుశాఖ, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు సంయుక్తంగా **"శ్రీమాన్ తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు- భారతీయ భాషా వాగ్గేయకారులు"** తులనాత్మక అధ్యయనం పై జాతీయసదస్సును 2007 ఆగస్టు 3,4 తేదీలలో ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం ప్రాంగణంలో నిర్వహించడం, ఆ రెండు రోజుల్లో తెలుగు, హిందీ, ఇంగ్లీషు భాషల్లో వివిధ విశ్వవిద్యాలయాల నుండి ఆచార్యులు వివిధ సంస్థల నుండి ప్రముఖులు పాల్గొని పరిశోధక పత్రాలను సమర్పించడం హర్షణీయం.

తరతరాలకు స్ఫూర్తిదాయకమైన అన్నమాచార్యుల వారి సాహిత్యం, భారతదేశంలోని ఇతర పదకవుల సాహిత్యంతో పోల్చి చూచినపుడు అంతస్సూత్రంగా, అవిచ్ఛిన్నంగా ప్రవహించే వాహిని భక్తి అనీ అదీ విష్ణుభక్తి అని స్పష్టమవుతుంది. భారతీయ వాగ్గేయకారులందరు నవవిధ భక్తి మార్గాలలో సంకీర్తన మార్గాన్నెంచుకొని తరించిన వారేనని, హరినామస్మరణతో పునీతులైన వారేనని, పరమాత్మకు ప్రజలకు సన్నిహితులై ఆర్తిని ఆనందాన్ని పంచిన వారేనని తెలుస్తుంది.

భారతీయ వాగ్గేయకారుల తత్త్వాన్ని, వేంకటాచలపతి మహాత్మ్యాన్ని చాటుతున్న ఈ పరిశోధక పత్రాల సంపుటిని జిజ్ఞాసువులు, ఆసక్తిగల పాఠకులు అభినివేశంతో చదివి మంచి స్ఫూర్తిని పొందగలరని మా అభిలాష.

(కె.వి. రమణాచారి)

బి.యస్.రెడ్డి (భూమన్)
డైరక్టర్, శ్వేత,
ప్రత్యేక అధికారి, అన్నమయ్య 600 జయంతోత్సవాలు
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు,
తిరుపతి- 517 502.

అభిప్రాయం

అన్నమయ్య 600 జయంతి ఉత్సవాల సందర్భంగా తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు, తిరుపతి, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, తెలుగుశాఖ సంయుక్తంగా **"శ్రీమాన్ అన్నమాచార్యులు- భారతీయ భాషా వాగ్గేయకారులు- తులనాత్మక అధ్యయనం"** అనే అంశం మీద జాతీయ సదస్సును 2007 ఆగస్టు 3,4 తేదీలలో ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం కాంపస్ హైదరాబాదులో నిర్వహించడం జరిగింది.

అన్నమాచార్యుల సాహిత్యాన్ని భారతదేశం నలుమూలల్లోని వివిధ భాషల్లో ప్రసిద్ధులైన వాగ్గేయకారుల సాహిత్యంలో పోల్చి భేద సాదృశ్యాలను పరిశీలించి వివిధ విశ్వవిద్యాలయాచార్యులు, పండితులు మంచి పత్రాలను సమర్పించారు. అత్యంత వైవిధ్య భరితంగాను, నూతన దృక్పథంతోను సాగిన పత్ర సమర్పణ వాగ్గేయకారుల తత్త్వాన్ని చక్కగా ప్రస్ఫుటం చేశాయి.

తెలుగు,ఇంగ్లీషు, హిందీభాషల్లో సాగిన ప్రసంగాలు శ్రోతలను అలరించటమే గాక,కొంత చర్చకు అవకాశం కూడా కలిగించాయి. ఇటువంటి తులనాత్మక అధ్యయనం వివిధ భాషా సాహిత్యాల మధ్య మంచి అవగాహనకు దోహదం చేస్తుంది. మన సంస్కృతీ సంప్రదాయాలపై కొత్త వెలుగులు ప్రసరింపజేస్తుంది.

ఈ పరిశోధక పత్రాలు పుస్తకరూపంలో వెంటనే ఆవిష్కరింపబడటం అభినందనీయం. ఈ పుస్తకం పాఠకులకు ఆసక్తికరంగా ఉంటుందనీ పరిశోధకులకు ప్రయోజన కరంగా ఉంటుందనీ మా అభిప్రాయం.

(భూమన్)

ప్రొఫెసర్ కె. కుసుమారెడ్డి
అధ్యక్షులు, తెలుగుశాఖ,
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం

తొలిపలుకులు

పండిత పామర జనరంజకంగా పదకవితలు రచించిన శ్రీమాన్ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు కారణజన్ముడు. నందకాశంలో జన్మించిన ఆయన తన 16వ యేటనే శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామి సాక్షాత్కారం పొంది, రోజుకొక్క సంకీర్తన చొప్పున 32వేల సంకీర్తనలను రచించి, చరితార్థుడయ్యాడు. పల్లవి చరణాలతో కూడిన పద రచనకు మార్గదర్శకుడై 'పద కవితా పితామహుడు' గా కీర్తి గడించాడు.

అన్నమాచార్య కీర్తనల్లో సాహిత్యం, సంగీతం, భగవద్భక్తి త్రివేణీ సంగమంలా మేళవించి ఉంటాయి. తెలుగు వాగ్గేయ కారులలో అనేక వైష్ణవ క్షేత్రాలను సందర్శించి ఆయా క్షేత్ర మూర్తులపై వివిధ సంకీర్తనలను రచించిన ఘనత అన్నమయ్యకే దక్కుతుంది.

అన్నమయ్య భగవత్తత్త్వాన్ని అనేక జానపద గేయ రీతుల్లో రచించి, సామాన్యులకు అందించే ప్రయత్నం చేశాడు. గ్రాంథిక వ్యవహార భాషా శైలులలో పదకవితలల్లినాడు. జానపదుల జీవద్భాషను వాడి సంకీర్తనా రచనా శైలికి మార్గదర్శకుడైనాడు. అన్నమయ్య పెద తిరుమలయ్య, చిన తిరుమలయ్య కూడా పద రచనలు చేసి, వంశపారంపర్యంగా పదరచనకు పట్టం కట్టారు.

ఇహ పర శ్రేయోదాయకమైన తాళ్లపాక కవుల సంకీర్తనలను భక్తజనానికి అందించాలనే సదాశయంతో తిరుమల -తిరుపతి దేవస్థానంవారు 1978 సంవత్సరంలో అన్నమాచార్య

ప్రాజెక్టును స్థాపించారు. అప్పటి నుండి అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు వారు అన్నమాచార్య, ఇతర తాళ్లపాక కవుల సంకీర్తనల ప్రచారం, పరిశోధన, రికార్డింగ్ శాఖల సమన్వయంతో వివిధ కార్యక్రమాలను నిర్వహిస్తున్నారు. వేల కొలది సాహిత్య సభలను దేశం నలుమూలల జరుపుతున్నారు. అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు కళాకారులు వేలకొలది సంగీత కచ్చేరీలు చేస్తున్నారు. తాళ్లపాక కవుల సంకీర్తనలు ఆడియో కాసెట్లుగా విడుదల చేస్తున్నారు.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు 1949 సంవత్సరం నుండి అన్నమాచార్య వర్థంతి సభలను, 1978 సంవత్సరం నుండి అన్నమాచార్య జయంతి సభలను జరుపుతున్నారు. అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు వారు వివిధ విశ్వవిద్యాలయాల సమస్వయంతో తాళ్లపాక కవుల సదస్సులను నిర్వహిస్తున్నారు. తాళ్లపాక కవులపై పరిశోధన చేసే విద్యార్థులకు ఉపకార వేతనమిచ్చి ప్రోత్సహిస్తున్నారు.

అన్నమాచార్య ఆరవ శతజయంతి ఉత్సవాల్లో భాగంగా ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం తెలుగుశాఖ, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు, ఆంధ్రప్రదేశ్ పర్యాటక సంస్కృతిక శాఖల సమన్వయంతో ***"శ్రీమాన్ తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు - భారతీయ భాషా వాగ్గేయకారులు - తులనాత్మక అధ్యయనం"*** అనే అంశం పై జాతీయ సదస్సును నిర్వహించడం జరిగింది. ఈ సదస్సు 2007 ఆగస్టు 3,4 తేదీలలో ప్రొఫెసర్ జి. రామిరెడ్డి సెంటర్ ఫర్ డిస్టెన్స్ ఎడ్యుకేషన్ ప్లాటినం జూబ్లీ హాలు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదులో జరిగింది.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం చరిత్రాత్మకమైంది. దేశ విదేశీయ పండితులతో సుసంపన్నమైంది. ఆయా పండితుల ద్వారా అన్నమయ్య సాహిత్యంతో పాటు తెలుగు సాంస్కృతీ విశేషాల పట్ల జాతీయ-అంతర్జాతీయ స్థాయిలో ఆసక్తిని కలిగించే లక్ష్యంగా ఈసదస్సు సాగింది. పదకవులు ప్రజాకవులు. ప్రజల నాలుకలపై జీవించే కవులు. భగవంతుని హృదయంలో నిలుపుకొన్న కవులు. వారందరి రచనల్లోని అంతస్సూత్రం భక్తి. వారికి సాధనం సంగీతం. వారి లక్ష్యం బ్రహ్మానంద స్వరూపమైన పరమపదం. అలాంటి కవులను గూర్చిన పరిశీలన ప్రసంగాలు ఎంతో ఆసక్తికరంగా జరిగాయి.

తులనాత్మక అధ్యయనం గీటురాయివంటిది. కవి గుణ విశేషాలను నిగ్గుతేల్చే విధానమిది. భారతీయ వాగ్గేయకారులతో అన్నమయ్యను తులనాత్మకంగా పరిశీలించినపుడు భారతదేశంలో అన్నమయ్య స్థానం నిరూపితమవుతుంది. వివిధ భాషల్లో అన్నమయ్య సాహిత్యానికి విస్తృత ప్రచారం కలుగుతుంది. అనుకరణలు, ప్రభావాలు, సామాజికాంశాలు, సంస్కృతీ విశేషాలు ప్రకటితమవుతాయి. దేశ సమైక్యతకు దోహదం కలుగుతుంది. ఈ సదస్సులో హిందీ, తెలుగు, ఇంగ్లీషు భాషల్లో జాతీయ అంతర్జాతీయ స్థాయి పండితులు పత్ర సమర్పణ చేశారు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ నలుమూలల నుండి వివిధ విశ్వవిద్యాలయాల నుండి ఆచార్యవర్యులు, పండితులు, పరిశోధకులు ఈ సదస్సులో పాల్గొన్నారు. కాశీ నుండి కన్యాకుమారి వరకు బెంగాల్ నుండి మహారాష్ట్ర వరకు ఉన్న వాగ్గేయకారులను అన్నమయ్యతో పోల్చి భారతదేశం నలుమూలల నుండి పండితులు పత్ర సమర్పణ చేశారు. అన్నమయ్య సాహిత్యం అపారం. అది తరగని గని. అందులో రత్నాలెన్నో! అందుకున్నవారికి అందుకున్నన్ని. విద్యార్థులు, పరిశోధకులు ఈ సదస్సు లక్ష్యాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని ప్రయోజనం పొందారు. ఈ సదస్సు లక్ష్యం శాశ్వతం కావాలని ఈ పరిశోధన పత్రాలు పుస్తక రూపంలో ముద్రించడం జరిగింది. ఈ పుస్తకం తరతరాలుగా సాహిత్య ప్రియులకు, సంగీత ప్రియులకు ఉపయోగకరంగా ఉంటుందని భావిస్తాను.

కె. కుసుమారెడ్డి

(డా. కె. కుసుమారెడ్డి)

సదస్సు డైరక్టర్

కృతజ్ఞతాభివందన చందనాలు

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో తెలుగుశాఖ పక్షాన అన్నమయ్య- భారతీయ భాషా వాగ్గేయకారులు – తులనాత్మక అధ్యయనం అనే అంశంపై సదస్సును నిర్వహించాలని నేను సంకల్పించినపుడు నన్ను ప్రోత్సహిస్తూ తమ అపురూపమైన సందేశాన్ని అందించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రి వర్యులు డా. వై.యస్. రాజశేఖరరెడ్డి గారికి కృతజ్ఞతాభివందన చందనాలు.

ఈ సదస్సు నిర్వహణకు ఎంతో ఔదార్యంతో ఆర్థిక సహాయాన్ని, హార్దిక సందేశాన్ని అందించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాంస్కృతిక వ్యవహారాలశాఖామాత్యులు శ్రీ ఆనం రామనారాయణ రెడ్డి గారికి కృతజ్ఞతాభివందనాలు.

సదస్సు నిర్వహణకు నన్ను ఉత్సాహపరచి ప్రారంభ సమావేశానికి విశిష్ట అతిథిగా విచ్చేసి, తమ అమూల్యమైన సందేశాన్ని అందించిన గౌరవనీయులు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం వైస్ ఛాన్సలర్ ఆచార్య శ్రీ సులేమాన్ సిద్ధిఖిగారికి ధన్యవాదాలు.

సదస్సుకు రూపకల్పన చేసింది మొదలు చివరి వరకు అన్నింటా తమ అమూల్యమైన సలహాలతో సహకరించి,ప్రారంభసదస్సును చక్కగ నిర్వహించిన పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం పూర్వ వైస్ ఛాన్సలర్, కేంద్రసాహిత్య అకాడమీ అవార్డు గ్రహీత ఆచార్య ఎన్. గోపి గారికి ధన్యవాదాలు.

సదస్సును నిర్వహించడానికి తమ సహాయ సహకారాలను సంయుక్త నిర్వహణకు అనుమతిని మంజూరుచేసి ప్రారంభోత్సవ సమావేశానికి ముఖ్యఅతిథిగా విచ్చేసి, తమ చక్కటి ప్రసంగంతో సాహిత్యవేత్తలనందరిని ఆనందపరచిన సహృదయులు, గౌరవనీయులు శ్రీ కె.వి. రమణాచారి, ఐ.ఎ.యస్., గారికి ధన్యవాదాలు.

సదస్సు తలపెట్టిన నాటి నుండి అన్ని కార్యక్రమాలు సజావుగా సకాలంలో జరగడానికి సంపూర్ణంగా సహకారాన్ని అందించి, తగిన సూచనలిచ్చి అడుగడుగున నన్ను జాగృతం చేస్తూ సభ దిగ్విజయం కావడానికి కృషి చేసిన సహృదయులు గౌరవనీయులు శ్వేత డైరక్టర్, 600 అన్నమయ్య జయంతి ఉత్సవాల ప్రత్యేకాధికారి శ్రీ భూమన్ గారికి ధన్యవాదాలు.

సదస్సు నిర్వహణకు అడిగినదే తడవుగ తమ అనుమతిని మంజూరుచేసి, సమాపనోత్సవానికి అధ్యక్షులుగ విచ్చేసి, సందర్భోచిత ప్రసంగంతో సదస్యులను సంతోష పరచిన ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం రిజిస్ట్రార్ ఆచార్య ఎమ్. ముత్తారెడ్డి గారికి ధన్యవాదాలు.

సమాపనోత్సవానికి ముఖ్యఅతిథిగా విచ్చేసిన ప్రముఖులు, అవధానిగా సుప్రసిద్ధులు, తమ అద్భుతమైన ప్రసంగంతో సాహితీ వేత్తలను అలరించిన, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాంస్కృతిక వ్యవహారాల సంచాలకులు డా. రాళ్లబండి కవితా ప్రసాద్ గారికి ధన్యవాదాలు.

ప్రొఫెసర్ జి. రామిరెడ్డి జూబ్లీ హాలు వేదికగా సభను నిర్వహించడానికి అనుమతించిన ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ డిస్టెన్స్ ఎడ్యుకేషన్ డైరక్టర్ ఆచార్య భుజంగరావు గారికి ధన్యవాదాలు.

సభానిర్వహణకు తమ ఆర్థిక సహాయాన్ని సకాలంలో అందించిన ఉస్మానియా విశ్వ విద్యాలయం యు.జి.సి వారికి ధన్యవాదాలు.

సదస్సు విజయవంతం కావాలని తమ ఆశీస్సులందించిన ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ ఆర్ట్స్ & సోషల్ సైన్సెస్ కాలేజి ప్రిన్సిపాల్ ఆచార్య పి.ఎల్. విశ్వేశ్వరరావుగారికి, తెలుగు శాఖాధ్యక్షులు ఆచార్య పి. సుమతీ నరేంద్రగారికి, అభినందనలు అందించిన ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ ఆర్ట్స్ & సోషల్ సైన్సెస్ కాలేజి వైస్-ప్రిన్సిపాల్ ఆచార్య ఉమా రంగన్ గారికి, తెలుగు శాఖ ప్రణాళికా సంఘం అధ్యక్షులు ఆచార్య టి. కిషన్ రావుగారికి, సెమినార్ కార్యక్రమాన్ని సమగ్రంగా నివేదిక రూపంలో సమర్పించిన ఆచార్య ఎం.చెన్నప్పగారికి, కమ్మని భోజనంతో అందరినీ సంతృప్తిపరచిన గెస్ట్‌హౌస్ డైరక్టర్ డా. బూర్గుల కేశవులు గారికి, అన్ని విధాల తమవంతు సహకారాన్ని అందించిన తెలుగుశాఖ అధ్యాపక వర్గానికి పరిశోధనాత్మక పత్రాలను సమర్పించి సెమినార్‌ను దిగ్విజయం చేసిన మిత్రులందరికీ ధన్యవాదాలు.

సెమినార్ పత్రాలను అందంగాను సమయానుకూలంగాను ముద్రించిన ఉదయ్ ప్రింటర్స్ వారికి ధన్యవాదాలు.

కె. కుసుమారెడ్డి

(డా. కె. కుసుమారెడ్డి)
సదస్సు డైరక్టర్

లోపలి పేజీలో...

1.	అన్నమయ్య - త్యాగయ్య	- ఆచార్య ఎలవర్తి విశ్వనాథరెడ్డి	1
2.	అన్నమయ్య- క్షేత్రయ్య	- ఆచార్య ఎస్. గంగప్ప	10
3.	అన్నమయ్య- తరిగొండ వెంగమాంబ	- ఆచార్య కె.జె. కృష్ణమూర్తి	18
4.	అన్నమయ్య - సారంగపాణి	- ఆచార్య పి.జి.కుసుమకుమారి	25
5.	అన్నమయ్య-రాకమచర్ల వెంకటదాసు	- డా॥ ఎమ్. బాగయ్య	45
6.	అన్నమయ్య - రామదాసు	- డా॥ బూర్గుల కేశవులు	53
7.	అన్నమయ్య - పోతులూరి వీరబ్రహ్మం	- ఆచార్య ఎమ్. చెన్నప్ప	60
8.	సూరదాసు సాహిత్యం	- ఆచార్య పి. మాణిక్యాంబ	66
9.	అన్నమయ్య - గోదాదేవి	- డా॥ వి. జానకి	72
10.	తాళ్లపాక కవులు- అష్టచాప్ కవులు	- డా॥ ఆర్.సుమన్‌లత	79
11.	అన్నమయ్య - తూము నృరసింహదాసు	- డా॥ ఎం.ఎస్.కె. పూర్ణచంద్	89
12.	అన్నమయ్య - ఆళ్వారులు	- ఆచార్య టి.యస్.గిరిప్రకాశ్	103
13.	అన్నమయ్య - సూఫీ కవులు	- జి.బి. శంకరరావు	111
14.	అన్నమయ్య - జయదేవుడు	- డా॥ ఆకెళ్ళ విభీషణశర్మ	119
15	అన్నమయ్య - పురుషోత్తంచౌదరి	- ఆచార్య టి. జయామనోహర్	131
16.	Kanakadasa and Annamacharya	- Prof. K.G. Narayana Prasad	141
17.	Annamacharya and Sant Tukaram	- Prof. Shobha Deshmukh	150
18.	Annamacharya- Purandaradasa	- Prof. V. Kamalamma	159
19.	Comparative study of works of Saint Namadev & Annamayya	- Prof. Geeta Suresh kate	169
20.	Annmacharya in Sanskrit Lyrics	- Dr. M. Vijayasree	183
21.	A Study of Annamacharya Sringara Sankeertanalu and Tyagaraja's Naukacharitram	- Ms. P. Jayalakshmi	192
22.	अन्नमाचार्य व श्रीचैतन्य के दार्शनिकता का तुलनात्मक अध्ययन	- Dr. Sheela Mishra	215
23.	सन्तशिरोमणि अन्नमाचार्य भक्तिकल्लोलिनी	- Dr. Chotelal Tripati	227
	నివేదిక	- ఆచార్య ఎమ్. చెన్నప్ప	242

1

అన్నమయ్య - త్యాగయ్య

ఆచార్య ఎలవర్తి విశ్వనాథరెడ్డి
తెలుగుశాఖాధ్యక్షులు,
ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయం, విశాఖపట్నం.

తెలుగు సాహిత్యంలో పదకవిత్వానికి ఒక ప్రత్యేకత ఉంది. పద్యకవిత్వం కేవలం పండితుల్ని మాత్రమే అలరిస్తుంది. పద కవిత్వం పామర జనులకు కూడా పారవశ్యాన్ని కలిగిస్తుంది. ఏ వాఙ్మయంలోనైనా పద్య కవిత్వం కంటే పద కవిత్వమే ముందుపుడుతుంది. ప్రాక్తన మానవుడు సుఖదుఃఖాది అనుభూతుల్ని పొందినపుడు, తదనుగుణంగా ఆడిపాడుకోవడం ద్వారా పద కవిత్వం ఆవిర్భవిస్తుంది.

తెలుగు వాఙ్మయ చరిత్రను తెలిపే గ్రంథాలు మనకు అనేకం ఉండగా, పద కవిత్వానికి సంబంధించిన గ్రంథాలు, పరిశోధనలు చాలా తక్కువగా ఉన్నాయి. ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము అనే గ్రంథాన్ని రచించిన బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారు, 'తెలుగులో పదకవిత' అనే గ్రంథాన్ని రచించిన ఎస్. గంగప్పగార్ల కృషి ప్రశంసనీయమైనది. ఆచార్య ఎస్. గంగప్ప గారు తెలుగులోని పదకవిత్వ యుగ విభజనను సముచిత రీతిలో చేశారు.

తెలుగు పదకవిత్వంలో రెండు ప్రధాన యుగాలకు సారథులై నడిపించిన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు, త్యాగయ్యల జీవితాలు సాహిత్యానికే అంకితమయ్యాయి. వీరిరువురూ సంగీత సాహిత్యాలను జంట ప్రవాహాలుగా తమ సాహితీ ఝరిని నడిపించిన వాగ్గేయకారులు. కాలం వేరైనా అన్నమయ్య–త్యాగయ్యల లక్ష్యం ఒక్కటే. అన్నమాచార్య రచనలను సంకీర్తనలన్నా త్యాగయ్య కాలానికి వాటినే కృతులని వ్యవహరించినా వారి రచనల వెనుక ఉన్న పరమార్థం ఒకటే. సంగీతా సాహిత్యాల ద్వారా రసానందాన్ని కలిగించి జగత్తుకు హితం చెయ్యాలనే తపన వారి రచనల్లో అనేకచోట్ల కన్పిస్తుంది.

దేశి సంగీత ప్రబంధాలకు లక్షణం చెప్పడమే కాకుండా వాటికి లక్ష్యాలుగా అసంఖ్యాకమైన సంకీర్తనల్ని రచించి, పదకవితా పితామహునిగా ఖ్యాతి వహించాడు అన్నమయ్య. దేశి పలుకుబళ్ళు గ్రామ్య మధురోక్తులు శృంగార కీర్తనలలో ఎక్కువగా కన్పిస్తాయి. అన్నమయ్య వైరాగ్య కీర్తనల్ని మాత్రం గంభీరంగా ఉండాలని ఎక్కువగా సంస్కృతంలో రచించాడు. పదమనే పేరు అన్నమయ్య రచించిన సంకీర్తనతో సమానార్థకమే అయినా త్యాగయ్య నాటికి సంకీర్తన,కీర్తన, కృతి అనే పదాలు కూడా సమానార్థకాలుగానే వ్యవహరింపబడుతున్నాయి.

అన్నమయ్య 32 వేల సంకీర్తనల్ని రచించినట్లు చెప్తున్నట్లే, త్యాగయ్య కూడా 24వేల కృతుల్ని రచించాడని చెప్తారు. అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో ఉన్న లలితపదజాలం, ఉదాత్తమైన భావాలు, సదాశయాలు, నిత్యజీవితంలోనూ, సంభాషణలలోనూ వాడుకొనే లోకోక్తులు, సామ్యాలు త్యాగరాజు కృతుల్లోనూ దర్శనమిస్తాయి.

ఈరు దియ్యబేను వచ్చు (29-260)

'తల్లికి లేని ముద్దు దాదికా' (8-163) వంటి సజీవ భావబంధుర ప్రయోగాలను అన్నమయ్య ప్రయోగిస్తే త్యాగయ్య

"రూకలు పదివేలున్న చేరెడు నూకలు గతిగాని
కోకలు వెయ్యున్న కట్టుకొనుటకు ఒకటే గాని
ఊరేలిన తా పండుట మూడు మూరతావు గాని
నూరు భక్షణములిచ్చిన నోటికంతె గాని " మొదలగు ప్రయోగాలను తన కృతుల్లో ప్రయోగించాడు.

అన్నమయ్య - త్యాగయ్యలిద్దరూ లోకాన్ని బాగా దర్శించినవారే. సమాజంలో జరుగుతున్న ప్రతి అంశానికీ అక్షరాకృతినిచ్చారు. ప్రజలలోని విషయలోలత, దాంభికాచారాలు. ధనవంతుల గర్వజీవితం, జారచోరాది దురాచారాలు, అసమానత, కపటవర్తనలు వంటివాటిని తమ కీర్తనలలో ఖండించారు. ప్రతివారు సంసారంలో ఉంటూనే, సదాచారాలను వర్జింపక, సత్ప్రవర్తనతో నియమనిష్ఠలతో ప్రవర్తిస్తూ భగవద్భక్తిని కలిగి ఉండాలని ఉద్బోధించారు.

"హరిపూజ హరి సేవ హరికీర్తనంబు
హరిమననము ధ్యాన మనిశంబుదనకు " అని చిన్నన్న పేర్కొన్న అన్నమయ్య

భక్తితత్వమే త్యాగరాజులోనే దర్శనమిస్తుంది.

" అనేక జగదాధారివి నీవనే మదిని నెరనమ్మితిగా నే

మనే వాడనోయి నీ మది నెంచనే వద్దనుచు నాతని వేదుర" - అని త్యాగరాజు తన తత్వాన్ని పేర్కొన్నాడు.

అన్నమయ్య ఆరాధ్యదైవం శ్రీ వేంకటేశ్వర్వరుడు తాను రచించిన కీర్తనలన్నింటినీ వేంకటేశ్వరునికే అంకితం చేశాడు. త్యాగరాజు ఆరాధ్య దైవం రాముడు. తన కృతుల్ని రామునికే సమర్పించాడు. అన్నమయ్య అనేక దేవతామూర్తుల్ని వర్ణించినా వారందరికీ వేంకటేశ్వరునితో అభేదాన్ని పాటించాడు. త్యాగయ్య అన్ని దేవతామూర్తులలోనూ రాముడ్నే దర్శించాడు.

భక్తితత్వం : ప్రాపంచికమైన బంధాల నుండి విముక్తిని కలిగించే దైవచింతనతో సన్మార్గంలో ప్రజలను నడిపించాలన్నదే అన్నమయ్య ధ్యేయం. నవవిధభక్తి మార్గాలు, ఆరాధనలు, వేదాంతపరమైన విషయాలకు అధిక ప్రాధాన్యాన్నిచ్చి రచించాడు.

" ఇంతకంటె ఘనమిక లేదు

సంతత సౌఖ్యము జనార్ధనుడే "

" వేడుకుందామా వేంకటగిరి వేంకటేశ్వరుని " - మొదలగు అనేక కీర్తనల ద్వారా భక్తి తత్వాన్ని ఉద్బోధ చేశాడు త్యాగయ్య.

" చక్కని రాజమార్గములుండగ

సందుల దూరనేల ? ఓ మనసా

చక్కని పాలు మీగడ యుండగ

చీయన గంగాసాగర మేల - అని చేసిన జ్ఞానబోధలో సన్మార్గాన్ని నిర్దేశించాడు.

అన్నమయ్య - త్యాగయ్య కృతుల్లో లోకజ్ఞత కన్పిస్తుంది. మనం నిత్యం చూసే అనుభవించే సంఘటనల్నే సంకీర్తనల్లో ప్రస్తావిస్తూ కనువిప్పు కలిగించేటటువంటి హిత బోధ కూడా చేశారు.

" నిధి చాల సుఖమా....

రాముని సన్నిధి చాల సుఖమా

నిజము తెల్పుము మనసా" - త్యాగయ్య

" ఊరకయే గల్గునా రాముని భక్తి
సారెకును సంసారమని జొచ్చి
సారమని ఎంచువారి మనసున " - అని త్యాగయ్య అంటే - అన్నమయ్య

"కడలుడిపి నీరాడగాదలచు వారలకు
కడలేని మనసునకు గడమ ఎక్కడిది"
ఇతరులకు నిను నెఱుఁగదరమా
సతత సత్యవ్రతులు సంపూర్ణ మోహ
విరహితులెఱుంగుదురు నిను నిందిరా రమణా" - అంటూ సంసార సాగరంలో చిక్కుకొన్న జీవికి భగవత్ స్వరూపాన్ని తెలుసుకోవడం అసాధ్యమేనన్నాడు.

అన్నమయ్య త్యాగయ్యలిరువురి కీర్తనలలోనూ సంకీర్తనా బాహుళ్యం కన్పిస్తుంది. త్యాగయ్య రచించిన కీర్తననలలో దివ్యనామ సంకీర్తనలు, ఉత్సవ సంప్రదాయ కీర్తనలు, మేలుకొలుపు, పవ్వళింపు కీర్తనలు, మంగళహారతి కీర్తనలు, నీతిని బోధించు కీర్తనలు మొదలైనవి త్యాగయ్య కృతులలో ఉన్నాయి. మేలుకొలుపులు, సువ్విపాటలు, అల్లోనేరేళ్ళు, గొబ్బిపాటలు, జాజరలు, సోది, తుమ్మెద, చిలక, తందానలు, ఏల, కోలాటం, చందమామ, శోభనం, హారతి, నివాళి, ధవళ, ఉయ్యాల, లాలి, జోల, మంగళ, సాసముఖాలు, కూగూగులు, తాత్త్వికాలు, చాంగుబళాలు వంటి అనేక దేశి ప్రక్రియలకు చెందిన బాణీలను అన్నమయ్య రచించాడు.

అన్నమయ్యలోని శరణాగతి తత్త్వం త్యాగయ్య కృతుల్లోనూ కన్పిస్తుంది. త్యాగయ్యది ఆత్మాశ్రయ రీతి సొగసులు దిద్దుకొంది తనను తానే నాయికగా చేసుకొని శ్రీరాముని నాయుకునిగా భావించుకొని ముద్దిమ్మంటాడు. అన్నమయ్య వేంకటేశ్వరుడు, అలమేల్మంగలను నాయక- నాయికలుగా చిత్రీకరించి శృంగారకీర్తనల్ని రచించాడు.

త్యాగయ్య కీర్తనలలో కూడా అన్నమయ్య సంకీర్తనల వంటి నుడులు, జాతీయాలు ఎక్కువ.

" ఇలలోన సుఖము కలగన్న భాగ్యము
అనురాగములేని మనసున సుజ్ఞానము రాదు
అంబలి తిను వేళ అమృతమబ్బిన రీతి
ఎద్దునకేమి తెలియునటుకుల రుచి " - త్యాగయ్య.

అన్నమయ్య - జాతీయాలు :

" నీటిలో వ్రాత
ఏటిలో పైరు
చీకటి దవ్వుకొను
నీళ్ళు నములు " - మొదలగు అన్నమయ్య కొత్తగా కొన్ని పలుకుబడులను సొంతంగా తయారుచేశాడు కూడా.

" వరదం గలిపిన చింతపండు
వూరు వాడెడు చెలమ
జలధిలో వానలు " - అంటూ

సామెతలు :

" కుక్కకాటుకు చెప్పుటాట
విత్తొకటి వెట్టితేను వేరొకటి మొలుచునో
వెన్న చేత బట్టి నేయి వెదకినట్లు ....."

అన్నమయ్య శిష్ట వ్యవహారం, సామాన్య ప్రజావ్యవహారంలో ఉన్న భాషకు, గ్రాంథికానికి మూండింటికీ ప్రాధాన్యం ఇచ్చాడు. పండితుల్ని మెప్పించడానికి సంస్కృతంలో కొన్ని కీర్తనలు కూడా రచించాడు. జానపదుల్ని అలరించడానికి గ్రామ్యభాషను కూడా ప్రయోగించాడు. తెలుగు భాషలోని దేశిపదాలకు అధికంగా ప్రాధాన్యమిచ్చిన అన్నమయ్య వలెనే త్యాగయ్య కూడా తెలుగుభాషలోని సొగసులతో కీర్తనల్ని రచించాడు.

అన్నమయ్య - త్యాగయ్య ఇద్దరూ సంగీత సాహిత్యాలను భక్తి వేదాంతాలను సరిసమానంగా జీర్ణించుకొన్న ధీశాలులు. వీరిరువురి రచనలలోనూ విశాల దృక్పథం, కులమత భేద నిరసన, సాంఘిక దురాచారాల ఖండన, సమానత్వం, సమతావాదం, సంస్కరణాభిలాష,

లోకకళ్యాణం, జ్ఞానబోధ, చిత్తశుద్ధి, అశ్వాశ్వతమైన సుఖాలను విడిచిపెట్టమని బోధించడం, వంటి అనేక భావాలు సాదృశ్యంగా కన్పిస్తాయి.

వీరిరువురూ అనేక శాస్త్రాలను చదివిన పండితులే. త్యాగయ్య రచించిన ఘనరాగ పంచరత్నాలు, తిరువత్తియూరు పంచరత్నాలు, కోవూరు పంచరత్నాలు అతని పాండితీ ప్రకర్షను తెలియజేస్తున్నాయి. అన్నమయ్య కూడా వేదశాస్త్రాది విజ్ఞాన విశేషాంశాలెన్నింటినో తన సంకీర్తనల్లో పేర్కొన్నాడు.

అన్నమయ్య-త్యాగయ్యల జీవిత చరిత్రలో కూడా కొన్ని సామ్యాలు కన్పిస్తున్నాయి. అన్నమయ్య కాలం క్రీ.శ. 1408-1503. త్యాగయ్య కాలం 1867- 1947.

వీరిరువురి జీవితాలలో, ఆలోచనా విధానంలో భావపరంపరలో కూడా సాదృశ్యాలు కన్పిస్తున్నాయి. వంశపారంపర్యంగా పండిత కుటుంబాలలో జన్మించడం, భక్తితత్త్వం పుట్టుక నుండీ పరిమళించడం త్యాగయ్య జీవితంలో కన్పిస్తుంది. త్యాగయ్య తల్లి జయదేవుని అష్టపదులకు, పురందరదాసు, తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల కీర్తనలను నేర్పి పాడించేది. ఈ విధంగా అప్పటికే సంకీర్తనా వాఙ్మయంలో జగత్ప్రసిద్ధి పొందిన అన్నమయ్య ప్రభావం త్యాగయ్యపై ఉండడం సహజం. అయితే ఎక్కడా అన్నమయ్య ప్రభావానికి లోనైట్లు కనబడక, స్వతః సిద్ధమైన రచన, మధురమైన భావుకత, సజీవ బంధురమైన భాషా ప్రయోగాలు మధురోక్తులు, స్వీయానుభవాలు ఇవన్నీ కలిసి త్యాగయ్యను అన్నమయ్య ప్రభావం నుండి వేరుచేసి స్వతంత్రంగా నిలబెట్టాయి. త్యాగయ్య కాలానికి అప్పటికే దక్షిణ భారతదేశంలో సంగీత ప్రాబల్యం అధికంగా ఉంది. త్యాగరాజుతో పాటు శ్యామశాస్త్రి, ముత్తుస్వామి దీక్షితులు కర్ణాటక సంగీత చరిత్రను సువర్ణాధ్యాయాలలో లిఖిస్తున్నారు. సంగీతరత్న త్రయమని, సంగీతత్రిమూర్తులని ఖ్యాతి వహించిన ఈ ముగ్గురిలో ఒకడైన త్యాగయ్య తన స్వతంత్రమైన ధాతుకల్పనాత్మకతను కీర్తనలలో ప్రకటించి తన ప్రత్యేకతను చాటుకొన్నాడు.

నారాయణమూర్తి, లక్కమాంబ దంపతులకు పుట్టిన అన్నమయ్య, సీతమ్మ, రామబ్రహ్మం గార్లకు పుట్టిన త్యాగయ్య ఇద్దరూ అవతారపురుషులే.

1. అన్నమయ్య విష్ణు ఖడ్గమైన నందకాంశతో జన్మిస్తే త్యాగయ్య వాల్మీకి, నారద, సరస్వతుల అంశతో జన్మించాడు. (వీరి తల్లిదండ్రులకు తిరువానూరు త్యాగరాజస్వామి స్వప్నంలో కనిపించి ఈ విధంగా చెప్పాడట.)

2. అన్నమయ్య తన 16వ ఏటనే వేంకటేశ్వరుని సాక్షాత్కారం పొందాడు. త్యాగయ్యకు కూడా ఈ దివ్యపురుషుల సాక్షాత్కారం లభించింది. నారదుడే స్వయంగా యతివేషంలో వచ్చి స్వర్ణార్ణవమనే సంగీత గ్రంథాన్ని ఇచ్చినట్లుగా ప్రతీతి. రామసాక్షాత్కారం కూడా లభించింది.

3. తమ సంకీర్తనలను నరాంకితం చేయడానికి అన్నమయ్య, త్యాగయ్యలిరువురూ అంగీకరించలేదు. నరహరిని కీర్తించిన నోట నరుని కీర్తించనని అన్నమయ్య నిర్ద్వంద్వంగా చెప్తే త్యాగయ్య -

" నిధి చాలా సుఖమా ....
రాముని సన్నిధి చాల సుఖమా
నిజముగ తెల్పు మనసా ....
మమతా బంధనయుత నరస్తుతి సుఖమో
సుమతి త్యాగరాజ నుతుని కీర్తన సుఖమో.... " అని వివేచన చేశాడు.

ఇహలోక సౌఖ్యాల మీద ఆసక్తి లేకపోవడం, ఇరువురిలోనూ కన్పిస్తుంది. ఈ విషయంలో త్యాగయ్య ఘనత కొనియాడదగినది. ఎన్నో కష్టాలుపడుతూ జీవనాధారంలేని స్థితిలో కూడా రెండవ శరభోజి పంపిన కానుకలను తిరస్కరించిన నిరాడంబరజీవి మహాయోగి.

వీరిరువురిలోనూ కనిపించే మరొక సామ్యం క్షేత్రపర్యటన. అనేక దివ్యక్షేత్రాల్ని దర్శించి, అక్కడ ఉన్న అర్చామూర్తులపై కీర్తనల్ని రచించడమనే సామ్యం ఉంది.

అన్నమయ్య తన చుట్టూ ఉన్న రాయలసీమలోని కడప, కర్నూలు, అనంతపురం జిల్లాలను, గుంటూరు, నెల్లూరు జిల్లాలను దర్శించి, ఆయా ప్రాంతాలలో ఉన్న దేవతలపై సంకీర్తనల్ని రచించాడు.

ఓగునూతల నృశింహుని,ఒంటిమిట్ట కోదండరాముని, కోన చెన్నకేశవుని, గాలివీడు వేంకటేశ్వరుని చింతకుంట చెన్నకేశవుని, తిరుమల వేంకటేశ్వరుని, తత్పరిసర దేవతా క్షేత్రాల్ని అనేకమైన వాటిని దర్శించాడు.

సంగీత, సాహిత్యం, జ్యోతిష్య మంత్ర శాస్త్రాలలో అపార పాండిత్యం కల త్యాగయ్యను కాంచీపుర పీఠాధిపతి ఆహ్వానించిన మీద త్యాగయ్య కంచిని దర్శించారు. దారిలో అనేక

క్షేత్రాలను, ఇంకా కోవూరు, నాగలాపురం, తిరుపతి, పుత్తూరు, ఘటికాచలం, నాగపట్టణం, శ్రీరంగం వంటి ప్రాంతాలను సందర్శించిన వారే.

ఇద్దరూ కారణజన్ములు కావడంలో చిరకాలం జీవించి సంగీత సాహిత్యాలకు పుష్టినిచ్చారు. వయోభారాన్ని కూడా లెక్కచేయక ఆశయ సాధన కోసం భక్తి ప్రచారం కోసం కృషి చేసిన ఘనత వీరిదే.

చరమ కాలంలో త్యాగరాజు కీర్తి మహావాగ్గేయకారునిగా పరమ భక్తాగ్రేసరుడైన దేశికునిగా తారాస్థాయికి చేరింది. శ్రీవేంకటేశ్వరునిలో ఐక్యమయ్యేంత వరకు రోజుకో కీర్తనను రచించి సమర్పించిన పదకవితా పితామహునిగా ఖ్యాతివహించాడు.

ఈ ఇద్దరి అవతారపురుషుల అవతార సమాప్తి సంగీత సాహిత్య జగత్తులో దివ్య జ్యోతుల్ని నింపింది. క్రీ.శ. 1503 (దుందుభి సంవత్సర, ఫాల్గుణ, బహుళద్వాదశి) న అన్నమయ్య - క్రీ.శ. 1847 (పుష్యబహుళ పంచమి రోజున త్యాగరాజు దివ్యధామాన్నలంకరించారు.

కాలాలు వేరైనా, ప్రాంతాలు వేరైనా సంగీతం ఒక వేదాంతమని, సాహిత్యం ఒక దివ్య ఔషధమని చాటి చెప్పిన ఘనత వీరిరువురిదే.

అన్నమయ్య కవిత సంగీత, సాహిత్య రంగాలలో సమానంగా ప్రాతినిధ్యం వహిస్తే, త్యాగయ్య కవితలో చక్కని సాహిత్యాంశాలున్నా, వాటిలోని సంగీత శిల్పం అధిక ప్రాచుర్యంలోనికి వచ్చింది. ఏది ఏమైనా వీరిరువురి కృషీ శ్లాఘనీయమైనదే. సమాజానికి సాత్త్వికోదయం కలిగించి సంస్కరించే మహదాశయం కలవి.

" సంగీతమపి సాహిత్యం
సరస్వత్యాః స్తన ద్వయమ్
ఏకమాపాత మధురం
అన్యదాలోచనామృతమ్ "

***

ఉపయుక్త గ్రంథసూచిక

1. అనంతకృష్ణ శర్మ రాళ్ళపల్లి - *ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనలు* - తి.తి.దే. ప్రచురణలు

2. ఆనందమూర్తి వేటూరి - *తాళ్ళపాక కవుల పదకవితలు భాషా ప్రయోగ విశేషాలు*
   ప్రభాకర ప్రచురణలు, హైదరాబాద్-1976.

3. గంగప్ప. యస్ - *తెలుగులో పదకవిత*
   శశీ ప్రచురణలు, శ్రీనివాసనగర్,
   గుంటూరు - 1983.

4. ప్రభాకరశాస్త్రి వేటూరి - *అన్నమాచార్య చరిత్రము, తి.తి.దే. 1949.*

5. శ్రీత్యాగరాజ కీర్తనలు - ఆంధ్రగాన కళాపరిషత్,
   రాజమండ్రివారి ప్రచురణ

6. *శ్రీత్యాగరాజ శతార్షికోత్సవ సంచిక* - ఆంధ్రగాన కళాపరిషత్,
   రాజమండ్రివారి ప్రచురణ

7. రజనీకాంతరావు బాలాంత్రపు - *ఆంధ్రవాగ్గేయకార చరిత్రము,*
   పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
   ప్రచురణ - 2001.

***

అన్నమయ్య - క్షేత్రయ్య

ఆచార్య ఎస్. గంగప్ప
విశ్రాంతాచార్యులు, నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం,
గుంటూరు

తెలుగులో ప్రప్రథమ వాగ్గేయకారుడు అన్నమయ్య. పదకవితా పితామహుడనీ, సంకీర్తనాచార్యుడనీ అన్నమయ్యకు బిరుదులున్నాయి. ఆ మహా వాగ్గేయకారుని తరువాత అంతటి గొప్ప పదకర్త క్షేత్రయ్య. అన్నమయ్య రాయలసీమకు చెందిన మహనీయుడు కాగా, క్షేత్రయ్య దివిసీమకు కీర్తి తెచ్చిన వాగ్గేయకారుడు. ఇద్దరిమధ్యా వందేళ్లు వ్యత్యాసం. అయినా అన్నమయ్య – క్షేత్రయ్యలలో సామ్యాలు, సాధర్మాలు అనేకం. భావంలో, భావనలో పదరచనా శిల్పంలో వర్ణనలో, అలంకార ప్రయోగంలో, భక్తి, రక్తి, మధురభక్తిలో, రసభావాలను వ్యంజించడంలో అత్యంత సన్నిహితంగా ఉంటూనే మరింత ముందుకు వెళ్లి అన్నమయ్య కంటే నూతన సాహిత్య సమ్మేళనంలో అభినయం జోడించిన అభినయవేత్త క్షేత్రయ్య.

మహా గేయ కవి జయదేవుడే 15 వ శతాబ్దంలో అన్నమయ్యగా, తదనంతరం వందయేళ్లకు క్షేత్రయ్యగా జన్మించినట్లు కీ.శే. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారి భావన. తెలుగు పదకవితా కన్యకు పితామహుడు తాళ్లపాక అన్నమయ్యగారంటిని. కాని జనకుడే క్షేత్రయ్య అని పేర్కొన్న కీ.శే. రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మగారి మాటలు అక్షర సత్యం.

అన్నమయ్య 1408లో జన్మించి, 1503లో దివ్యధామం చెందిన మొదటి వాగ్గేయకారకుడు కడపజిల్లా తాళ్లపాకలో జన్మించి, కాలాంతరంలో శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి మహాభక్తుడై, తిరుమల తిరుపతిలలో నివసిస్తూ ఆస్వామి మీద శ్రీవేంకటేశ్వర ముద్రతో 32వేల సంకీర్తనలు రచించిన మహనీయుడు. అవి శృంగార సంకీర్తనలు, ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనలని రెండు విధాలు. అలివేలుమంగా, శ్రీవేంకటేశ్వరుల అలౌకిక శృంగారాన్ని అభివర్ణిస్తూ, ఆధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లో ఆధ్యాత్మిక సంపదనంతా కలబోసి, శృంగార, ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనలను ఆడపాడి,

తాను తరించి, ప్రజలను తరింపజేయడానికి సంకీర్తనా వాఙ్మయాన్ని సృష్టించిన మహా దార్శనిక స్రష్ట అన్నమయ్య.

క్షేత్రయ్య మొదటి పేరు వరదయ్య. కృష్ణాజిల్లా దివిసీమలోని మొవ్వలో 1590లో జన్మించి, 1675 దాకా జీవించినట్లు తెలుస్తుంది. మొవ్వలో వెలసిన మువ్వ గోపాలుని పై అదే ముద్రతో, దక్షిణదేశంలోని మధుర, తంజావూరు నాయక రాజుల ఆదరాభిమానాలకు, ఆ వెనుక గోల్కొండ పాదుషా గౌరువాదరాలకు పాత్రుడై అనేక వేలలో శృంగార పదాలు రచించినా, ఈనాడు మనకు మూడు వందల పైగా కొన్ని పదాలు లభిస్తున్నాయి. క్షేత్రయ్య యుగంలో నాటి నుంచి పదమంటే శృంగార పదమని ప్రఖ్యాతి లోకంలో లభించింది. కారణం క్షేత్రయ్య పదాలు కేవలం శృంగార పదాలు మాత్రమే.

అన్నమయ్య పదాలలోని భాష లలిత సుందరంగా ఉండి రసభావ కావ్యంజకమై సంగీతానికి ఒదిగినట్లు విదితమవుతుంది. తిక్కన తరువాత తెలుగుదనానికి అత్యంత ప్రాముఖ్యం ఇచ్చిన మహనీయుడు అన్నమయ్య. అంతకంటే పలుకు పలుకున తేనెలొలుక బలికిన క్షేత్రయ్య పదాల్లోని భాష మరింత మనోహరం, మధురమంజులం. ఈ మహా వాగ్గేయకారుల భాషలో తెలుగు పలుకుబడి, నుడికారం, ఉత్తరోత్తరం బలీయంగా, విశిష్టంగా ఉండడం విశేషం. ఈ వాగ్గేయకారుల భాషా సేవ అనన్య సామాన్యం. పద్య కవుల కంటే ఈ పద కవులు భాషలో సారళ్య, సౌలభ్యాలు సాధించారు.

పద్యకవిత రాజ గౌరవ పాత్రమై రాజ్యమేలుతుండిన రోజులలోనే అన్నమయ్య భక్తి, నీతి, వైరాగ్యాలతో బాటు ఆధ్యాత్మిక చింతనా పారవశ్యంతో ప్రజలను ప్రభోదించడం కోసం పద రచన చేసి వాగ్గేయకారుడుగా ప్రసిద్ధికెక్కాడు. పద్యంకంటే భక్తి ప్రబోధానికి పాట అనువైందని అన్నమయ్య గ్రహించాడు. అందుకే శృంగార పదాలు రచించినా అందులో మధుర భక్తిని సమన్వయించి, జీవాత్మ పరమాత్మలో సమైక్యం చెందడానికి అవసరమైన రీతిలో ప్రభోదించాడు. శృంగార సంకీర్తనల్లో నాయిక అంటే జీవుడు అన్నమయ్యగా, నాయకుడు భగవంతుడు శ్రీవేంకటేశ్వరునిగా భావించి, వివిధ విధాల శృంగార రీతులలో భక్తుడు భగవంతుని చేరడానికి చేసే ప్రయత్న రీతుల్ని అభివర్ణించాడు. ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనల్లో లోక వ్యవహార సముదాచార రీతుల్ని ఉదహరిస్తూ, వివిధ పద్ధతుల్లో భగవద్భక్తిని, సమాజంలో పాటించవలసిన ధర్మాన్ని, నీతిని, చివరి దశలో వైరాగ్యాన్ని పాటించే పద్ధతిని అన్నమయ్య

వేనోళ్ల వర్ణించి, వివరించి తరించాడు. క్షేత్రయ్య కేవలం శృంగార పదాలనే రచించినా, అందులో నాయికా నాయక పతిపత్నీ భావ- సముస్మేషణా శృంగారాన్ని వర్ణించినా, జీవాత్మ పరమాత్మల భావాన్ని మధురభక్తి పరిపూర్ణంగా రచించి, ప్రచారం చేసిన మహనీయుడు. మధుర, తంజావూరులలోనే గాక, దక్షిణ దేశం మొత్తంలో గోల్కొండలోనూ ఆంధ్రదేశమంతటా ఈ శృంగార పదాలకు ప్రచారం తెచ్చిన వాగ్గేయకారసత్తముడు క్షేత్రయ్య.

అన్నమయ్య పదాల్లో సాహిత్యం ప్రధానమూ, సంగీతం, గుణం, క్షేత్రయ్య పదాల్లో సంగీత సాహిత్యాలు సమ్మిళతమై, అభినయం ప్రధానమైంది. త్యాగయ్యలో సాహిత్యం సంగీత ప్రాధాన్యం వహించిందనే పెద్దల మాటల్లో సత్యముంది. కనుకనే తెలుగు జాతి అభినయం కూచిపూడి అభినయం క్షేత్రయ్య పదాభినయంతో పరిపుష్టమవుతున్న విషయం విజ్ఞులకు తెలిసిందే. అన్నమయ్య తదనంతరం రచించిన తక్కువ పదాల్లోనే క్షేత్రయ్య అధికంగా నూతన రాగాలను ప్రయోగించినట్లు సంగీతజ్ఞుల అభిప్రాయం.

ఈ మహావాగ్గేయకారులైన అన్నమయ్య- క్షేత్రయ్యల పదకవితా వైభవం సహృదయ రంజకమై, అత్యంత రసానందభూతుల్ని కలిగించి, పరమానందభరితుల్ని చేస్తుంది. పల్లవి, అనుపల్లవి సామాన్యంగా మూడు చరణాలతో పదం ఒప్పుతూ ఉంటుంది. ఒక్కొక్క పదమూ స్వయం సంపూర్ణమై రససంభరితమై, సహృదయ రంజకమై అనంతానందాన్ని కలిగిస్తుంది. అంటే ఒక్కొక్క పదమూ ఒక్కొక్క ముక్తకం. అన్నమయ్య అనేక పదాల్లో పల్లవి, మూడు చరణాలు ఉంటాయి. సకృత్తుగా అనుపల్లవి కనిపిస్తుంది. క్షేత్రయ్య పదాల్లో పల్లవి, అనుపల్లవి, మూడు చరణాలు ఉంటాయి. ఇది పదలక్షణాన్ని గూర్చిన సామాన్య లక్షణం. కేంద్ర బిందువులైన ఒక భావాన్ని పల్లవిలో ప్రారంభించి, అనుపల్లవిలో ద్విగుణీకృతంచేసి, చరణాల్లో రసభావాలను విస్తరింపజేసి, సహృదయ రం[illegible]కం చేసి, సంగీతంతో అభినయంలో పారవశ్యం చెందించడం ఏ పదంలో అయినా ముఖ్య విషయం.

పద రచనకు ఆద్యుడు అన్నమయ్య. తదనంతరం క్షేత్రయ్య ఆ మార్గంలో పదరచనలో పుష్టిని, తుష్టిని సాధించాడు. అయినా ఈ యిద్దరు పదకర్తల్లో సామ్యాలు గోచరిస్తాయి. వాటిని క్రమంగా పరిశీలిద్దాము.

నాయికా నాయక వర్ణనలో క్షేత్రయ్య సూక్ష్మాతిసూక్ష్మంగా తన ప్రతిభను ప్రకటిస్తూ పదరచన చేశాడు. విరహ జ్వాలతో బాధపడే నాయిక మానసిక స్థితి :

"ఏల వలచితినోయమ్మా ! ఎట్లా వేగింతునే కొమ్మా || పల్లవి ||
ఈలాగౌ తిరుగనైతి - యెదగిరి చెలువ రాయనిపై || అ. పల్లవి||
అన్నాహారములేదు నానబాలు తేనె చేదు...." || ఏల ||

అని విరహోత్కంఠిత అయిన నాయిక వేదనను అతి సూక్ష్మంగా వర్ణించాడు క్షేత్రయ్య.

ఇలాగే అన్నమయ్య నాయికా విరహాన్ని వర్ణించిన తీరు అమోఘం. నాయికా విరహాన్ని గూర్చి చెలులు నాయకునకు తెలపాలనుకొన్న అంశం ఈ కింది పదంలో వర్ణితం.

"ఇందు మీద పతిభావ మెట్లానో యేమా ...
విందుగా జెలువునకు విన్నవించవే ...... || పల్లవి ||
కోకిల కూతకుగానే గుండెజల్లురనె చెలి
పూవక పూచినయట్టు పులకించె
మావి నుండి అంతలోనే మదనభూతము సోకె...
పోవులైన పుప్పొడినే పోయరేబడిమ || ఇందు ||

కుపిత అయిన నాయక చెలులతో నాయకుని గూర్చి చెప్పిన రీతిని ఇద్దరు పదకర్తలు వర్ణించిన తీరు గమనించ దగ్గ విషయం.

క్షేత్రయ్య : *"అడుగరమ్మా యతని పై నేనూరక అలిగినానటరే !*
పదుచు తనము నూని మువ్వగోపాలు రాయుని ఆన బెట్టి ||అడుగురమ్మ ||

ఇదే రీతిలో అన్నమయ్య పదం గమనించగలం.

అన్నమయ్య : *"ఏది నిజమని మీరు యెట్టు వొడబడి ంనారే*
ఆది నుండి యీ కతలు అడుగరే యాతని...."

క్షేత్రయ్య మనోజ్ఞ పద రచనలో మహాశిల్పి. నాయకుని రతి యనంతరం వేషాన్ని తిలకించిన నాయక ఆయన అన్యకాంత భోగ చిహ్నాలను చూసి, తన సరసకు చేరకుమని తోసి పుచ్చుతూ అంది ఈ పదంలో....

" చాలు చాలు ఈ చిన్నెలతో నాదు సరసకు జేరకుర ... || పల్లవి ||
చాలు ఈ చిన్నెలు సాగవు నా వద్ద మువ్వగో
పాలా ! భామ వద్దికే పోర
కన్నుల వీడెముతో కాటుక మోవితో
వెన్నున కీల్జడ వేటుతోను
కన్నియ సంపుల గాజుల నొక్కులతోను
వన్నెకాడ నుదుటను నున్న లత్తుకతోను.... || చాలు ||

నిద్దుర మబ్బుతోను నిందు బదలికతోను
ముద్దియ కలసిన ముదముతోను
నిద్దంపు చెక్కిళ్ళ నెలవంకలతోను
వద్దురా పద్దులు వగకాడ నాతోను.... || చాలు ||

అల దాని కుచముల నలదిన జవ్వాజి
కలయర స్థలము నూగంటి నన్నంటరాకు
బలిమి చేసే వల చాలు మువ్వగోపాల
అల నాడె గూడిన చెలిమి పదివేలు.... || చాలు ||

– ఈ క్షేత్రయ్య పదానికి మూలమేమో అనదగ్గ అన్నమయ్య సంకీర్తన పరిశీలనార్థం.

' ఎవ్వరు నెరుగరంటా యేల బొంకేరు
నవ్వేరు మిముజూచి నలినాక్షు లెల్లను ... || పల్లవి ||
చెలియ నుదిటి మీద చిన్నారి కస్తూరి బొట్టు
చెలువు మీరగ నీ చెక్కుల నంటె
నిలువు నామము నీది నెలత నుదుట నంటె
తల కొన్న గురుతులు తారుమారు లాయను.... ||ఎవ్వరు ||
కాంత కన్నుల బెట్టిన కాటుకెల్లా నీ మోవి
ఎంత బాగులై నేడు వెలసున్నది
రంతులు నీ బాహుపురి రమణి సందిట జిక్కె
యింతలోనే మీ చేత అవ్వలవ్వ లాయను.... " || ఎవ్వరు ||

సరి నలమేల్మంగ చరణముల లత్తుక
పొంది నీ వురమున జూపెట్టెను.....
గరిమ శ్రీవేంకటేశ కౌస్తుభమింతికి సొమ్మై
దొర సె మీ వలువుల తోడు నీడ లాయను ... ॥ ఎవ్వరు ॥

అన్నమయ్య పదాన్ని ఎదుటబెట్టుకొని క్షేత్రయ్య పదరచన చేశాడా అన్నంత సన్నిహితంగా ఉందీ రచన. భావం, భావన, ప్రతిభ, ప్రయోగం అన్ని విధాలా కుదిరి, సమాన స్థాయిలో ఆ మహా వాగ్గేయకారుడొకడేనా అన్నట్లుండడం అబ్బురం గొలిపే అంశం. అయితే అన్నమయ్యలో వాచ్యం పాలు ఎక్కువ. క్షేత్రయ్యలో వ్యంగ్యం, ధ్వని ఉన్నాయి. అన్నమయ్య భాషకంటే క్షేత్రయ్య భాషలో లాలిత్యం, సారళ్యం ఉన్నాయి. అది ఆ మహా వాగ్గేయకారుల్లో కనిపించే ప్రతిభా పాటవం; పదరచనా వైభవం. సహృదయ రంజకమై అనంతానందాన్ని కలిగిస్తూ వారి వారి గొప్పదనం వ్యక్తమవుతుంది.

ఇద్దరు వాగ్గేయకారుల్లో రత్యనంతరం నాయకుల వేషాన్ని గూర్చి తెలుసుకొన్నాం. ఇలాగే రత్యానంతర నాయికా దర్శనమిద్దరు పదకర్తలు చేసిన తీరు అనన్య సామాన్యం. అయితే క్షేత్రయ్య నాయికా కేళికా మందిరం వదలి వెళ్లినట్లు వర్ణిస్తే, అన్నమయ్య నాయిక పరవశించినట్లు చిత్రించాడు. ఇక్కడ కూడ పదవచనంలో సామ్యం గోచరిస్తుంది.

క్షేత్రయ్య :

"మగువ తన కేళికా మందిరము వెడలెన్
వగకాడ మాకంచి వరద తెల్ల వారెననుచు .... ॥ పల్లవి ॥
విడజారు గొజ్జంగి విరిదండ జడతోను
కదు చిక్కువడి పెనగు కంట సరితోను
నిదుద కన్నుల గేరు నిదుర మబ్బుతోను
తొదరి పదయుగమున తడబడెదు నడతోను.... ॥మగువ॥

ఇది క్షేత్రయ్య అత్యుత్తమ పదాల్లో ఒకటి. దీనికి మూలమా అన్నట్లున్న అన్నమయ్య పదం పరిశీలించదగింది.

అన్నమయ్య :

"పలుకుదేనెల తల్లి పవళించెను
కలికి తనముల విభుని గలిసినదిగాన ॥ పల్లవి ॥

నిగనిగని మోము పై నెరులు గెలకుల చెదర
పగలైనదాక దరిజెలి పవళించెను.....
తెగని పరిణతులలో తెల్లవారిన రాక
జగదేకపతి మనసు జుట్టి గొనె గాక ” ॥ పలుకు॥

ఇలాగ అన్నమయ్య – క్షేత్రయ్య ఇద్దరు వాగ్గేయకారులు నాయకా చిత్రాన్ని నాయకుడు చిత్రించు చోట భ్రమతో మరచిపోయి మనోజ్ఞమైన నిర్మలానురాగం పదాలలో చిత్రించిన అక్షర చిత్రకారులు ఈ వాగ్గేయ కారులనడంలో సందేహంలేదు.

క్షేత్రయ్య :

“ఏమి చేయుదు మోహమెటువలె దీరును ॥పల్లవి ॥
భామనీ మణిని యెవ్వరుతోడి తెచ్చేరు ॥ అ.పల్లవి ॥

వెలది నీదు ముఖారవిందంబు లిఖియించి
అలరు వాసనలు వ్రాయగనేర నైతి
కళలొల్కు నీమోవి గదను వ్రాసితిని గాని
నెలత తేనియలుంచ నేర నైతి ॥ ఏమి ॥

అన్నమయ్య :

“ఒకటికొకటియాననుండ జెలి భావిమిది
మొక యెదుటనె నన్ను మోవ వ్రాసెనే ॥ పల్లవి ॥

పొలతి కురులు వ్రాయబోతే తుమ్మిదలాయ
తలకుండ మోము దమ్మి వ్రాసి, నే
కలిగి కన్నులు వ్రాయగ గండు మాలైపొడచూపె,
చెలవచెమాట నీటి చెక్కులు వ్రాసి నే ॥ ఒకటె ॥

ఇలాగ సమాన భావాల వ్యక్తీకరణ గల పదరచన చేసిన ఆ మహావాగ్గేయకారుల ప్రతిభా పాటవాలు అనన్య సామాన్యం; తదనంతరం వెలసిన వాగ్గేయకారులు రామదాసు, సారంగపాణి, త్యాగరాజు మొదలైన తెలుగు వాగ్గేయకారులకు ఆదర్శప్రాయులు.

ఈ మహాపదకవులు శృంగార సంకీర్తనలను పోల్చిచూడడం జరిగింది. కారణం క్షేత్రయ్య కేవలం శృంగార పదాలు మాత్రమే రచించడం వల్ల అన్నమయ్య శృంగార పదాలతో పాటు ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తన రచనచేసి భక్తి నీతి వైరాగ్యాలతో ఆధ్యాత్మికతను ప్రబోధించారు.

కాగా అన్నమయ్య- క్షేత్రయ్యల భాష, పదాల ప్రయోగాలు సమానంగా ఉండడం మరో విశేషం. మంచి మేళము, తరితీపు, మోవనాడవద్దు, దక్కగొను, అసురసురను, చెరగుమాసిన, పొంచు వేల వినేకే వదరక, మోదతోపు, యెమ్మెలు, ఎటువంటి వలపొ, మాయికి మాయి, మంకు జేసి చెల్లి తనము, ఇన్నాళ్లవలె గాదమ్మా, ఆయనాయ, సేవాసేవా మొదలైన పదాలు పలు పదాల్లో ప్రయోగించి, ఎంతో విశిష్టతను సాధించారీ వాగ్గేయకారులు.

ఈ విధంగా అన్నమయ్య- క్షేత్రయ్యలు ఉత్తమ వాగ్గేయకారులుగా ప్రసిద్ధికెక్కారు. క్షేత్రయ్య- అన్నమయ్య అంతటి వాగ్గేయకారుడనడం కంటే కొన్ని అంశాలలో అన్నమయ్య కంటే క్షేత్రయ్య ఒకమెట్టు అధిగమించాడన్న తప్పులేదు. సంగీతంలో సాహిత్యంలో, అంతకంటే అభినయంలో క్షేత్రయ్య విషయంలో ఇది వాస్తవమనిపిస్తుంది. పూర్వోక్తమైనట్లు క్షేత్రయ్య ఎన్నో అపురూప రాగాల్ని వాడుకచేసి, అన్నమయ్య తరువాత సంగీతానికి తుష్టిని, పుష్టిని చేకూర్చాడు. అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో అణగి ఉన్న అభినయం, క్షేత్రయ్య శృంగారపదాల్లో ప్రాముఖ్యానికి వచ్చింది. తద్వారా క్షేత్రయ్య అభినయాచార్యుడయ్యాడు. దీనికి కారణం సమకాలికంగా ప్రసిద్ధిపొందిన కూచిపూడి నాట్యం కావచ్చు. నారాయణతీర్థుల తరంగాలు, క్షేత్రయ్య పదాలు కూచిపూడి నాట్యంలో ఒక భాగమని మనందరికి తెలిసిందే. అయినా వయసులో కొంత పెద్దవాడైన నారాయణతీర్థులు, వయసులో కొంత చిన్నవాడైన కూచిపూడి నాట్య స్రష్ట సిద్ధేంద్రయోగి, క్షేత్రయ్యకు సమకాలికులు, దివిసీమవాసులు కావడం ఇందుకు కారణం కావచ్చు. ఏమైనా అన్నమయ్య పదకవితా పితామహుడు, క్షేత్రయ్య పదకవితా చక్రవర్తి. అన్నమయ్య-క్షేత్రయ్యలు ఆంధ్ర మహావాగ్గేయకారుల్లో అమరులు.

***

3

అన్నమయ్య
తరిగొండ వెంగమాంబ

ఆచార్య కె.జె.కృష్ణమూర్తి,
తరిగొండ వెంగమాంబ ప్రాజెక్టు, తి.తి.దే.
తిరుపతి

"కలౌ వేంకట నాయకః" – అని ప్రశస్తిగాంచిన వేంకటరమణుని భక్తాగ్రణ్యుల్లో పదకవితా పితామహుడైన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులది అద్వితీయమైన స్థానం. ఆ శ్రేణిలో ఆ హరికీర్తనాచార్యుని అనంతరం పేర్కొనదగిన మహిత సాహితీమూర్తి మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబ.

వాఙ్మయప్రపంచంలో సమున్నత శిఖరాలను అధిరోహించిన ఈ యిరువురు సారస్వత మూర్తులను తులనాత్మకంగా సరిపోల్చిచూడటం ద్వారా వారివురి వైశిష్టం సుస్పష్టరేఖలతో సాక్షాత్కరించి, ఆధ్యాత్మిక సాహితీ రసజ్ఞులెల్లరకు స్ఫూర్తిదాయకంగా అరారుతుంది.

తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు క్రీ.శ. పదునైదవ శతాబ్ది ప్రారంభంలో కడప మండలంలోని తాళ్ళపాకలో జన్మించాడు. తరిగొండ వెంగమాంబ ఒకప్పటి కడప మండలానికి చెందిన, నేటి చిత్తూరు జిల్లాలో తరిగొండలో క్రీ.శ. 1730లో జన్మించింది. అన్నమాచార్యుని తల్లిదండ్రులు తిరుమల యాత్ర కావించిన అనంతరం శ్రీస్వామివారి నందక ఖడ్గం యొక్క అంశతో అన్నమయ్య అవతరించినట్లే, వెంగమాంబ తల్లిదండ్రులు తిరుమలకు వెళ్ళి వచ్చిన అనంతరం వెంగమాంబ జన్మించింది. ఈ యిరువురు నందవర శాఖీయులై ఉండటం మరొక చారిత్రక విశేషం.

ఇరువురికీ దైవానుగ్రహం కారణంగానే విద్యలు లభించాయి. ***"అన్నమాచార్యుని కహినాయకాద్రి వెన్నుని వరముచే విద్యలన్నియును అమితంబులగుచు జిహ్వారంగ సీమ తమ దాముసొచ్చి నర్తనమాడ దొడఁగె"*** – అని చిన్నన్న 'అన్నమాచార్య చరిత్రము'లో రచించి యున్నాడు. ఇదే రీతిగా తరిగొండ వెంగమాంబ వేంకటాచల మహాత్మ్యకావ్యంలో సరస్వతీ దేవి అక్షరాల రూపంలో సాక్షాత్కరించి తన ముఖంలో ప్రవేశించినట్లు పేర్కొన్నది.

"అలఘునభంబు నుండి విమలాక్షర పంక్తుల రీతి వచ్చి నే
నలసతc జెందియున్న తతీ నాననమందు వసించి, జ్ఞానమున్
కలుగcగc జేసి, మానస వికారములన్ తొలcగించి, జిహ్వపై
నిలిచి నటించు శారదను నిత్యము సన్నుతిసేయుచుండెదన్ "
"అక్షీణాక్షర పంక్తిరీతి మును మధ్యాహ్నంబునన్ నాకుc బ్ర
త్యక్షంబై గురు నాది పూరుషునిc బ్రత్యక్షంబు గావించి, చిత్
సాక్షే బ్రహ్మమటంచుc జూపుచు, తదర్థంబున్ కృపంజెప్పి నన్
రక్షింపన్ పనిcబూను భారతిని గీర్వాణిన్ ప్రశంసించెదన్ "

ఇరువురును దైవికమయిన ఒకానొక ఆకస్మిక సంఘటన మూలంగా తిరుమల క్షేత్రాన్ని చేరుకొన్నారు. పొలంలో పశువులకు గడ్డికోస్తూవుండగా కొడవలి తగిలి వ్రేలు తెగిన బాధతో విరక్తుడైన అన్నమయ్య, ఆ సమీపంలో తిరుమలక్షేత్రానికి వెళ్లుతూవుండిన పరుసల వెంట తిరుమల చేరుకొన్నాడు. వెంగమాంబ తరిగొండ గ్రామంలోని లక్ష్మీనృసింహస్వామి దేవాలయంలో గల ఆంజనేయ విగ్రహం వెనుక యోగ సమాధి లీనయై ఉండగా ఆలయార్చకుడు ఆగ్రహంతో ఆమె తలవెంద్రుకలను పట్టుకొని యివతలకు లాగినాడు. ఆ బాధతో ఆమె సమాధిభంగమై, తరిగొండ లక్ష్మీ నృసింహుడే తనను వెళ్లిపొమ్మన్నట్లుగా ఆ సన్నివేశం ద్వారా ఆజ్ఞాపించినట్లు భావించి, ఆమె అడవిదారులగుండా ఒంటరిగా తిరుమల క్షేత్రం చేరుకొన్నది.

అన్నమయ్య తిరుమలలో ఘనవిష్ణువనే యతీశ్వరునిచే శ్రీవైష్ణవదీక్షను స్వీకరించినట్లే, వెంగమాంబ తిరుమలలో హయగ్రీవ మంత్రోపదేశాన్ని పొందింది.

అన్నమయ్య దేశకాల పరిస్థితులననుసరించి, సాళువ నరసింహరాయల ఆగ్రహానికి గురియై, శ్రీవేంకటేశ్వరుని దివ్యానుగ్రహం వల్ల ఇక్కట్టులను అన్నిటినీ అధిగమించినట్లే, వెంగమాంబ పుష్పగిరి పీఠాధిపతి మొదలుకొని, అర్చకుల పెద్దయైన అక్కారాం వెంకట్రామదీక్షితుల వరకు అనేకులచే జీవితంలో చాలా బాధలను పొందినది. ఇందువల్లనే 'శ్రీకృష్ణమంజరి' అనే స్తోత్రంలో -

''చెలరేcగి నాకు వచ్చిన యాపదలకు పరcగ నీవుండcగా బ్రదికితి కృష్ణ !

తల్లిదండ్రులు సహోదరులైన లీల నీ కరణి లాలింపరే! కృష్ణ !!" - అని ఇష్టదైవానికి విన్నవించుకొన్నది.

వెంగమాంబ తిరుమల చేరిన తొలినాళ్లలో అప్పటి మహంతు ఆత్మారాందాస్‌జీ ఆమె నివసించటానికి ఒక కుటీరాన్ని ఏర్పాటుచేయించి, స్వామివారి ఉగ్రాణం (కోవెల వీధి) నుండి వకుళమాలిక పేర 'హూరవెచ్చం' - అనే నెలసరి బత్యాన్ని పంపే ఏర్పాటు కావించారు. తరువాత కొన్నాళ్లకు తాళ్ళపాక చిన్నన్న వంశీయులు తమ యింటి ప్రక్కన ఉన్న చిన్న యింటిని ఆమెకు ఉచితంగా ఇచ్చి సత్కరించారు.

వెంగమాంబ అన్నమాచార్యులవలెనే దైవ దత్తమయిన వాక్శుద్ధి, వాక్సిద్ధి కలది. ఈ విషయమై ఈ మహనీయులిద్దరి జీవితగాథల్లో ఎన్నో నిదర్శనాలు గోచరిస్తూవున్నాయి.

తాళ్ళపాకవారి ఇంటి ప్రక్కన చేరటంతో వెంగమాంబకు ఆ వంశకవీశ్వరులైన అన్నమాచార్యులు, పెదతిరుమాలాచార్యులు, చినతిరుమలాచార్యులు, చిన్నన్న, అన్నమాచార్యుల ధర్మపత్ని తిమ్మక్క మున్నగువారల రచనలను పరిశీలించే సదవకాశం స్వామి సంకల్పంగా లభించింది.

తిమ్మక్క రచించిన 'సుభద్రాకల్యాణం' అనే కృతిచేత ప్రేరణను పొంది, వెంగమాంబ 'రమా పరిణయ'మనే కమనీయమైన పెండ్లిపాటను ద్విపదలో రచించింది. అలాగే అన్నమయ్య రచించిన 'శృంగార మంజరి' యొక్క శైలిలోనే భక్తిరస భరితంగా 'శ్రీకృష్ణమంజరి' అనే కమనీయ స్తోత్రాన్ని వెంగమాంబ రచించింది.

అన్నమయ్య విరచించిన ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనలను, శృంగార సంకీర్తనలను అనుసరించి, పదకవితలను ఆశువుగా అల్లే నైపుణ్యం ఉన్నప్పటికీ, వెంగమాంబ ఆ ప్రయత్నం చెయ్యలేదు. ఇందుకు రెండు కారణాలు : ఒకటి - అన్నమయ్య సంకీర్తనలపై వెంగమాంబకు గల భక్తిభావం, రెండవ కారణం - వేంకటేశ్వరస్వామియే అన్నమయ్యతో ఇలా పల్కినాడట! "భవదీయ సంకీర్తనంబు లాలించిన కర్ణంబుల నితర సంకీర్తనంబు లాలింపనని ప్రతిజ్ఞాపించె" - ఈ వాక్యాలు అన్నమయ్య దౌహిత్రుడైన రేవణూరి వేంకటార్యుడు రచించిన 'శకుంతలా పరిణయ' మనే అముద్రిత ప్రబంధం యొక్క అవతారికలో ఉన్నాయి. ఈ అభిప్రాయాన్నే అన్నమయ్య పౌత్రుడైన చినతిరుమలార్యులు 'సంకీర్తన లక్షణం' లోని ఈ క్రింది పద్యంలో ప్రకటించియున్నాడు.

క. నక్తంచరారి తనకును భక్తుండైనట్టి తాళ్లపాకన్నయచా
టూక్తి పదబంధ కవితారక్తుండై ఇతర వాగ్విరక్తుండయ్యెన్ - అని

శ్రీస్వామివారు అన్నమయ్యతో పల్కియుండిన పై నిర్ణయాన్ని తిరుమలలో శిష్ట పరంపర వల్ల చక్కగా గుర్తించియుండిన సుజ్ఞాని తరిగొండ వెంగమాంబ.

అయితే ఈ కవయిత్రి తాను రచించిన యక్షగానాల్లో తాళ్ళపాకవారి భజన సంప్రదాయ పద్ధతికి చెందిన సంకీర్తనలను - నారాయణ ! తే నమో నమో, శరణు శరణు సురేంద్ర సన్నుత ! శరణు శ్రీ సతి వల్లభా - వంటి బాణీలను సమర్థవంతంగా అనుసరించింది. అలాగే అన్నమయ్య ద్విపదలో నూతనంగా రామాయణ కావ్యాన్ని రచింపగా, వెంగమాంబ ద్విపదలోనే 'వాసిష్ఠ రామాయణాన్ని' వెలయించింది.

అన్నమాచార్యులు సంస్కృతంలో వేంకటాచల మహాత్మ్యాన్ని రచింపగా, వెంగమాంబ తెలుగులో వేంకటాచల మహాత్మ్యమనే ఆఱాశ్వాసాల పద్యకావ్యాన్ని అవతరింపజేసింది. ఈ కావ్యం యొక్క అవతారికలో ఈ కవయిత్రి పూర్వ కవీశ్వరులను స్తుతించే సన్నివేశంలో అన్నమయ్యను ప్రాచీన మహాకవుల పంక్తిలో విశిష్టంగా పేర్కొన్నది. ఆ పద్యమిది :

సీ. *ఆది కవీశ్వరుడైన వాల్మీకి కి*
వ్యాసమౌనికిఁ గాళిదాస కవికి
అరయంగ వర లబ్ధ మన్నమాచార్యున
కాంధ్రభాషా కవిత్వాఢ్యులగుచుఁ
దనరు నన్నయకుఁ దిక్కన సోమయాజికిఁ
బోతరాజునకు, సునీతులయిన
కవులకుఁ బండితాగ్రణులకుఁ, బౌరాణి
కులకు భక్తిని మ్రొక్కి కొనుచు నేను

తే.గీ. *వేంకటాచలమహాత్మ్య విభవములను*
పద్యఫణితిని రచియించి భక్తి మెఱయ
శ్రీనివాసుని పాదరాజీవములకుఁ
బొసఁగ నర్పింతు మోక్షంబు పొందు కొఱకు

పై సీస పద్యంలో అన్నమయ్యకు సంస్కృత కవులకు పిమ్మట తెనుగు కవులకు ముందు "వరలబ్ధము" అనే సార్థకమైన విశ్లేషణంతో వెంగమాంబ ప్రశంసించింది. అంటే, అన్నమాచార్యుడు శ్రీవేంకటేశ్వర వరలబ్ధమైన సంస్కృతాంధ్ర కవితా ప్రావీణ్యంగల మహాకవియని వెంగమాంబ అభిప్రాయమైనట్లు వెల్లడౌతున్నది. ఈ కవయిత్రి గాక, ఇంకొకరెవ్వరూ అన్నమయ్యను ఇలా పూర్వకవిగా స్తుతించినవారు లేరనేది ఇచ్చట గమనించ

దగిన సత్యం! చిట్టచివరిదిగా ఈ యిరువురు సాహితీ మూర్తుల వినయ శీలాన్ని వెల్లడిస్తూ వున్న ఒకానొక సన్నివేశం ముఖ్యంగా ఈ సందర్భంలో పరికింపదగినది.

ఇది వేంకటేశ్వరుడు అన్నమయ్యతో సంభాషించిన సన్నివేశం. చిన్నన్న రచించిన అన్నమాచార్య చరిత్రలోనిది. వేంకటేశ్వరస్వామి అన్నమాచార్యులతో ఇలా పల్కినాడట!

"ఆ కృష్ణమాచార్యు నధ్యాత్మ వినుతి
రాక గొన్నాళ్లు విరక్తుండనైతి
జగతి నీ శృంగార సంకీర్తనముల
కగపడి మంచి ప్రాయపువాడనైతి -
నని వేంకటేశ్వరుఁ డన్నమాచార్యుఁ
గనుఁగొని వాక్రుచ్చి గౌరవించుటయు -
వేదముల్ పొగడ కోవిదులు నుతింప
ఆ దేవతలు కొనియాడ గోవింద !
నే నిన్నుఁగొనియాడ నెంతటివాఁడ ?
నా నేర్పు, నీ నేరు పరసి చూచినను
పలికెడు వీణలోపలి చక్కఁదనము
పలికించునతనిదై పరఁగిన రీతి "

అని వినుతించి అయ్యంబోదరుని ఁ
దనుఁగన్న తండ్రి నెంతయు మెచ్చఁజేసి ॥

పలికే వీణలోపలి శ్రావ్యమైన చక్కదనం వీణను పలికించే వాడిదే కాని, ఆ వీణకు స్వతంత్రంగా పలికేశక్తి లేదు - అని అభిప్రాయం. ఇటువంటి భావాన్నే వెంగమాంబ వేంకటాచల మహాత్మ్యంలో ఇలా ప్రకటించింది.

"దారు నిర్మిత వీణ నారూఢిఁ బలికించు
గాయక పురుషుని కరణిగాను
పురుషోత్తముఁడు దయాపూర్ణుఁడై నా జిహ్వ
యందుఁదా వసియించి యరుదుగాను
పలికించుఁ గావున భాగవతపురాణ
మమర నే ద్విపద కావ్యంబుగాను
ద్వాదశస్కంధముల్ తగఁజెప్పి హరికి స
మర్పించి, శ్రీవేంకటాద్రి మహిమ "

పై సీస పద్య పంక్తులు "పలికెడిది భాగవతమట! పలికించు విభుండు రామభద్రుండట!" - అనే బమ్మెరపోతనామాత్యుని అభిప్రాయాన్ని జ్ఞాపకపరుస్తాయి.

అన్నమయ్య అహోబల నృసింహుణ్ణి తిరుమల వేంకటేశ్వరుణ్ణి అభేద భావనతో ఆరాధించగా వెంగమ్మ తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహస్వామికి, తిరుపతి వేంకటేశ్వరునకు అభేదంగా తన రచనలను అంకితం కావించింది.

'వేంకటేశ్వరుడే నా పతి' - అనే విశ్వాసంతో ఆది నుండీ విరక్తిలో రక్తిని పొందిన మహాత్మురాలు వెంగమాంబ ! మధురభక్తికి సంబంధించిన ఈ నాయికా భావనవల్లనే "నీవు నా స్వామివి, నీ సొమ్ము నేను; కావున బాధ్యమెక్కడఁబోదు కృష్ణ" - అని ఈ కవయిత్రి త్రికరణ శుద్ధిగా ప్రకటింపగల్గినది! ఉదాత్తమైన ఈ నాయికా భావనకు అనుగుణంగా, ఆమె భర్త పేరు కూడా 'వేంకటాచలపతి' యే అయివుండటం ఒక విశేషం ! ఇక అన్నమాచార్యుడు గృహస్థుడుగా ఉంటూనే, ఐహిక విరక్తితో భగవదనురక్తిని అనుభవమునకు తెచ్చుకొన్న మహానుభావుడు!

అన్నమాచార్యులు తన సంకీర్తనలచే శ్రీస్వామి వారి కొలువులో హరికీర్తనాచార్యుడుగా నెలకొనగా, వెంగమాంబ బంగారు వాకిలికి అల్లంత దూరాన్నుండే నిలుచుండి, ఆ గురుశేషగిరివాసుణ్ణి ప్రసన్నుణ్ణి గావించుకొని, తాను సృజించిన సువిశాల సారస్వతంలో ఆ దేవ దేవుణ్ణి సుప్రతిష్ఠితుణ్ణి కావించింది.

ఒక్కమాటలో, ఈ యిరువురు సాహితీమూర్తులు ప్రజల కొఱకై, ప్రజానీకానికి సుబోధమయ్యే భాషలో సహజశైలిలో కవితా సృష్టికావించిన ప్రజాకవులు.

ఇరువురూ జీవితంలో సహస్ర చంద్ర దర్శనం కావించిన పరమ భాగవతోత్తములు. అలాగే జీవితంలో అత్యధిక కాలం తిరుమల క్షేత్రంలో నివసించి, సారస్వతసృష్టిచే స్వామి నారాధించి, ఆ పుణ్యక్షేత్రంలోనే సిద్ధి పొందినారు.

అన్నమయ్య సృజించిన సారస్వతంలోని ప్రతిపదము స్వామివారి కర్పించిన సంపెంగ పూవు; అలాగే వెంగమాంబ సృష్టించిన వాఙ్మయంలోని ప్రతి పలుకూ శ్రీనివాసునికి సమర్పించిన తులసీదళం! శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి యొక్క కోమల దరహాసం (లేలేత చిఱునవ్వు) ఈ యిద్దరి సాహితీ సృష్టికీ స్ఫూర్తి కేంద్రం.

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి వారి నిత్య సేవలలో చిట్టచివరిది 'ఏకాంత సేవ' . ఈ సేవ ఆధారంగానే "తాళ్ళపాకవారి లాలి; తరిగొండవారి హారతి" - అనే సూక్తి ఆవిర్భవించింది. ఈ సూక్తి యందలి మొదటి భాగానికి అన్నమయ్య మూలకారణంకాగా, రెండవ భాగానికి వెంగమాంబ ఏర్పరచిన కైంకర్యమే కారణం. ఈ భక్త శిఖామణుల సేవలను సమానంగా ఒకే సమయంలో స్వీకరిస్తూ వున్న శ్రీనివాసుడే వీరిరువరి సమానత్వానికి సాక్షి!

తిరుమలలో నెలకొనియుండిన వెంగమాంబగారి మఠంలో 'అష్ట ఘంటములు' అనే పేరిట ఎనిమిదిమంది వ్రాయసకాండ్రు ఉండి, ఆమె రచనలకు తాళపత్ర పత్రులను తయారుచేస్తూ వుండేవారు. తిరుమల యాత్రకు వచ్చే కూచిపూడి భాగవతులు మొదలయినవారు 'విష్ణుపారిజాతం', 'గోపీనాటకం' - వంటి ఆమె యక్షగానాల ప్రతులను గైకొనిపోయి, వాటిలోని రమణీయమైన ఘట్టాలను తమ తమ ప్రదర్శనల్లో ప్రదర్శిస్తూ వుండేవారు.

శ్రీకాళహస్తి, వేంకటగిరి, కార్వేటినగరం మొదలైన సంస్థానాల జమీందారులు వెంగమాంబ రచించిన వేంకటాచల మహాత్మ్యం, శ్రీభాగవతం వంటి రచనల ప్రతులను తెప్పించుకొని తమ తమ గ్రంథాలయాల్లో చేర్చుకుంటూ వుండేవారు.

ప్రతి సంవత్సరం వైశాఖమాసంలో వెంగమాంబ వైభవంగా నిర్వహిస్తూ వుండిన నృసింహ జయంతి ఉత్సవాలను గోల్కొండ నుండి దిండిగల్లు వరకు గల దేశంలోని జమీందారులు, భూస్వాములు, ధన స్వాములు సామాన్య ప్రజానీకం భక్తి ప్రపత్తులతో వ్రాయించి యిచ్చిన దానపత్రాలు తరిగొండ వెంగమాంబగారి సామాజిక సేవా దృక్పథానికి అక్షర నిదర్శనాలుగా నిలిచియున్నాయి.

మొత్తం మీద ఈ యిరువురు మహనీయ వాఙ్మయమూర్తుల జీవితాల, సాహిత్యాల వల్ల వెల్లడియౌతున్న సందేశ పరమార్థాలు ఒక్కటే.

ఒక్క మాటలో, ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచంలో మరే ఇరువురు మహాకవుల మధ్య గోచరింపని సన్నిహితమైన సాదృశ్యం ఈ యిద్దరు సాహితీమూర్తుల జీవితాల్లోనూ, సృజించిన సాహిత్యంలోనూ సాక్షాత్కరిస్తూ వుండటం యథార్థమైన విశేషం.

***

4

అన్నమయ్య - సారంగపాణి

ఆచార్య డా. పి. కుసుమ కుమారి,
జి.రాజేశ్వరి,
శ్రీ పద్మావతి మహిళా విశ్వవిద్యాలయం, తిరుపతి

ఉపోద్ఘాతం :

భారతీయ సాహిత్యం ప్రారంభం కావడమే 'ఏకీకరణ' అనే సూత్రంతో ప్రారంభం అయ్యింది. మనుషులు భూగోళంమీద ఎక్కడ ఉన్నా సరే వారి జీవన సంఘటనలు, సుఖదుఃఖాలు, సామాజిక స్థితిగతులు, చారిత్రక పరిణామాల వంటి విషయాల్లో కొద్దిపాటి తేడాలు ఉన్నప్పటికీ సాధారణ సమానత్వం తప్పనిసరిగా ఉంటుంది. ఇది సాహిత్యంలో కూడా కనిపిస్తుంది. సాహిత్యరంగాన్ని వస్తుపరంగా, కాలపరంగా, ప్రక్రియాపరంగా మనం గమనిస్తే ఇది అవగతమౌతుంది. వివిధ సంస్కృతుల మధ్య, వాటి ప్రతినిధి రూపాలైన సాహిత్యాల మధ్య చేసే అంతస్సాంస్కృతిక విచార చర్చ తులనాత్మక పరిశీలన.

1.2. తులనాత్మక పరిశీలన :

వివిధ సంస్కృతుల మధ్య, సార్వజనీనతత్వాలను (లిటరల్ యూనివర్సల్) అనుశీలించే మెథడాలజీ తులనాత్మక సాహిత్యం "Comparative Literature provides a Methodalogy, a wider perspective and a mere catholic attitude to study several Literatures together" అని తులనాత్మక సాహిత్య అధ్యయన ప్రయోజనాన్ని వివరించడం జరిగింది.

తులనాత్మక పరిశీలన రెండు భాషల మధ్యనే పరిమితం కానక్కరలేదు. ఒకే భాషలోని రెండు రచనల మధ్యనైనా తులనాత్మక పరిశీలన చేయవచ్చు.

తులనాత్మక పరిశీలన ముఖ్యంగా మూడు విధాలైన దృక్పథాలతో జరుగుతుంది. అవి:

1. తులనాత్మక పోకడలను, రచయితల రచనలను పోల్చి చూడడం

2. భాషావ్యాకరణాంశాలను పోల్చి చూడడం

3. సాంస్కృతిక విషయాలను పోల్చడం

సాహిత్యంలోని వివిధ అంశాలను తులనాత్మకంగా పరిశీలించే విధానాన్ని క్రింది విధంగా చెప్పవచ్చు.

1. సాహిత్యధోరణుల తులన
2. ఒక్కో కాల ఖండ తులన
3. రచనల తులన
4. రచయితల తులన
5. పరస్పర ప్రభావాల తులన

ఈ అంశాలని ప్రత్యేకించి పరిశీలించడానికి అవకాశం ఉంది. వాగ్గేయకారులుగా విశేషఖ్యాతి గాంచిన అన్నమయ్య, సారంగపాణిల జీవితం, రచనలకు సంబంధించి తులనాత్మక పరిశీలన చేయడం ప్రస్తుతాంశం.

1.3. అన్నమయ్య- సారంగపాణిల జీవితం : తులన

అన్నమాచార్యులు కడపజిల్లా, తాళ్ళపాక గ్రామవాసి. తాతముత్తాతలు కూడా అక్కడే నివసించారు. అన్నమయ్య నందవరీక బ్రాహ్మణులు, ఋగ్వేదులు, ఆశ్వలాయన సూత్రులు భారద్వాజ గోత్రానికి చెందిన నారాయణ సూరి, లక్కమాంబ పుణ్యదంపతులకు జన్మించాడు. అనేక చర్యలు, వాదోపవాదాలు జరిగిన మీదట అన్నమయ్య జననం 1408 మే నెల 9 తేదీగా నిర్ధారించారు.

చిన్న వయస్సులోనే శ్రీ వేంకటేశ్వరుని దర్శనార్థం తిరుపతి వెళ్తున్న భక్తబృందంతో కలిసి కాలినడకన వెళతాడు. కొండెక్కి వెళ్ళలేక అలసి అక్కడే రాతి బండపై నిద్రపోతాడు. అలిమేలుమంగమ్మ వచ్చి అతని అలుపు తీర్చి ప్రసాదం ఇవ్వగానే అతడు సరస సాహిత్య పారీణుడై ఆశువుగా అలమేలుమంగపై శతకం చెప్తాడు. కొండకి చేరి స్వామిని దర్శించడానికి వెళ్ళగా అచ్చట తలుపులు బిగించి ఉంటాయి. అంతకు ముందు చెప్పిన శతకంలోని పద్యాలు చెప్పగానే తలుపులు వాటికవే తెరచుకుంటాయి. అప్పుడచ్చట ఉన్నవారు అన్నమయ్య సామాన్యుడు కాడని, అవతార పురుషుడనీ కీర్తిస్తారు.

అన్నమయ్యకి సకల వేదాంత పఠనాన్ని నేర్పించిన గురువు శఠగోపముని, శ్రీవేంకటేశ్వరునిపై భక్తితో పదరచన చేసి ఆడిపాడుకుంటూ ప్రసిద్ధికెక్కుతాడు. శ్రీవేంకటేశ్వరుని పై దినానికి ఒక సంకీర్తన చొప్పున రచిస్తూ అతని జీవితకాలంలో 32,000 సంకీర్తనలు రచించాడని ప్రశస్తి.

అక్కమ, తిరుమలమ్మలతో అన్నమయ్య వివాహం జరుగుతుంది. అన్నమయ్య సంసారిగా ఉంటూనే శ్రీవేంకటేశ్వరుని పై కీర్తనలు రచించి తరించాడు. పదకవితా పితామహుడు, సంకీర్తనాచార్యుడుగా ప్రసిద్ధికెక్కిన అన్నమయ్య 1503లో పరమపదం అలంకరించాడు.

సారంగపాణి :

సారంగపాణి చిత్తూరు జిల్లా మండలంలోని కార్వేటినగరం సంస్థానంలో ప్రసిద్ధి పొందిన పదకర్త, వాగ్గేయకారుడు. ఇతడు చెన్నపురి సమీపంలోని పొన్నేరులో పెరిగి, ఆవెనుక కార్వేటినగరం చేరి, ఆయాస్థానంలో స్థిరపడ్డాడు. వారిచే సంస్కృతుడై ఆస్థాన విద్వాంసుడుగా, విద్యాధికారిగా, వాగ్గేయకారుడుగా సారంగపాణి ప్రసిద్ధికెక్కాడు. వీరి తల్లిదండ్రులు, విద్యా వివరాలకి సంబంధించి సమగ్రమైన సమాచారం తెలియరాలేదు. ప్రప్రథమంగా వాగ్గేయకార చరిత్రను రచించిన సుబ్బరాయ దీక్షితులు సారంగపాణిని గురించి "ఉత్తరదేశీయుడైన తెలుగు బ్రాహ్మణుడు" అని పేర్కొన్నాడు. సారంగపాణి పదాలను పరిశీలిస్తే సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్య నిపుణుడనీ, సంగీతాభినయాలలో దిట్ట అని స్పష్టమౌతుంది. సారంగపాణి ఉత్తమ పదకర్త.

సారంగపాణి పదములలో సంగీతసాహిత్యాల మేళవింపు కనిపిస్తుంది. ఈయన ప్రాచీన లక్షణ, లక్ష్య, సాహిత్య, సంగీత నాట్య శాస్త్రాలను అధ్యయనం చేశాడు. సునిశితంగా పరిశీలించాడు. రసజ్ఞుడైన, భావకుడైన గాయకుడు.

సారంగపాణి కీర్తనలలో భక్తి, వేదాంత, వైరాగ్య ప్రబోధం కనిపిస్తుంది.

అన్నమయ్య, సారంగపాణిల వ్యక్తిగత జీవితాన్ని తులన చేస్తే ఈ క్రింది అంశాలు స్పష్టమవుతాయి.

అన్నమయ్య	సారంగపాణి
1. అన్నమయ్య నందవరీక బ్రాహ్మణుడు.	1. ఉత్తరదేశీయుడైన తెలుగు బ్రాహ్మణుడుగా గుర్తించబడ్డాడు.
2. అన్నమయ్య రాయలసీమ ప్రాంతంలోని కడప జిల్లా, రాజంపేట మండలం, తాళ్ళపాక గ్రామనివాసి.	2. సారంగపాణి రాయలసీమ ప్రాంతంలోని చిత్తూరు జిల్లా కార్వేటినగర నివాసి.
3. అన్నమయ్య పదకవితా పితామహుడు, సంకీర్తనాచార్యుడు, వాగ్గేయకారుడు.	3. ఉత్తమ పదకర్త, వాగ్గేయకారుడు.
4. ఆధ్యాత్మిక, శృంగార సంకీర్తనలను రచించాడు. వీటి సంఖ్య 32,000	4. శృంగార దేశీయ, జాతీయ పదాలు, కీర్తనలు రచించాడు వీటి సంఖ్య 200 పైగా
5. శ్రీవేంకటేశ్వర ముద్రాంకితాలు అన్నమయ్య సంకీర్తనలు	5. శ్రీ వేణుగోపాల ముద్రాంకితాలు.
6. తిరుమలలో శ్రీవేంకటేశ్వరుని ఆశ్రయించుకొని అమరణమూ ఉన్నవాడు.	6. కార్వేటినగర సంస్థానంలో ఆస్థాన కవిగా ఉన్నాడు. చరమాంకంలో పదవీచ్యుతు డైనాడు.
7. అన్నమయ్య తెలుగు భాషలోనే కాక సంస్కృత భాషలోను కీర్తనలు రచించారు.	7. సంస్కృతాంధ్ర భాషాకోవిదుడు.
8. అచ్చ తెలుగు భాషలో కీర్తనలు కనిపిస్తాయి.	8. సామాన్యులు మాట్లాడుకునే భాషలో కీర్తనలు ఉన్నాయి.
9. తెలుగు, ఉర్దూ, కన్నడ, తమిళ భాషాపదాలు ఆయన సంకీర్తనల్లో కనిపిస్తాయి.	9. తెలుగు, తమిళ, సంస్కృత, కన్నడ పదాలు ఆయన పదాల్లో కనిపిస్తాయి.
10. జాతీయాలు, సామెతలు, నుడికారాల వాడుక కనబడుతుంది.	10. సారంగపాణి పదాల్లోనూ జాతీయాలు, సామెతలు, నుడికారాలు కనిపిస్తాయి.
11. స్త్రీగురించి, ఆమె గుణగణాలకు సంబంధించి, రకరకాల వృత్తులకు సంబంధించిన స్త్రీలని, వారి వేషణ భాషలని అన్నమయ్య వర్ణించాడు.	11. సారంగపాణి తన కాలం నాటి సామాజిక జీవనాన్ని వర్ణించాడు.

అన్నమయ్య	సారంగపాణి
12. శృంగారం వివిధ రీతుల్లో వర్ణిస్తాడు	12. సారంగపాణి కీర్తనల్లోనూ స్త్రీల గురించి చెప్పాడు.
13.జానపప బాణీలలోనూ శృంగార, ఆధ్యాత్మిక కీర్తనలున్నాయి.	13.సారంగపాణి కూడా శృంగార పదాల్ని రచించాడు.
14. భక్తితో పాటు పలు సామాజిక అంశాలు కీర్తనల్లో కనిపిస్తాయి.	14. జానపద బాణీలేకాదు, జానపద రీతిలో జాతీయ, దేశీయ పదాలను రచించాడు.
15.అన్నమయ్య జీవిత విశేషాలకు సంబంధించిన సమాచారం అనేక పుస్తకాల ఆధారంగా లభిస్తుంది.	15.సారంగపాణి పదాల్లోనూ ఆనాటి సామాజిక స్థితిగతులు కనిపిస్తాయి. సారంగపాణి జీవిత విశేషాలకి సంబంధించి సమగ్రమైన సమాచారంలేదు.

1.4. అన్నమయ్య - సారంగపాణిల రచనల తులన :

అన్నమయ్య 32,000 పద సంకీర్తనల్ని రచించినట్లుగా తెలుస్తుంది. మొత్తం సంకీర్తనల్ని రెండు విధాలుగా చెప్పవచ్చు.

1. ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనలు 2. శృంగార సంకీర్తనలు

ఇవేకాక శృంగార మంజరి, అలమేలుమంగపై చెప్పిన వేంకటేశ్వర శతకం, ద్విపద రామాయణం, వేంకటాచల మహాత్మ్యం (సంస్కృతం), మరికొన్ని శతకాలు రచించాడు. సంకీర్తన లక్షణం సంస్కృతంలో రచించాడు. అది లభ్యం కావడంలేదు.

సారంగపాణి 200 పదాలను రచించినట్లుగా తెలుస్తున్నది. మొత్తం పదాలు నాలుగు రకాలుగా విభజించారు.

1. శృంగార పదములు - వీటి సంఖ్య 75
2. దేశీయ పదములు - వీటి సంఖ్య 66
3. జాతీయ పదములు - వీటి సంఖ్య 16
4. కీర్తనలు - వీటిలో వైరాగ్య నీతియుక్తంగా ఉండే పదాలు ఉన్నాయి వీటి సంఖ్య 43.

అన్నమయ్య-సారంగపాణి వాగ్గేయకారులే గాక, సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములతో బాగా పరిచయమున్నవారు. సంగీత, నాట్య, అంకార శాస్త్రములందు నిష్ణాతులు. వీణావాద్య నిపుణులు. సంగీత సాహిత్య సమ్మేళనకర్తలు.

వీరిద్దరి రచనల్లో ప్రధానంగా ఉండే అంశాల్ని కొన్ని ఉపశీర్షికలుగా వింగడించుకుని తులనాత్మకంగా పరిశీలించవచ్చు.

అన్నమయ్య - సారంగపాణి పదాలలో స్త్రీతత్త్వం :

అన్నమయ్య తాను రచించిన శృంగార ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనల్లో స్త్రీ సంబంధమైన అనేక అంశాలు వర్ణించాడు. స్త్రీకి కోపం పనికిరాదని, మొండితనం కూడదని, పదేపదే సాధింపులు, వేధింపులు ఉండకూడదని, పట్టువిడుపులు ఉండాలని అంటాడు. అనేక హితవులు చెప్తాడు.

స్త్రీకి సిగ్గే మూలధనమనీ, వినయంగా ఉండాలని, భర్త ఎంత స్వేచ్ఛగా మాట్లాడినా స్త్రీ సిగ్గుతో ఉండాలని అదే ఆమెకు అందమని, భర్త తలపెరిగి మెలగడమే తెలివి అని అంటాడు.

సారంగపాణి శృంగార, దేశీయ, జాతీయ పదాలు కీర్తనల్లో ఆధ్యాత్మికత గురించే కాదు ఆ కాలంలో స్త్రీల యొక్క స్థితిగతుల్ని చెప్పాడు. రాజసంస్థానాల్లో ఉండే దేవదాసిల గురించి, కులకాంతల యొక్క విపరీతపు చేష్టల గురించి వర్ణించాడు. వార వనితల నక్కటక్కులు, వింతనయగారాలు, విటులను మోసగించే తీరును చెప్పాడు. స్త్రీలోని సుకుమారత్వాన్ని, ఈర్ష్యాసూయల్ని, కోపాన్ని, దీనత్వాన్ని, విరహాన్ని చక్కగా సారంగపాణి తన పదాల్లో వివరించాడు.

అన్నమయ్య స్త్రీ సౌందర్యాన్ని రకరకాలుగా ప్రకృతిలోని అంశాలతో పోలుస్తాడు. ఇంకా అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో స్త్రీ సౌందర్యాన్ని, స్త్రీని రాశులతో, ఋతువులతో, నవరత్నాలతో, కాలాలతో, పూవులతో, పండ్లతో పోల్చి వర్ణించడం కూడా కనిపిస్తుంది.

అదే విధంగా సారంగపాణి తన పదాల్లో ఔషధాల్ని, పలురకాల చెట్ల కొమ్మల్ని, భిన్న రాగాలని గురించి చెప్పాడు. అంతేకాక ఆ కాలంలో ఉన్న వివిధ ఆభరణాల పేర్లు, ఊర్ల పేర్లు, మానుల పేర్లు కూడా తన పదాల్లో చొప్పించి వర్ణించాడు.

కొమ్మల పేర్లు :

తరుణికేమని దారబోసి వచ్చెనెమద - దంతికొమ్మా - ఎంతో
మురిపెము లేకనే యిచ్చున మరువంపు - మొలక కొమ్మా ॥ త ॥

భామకిమ్మని పంపె భ్రమరముచే పూల - బంతికొమ్మా - అల్ల
సామజయానకు సరిలేదన్నది వక్క - సారెకొమ్మ ॥ త ॥

ఇలా దంతికొమ్మ, మొలకకొమ్మా, బంతికొమ్మా, సారేకొమ్మా, గొట్టికొమ్మా, వంగకొమ్మా, కడపకొమ్మా, కానుగకొమ్మా, కందికొమ్మా అంటూ రకరకాల పేర్లు ఇక్కడ కనిపిస్తాయి. 'కొమ్మ' అన్న మాటలకు చెట్టుకొమ్మ అన్న అర్థంతోపాటు 'స్త్రీ' అన్న అర్థం కూడా ఉంది. అది ఒకరకమైన చమత్కారాన్ని సంకీర్తనకు చేకూర్చింది.

రాగముల పేర్లు :

ఈ సీమల హరిణాక్షులు వలెగా - దీ మోహనాంగీ
కాశీపురి నుండి వచ్చినదీ - కల్యాణీ వేణుగోపాల ॥ ఈ ॥

ఇలా మోహన, కల్యాణి , కన్నడ, దర్బారు, తోడి, సామ, గుజ్జరి, పాడి, సారంగ, నాయకి, గౌరి, వరాళి, మణిరంగు, అసావేరి, లలిత, మలహార, అహరి, శ్రీ, సహానా, పంచమం, మారువ, కాపీ మొదలైన రాగాలను సారంగపాణి ఈ కీర్తనలలో ప్రస్తావించాడు.

ఆభరణముల పేర్లు :

కంకణము గట్టినాడు - గవదే నా మీద సుంత
కొంకు కొసరు లేక వేణు - గోపాలుడీవేళ నా పై ॥ కం ॥

కమ్మలు దానికి వ్రాయ - కారణమేమన్నందుకు
సమ్మతి గాకుండే "ఛో - ఛీ" - పొమ్మనె నిరాకరించి ॥ కం ॥

ఇలా కంకణములు, కమ్మలు, పట్టెడా, మెడపట్టి, గంటీలు, కంటసరి, ముక్కెర, సూర్యచంద్రులు మొదలైన ఆభరణాల పేర్లు ఈ కీర్తనలో కనిపిస్తాయి.

ఊర్ల పేర్లు :

కడప దాటి రానీయకే
అలవాని మాయగంటి వాకిలి దీయకే ॥ క ॥

పడతిరో ఇక్కేరి - పడచుర జేరి నన్ను
విడనాడి పొమ్మనిన - వేణుగోపాలుని ॥ క ॥

మగువరో పుణ్యానికే - మనుచు దరిశించెను
మగరాల కమ్మలా - మదిరాక్షికి ॥ క ॥

ఇలా కడప, ఇక్కేరి, దరిశి, మగరాలు, మదిర, మధుర, నెళవాయ, పేరూరు, నారుతూరై అయిరాల, పళికొండ, గోలకొండ, చిత్రకూటము, పెనుగొండ మొదలైన ఊర్లపేర్లు వాడుక ఈ సంకీర్తనలో కనబడుతుంది.

మానుల పేర్లు :

పడతి నేస్తము వేణుగో-పాలమాను
తడబడక నీవికను - దాని చింతమాను
పంతమున అటు దిక్కు - పదినాళ్ళు పోకమాను
ఇంతకిచ్చేవు సుమీ - ఈతమాను

ఇలా పాలమాను, పోకమాను, కెమ్మోవిమాను, గొండిమాను, వేగిమాను, మద్దిమాను, బిల్వమాను, వొడిసెమాను, సింగరేకుమాను, పూలగుత్తిమాను వంటి పేర్లు ఇక్కడ కనిపిస్తాయి.

శృంగారం వివిధరీతుల్లో వర్ణించడం ఇద్దరు వాగ్గేయకారుల్లో కనిపిస్తుంది. స్వీయ, సామాన్య, నాయికా శృంగార వర్ణన అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనల్లో అత్యధికంగా, అత్యున్నతంగా కనిపిస్తుంది. అదే విధంగా సారంగపాణి స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య నాయికల శృంగారాన్ని చక్కగా వర్ణించాడు.

అన్నమయ్య :

రమ్మనవే వాని రమ్మనవే యీ
తమ్మి కనుగొనల తళుకుల వాని ॥ పల్లవి ॥

మెలుపున నేను మేడమీద యీ
చిలుక చేరుకొని పిలువగను
అలపున వీధి దానరుగుచును తను
బిలిచినంటూ బలికిన వాని ॥ రమ్మ ॥

(శృం. సం. 12-283)

నాయిక చెలికత్తెలతో తన ప్రియుని తోడితెమ్మని చెప్పే సందర్భం. ఇదే సందర్భాన్ని

సారంగపాణి :

రమ్మనే సామిని రమ్మనే
కొమ్మ నీవే నా మనవిగై
కొమ్మని వేణుగోపాలుని ॥ రమ్మ ॥
మచ్చుమీద నేనుండగ -
మచ్చుమీద జల్లిన వాని ॥ రమ్మ ॥

పడచు వయస్సులోని స్త్రీ యొక్క సోయగములను, కులుకును సారంగపాణి ఈ పదంలో చక్కగా వర్ణిస్తాడు. అదే విధంగా అన్నమయ్య అలిమేలు మంగమ్మ గురించి ....

'అలరులు కురియగ ఆడినదే - అలకల కులుకుల అలమేల్ మంగ
అరవిరి సొబగుల నతివలు మెచ్చగ
అరతెరమరుగున నాడెనదె
వరుసగ పూర్వ దువాళపు తిరుపుల
హరిఁగరఁగింపుచు నలమేలు మంగ ॥ అలరు ॥

లేనిపోని మాటలు ఇంకా ఎందుకు నీకు ? ఉన్న కోరికేది చెప్పరా అంటు ప్రియుని మనోభీష్టాన్ని తెలుసుకునే ప్రయత్నం చేస్తుంది నాయిక. అదే విధంగా...

ఏమొకో చిగురుటధరమున నయెడఁగస్తురి నిండెను
బామిని విభునకు వ్రాసిన పత్రిక కాదుగదా *(3-467)*

పలుకుఁదేనెల తల్లి పవళించెను
కలికితనముల విభునిఁ గలిసినదిగాన *(4-47)*

అన్న అన్నమయ్య కీర్తనలు స్త్రీ మూర్తిమత్వాన్ని మనముందుకు తెస్తాయి.

సారంగపాణి కూడా తన కీర్తనల్లో ...

రమ్మనే యీ మేను వాని సొమ్మనే
కౌగిట జేర్చుకొమ్మనే మోవితేనెలిమ్మనె
బాలనె తమక మణపజాలనె పతిజూపని సొగ
సేలనే యీ జవ్వన మేలనే **(69వ పదం)**

ఈ శరీరమే ఆ స్వామిదని, తమకానికి విరహతాపానికి తట్టుకోలేని భర్త చూడని సొగసు దేనికని, యవ్వనం ఎందుకని నాయిక విరహవేదనని వ్యక్తం చేస్తుందన్న విషయాన్ని సొగసుగా చెప్తాడు.

1.5. అన్నమయ్య - సారంగపాణి భక్తి - వైరాగ్య ప్రబోధ- తులన

హృదయ పూర్వకంగా ఆచరించలేని ఏ పనైనా ఆనందాన్ని కలిగించదు. మనసా వాచా కర్మణా చేసే కార్యంలో కలిగే ఆనందం పరమానందమని పెద్దల ఉవాచ. నలుగురు చేస్తున్నారు కనుక మనం చేయాలన్న ఆలోచనకంటే అందులో ఏముందో తెలుసుకుని చేయడం ఉత్తమం. లేదంటే అది వ్యర్థమే. ఈ విషయాల్ని సారంగపాణి -

భక్తిలేనీ పూజలేమిటికి ప్రతి దొరకగానే
భక్తిలేని పూజలేమిటి ॥ పల్లవి ॥

భక్తిలేని పూజలేమిటికి
భాషించలేని మగడేమిటికి
రక్తపాదని పదమేమిటికి
రహిని వేణుగోపాలుని పాద ॥ భక్తి ॥

జీతము ముట్టని కొలువేమిటికి
చిలుకలేని పంజరమేమిటికి
దాతలు దొరకని యూరేమిటికి
దైవము చేరని గుడియేమిటికి ॥ భక్తి ॥ ***(సారంగపాణి 180)***

శ్రద్ధలేకుండా పూజ చేయడం అనవసరం. మాట్లాడని మగడు, ఆస్వాదించడానికి నోచని పాట వ్యర్థం. జీతంలేని పనిచేయడం, చిలుక లేకుండా పంజరముంచటం, దాతలు లేకుండా వూరుండడం, దైవము లేకుండా గుడి ఉండడం నిష్ప్రయోజనం అని చెప్తాడు. భక్తి కలిగి పూజ చేయడం ఉత్తమమంటాడు సారంగపాణి.

అన్నమయ్య :

నిత్య సుఖానందమిదె నీ దాస్యము
సత్యము లేని సుఖాలు చాలుఁజాలునయ్యా ॥ పల్ల ॥

కన్నుచూపుల సుఖము కడు నీ చక్కని రూపె
యెన్నగ వీనుల సుఖమిదె నీ పేరు
పన్ని నాలుక సుఖము పొదుపు నీ తులసి
వున్న సుఖముల తెరువొడఁబడమయ్యా ॥ నిత్య ॥

అన్నమయ్య కూడా నిత్యం సుఖాన్ని కలిగించేది భగవంతునిపై ధ్యానం అంటాడు. భగవంతుని చక్కని రూపం కంటికి, భగవంతుని పేరు చెవికి, పాదతీర్థం నాలుకకి సుఖాన్ని కలిగిస్తాయి. భగవత్ కైంకర్యానికి ఈ శరీరము, ధ్యానానికి మనస్సు, శ్వాసకి పాదపద్మాల సువాసన సుఖాన్ని కలిగిస్తాయి. ఈ పుట్టుకకి సుఖము భగవంతునిపై భక్తి మాత్రమే అని అన్నమయ్య సెలవిస్తాడు.

వైరాగ్యం :

అయ్యో పోయఁబ్రాయముఁగాలము
ముయ్యంచు మనసుననే మోహమతినైతి
చుట్టంబులా తనకు సుతులుఁగాంతలుఁ జెలులు
వట్టి యాసలఁ బెట్టు వారే కాక
నెట్టుకొని వీరుగదు నిజమనుచు హరినాత్మ
బెట్టనేరక వృథా పిరివీకులైతి ॥ అయ్యో ॥

కాలమంతా వృధా అయిపోయింది. మోహమనస్సు కలిగి ఆలు, బిడ్డలు, చెలులని, చుట్ట పక్కాలని తలచుకొని లేనిపోని ఆశలు కల్పించుకోవడమే. తల్లిదండ్రులని, బంధువులని,

అంతా మంచివాళ్ళని అనుకోవడం తప్పు. అంతా వంతులకీ, పంతాలకీ వచ్చేవాళ్ళే. అసలైన పెన్నధి భగవంతుడే అని చెప్తాడు. భ్రమని విడిచి సత్యాన్ని గుర్తించమంటాడు. అదే విధంగా సారంగపాణి ఈ కీర్తనలో వైరాగ్యభావనను ఇలా ప్రభోదించారు.

అద్దె కొంప వంటిదీ దేహ - మనిత్యమే మనసా
మిద్దెమీద పరుగులు రెణ్ణాళ్ళు
సుమీ వేణుగోపాలుని సాక్షిగ ॥ అద్దె ॥

బందెగొడ్ల వంటిది సంసారము -
భ్రమయకే మనసా
యెవరున్న నదమంత్రమే జీవుని
కెవరు లేరు మనసా ముమ్మాటికి ॥ అద్దె ॥

ఈ దేహము అద్దె కొంప అంటాడు. బందెలదొడ్డి వంటిది సంసారమని, పువ్వు వంటిది యవ్వనమని, సిరిసంపదలు మెరుపు వంటివని గుర్తించమంటాడు. పతితపావనుడైన భగవంతుడి పాద పద్మాలపై మనస్సు నిలుపమంటాడు.

మానవ జీవన విధానానికి సంబంధించిన అంశాలు - అన్నమయ్య

అనుమానపు బ్రదుకది రోతా తన
మనసెనయని కూటమి మరిరోఁతా
అపకీర్తులఁబడి అడికెలోనై
అపవాదియాట అది రోఁత

అనుమానంతో జీవించడం అసహ్యాకరం. మనస్సుకు నచ్చని వాళ్ళతో కలయిక, లేనిపోని పనులతో నిందలు పడడం, నిందలు వేయడం వంటి చేష్టలు ఏ రకమైన శాంతిని, ఆనందాన్ని కలిగించవు. రోత పుట్టిస్తాయి. ఇదే విషయాన్ని సారంగపాణి ఇలా చెప్తాడు.

పాపాత్ముని ధర్మాధికారిగా - బంపే దొకరోత
కోపము జేసె నరనాథు కొలువు -
గొలిచే దొర కోత "ఛీ - ఛీ " ॥ పాపా ॥

వలసిన భాగ్యము లుండి భుజించని
వాని కలిమి రోత - యింట్లో

కులకాంతలు వుస్సురనగ వేశ్యల

గూడేదొక రోతా " ఛీ - ఛీ " ॥ పాపా ॥

పాపాత్ముని ధర్మానికి అధికారిగా పంపడం, అస్తమానం కోపగించుకునే రాజు దగ్గర పని, ఎంత ఉన్ననూ తినడానికి పనికిరాని సంపద, ఇంటి ఇల్లాళ్ళని కాదని వేశ్యాలోలత్వాన్ని ఆదరించే విధానం, పుట్టింట్లో ఎప్పుడూ భార్యను ఉంచడం, ఎక్కడో ఒకచోట అంత తిండి దొరికితే చాలని చుట్టాల ఇళ్ళకి పట్టెడన్నం కోసం వెళ్ళడం, హీనుని ఇంట మహాత్ముని ఉంచడం, తపస్వి అయి ఉండి అరిషడ్వర్గాలకి తగిలి ఉండేది అసహ్యకరమైన రోతని కలిగించే ప్రవర్తనలుగా సారంగపాణి సందేశమిస్తాడు.

హరినామ ప్రాశస్త్యం :

అన్నమయ్య - సారంగపాణి ఇరువురు విశిష్టాద్వైతులు. ఇద్దరు హరినామ సంకీర్తనల్ని రచించారు. అయితే ప్రత్యేకించి అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో ద్వైత, అద్వైత భావాలు గల కీర్తనలు ఉన్నాయి. సారంగపాణి తన యిష్టదైవమైన వేణుగోపాలునికి సంబంధించే పదాలు దాదాపుగా రచించాడు.

అన్నమయ్య :

ఆకటివేళల నలపైన వేళలను

తేఁకువ హరినామమె దిక్కు మఱిలేదు ॥ ప ॥

ఎటువంటి పరిస్థితుల్లోనైనా మనిషికి దిక్కై నిలిచేది భగవంతుడైన ఆ శ్రీహరి అని అతని నామాన్ని మించింది వేరొకటి లేదని, అదే మానవ జీవనగతి అని అన్నమయ్యపై కీర్తన రచించారు. ఇతరుల వల్ల ఆపదలు కలిగినా, పరుల చేతిలో ఏదో రకంగా ఇబ్బందుల్లో ఉన్నా, భయం కలిగినా పాపాలు చేసినా ఏమి ఎప్పుడు ఎలా సంభవించినా వాటి నుండి బయటపడవేయగలిగేది హరినామమేనంటాడు.

హరినామ ప్రాశస్త్యం - సారంగపాణి :

హరినామస్మరణే సేయకుంటే - అవతల గతి యేమి ? ......

వెరవు దెలిసి సత్సంగతి వదలక - వేణుగోపాలుడైన - శ్రీనర ॥ హరి ॥

హరినామ స్మరణ చేయగలిగిన ఓపిక, అవకాశం ఉన్నప్పుడే చేయాలి. తనకుతానుగా గుర్తెరిగి భగవంతుని ధ్యానించాలి. అన్నదమ్ములు వదిలేయక ముందే, భార్య నిష్ఠురాలు పలుకకముందే, కొడుకు కృష్ణారామా అంటూ ఓ మూల కూర్చోరాదా అని అంటూ దండించక ముందే హరినామం చేయాలి. ఉత్సాహంగా ఉన్నప్పుడే, వృద్ధాప్యం రాకముందే, కనులు కనపడేప్పుడు, అంగం తల ఒణకకుండా ఉండేటప్పుడు, శరీరం వ్యాధులతో క్షీణించక ముందే హరిని స్మరించాలని అంటాడు సారంగపాణి.

1.6 అన్నమయ్య - సారంగపాణి రచనలు - జన జీవిత చిత్రణ - తులన:

భగవంతునికి సంబంధించి ఉత్సవాలు, జాతి, కుల, మత భేదం ఉన్నత, నీచ వర్గ వ్యత్యాసం లేకుండా జరిపేవి. ఇవి అందరికీ సంతోషాన్ని కలిగించేవి అలాంటి ఉత్సవాలలో రథోత్సవం, తిరునాళ్ళు వంటివి అనాదిగా జరుగుతున్నటువంటివి. ఈ సందర్భానికి సంబంధించి అన్నమయ్య ఈ కీర్తనలో ఇలా వివరిస్తాడు.

దేవదేవోత్తముని తిరుతేరు
దేవతలుఁగొలువంగా తిరుతేరు
తిరువీధులేగిని తిరుతేరు

దేవుని తేరు, అది దేవతలందరూ కొలిచేది. అన్ని దిక్కుల్లో తిరుగుతూందని, అది ముత్యాల కుచ్చులతో ఉన్న గరుడవాహనపు తేరిన, మ్రోతలు దద్దరిల్లుతూ రకరకాల వాయిద్యాలతో సాగే ఆ తేరుపై శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు అలిమేలు మంగ సమేతుడై వూరేగుతూ కన్నుల పండుగ కలిగిస్తున్న వైనం అన్నమయ్య తన సంకీర్తనల్లో హృద్యంగా వర్ణించాడు. ఇంకా ఈ ఉత్సవానికి సంబంధించి .....

సారంగపాణి :

కదలివచ్చెను జూడరే - వేణు
గోపాలుడు కనులపండుగగాను
పదిలుడై గరుడుని పై నెక్కి భక్తుల
ముదమంద జేయుచు ఇదిగో రాజమార్గమున ॥ క ॥

ఇలాగ సారంగపాణి బండి తిరునాళ్ళగురించి చక్కగా వివరిస్తాడు. పూలమాలలతో బారులు తీరిన బ్రాహ్మణులు, వీరణము (ఒక చర్మవాద్యము) మోతలతో బోగమువాళ్ళ నాట్యాలతో తిరునాళ్ళు మొదలౌతుంది. పూజారి చేతిలో తీర్థం పోసి తలపై శఠగోపము పెట్టి అందరి దగ్గర నుండి దక్షిణ వసూలు చేస్తుంటాడు. ఆ తిరునాళ్ళ సంరంభాన్ని వర్ణించడం, ఊహించడం అలవిగాదంటాడు సారంగపాణి.

అన్నమాచార్యులవలె సారంగపాణి జానపదబాణీలే కాదు జానపద రీతిలో జాతీయ, దేశియ పదాలను రచించాడు. హెచ్చరికలు, లాలిపాటలు, మంగళ ఆరతులు వీరిరువురి రచనల్లోనూ ఉన్నాయి.

సారంగపాణి :

హెచ్చరిక :

హెచ్చరిక పరాకిందిరా రమణా
హెచ్చరికె జతనంపు హేమాబ్జచరణా (197 కీర్తన)

లాలి :

లాలెనుచు వూచేరు లలన లింపున
శ్రీల చెన్నలరు నుయ్యాల పొన్నునను
గోలరుక్మిణీ దేవి కోరి పెంపును
బాళితో వచ్చె నీ పై తలంపుననూ (199 కీర్తన)

మంగళహారతి :

జయ మంగళం నిత్య శుభ మంగళం
ఇందిరా రమణునకు నిభరాజ వరదునకు
మందరోద్ధారునకు మాధవునకూ
నందనందనుడైన నవనీత చోరునకు
కందర్ప శతకోటి సుందరునకూ ॥ జయ ॥ (200 కీర్తన)

అన్నమయ్య :

హెచ్చరిక :

శరణు శరణు సురేంద్రసన్నుత శరణు శ్రీసతి వల్లభా

శరణు రాక్షస గర్వసంహార శరణువేంకట నాయకా (శం. సు. 12-17)

లాలి :

లాలనుచు నూచేరు లలన లిరుగడల

బాలగండవర గోపాల నిను జాల ॥ ప ॥

(అన్నమాచార్య చరిత్ర పీఠిక, పుట 63,64)

మంగళహారతి :

మరల మరల జయమంగళము

సొరిది నిచ్చలును శుభమంగళము ॥ ప ॥

కమలా రమణికి గమలాక్షునకు

మమతల జయజయ మంగళము

అమరజననికిని అమరవంద్యునకు

సుముహూర్తముతో శుభమంగళము (అ.సు. 1-448)

ఈ విధమైన కీర్తనలు ఇరువురి రచనల్లోనూ కనిపిస్తాయి. ఇవి జనబాహుళ్యంలో సాధారణంగా వినిపించే కీర్తనలు.

1.7. అన్నమయ్య - సారంగపాణి రచనల్లో సామాజికాంశాల ప్రస్తావన - తులన

సారంగపాణి తన కాలంలో సామాజిక వ్యవస్థలో పతనమైపోతున్న విలువల స్వరూపాన్ని తన పదాల్లో ఎత్తి చూపాడు. ఆంగ్లేయ నాగరికతా ప్రభావంతో సంస్కృతి, సంప్రదాయాలు అడుగంటుతున్న వైనాన్ని చెప్తాడు. ఆనాటి చిత్తూరు జిల్లా పరిసర ప్రాంతాల్లో కులకాంత స్థితిని ఇలా సారంగపాణి ప్రస్తావిస్తాడు.

కులకాంతలు విడిబడి నలుదిక్కుల
వెలరేగే రిదేటి పాపమో అయితే
వెలయాండ్లకు జీవనమేమిక
శ్రీ వేణుగోపాలా సంకరమై ॥ కుల ॥

కులకాంతలు కూడా వేశ్యలుగా మారితే ఇక వెలయాండ్ల జీవనం ఎలా సాగుతుంది. ఊహ తెలియని బిడ్డలను కాదని, భర్త పరువు ప్రతిష్ఠలని ఆలోచించక కాపురాన్ని కూల దోసుకున్నారంటాడు. తల్లిదండ్రుల కష్టపెట్టి, పూటకూళ్ళ ఇళ్లలో తిని వ్యర్థ జీవనం గడిపే పాప కర్ములని, నాటి సమాజ పరిస్థితులను వివరిస్తాడు.

వార వనితలు ఎంతటి అంగ విహీనులనైనా డబ్బు కాసించి చేరదీస్తారని ఆనాటి సామాజిక వ్యవస్థ తీరు అలా ఉండేదని చెప్తాడు. సామాన్యులు దుర్భరమైన దారిద్ర్యాన్ని అనుభవించేవారని, సంస్థాన ప్రభువులు అధిక మొత్తంలో పన్నులు వసూలుచేసి ఆంగ్ల ప్రభుత్వానికి చెల్లించేవారని సారంగపాణి తెలియజేశాడు. తంజావూరు, మధుర రాజ్యాల నుండి వలసవచ్చి దేవదాసీలుగా స్త్రీలు కార్వేటినగర ప్రాంతంలో బ్రతుకు గడిపారని చెప్తాడు. కరువువల్ల దొంగతనాలు, దోపిడీలు విస్తృతంగా జరిగేవనీ, నిరుపేద జనాలు అనేక బాధలనుభవించినట్లు చెప్తాడు. చదువు సంధ్యలు లేని పామర జనులు మారుమూల పల్లెలల్లో నివసిస్తూ అనుభవించే కష్ట సుఖాలను వారి భాషలోనే చెప్తాడు. క్రీ.శ. 1747లో కరువు ఏర్పడిందని, బిరుదుబంట్లు కూడా బిచ్చగాళ్ళు అయినారని, మందలు పడమట సీమవైపు మేతకు వెళ్ళాయనీ, తల్లిదండ్రులు బిడ్డల్ని పోషించుకోలేక అమ్మివేసుకున్నారని వారి దయనీయ స్థితిని సారంగపాణి వర్ణిస్తాడు

అన్నమయ్య కాలంలో కులమత భేదాలు ఎలా ఉన్నాయో, జంతుబలుల వంటి దురాచారాలు, స్త్రీ,పురుష వ్యత్యాసాలు ఎలా ఉన్నాయో వివరిస్తాడు, సమాజంలో నెలకొన్న అనేక అస్తవ్యస్త వ్యవహారాల్ని వివరిస్తాడు. ఆనాడు శక్తిపూజలు, గ్రామదేవతల పూజలు విరివిగా జరిగేవి. జంతుబలుల్ని చేసేవారు. అగ్నిగుండాలపై నడిచి తమ భక్తి ప్రపత్తుల్ని చాటుకొనేవారు. అర్థంలేని వ్యర్థాచారాలని అన్నమయ్య నిరసిస్తాడు. ప్రజల సాంఘిక దురాచారాలను మూర్ఖంగా పాటిస్తూ కష్టాలపాలవడం జూచి విచారిస్తాడు.

కాల విశేషమో లోకము గతియో సన్మార్గంబుల
కీలువదలె సౌజన్యము కిందయి పోయినది ॥ కాల ॥

అనే పదంలో కాలప్రభావమో, లోకం తీరో ఏదైనాగావచ్చు మంచితనము సౌమ్యతం తగ్గిపోయింది. ధర్మం, సత్యం, శాంతం, విజ్ఞానం, వివేకం లోకంలో కనిపించడం లేదు. సంసారజీవితం, బ్రతుకు కష్టాలమయమైపోయింది. సమాజంలో ఏ మాత్రం సన్మార్గవర్తనం కనిపించడంలేదు అంటూ అన్నమయ్య బాధపడతాడు.

బ్రహ్మమొక్కటే - పరబ్రహ్మమొక్కటే.... అనే కీర్తనలో భిన్నమతాలు, కులాలు, హెచ్చుతగ్గులు, ఎన్నున్నా అందరూ ఒక్కటే పీల్చేగాలి, అనుభవించే కష్టసుఖాలు, ఎండా, వెన్నెలా, ఇలా ప్రకృతిలో అనేకం అందరికీ సమంగా అనుభవించేందుకే అని చెప్తాడు.

1.8. అన్నమయ్య - సారంగపాణి రచనల్లోని భాషా విశేషాలు - తులన :

1. శృంగార సంకీర్తనల్లో నాయికావస్థలను చిత్రించే విషయంలో అన్నమయ్య, సారంగపాణి రచనల్లో పోలిక కనిపిస్తుంది. భాషలోను, పలుకుబడిలోను, భావ ప్రకటనా విధానంలోను సామ్యం కనిపిస్తుంది.

2. ఇరువురి సంకీర్తనల్లో సామెతలు, గ్రామ్యోక్తులు కనిపిస్తాయి.

సారంగపాణి పదాల్లో సామెతలు :

అందరాని పండ్లకు ఆశించినట్లు, ఆలి మీద లంజరికము, కొండను త్రవ్వి ఎలుకను బట్టుదురా! చక్కిలిగింతలు చట్రాతికి గలదా, ఈతాకు రాలునా ఏయాకురాలినా, ముండ్ల మీద వలువ వలె, పూసలోని దారమువలె, అతి వినయం ధూర్తలక్షణం, కోతి చేతి మాణిక్యము వలె, ఉసురుంటే ఉప్పమ్ముకోవచ్చు, బలవంత మాఘస్నానము, ఇల్లలికితే పండగాయెనా, పుట్టిన బుద్ధులు పుడకలతో సరి, ఎద్దుపుండు కాకికి ముద్దవునా, బూడిదలోని హోమము, అన్నిటికి కాసుకదా దొడ్డది, గురువుకు పంగనామం పెట్టు వంటి సామెతలు అనేకం కనిపిస్థాయి.

అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు :

అందని పండ్లకేల అఱ్రుచాచేవు, అడవిగాచిన వెన్నెల, అల్లము బెల్లమౌనా, ఎంగిలి బూరె కడుగనేల, ఓడవిడిచి వదరు పట్టుట, ఏటివంకలు దిద్ద వశమా, ఏనుగుదిన్న

వెలగపంటి బేసమువలె, కంచములోని కూడు కాలదన్నుదురా, గోరుచుట్టు మీద రోకటిపోటాయె, గడ్డపార మింగితే యాకలి దీరునా, కొండద్రవ్వట ఎలక కొరకా, పిండెంతో నిప్పటి అంతే, మొదలుండగా కొనను నీళ్ళు పోయెనేల, వ్రతము దక్కినను సుఖము దక్కకపోయె, విత్తొకటి చెట్టొకటి యగునా వంటివి అనేకం కనిపిస్తాయి.

మాండలిక పదాలు - సారంగపాణి :

తెలుగు : సంమందము, కనరు, కంకణముకట్టు, ఏచుట, ఎనసి, నిలువరము, అంతులు, నలితిండి, చిడిముడిపాటు, సన్నవేయు, అమ్మకచెల్ల, గంటీలు బెట్టు, సాయము, మెఱమెచ్చులు, పెడసరము, గూటము వలెతిని, సారెసారెకు, కంచి గరుడసేవ, బిర్ర బిగుసుకొని వంటి పదాలు అనేకం.

తమిళం : చిలుము విడిచె, ఇరంపరం, మూళి, ుడుగాడు, సీమాటి చిత్తూరుజిల్లాలో వాడుకలో ఉన్న కొన్ని తమిళ, కర్ణాటక పదాలు కూడా వీర పాటల్లో కనిపిస్తాయి.

అలంకారాలు : సారంగపాణి పదాల్లో రెండు అర్థాలు వచ్చే విధంగా అంటే శ్లేషాలంకారం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. శబ్దాలంకారాలు, అర్థాలంకారాలు అనేక విధాలుగా ప్రయోగించారు.

మాండలిక పదాలు - అన్నమయ్య :

మాండలిక పదాలు : అంగడిపెట్టు, ఎడము, ఏకాంగి, తెరవు, చండ, నెఱపు, అల్లిరము, అగ్గువ, ఉలివెచ్చ, ఎకసెక్కము, ఊకొను, కసవు, కమ్మటి, గోడ్దేరు, సదరుకొను, యంపితి.

తమిళం : ఉడయవరు, తిరుమంత్రం, తిరువాముడి వంటి పదాలు.

కన్నడం : బెళకనే పొద్దు, బెళుకు, అప్పణి.

అరబ్బీ, ఉర్దూ, హిందీ : జగడాలు, జూటు.

ముగింపు :

ఈ విధంగా అన్నమయ్య, సారంగపాణిల రచనలను తులనాత్మకంగా పరిశీలిస్తే శృంగారతత్వం, భక్తి వైరాగ్యంలో కవితా మాధుర్యంలో చక్కటి సౌమ్యం కనిపిస్తుంది. కేవలం భగవంతునికి సంబంధించి పదకీర్తనల్ని రచించడమే కాదు, నాటి సమాజంలో ఉండే అనేక దురాచారాలని, దుర్మార్గాలని కూడా అక్కడక్కడా ఇద్దరూ ప్రస్తావించారు. అన్నమయ్య

శ్రీ వేంకటేశ్వరునిపై వేల సంకీర్తనల్ని రచించి పాడి పరవశించి తరిస్తే, సారంగపాణి రాగతాళాలతో వివిధ పదాల్ని రచించి ఆడిపాడి తన్మయుడై, తన్మయింపజేశాడు. వీరిద్దరూ పదసంకీర్తనల్తో చిరస్థాయిగా భక్తి సంగీతాభిమానుల హృదయాల్లో స్థానాన్ని పొందారన్న విషయంలో ఏ మాత్రం సందేహం లేదు.

***

సంప్రదించిన రచనలు :

1. *సారంగపాణి పద సాహిత్యం* - డా. ఎస్. గంగప్ప
2. *అన్నమాచార్యులు ప్రముఖ వాగ్గేయకారులు* - తులనాత్మక అధ్యయనం - డా. ఎస్. గంగప్ప
3. *అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో జానపద గేయ ఫణితులు* - పొన్నా లీలావతమ్మ
4. *అన్నమయ్య సంకీర్తనా జ్యోతి* - పొన్నా లీలావతమ్మ
5. *కార్వేటినగర సారంగపాణి పదములు* - శ్రీఇరువారం, లోకనాథం
6. *తులనాత్మక సాహిత్య వ్యాసాలు*
   వ్యాస సంకలనం : పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణ
7. *తాళపాక కవుల పదకవితలు - భాషా ప్రయోగ విశేషాలు* - వేటూరి ఆనందమూర్తి
8. *అన్నమయ్య సంకీర్తన సుధ* - డా. ఎస్. గంగప్ప
9. *అన్నమయ్య సంకీర్తనలు* - తి.తి.దే. ప్రచురణ

***

5

అన్నమయ్య రాకమచర్ల వేంకటదాసు

డా. మొరంగపల్లి బాగయ్య
అసోసియేట్ ప్రొఫెసర్, తెలుగుశాఖ,
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు.

అన్నమయ్య క్రీ.శ. 15వ శతాబ్దంలో జీవించినవాడు. ఇతడు రచించిన కీర్తనలు 32,000 అయితే దొరికినవి తక్కువ. వైష్ణవ శిఖామణి, వేంకటేశ్వరస్వామి భక్తుడు అధ్యాత్మిక, శృంగార కీర్తనలు రచించి పాడినవాడు. నాదబ్రహ్మ సంప్రదాయ సంకీర్తనాచార్యుడు.

రాకమచర్ల వేంకటదాసు జానపద బాణీలో పాడుకొన్న కీర్తనలు లక్షకు పైగా వ్రాసినట్లు తెలిసింది. కాని లభించినవి 500 కీర్తనలు. 18వ శతాబ్దిలో నివసించినవాడు. ఇతని ఊరు పాలమూరు జిల్లా అచ్చంపేట తాలుకాలోని పెద్దాపురం అని తెలుస్తున్నది. క్షేత్ర పర్యటన చేస్తూ ముచుకుంద క్షేత్ర ప్రసిద్ధికి నిలయమైన రంగారెడ్డిజిల్లా పరిగి తాలూకా, పెద్ద ఉమ్మెతల గ్రామానికి మూడు కి.మీ. దూరంలో గల రాకమచర్లకు చేరాడు. శ్రీ యోగానంద నరసింహస్వామిని చూచి, చలించిపోయి అక్కడే నిలిచిపోయినాడు. ఈ కవి విష్ణుమూర్తి వర కవితా వాక్పటిమతో, మధురమైన భక్తిరసపూరితమైన కీర్తనలు రచించి తరించిన ఘనుడు.

రాకమచర్ల కవిత పండిత పామర జనాన్ని ఆకర్షించి, ఆకట్టుకొన్నది. నేటికీ పల్లెల్లో భక్త జనులు పాడుకుంటున్నారు. లోకానికి అర్థమయ్యే రీతిలో కీర్తనలు రచించినాడు. తెలంగాణాలో ఈయన కీర్తనలు పల్లె పల్లెలో జానపదులు సహితం అవలీలగా పాడుకుంటారు. ఇతని కీర్తనలు తెలియనివారుండరు. భక్తజన భజన మండళ్లు ఎన్నో ఉన్నవి. వీరి కీర్తనల సారం ముక్తికి సోపానం. దేశ సంచారం చేస్తు పాడుకొన్నవాడు. ఈయన శా.శ. 1751 సిద్ధార్థ నామ సంవత్సరం మార్గశిర శుద్ధ త్రయోదశినాడు పరమపదించాడు. ఈయన సమాధి ఉమ్మెంతల గ్రామంలో శ్రీవారి సన్నిధిలో ఉంది. సమాధిపై ఆలయం కూడా

కట్టించారు. నేటికి దాసజనులు భక్త జనమండలి వారి ఆలయంలో కూర్చుండటానికి వెయ్యిమందికి సరిపడే నిర్మాణం చేసి ఉన్నారు.

రాకమచర్ల అన్నమయ్య వలెనే విష్ణుమూర్తి భక్తుడు. రామునిపై కృష్ణునిపై అధికంగా కీర్తనలు పాడి తరించినవాడు. తనకు ముక్తిని ప్రసాదించుమని వేడుకొన్న ఘనుడు. శ్రీరాముని పై వేంకటదాసు పాడిన కీర్తనలు అనేకం.

భక్తకవి పోతన పద్య కవిత్వంలో రాణిస్తే, రాకమచర్ల అన్నమయ్యలు కీర్తనలచే రాముణ్ణి మెప్పించినారు. రాకమచర్ల గేయ పరంపరతో స్వామిని ఆరాధించినాడు. అన్నమయ్య విశిష్టాద్వైతాన్ని నమ్మినవాడు. పురందరదాసు మధ్వ సంప్రదాయాన్ని ప్రతిపాదించినాడు. రాకమచర్ల వేంకటదాసు దాస సంప్రదాయాన్ని నిలిపినాడు. వీరందరు కూడ దేశీయ కవితా సంప్రదాయ కవులు- గాయకులు సంకీర్తనాచార్యులు. గృహస్థ జీవితాన్ని అనుభవించినవారు. యోగసారాన్ని కోరినవారు.

అన్నమయ్య రాకమచర్ల వేంకటదాసు శ్రీరామునిపై పాడిన కీర్తనలు :

అన్నమయ్య - కీర్తన : ***బౌళిరామక్రియ***

పల్లవి : ***ఇతడే పరబ్రహ్మమిదియె రామకథ***
శతకోటి విస్తరము సర్వపుణ్య ఫలము
చరణము: ***ధరలో రాముడు పుట్టె ధరణిజఁ బెండ్లాడె***
అరణ్యవాసుల కెల్లానభయమిచ్చె
సారధి ముక్కుఁ జెవులు చప్పనాతిని గోసె
ఖరదూషణులను ఖండించి వేసె ***॥ ఇతడే ॥***

అనే కీర్తనలో అన్నమయ్య దశరథుని పుత్రుడగు రాముడు జన్మించి జనకజను లగ్నమాడి, విశ్వామిత్రాది ఋషుల బాధలు తీర్చెననీ, రావణుని ఖరదూషణాదులను రాముడు సంహరించెననీ రామకథను కీర్తించినాడు.

రాకమచర్ల వేంకటదాసు : "రార రఘువీర దయానిదే చారుమకుట మణిహార ఖరాంతక" – "రామరావదే ! బాధలుతీర్చగ రారాదా! దీనుల కాపాడరావ రామా!" అని కీర్తించాడు.

అన్నమయ్య : కినిసి వాలి జంపి కిష్కింధ సుగ్రీవు కిచ్చె
వనధి బంధించి దాటి వానరులతో
కనలి రావణ కుంభకర్ణాదులను జంపి
వనితఁ జేకొని మళ్లి వచ్చె నయోధ్యకును ॥ఇతడే॥

వాలిని చంపిన రాముడు సుగ్రీవునకు కిష్కింధను ధారాదత్తము చేశాడు. వారధి కట్టి వానరులతో లంకలో చేరి, కోపించి రావణాదులజంపి సీతను అయోధ్యనకు దెచ్చి రాజ్యమేలాడు.

రాకమచర్ల వేంకటదాసు రామునిపై ....

పాలిత ముని జనలోల పరాత్పర ! కరదీనవరీబాల మురాంతకా
జాలమింకేల విశాల దయాళ సునీల శరీర బుధాలి వినుత మునిలోల
మహాత్మక శ్రీలలనా మణిలోల కరుణతో.... ॥ రా ॥

మునిజనరక్ష దయార్ద్ర హృదయుడా ! రామా - బుధులు కొలిచినారు నిన్ను నీల మేఘశ్యామ నన్ను కరుణతో కాపాడుమని ప్రార్థించినాడు.

అన్నమయ్య : కీర్తన-

పల్లవి : రాముడులోకాభి రాముడు వీఁడిగో
వేమారు మొక్కుచు సేవించరో జనులు..... ॥ప ॥

చరణం : చెలువపు రూపమున జితకాముడు
మలసీ బిరుదున సమరభీముడు
పొలుపైన సాకేతపుర రాముడు
ఇలలో ప్రజలకెల్లా హిమధాములు ॥ రాము॥

రాముడు చల్లనివాడు, దయాగుణ సంపన్నుడు ప్రజల కాపాడువాడని చెప్పిన అన్నమయ్య కీర్తనకు రాకమచర్ల వేంకటదాసు కీర్తన :

అప్పారామప్ప దయ గుప్పవేమె
గొప్పదాతావు మనసొప్పవేమె ॥ ప ॥
యప్పుడెప్పుడు నిను తప్పక నుతింపగను

తప్పులెన్నిన మాట జెప్పవే ॥ అ ॥
యందుకనిరావు కనుగొందు నీ సుందరము
సందియము చిత్తమున జెందనేమో ॥ అ ॥
బూటకము లేదు నాతోటి జతగూడుమిక
నాటివలె సూటి మాటడవేమె ॥ అ ॥
నిన్ను కనుగొన్న మది లెన్ని
వినుతించెదను నన్ను బ్రోవావు నా నేరమేమె ॥ అ ॥
సారెకును రాకమచర్ల స్వామివని వేడితిని
గారమున నను జేరవేమె ॥ అ ॥

అని వెంకటదాసు తనదైన దేశీయ భాషాశైలి - జానపద ఫక్కీలో తెలంగాణాలో ముఖ్యముగా రంగారెడ్డి జిల్లా మాండలిక భాషలో ప్రయోగించిన పదములు ఉన్నవి. అప్పా అనేది కన్నడ పదము ఇది పరిగి, వికారాబాదు ప్రాంతంలో అధికంగా తెలుగువారు- ఇతరులు కూడా వాడే మాండలిక భాష ఇది. తండ్రికి బదులుగా అప్పా అనే కన్నడ పదం తెలుగులో చేరిపోయిన ఇందలి పదాలను అర్థాలు కొన్ని :

గుప్పుట = వెదజల్లుట, వేమె = ఏమే (ఈ మాట ప్రేమతో తల్లిని, తండ్రిని, పెద్దవారిని ఆప్యాయంగా పిలిచే పదం) యందుకని = ఎందుకని; జతగూడుమనుట = నన్ను నీలో చేర్చుకొమ్మనుట అనగా ముక్తి కల్పించుమని కోరుట. సారెకును = మాటిమాటికి అనే పదాలు పాలమూరు, రంగారెడ్డి, మెదక్ జిల్లాల్లో అధికంగా వాడబడుతున్నవి.

అన్నమయ్య కీర్తన: రామనామం దివ్యౌషధమని పేర్కొనుట :-

పల్లవి : అన్నిటికి నిది పరమౌషధము
ఎన్న నీ నామమే విమలౌషధము

చరణము : చిత్తశాంతికిని శ్రీపతి నామమె
హత్తిన నిజ దివ్యౌషధము
మొత్తపు బంధ విమోచనంబునకు
చిత్తజగురుదే సిద్ధౌషధము - అని హరినామ స్మరణగా రాముని

పావన నామస్మరణగా అన్నమయ్య వేడుకొన్నాడు. దీనికి ప్రతి రూపంగా రాకమచర్ల వెంకటదాసు కీర్తన.

రాకమచర్ల కీర్తన :

రామదశరథరామ పావన నామ శ్రీరామ సదాగుణ ధామ గురు రామ ॥ప॥
శ్రీమదంచిత సోమవదన విరామ మోహన రాధినాయక ॥ రా ॥
దేవహృదయ సంజీవ సంతత భావజ జనకా !
మహాయోగి భావ సంచారకా కేవలానంద సేవకావన కోవిదాశ్రిత శ్రీవరా రఘు
॥ రామ ॥

చారుతర సుకుమార సకలభూభార జగధీరా
భవాంతక భాను సంకాశా !
నీరదాభ శరీర కామ వికారదూర సురారి భంజిత ॥ రా ॥
మానవాంగన సమాన వర్జిత మానితాటోప
కౌసల్య కుమార చిద్రూపా దీనజన సన్నిధాన విమల విజ్ఞాన ధర్మవిధాన కారణ ॥ రా ॥
భాసమాన విలాస వెంకటదాస పరిపాలా
రాకమచర్ల వాస మునిలోలా - భూసురాత్మ వికాస వరద దరహాస
వదన ఖలా సురారాంతక - ॥ రామ దశరథ ॥

రాముని నామమే పావనం. భూభారాన్ని మోసేవాడవు. నీలమేఘశ్యాముడవు. వికారాదులను దూరం చేసే వాడవు. కౌసల్య రాముడవు. దీనుల రక్షించేవాడవు. ధర్మ పరుడవు నీవు రామా! వేంకటదాసుని రక్షింపరావా! అని కీర్తించాడు.

అన్నమయ్య కీర్తన రామునిపై భక్తితో...

పల్లవి : *జిగురువంటివాడె శినకాటి చింత*
శిగురమ్మ c బోనీదె శినకాటి

చరణం : *సేతి కుత్తికవాడు సెడకుండ దాచిన*
పాత పెద్ద విల్లు బలువున
నాతి కొరకు వచ్చి నడిమికి విఱిశిన
శేతలాడుగదె శినకాటి ॥ జిగురు ॥

చేదుకుత్తుకవాడు శివుడు తన విల్లును చెడకుండ దాచినాడు జనకుడు. దానిని విరిచినాడు రాముడు అని కీర్తనలోని భావం.

రాకమచర్ల వేంకటదాసు:

రామా భూపతె ! మహారాజ శ్రీపతే ॥ ప ॥

కామజనక సార్వభౌమ ! కలిత సుగుణ మయ విరామ – అనే కీర్తనలో రాముని విలాస వర్ణన జానపదంలో తెలిపాడు.

అన్నమయ్య :

రావణ కుంభకర్ణాధి రాకాసుల పరిమార్చి
ఈవల అయోధ్యా పట్నమేలిన వాడు
శ్రీవేంకటాద్రి చేరి మాల్యవంతమున
వేవేలు చందములను వెలసినవాడు – అని రాముని ప్రతాపాన్ని అన్నమయ్య వర్ణించి, చివరికి వేంకటాద్రిని చేరినావని కీర్తించగా –

రాకమచర్ల వేంకటదాసు –

నమ్మితిగదరా రామయ్య నన్ను సన్నుతించరా రామయ్య ॥ ప ॥
సిరిగల రాకమచర్ల స్వామి వని నమ్మితి ॥ *గదరా* ॥

నమ్మితి రామా నిన్ను అని రాకమచర్ల స్వామి పై విశ్వాసాన్ని ప్రకటించాడు.

అన్నమయ్య కీర్తన : హిందోళరాగము – తాళం : ఖండం

దేవ దేవం భజే దివ్య ప్రభావం
రావణాసుర వైరి రఘు పుంగవం – అని రాముని మహిమలను కీర్తించగా –

రాకమచర్ల – కీర్తన ; *అట తాళం :*

శరణు శరణు రాఘవా ! మహానుభావా! శరుణు శరణు ॥ ప ॥
వరసుజనావన దురిత నివారణ ! పరమపావన నామ పంకజలోచన –
అని పొగడినాడు.

అన్నమయ్య -

గౌతముని భార్య పాలిటి కామధేనువితడు
ఘాతల కౌశికుపాలి కల్పవృక్షము
సీతాదేవి పాలిటి చింతామణి ఇతడు
ఈతడు దాసుల పాలి ఇహపర దైవము..... - అనగా

రాకమచర్ల వెంకటదాసు -

సీతా సమేత విధాతాదిశేవిత గౌతమ సతి శాపకలుష విహారా - శరణు శరణు రాఘవా! మహానుభావా! శరణు శరణు గౌతముని ఇల్లాని బ్రోచినవాడా! నను బ్రోవరాదా" - అని వేడుకొన్నాడు.

హే రామయ్య ! మ్రొక్కిదవేగరా రామయ్య....
సరస రాకమచర్ల సాక్షిగ నిన్ను మరులు కొన్న మాట మరుగు మాటలాయ !

ఇందులో - రాకమచర్ల మధురభక్తి వ్యక్తమవుతుంది.

జానపదములు కొన్ని - మొలకనవ్వులు, చిలుకపలుకులు, చిన్ని వెన్నెలకన్న, వ్యారరా, న్యారరా, వ్యాసారక - వేసారక, అలసట చెందక, కోరికలూర = కోరికలుగలుగ, కమనియన= కమనీయ, హట్టు జేసెద స్వామి = కట్టడి చేసెద కట్టడి తనమాయె,యన్నటికైన = ఎన్నటికైన యడాగమాలు మెండు; తత్తారమును = తత్సారమును, ఆలస్యమును, వక్కసారి= ఒక్కసారి, చిలుక వయ్యారములు గుల్క , నన్నరమరశాయకు = నన్ను అలక్ష్యం, అశ్రద్ధ చేయకుము ; సాకీన నీవే = రక్షించిన నీవె, చంగలించె= గంతులు వేసే, యెవ్వాళ్ళ = ఏ వేళ, ఏనాడు జల్తారు = జలతారు, పచ్చ శాలు మేనగప్పరయ్య రామయ్య, తావులు గుమ్మరింపగ = పరిమళాలు చల్లగా;

అచ్చపు భక్తిని అనుసరించితిని పచ్చల పీఠము బాగుగ చెప్పెద !! రారా రామయ్య 'పచ్చలు దాపిన పీఠము ' ఇలాంటి అచ్చమైన తెలుగు పదాలు, దేశీయ భాషకు నిదర్శనమైనవి.

రాకమచర్ల వేంకటదాసుకు పాండురంగని పై మెండైన భక్తి ఉంది. మంగళహారతి పేరున ఆయనను దండిగా కీర్తించినవాడు ఒక హారతి మరాఠీ భాషలోను వ్రాసినాడు.

అన్నమయ్య :

పల్లవి : *నిచ్చ నిచ్చ సోబనాలు నెలమూడు సోబనాలు*
హెచ్చు నీకు నింతలోనె ఇవి గదవయ్యా ! – అని

నిత్యం సాగే వేడుకలు కాక, నెలకు మూడు ఉత్సవాలు అధికంగా జరుగుతాయని చెప్పినాడు.

రాకమచర్ల వేంకటదాసు : దేవతలకు ఇచ్చే హారతులు 1. సద్గురు హారతి (ఉమ్మెంత్తల యోగానంద నరసింహ స్వామికి) 2. ఉమ్మెంతల వేంకటనాధుని పేరున హారతి, 3. శ్రీపాండురంగ మంగళహారతి, 4. శ్రీ రుక్మిణీ దేవి హారతి, 5. శ్రీ మారుతి హారతి, 6. శ్రీమాణిక్ ప్రభు హారతి, 7. శివ హారతి (మరాఠి భాషలో) , 8. తుకారాం హారతి. వీటిలో మరాఠీ భాష హారతిస్తుతి చిహ్నముగా గ్రహించితిని : అది

నిర్వికార బ్రహ్మ వ్యక్తి సి ఆలె! యేవుని వాలవంటివి భారహేలే భక్త పుండలీక ధర భణివుకేలే సంతమ్మణ అముచిమనాచి జాహలె! జైదేవ! జై దేవ జై జై విఠలా తుఝె దర్శన మాత్ర బంధన తూటాల ! జై దేవ! తూఝెనామ ఘేతాతర లేకితుకే పాపి సర్వే ముక్త ఝూలే కితూరే ॥ జై దేవ ॥ శివాకర ముకుట కస్తూరి ఫాళి ! కరకటవారి శోభేవన మాళి ! బ్రహ్మ సుఖాచి ఘేవునిని అతి గుండా ప్రాణా జ్యోతి హారతి వోవాళి ॥ జై దేవ ॥

అనే మంగళ హారతినిచ్చి 500 కీర్తనల తర్వాత రచించి ముగించినాడు. ఇట్లు, అన్నమయ్య – రాకమచర్ల వెంకటదాసుల వారి రామనామ స్మరణ జరిగినది.

***

6

అన్నమయ్య - రామదాసు

డా॥ బూర్గుల కేశవులు
అసోసియేట్ ప్రొఫెసర్, తెలుగుశాఖ,
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాద్.

ఆంధ్ర సాహిత్యంలో ప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారులు అన్నమయ్య, క్షేత్రయ్య, త్యాగరాజు రామదాసు ముఖ్యులు. అన్నమయ్య అందరికంటే పెద్దవాడు. వైష్ణవ భక్తాగ్రేసరుడు. వాగ్గేయకార లక్షణాలన్నీ అన్నమయ్యలో మూర్తీభవించినవి. ఇతడే మిగతా వాగ్గేయకారులకు మార్గదర్శకుడు. గురుతుల్యుడు. ఇతడు క్రీ.శ. 1408- 1503 మధ్య కాలంలో జీవించినాడు. ఇతడు వైష్ణవ మత గురువుల దగ్గర శంఖు చక్రాంకితాలను పొంది వైష్ణవునిగా మారినాడు. ఇతని కాలంలో శైవ, వైష్ణవ మతాల వైరుధ్యం ఉండేది. ఇతడు హిందూ రాజు కోరిక ప్రకారం సంకీర్తన పాడనందులకు కోపానికి గురియై సంకెళ్ళు పడినవి. అన్నమయ్య సాటి వాగ్గేయకారులను భగవంతునిగా భావించే మంచి మనస్సు కల్గినవాడు. ఆంధ్రవాగ్గేయకారులకు పితృతుల్యమైన వాగ్గేయాంశాలు ఇతనిలో గోచరిస్తున్నాయి.

బహుళ ప్రఖ్యాతి చెందిన కంచెర్ల గోపన్న రామదాసుగా ప్రసిద్ధుడు. మహానుభావులకు చిన్న సంఘటనతో పేర్లు మారుతాయి. జీవితమే మరో మలుపు తిరుగుతుంది. రామదాసు జీవితం కూడా అట్లే మారింది. రామదాసు 1620-1680 మధ్య కాలంలో జీవించాడు. ఇతని గురువు కబీరుదాసు తారకమంత్రోపదేశం చేశాడు. వెంటనే రామదాసు ***"తారక మంత్రము కోరిన దొరికెను. ధన్యుడనైతిని ఓరన్నా"*** - అని కోరుకున్న వెంటనే తారక మంత్రం దొరికింది నా జన్మ ధన్యమైంది. పుణ్యనదులలో మునుగుట ఎందుకు జన్మ జన్మలలో చూచినగాని, నారాయణుని కథ విన్న అన్ని జన్మలలోని పాపాలు ఈ జన్మలో తొలిగిపోతాయి. ఇదియే కడసారి జన్మ. అని శ్రీరాముని మనస్సులో రామదాసు నిలుపుకొన్నాడు.

అన్నమయ్య శఠగోపముని యొద్ద వేదాంత శాస్త్రం నభ్యసించాడు. పంచ సంస్కారం పొందాడు. అప్పటి నుండి వైష్ణవులతో కలిసి భుజించసాగాడు.

"అదిగో అల్లదిగో శ్రీహరివాసము...
పదివేల శేషుల పడగల మయము "

ఏడుకొండలవాడు వెంకటరమణుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి. అదిగో చూడు అల్లదిగో ఆ దూరంలోనే కనపడుచున్నదే శ్రీనివాసుని నివాసం. పదివేల పడగల సమూహమే వేంకటేశ్వరుని పర్వతం. భూలోకంలో ఉన్నతమైంది. బ్రహ్మాది దేవతలకు అపురూపమైంది. దేవతల నిజ నివాసం అందున్న మూలధనం. బంగారు శిఖరాలలోను బ్రహ్మాది దేవతలతోను కూడుకున్న ప్రదేశం. వేంకటేశ్వరుని కొండలు సకల సంపదలతో కూడుకున్నవి. ఈ విధంగా అన్నమయ్య పదాన్ని తలపించేదే రామదాసు కీర్తన – *'అదిగోభద్రాద్రి'* అనేది.

అన్నమయ్య సాళువ నరసింగరాయలు తన ఆస్థానంలో స్వామిపై శృంగార సంకీర్తనలను ఇలా గానం చేశాడు.

"ఏమొకో చిగురుటధరమున యెడ నెడగస్తురి నిండెను
భామిని విభునకు వ్రాసిన పత్రిక కాదు గదా "

మధురాతి మధురంగా పాడినాడు. అటువంటి పాట తనపై ఒకటి పాడమని రాజు కోరాడు. అందుకు అన్నమయ్య తిరస్కరించాడు. రాజు కోపంతో సంకెళ్ళు వేయించాడు.

"ఆకటి వేళల అ పైన వేళలను
తేకువ హరినామమె దిక్కు మరి లేదు
కొఱమాలియున్న వేళ కులము చెడిన వేళ
చెఱవడి యొరులచే చిక్కిన వేళ
ఒఱపైన హరినామ మొక్కటే గతి గాక
మఱచి తప్పిననైన మరిలేదు తెరగు.
ఆపదవచ్చిన వేళ ఆరడి బడిన వేళ
పాపపు వేళల భయపడిన వేళ
ఓపినంత హరినామ మొక్కటే గతిగాక

మాపుదాకా పొరలిన మరిలేదు తెరగు.

సంకెల బెట్టిన వేళ చంపబిలిచిన వేళ

అంకిలిగా నప్పులవా రాగిన వేళ

వేంకటేశు నామమే విడిపించ గలిగాక

మంకు బుద్ధిబొరలిన మరిలేదు తెరగు...”

ఈ కీర్తన పాడగానే సంకెళ్ళు తెగి క్రిందపడినవి. రాయలు కోపంతో మరల సంకెళ్ళు వేయించాడు. పరమభక్తుడగు అన్నమయ్య మరల సంకీర్తనం పాడినాడు. సంకెళ్లు తెగిపోయాయి అన్నమయ్య మహిమను కన్నులారా చూచిన రాయలు క్షమాపణ వేడినాడు. ఇలా అన్నమయ్య స్వామి మహిమ లోకానికి చాటాడు.

రామదాసు పుత్రుడు ప్రమాద వశాత్తూ మరణించాడు. అప్పుడు శ్రీరాముని వేడుకొని ఒక సంకీర్తన పాడినాడు.

“ఎంత పని చేసితివి రామా నిన్నేమనందును సార్వభౌమా

చిన్నలన్నియు దరిగియున్న ఈ చిన్నన్న గ్రన్న నను చూడు మాయన్న రామన్నా”
–అని ఆవేశంతో పాడగా శ్రీరామునను గ్రహంతో బాలుడు బ్రతికినాడు. ఈ విధంగా శ్రీరాముని యొక్క మహిమను రామదాసు లోకానికి చాటి చెప్పాడు.

“నీవు పంపిన తహసిల్ పనిలో నిజముగాను నేనున్నాన్న

భావములో హరిభక్తి విడువగ బహు భద్రముగా నేనున్న

జీవధారుడౌ రాముని కోవెల జీర్ణోద్ధారణ నేను

నీవాడై నే జేసితి హజరత్ నీ ధర్మంబది యనెను

గోపన్న చేసిన కైంకర్యమునకు కొంత తడవు నూహించి

ఏపునమును పటి సుకృతము మనమున నెలమి మీర యోచించి

గోపన్నపై నే కోపము చేయక కొంచెముగా విడిచినను

ఈ పగిదిగ తహసీల్ దార్లందరు నెంచక వదుతురు తుదను”

అని తానీషా రామదాసును ఖైదుకు తీసుకొని పొమ్మని ఉత్తరువు చేసే సమయంలో శ్రీరాముల వారికి ఇలా రామదాసు మొరపెట్టుకున్నాడు.

"ఏడనున్నాడో భద్రాద్రి వాసుదేడనున్నాడో
నా పాలి రాముదేడనున్నాడో
ఏడనున్నాడో వాని జాడ తెలియరాదు
నాడు గజేంద్రుని కీడు బాపిన స్వామి "

రామదాసు బంధిఖానాలో కూడా రామునినే వేడుకుంటూ - **"ఎటు బోతివో రామ,** *నాపై నిందలను బాపిన నీకు మ్రొక్కుతాను స్వామి "* అని ఈ విధంగా అన్నమయ్య మరియు రామదాసులు ఇర్వురు వాగ్గేయకారులు రాజుల యొక్క కోపానికి గురియై బంధింపబడినారు. ఇరువురు తమ ఇష్టదైవాన్ని కీర్తించినారు. అలవోకగా అనేక కీర్తనలు పాడుకున్నారు. అన్నమయ్యకు వేంకటేశ్వర స్వామి వెంటనే దర్శనమిచ్చి కష్టములను బాపినాడు. రామదాసుని యెడల శ్రీరాముడు 12 సం.లకు దర్శనమైనట్లు తెలుస్తున్నది.

"ఊరికే దొరకునా వున్నతోన్నత సుఖము
సారంబు దెలిసెకా జయము చేకొనుట
తలపు లోపలి చింత దాటినప్పుదు గదా
అ లరి దైవంబు ప్రత్యక్షమౌట
కలుషంపు దుర్మదము గడచినప్పుదు గదా
తలకొన్న మోక్షంబు తనకు జేపడుట " - (అన్నమయ్య)

"తారక మంత్రము కోరిన దొరికెను ధన్యుడనైతిని ఓరన్నా!
మీరిన కాలుని దూతల పాలిట మృత్యువుయని మదిన నమ్మన్న
మచ్చికతోని తరాంతరంబుల మాయలలో పడబోకన్న
హెచ్చుగ నూటయెనిమిది తిరుపతులెలమి తిరుగపని లేదన్న
ముచ్చటగా నా పుణ్య నదులలో మునుగుట పనియేమిటి కన్న" -

పదాల కూర్పులోను, వర్ణనలోను, భావంలోను, భక్తిలోను అన్నమయ్య ప్రభావం రామదాసుపై కలదనుటకు ఈ కీర్తనలే మనకు నిదర్శనం.

ఇప్పుడిటుల కలగంటి నెల్లలోకములకు
నప్పుడగు తిరువేంకటాదీశు గంటి
అతిశయంబైన శేషాద్రి శిఖరము గంటి

ప్రతిలేని గోపుర ప్రభలు గంటి

శతకోటి సూర్య తేజములు వెలుగగ గంటి

చతురాస్య బొడగంటి చయ్యన మేలుకంటి

అరుదైన శంఖ చక్రాదులిరుగడ గంటి

సరిలేని అభయ హస్తము గంటిని

తిరువేంకటాచలాధిపుని జూడగ గంటి

హరిగంటి గురుగంటినంతట మేలుకంటి –

తిరుపతి వేంకటేశ్వరుని కలలో చూచినాను. లోకంలోనే ఒక విశిష్ఠమైన శేషాద్రి శిఖరంను చూచినాను. వేంకటేశ్వరుని గోపురం వంటి గోపురం లోకంలో మరొక్కటి లేదు. ప్రకాశవంతమైన గోపురపు వెలుగులు చూచినాను. విష్ణుమూర్తి యొక్క శంఖచక్రాదులను చూచినాను. సమానమే లేని వేంకటేశ్వరుని అభయ మొసగే చేతిని చూచినాను. విష్ణుమూర్తిని చూచితిని తిరుమంత్రోపదేశం చేసిన గురువును చూచినాను. విష్ణు భక్తులకు జరుగు మేలును కూడ చూచితిని అని అన్నమయ్య సంకీర్తనల ద్వారా లోకానికి తెలిపాడు.

ఇట్లే రామదాసు కూడా తాను భద్రాచలంలో చూచిన విషయాలను వర్ణించిన తీరు అన్నమయ్య ప్రభావం గోచరిస్తుంది. అన్నమయ్య కీర్తనలను రామదాసు పఠించినాడా అని తోస్తుంది. ఇర్వురు వాగ్గేయకారులు తుల్యమైన వర్ణనలు చేటం మన అదృష్టం.

"కంటి నేడు మారాముల కనుగొంటి నేడు

కంటి నేడు భక్త గణముల మాపాలి మాజంట – భద్రగిరి వంటి యున్నవాని

చెలువొప్పుచున్నట్టి సీతాసమేతుండై కొలువు తీరిన మా కోదండరాము

కమలాప్త తిలకము ఘననీల గాత్రము

కరుణా రసము గురియు కందోయి గలవాని

హుకుమంజి ముత్యాల సరములు మెరయగ

మురిపెంపు చిరునవ్వు మోము గలిగిన వాని

ఘల్లు ఘల్లుమని పైడి గజ్జెలందెలు మ్రోయ

తళుకు బెళుకు పాదతలము గలిగిన వాని

కరకు బంగారు చేల కాంతి జగము గప్ప

శర చాపములు కేల ధరియించు స్వామి
ధరణి శ్రీరామదాసుని రక్షించు
పరమ పురుషుడైన భద్రగిరీశుని-

శ్రీరాముని నేడు చూడ గల్గినాను. స్వామిని తెలుసుకుంటిని. హరిదాసుల బృందంతో గూడుకొని రామ భజన చేస్తూ చాలా పరమానందముతో భద్రశైల శిఖరంలో నున్నటువంటి సీతా సమేతుడైన కోదండరాముని చూచాను. కరుణ రసం కల్గిన కన్నులవాని, చిరునవ్వు మోము కల్గిన వాని, ఘల్లు ఘల్లుమని గజ్జెలందెలు మ్రోయువాని, పాదాలు తళుకుమనెడి వాని, చేతిలో విల్లుధరించిన స్వామి, భూమిపై శ్రీరామదాసుని రక్షించు పరమ పురుషుడు భద్రగిరి రామ చంద్రుడు.

అర్చకులు రాములవారి దర్శనంబిచ్చుటకు తీర్థ తిరుమాల, శరగోపములు రామదాసు కొసంగినారు. అన్నమయ్యను కూడా విప్రుల ద్వారా స్వామి తన దగ్గరకు చేర్చుకున్నాడు. ఇర్వురిని భగవంతుడే తన దగ్గరకు చేర్చుకున్నాడు.

పొడగంటిమయ్య మిమ్ము పురుషోత్తమా మమ్ము
నెడయకవయ్య కోనేటి రాయడా
కోరిమమ్ము నేలినట్టి కుల దైవమా, చాల
నేరిచి పెద్ద లిచ్చిన విధానమా....
గారవించి దప్పిదీర్చు కాల మేఘమా, మాకు
చేరువ జిత్తములోని శ్రీనివాసుడా ॥

అన్నమయ్యకు శ్రీవేంకటేశ్వరుడు మసక మబ్బు రూపంలో కనపడినాడు. స్వామి ప్రత్యక్షమైన రూపాన్ని చూచుటకు కూడ తగిన యోగ్యత యుండాలి. అటువంటి యోగ్యత కల్గిన వ్యక్తి అన్నమయ్య.

కల నిజమాయె కలికిరో వినవే
కల నిజమాయెనే
చూపున బాలురే సొగసైన రౌతులే
రేపనరాదే యోరమా మణి నమ్మలేదు
నా మదిలో నను నరులని గానరే
నీ మహిమలోనే నెరుగని వారే ॥

శ్రీరామచంద్రుని అనేక విధముల భక్తి ప్రపత్తులతో ఆడటం, పాడటం, ఊహించుకోవటం నిద్రలో కలకనటం జరిగినది. అదే నిజమైంది. శ్రీరామచంద్రుడు,లక్ష్మణ సహితుండయి నిజదాసుండగు గోపన యొక్క శ్రమ నివారణకు ఆరు లక్షల పైకము చెల్లించి రశీదు తీసుకొనినాడు. ఆ తరువాత ఈ పైకము చెల్లించినవారు రామలక్ష్మణులేనని తానీషాగారు భావించారు. రామలక్ష్మణులు బంధిఖానాలో నిజదాసుడైన రామదాసుని చూచి శ్రమ నివారణ చేసినారు.

అన్నమయ్య, రామదాసుల యొక్క కీర్తనలే దాసర్లకు పరమ పవిత్రములైన భక్తి గీతాలు వీధులలో ఇర్వురి గేయాలు పాడుకుంటారు. పామరజనం ఆటపాటలకు కూడా వారి గీతాలు అనుకూలంగా నున్నవి. వైష్ణవులకు శ్రీరామచంద్రుడు, వేంకటేశ్వరులు వారి ఇలవేల్పులు.

సాహిత్యం, సంగీతం, నృత్యం తోబుట్టువులు. రాగయుక్తముగా పాడుతూ, తన కరచరణాదులను లయబద్ధంగా కదిలినపుడే నాట్యమవతరించినది. మానవుని సహజమైన బ్రతుకుబాటలోనే ఇవి పెనవేసుకుపోయినవి.

వాఙ్మాతురుచ్యతే గేయంధాతురిత్యభిధీయతే।
వాచం గేయం చ కురుతే యః స వాగ్గేయ కారకః ॥

తన భావమును లయ బద్ధముగా నాదముతో పాడగలవాడే వాగ్గేయకారుడని శార్ఙ్గ దేవుడు పేర్కొన్నాడు. తెలుగు వాఙ్మయంలో అగ్రగణ్యుడైన మహాకవి అన్నమయ్య. ఉత్తమ వాగ్గేయకారుడు. పండిత పామరులకు యోగ్యమైన సంకీర్తనములను రచించాడు. అందు వైష్ణవ భక్తియే ప్రధానమైనది.

బహుళ ప్రఖ్యాతి చెందిన కంచెర్ల గోపన్న భద్రాచల రామదాసుగా వాగ్గేయకారులలో సుప్రసిద్ధుడు. వీరి కీర్తనలలో ఆర్తి, భక్తి, భావం, సహజధార, పామరులు సహితం పాడుకొనుటకు వీలుగానున్నాయి. రామదాసు భక్తుడుగా జన్మించినాడు. ఆశువుగా పాడుకుంటే అవి రామకీర్తనలుగా వెలసినవి. ఇవి భజన కూటాల్లో పాడుకొను భజన కీర్తనలుగానే ప్రచారం జరిగినవి. రామదాసు కీర్తనలు బహుజన ప్రయోజనార్థం భజన కీర్తనలుగా నుండుటయే మంచిది. క్షీణిస్తున్న భజన సంప్రదాయాన్ని పుర్జీవింపజేసి రామదాసు కీర్తనలను మనుషుల మందిరంలో నిలబెట్టవలసినవసరం ఎంతయినా ఉన్నది.

***

7

అన్నమయ్య పోతులూరి వీరబ్రహ్మం

ఆచార్య డా. మనస చెన్నప్ప
ప్రొఫెసర్, తెలుగుశాఖ
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు.

ప్రకృతిలోలాగా సమాజంలోనూ మార్పులు అనివార్యం లక్షణం. ప్రపంచ చరిత్ర పుటల్ని తిరగేస్తే ఎందరో మహానుభావులు కనిపిస్తారు. వారివల్ల సమాజంలో ఎన్నో మార్పులు జరిగాయి. ఇవన్నీ సంస్కరణల ఫలితాలే.

ఒక రాముడుగాని, ఒక కృష్ణుడుగాని, యుగాలను ప్రభావితం చేస్తే, రెండు వేల సంవత్సరాలకు అవతల ఎందరో మహాపురుషులు జన్మించి సామాజికంగా మార్పులకు చిత్తేజాన్ని కల్పించారు. భారతదేశానికి సంబంధించినంత వరకు బుద్ధుడు, శంకరుడు, రామానుజుడు, మధ్వుడు, దయానందుడు సమాజంలోని రుగ్మతలకు ఆధ్యాత్మికంగా చికిత్స చేశారు. వీరి మధ్యన నిలవగలిగి తెలుగునాట సామాన్యుల్లోనూ భక్తి, సంస్కరణ బీజాలను నాటటానికి ప్రయత్నించి సఫలులైన మహానుభావులే తాళ్లపాక అన్నమయ్య, పోతులూరి వీరబ్రహ్మం గారు.

మతం అంటే అందని ద్రాక్షపండుగా కాక, అన్ని విధాలా జీవితానికి మార్గోపదేశం చేయగల్గిన ఒక తాత్విక చింతన అని నిరూపించిన వారు అన్నమయ్య - వీరబ్రహ్మం గార్లు.

మూఢనమ్మకాల ఊబిలో కూరుకొని పోయిన తెలుగు సమాజాన్ని భక్తి జ్ఞాన స్రోతస్విసులలో ఓలలాడించిన గౌరవం ఆ ఇద్దరిదే. ఇద్దరి కాలాలు కొంచెం వేరైనా ప్రజల్ని సమైక్య పరచడంలో వారి లక్ష్యం ఒక్కటే. ఇద్దరూ సామాన్య ప్రజల్లో కలిసిపోయినవారే.

అన్నమయ్య 1408-1503 మధ్య కాలంలో జీవించాడు. వీరబ్రహ్మం 17వ శతాబ్దం లోని వాడు. అన్నమయ్య సుమారు ఎనభై ఏండ్లు జీవిస్తే, వీరబ్రహ్మంగారు ఇంకో ఐదేళ్లు ఎక్కువగా జీవించాడు. అన్నమయ్యది విశిష్టాద్వైతం కాగా, వీరబ్రహ్మంది అద్వైతం.

అన్నమయ్య వైష్ణవుడు శ్రీవేంకటేశ్వరుని భక్తుడు. రోజుకొక కీర్తన చొప్పున ముప్పైరెండు వేల కీర్తనలను రచించిన పదకవితా పితామహుడు. ఇవన్నీ రాగిరేకుల మీద చెక్కింపబడ్డాయి. గృహస్థుడుగా ఉండి ముక్తికై ప్రయత్నించిన మహాభక్తుడు. తాళ్ళపాక, తిరుపతి, అహోబలాల్లో నివసిస్తూ కీర్తనలు రచించాడు. శఠగోపమతీంద్రుల దగ్గర వేదాంత శాస్త్రాన్ని అధ్యయనం చేశాడు.

వీరబ్రహ్మం సిద్ధపురుషుడు. బ్రహ్మజ్ఞాని, కాలజ్ఞాన తత్వాలను, గోవింద వాక్యాలను రచించాడు. ఇవన్నీ తాటాకు పుస్తకాల్లో భద్రపరచబడినాయి. వీరబ్రహ్మం కూడా గృహస్థ జీవనంలో ఉండి ఆత్మజ్ఞానం చేత మోక్షం వైపు వెళ్లటానికి ప్రయత్నించాడు. అల్లాడు పల్లెలోని వీరభద్రస్వామియే వీరబ్రహ్మం గురువని తెలుస్తుంది. వీరబ్రహ్మంగారికి గురువెవరూ లేరనే వాదం కూడా ఉంది.

భక్తిచే కైవల్యాన్ని సాధించవచ్చునని అన్నమయ్య నిరూపిస్తే – వీరబ్రహ్మం రాజయోగం ద్వారా దాన్ని సాధించవచ్చునని తెలియజేశాడు. వీరబ్రహ్మం కమ్మరం వడ్రంగం చేస్తూనే లభించిన దానితో జీవితం గడిపాడు. గుణ కర్మలను బట్టి ఎవడైనా తత్త్వవేత్త కావచ్చునని నిరూపించడమే గాక, మూఢ విశ్వాసాలకు తావులేని ఆచరణకు భక్తిని జోడించాడు. అన్నమయ్య తేట తెలుగులో సంకీర్తనలను రచించగా, వీరబ్రహ్మం కూడా అదే విధంగా కీర్తనలను, తత్వాలను రచించాడు ఇద్దరూ ప్రజల భాషలో రాసి, ప్రజలకు దగ్గరివారయ్యారు.

కుల విద్వేషానికి తావులేని వైష్ణవతత్వాన్ని ప్రబోధించడం ద్వారా అన్నమయ్య ఏ విధంగా తన కాలంలో ప్రసిద్ధికెక్కాడో, అదే విధంగా వీరబ్రహ్మంగారు వేదసమ్మతమైన విషయాలను, ఉపనిషత్తులను వివరించడం ద్వారా తన కాలంలో సుప్రసిద్ధుడయ్యాడు. పద కర్తగా అన్నమయ్య విశిష్టమైన స్థానాన్ని సంపాదిస్తే సంస్కర్తగా వీరబ్రహ్మం పేరొందినాడు.

"శ్రీ వేంకటగిరి చెలగిన నీవే ...
తావున మదిలో తగిలితివి " - తాళ్లపాక పదసాహిత్యము సం.-3
ఆధ్యాత్మ సంకీర్తనలు, కీ. 2) అని అన్నమయ్య అంటే -
'నే జూచినానమ్మ నెలతరో తారకరాజ
యోగమునందు రాజిల్లు నా గురుని " - (కాలజ్ఞాన తత్త్వములు పు.4)
అని వీరబ్రహ్మం అంటాడు.

అవతారవాద వైశిష్ట్యం తెలిసిన అన్నమయ్య

"నరుడా యీతడు ఆదినారాయణుడు గాక

ధరణి కీరితి కెక్కె దశరథసుతుడు " అని ప్రస్తుతించగా

వీరబ్రహ్మం *"నే జూచినానే బ్రహ్మము నాలోనే జూచినానే సద్గురు నాలో నే జూచినానే "* అని నిరాకార పరబ్రహ్మకు కైమోడ్పులర్పిస్తాడు.

ఐతే – అన్నమయ్యకు నిర్గుణ పరతత్వం గురించి తెలియనిది కాదు. "నీవు దేవుడవు నేనొక జీవుడ" అన్న ఒక్క వాక్యం చాలు, దేవుడు జీవుని కంటే వేరైన వాడని చెప్పటానికి. ఇట్లే ఆయన ఒక చోట ఇలా అంటాడు.

"తనువే గుడియట తలయే శిఖరమట

పెను హృదయమే హరిపీఠమట

కనుగొన్న చూపులే ఘనదీపములట

తనలోపలి అంతర్యామికిని పలుకే మంత్రమట" – నిరాకార పరబ్రహ్మనే అంతర్యామిగా చెప్పుకొంటాం.

పుట్టుకతో అద్వైతి అయిన అన్నమయ్య *"అన్నియు నాలో నుండగ అవ్వలనేమి చూచేము?"* అని అహం బ్రహ్మాస్మి తత్వాన్ని ఆవిష్కరించాడు. *"దేవుడొక్కడే గురి తెలిసిన వారికి! యీవలావల చూచినానిక లేదు తెఱుగు"* అన్నప్పుడు సర్వం బ్రహ్మమయమేనన్న సిద్ధాంతం స్ఫురిస్తుంది. *"బ్రహ్మమొక్కటే పరబ్రహ్మమొక్కటే...."* అన్నప్పుడు అన్నమయ్య హృదయాన్ని మనం అర్థం చేసుకొవచ్చు.

"మనసు మనసున బెనగి మనసు యేకము జేసి మనసు మర్మముగన్న దెఱుక" అంటూ మనసు యొక్క మర్మాన్ని తెలుసుకోవడమే జ్ఞానమని తెలియజేశాడు వీరబ్రహ్మం. వీరబ్రహ్మం విగ్రహారాధనకు విముఖుడు. ఈ విషయంలో ఆయన స్పందన కఠినంగా ఉంటుంది.

"చిల్లర రాళ్లకు మ్రొక్కుచునుంటే చిత్తము చెడిపోనొరే యొరే! చిత్తమునందున చిన్మయ జ్యోతిని చూచుచునుండుట సరేసరే " అని జ్ఞాన స్వరూపుడైన పరమాత్మను కనుగొనుమని చెప్పడమే గాక, అదే సమయంలో ఉపవాసాలు చేయడాన్ని గర్హిస్తాడు.

"ఒక్క పొద్దులని యెన్నుమనుంటే యొనరగ జెడుదువు ఒరే మొరే"
యేకమైన ఆ వైభవ మూర్తిని చూచుచునుండుట సరేసరే" అని .

వైష్ణవదీక్ష తీసుకొన్నవారికి ముద్రాధారణం (రెండు భుజాలపై శంఖ చక్రాలను కాల్చి ముద్రించుకోవడం) పుండ్రం (పొదుగుబొట్టు), నామం (శ్రీనివాస దాసః, రామానుజ దాసః) మంత్రం 'ఓం నమోనారాయణాయ' యాగం (భగవదారాధన పద్ధతి) అనే పంచ సంస్కారాలు ప్రధానమైనవి. వైష్ణవులకు 'ఓం నమో నారాయణాయ' అనే అష్టాక్షరి ఉపాసనా మంత్రం. ఐతే అన్నమయ్య ప్రజామోదాన్ని బహుళంగా పొందడానికి చెప్పిన మంత్రం 'వేంకటేశు మంత్రం'. నారదుడు – నారాయణ మంత్రాన్ని, ప్రహ్లాదుడు నారసింహ మంత్రాన్ని, విభీషణుడు రామ మంత్రాన్ని, ధ్రువుడు వాసుదేవ మంత్రాన్ని, శుకుడు విష్ణు మంత్రాన్ని పఠించగా తాను వేంకటేశు మంత్రాన్ని పఠిస్తున్నట్లు – అది వెన్నెల వంటిదని (4 సం. అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు కీ. 438) ప్రత్యేకించి చెప్పాడు.

సామాన్యులకు ఈ మంత్రాన్ని జపిస్తే ఈ లాభం కల్గుతుందని చెబితే వెంటనే నమ్మేస్తారు. వీరబ్రహ్మం కూడా *"పంచాక్షరీ మంత్ర పఠన చేయరన్నా! పఠన చేసిన యముడు పారిపోవునన్నా"* అని పంచాక్షరీ మంత్రాన్ని ప్రబోధించినప్పటికీ ప్రత్యేకించి *"ఓం, హ్రీం, క్లీం, శ్రీం, శివాయ బ్రహ్మణేనమః"* అనే ద్వాదశాక్షరీ మంత్రాన్ని కల్పించి, దాన్ని పన్నెండువేల సార్లు జపం చేస్తే మోక్షం లభిస్తుందని కాలజ్ఞానంలో రాశాడు.

అన్నమయ్య ముక్తికి ఆద్యంతాలు లేవంటాడు.

"కోటి జన్మములు యెత్తిన ముక్తికి
కొన మొదలేమియు గనరాదు" – (సం. 3 కీ. – 446)
వీరబ్రహ్మంగారు –

"చూపుల లోపల పాపాల నడుమను
వెలిగేటి ఆ పరంజ్యోతిని చూచినానమ్మా" (కాల. త.పు. 4)
అని ముక్తి మార్గాన్ని సూచిస్తాడు. అంతే కాదు *"కంటిమయ్యా కైవల్యము కన్నులయందు! వింటిమయ్యా ప్రణవనాదము వీనుల యందు"* – అని తానవలంబించిన యోగ సాధన పరమార్థాన్ని వివరిస్తాడు.

అన్నమయ్యకు శ్రీవేంకటేశుడే గురువూ, దైవమూ. కానీ వీరబ్రహ్మం మానవులకు ముక్తి మార్గాన్ని చూపించాలంటే గురువు తప్పనిసరి అవసరమని తెలిపినాడు.

" ఈ జన్మమిక దుర్లభమురా -
ఓరిసాజన్మ సాకార సద్గురుని గనరా"

"గురువుని చేరి మ్రొక్కితే బ్రతుక నేర్చేరు" - అని కూడా జీవితంలో మానవునికి గురువుతో గల అవసరాన్ని నిర్దేశించాడు.

వైష్ణవ సంప్రదాయంలో దాసభక్తి, శరణాగతి భక్తి ముఖ్యమైనవి. ***"మారు దైవములు లేరు। మరి నన్ను గావ । నిన్ను పేరుకొని శరణంటి । ఎడబాపుమాయ"*** అని అన్నమయ్య తన శరణాగతి భక్తిని ప్రకటించాడు. వీరబ్రహ్మంగారు మాత్రం పతంజలి అష్టాంగ యోగాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని ఆత్మతత్వాన్ని తెలుసుకొని మార్గాన్ని ఉపదేశించాడు.

"చందమామ చందమామ చందమామ
ఈ సంధి తెలిపె జ్ఞానులెవరె చందమామ
కాయమను పుట్టలోన చందమామ
పాము మాయగానె మెలగుచుండు చందమామ
రామయను కట్టు కట్టె చందమామ
పామును ముక్తిచేసి పట్టవలెను చందమామ
పామును పట్టే యోగి యెవరు చందమామ
ఓహో! అతని పేరు సిద్ధగురుడు చందమామ" (కాల జ్ఞాన తత్వములు పు. 31)

అన్నమయ్య వైష్ణవం - కుల బేధాలకు తావిచ్చింది కాదు.

"ఏకులజుడేమి యెవ్వడైన నేమి
ఆకడ నాతడె హరినెరిగినవాడు " (ఆధ్యాత్మ సంకీర్తనలు సం. 1. కీ. 292)

వీరబ్రహ్మంగారు కేవలం ప్రభోదించిన వాడే కాక ఆచరణలో చూపించిన కర్మయోగి. మహ్మదీయుడైన సిద్ధప్పను, అట్టడుగు కులంలో జన్మించాడని చెప్పబడే కక్కయ్యను శిష్యులుగా చేసుకొని కులమత వైషమ్యాలకు తావులేని సమ సమాజాన్ని నిర్మించటానికి పూనుకొన్నాడు.

అన్నమయ్యగారి *"బ్రహ్మమొక్కటే పరబ్రహ్మమొక్కటే"* అనే కీర్తనలో ***"నిండారరాజు నిద్రించు నిద్రయునొకటే, అండనే బంటు నిద్రదియునొకటే। మెండైన బ్రాహ్మణుడు మెట్టు భూమి యొకటే। చండాలుడుండేటి సరిభూమి యొకటే "*** అనే పంక్తులు గమనించినప్పుడు ఇంచుమించుగా అతడు వీరబ్రహ్మంగారి లాగానే తన తత్త్వాలను సామాన్య జనంలోకి తీసుకొని వెళ్లి, వారిలో మార్పు తేవటానికి యత్నించినట్లు కనిపిస్తుంది.

వీరబ్రహ్మం వైదిక పద్ధతిలో ఓంకార నాదాన్నే కాదు, సామాజిక సమరసతా నినాదాన్ని కూడా వినిపించాడు. ఎంతోమంది గృహస్థులను శిష్యులుగా, ప్రశిష్యులుగా చేసుకొన్నాడు. వేద విద్యను, ఉపనిషత్ సారాన్ని సామాన్య జనానికి, ముఖ్యంగా స్త్రీలకు చేరువుగా తెచ్చాడు.

భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్యాలలో అన్నమయ్య, వీరబ్రహ్మం గార్లకు ఎన్నో పోలికలున్నాయి. ***"ఇది కల్లయనరాదు యిది నిశ్చయింపరాదు । పదిలాన గొలువగా ప్రత్యక్షయమ్యేవు"*** అని ప్రపంచ స్థితిని వచిస్తూ వేంకటేశ్వరుణ్ణే శరణువేడిన అన్నమయ్యను ప్రజలు ఎంతగా ఆదరించారో, ***"వచ్చినాడు వీరబ్రహ్మము ఓహో జనులారా! మీరు చింతలు మాని గురుని కోరుకొనరయ్యా"*** అని గురుకున్న ప్రాశస్త్యాన్ని చాటిన వీరబ్రహ్మం సద్గురువును కూడా అంతే ఆదరించారు.

వీరిద్దరికీ సంబంధించిన మహిమలు కూడా ప్రచారంలో ఉన్నాయి.

సాళువుగుండ నరసింహరాయుని చేత చెరసాలలో ఉంచబడిన అన్నమయ్య శ్రీవేంకటేశ్వరుణ్ని స్తుతించి బంధ విముక్తుడైనట్లు ప్రచారంలో ఉన్నట్లే - వీరబ్రహ్మంగారు పోలేరమ్మతో నిప్పు తెప్పించడం, కక్కయ్య భార్యను రక్షించడం మొదలైన సంఘటనలు మహిమలుగా ప్రచారంలో ఉన్నాయి.

ఈ మహిమలను ప్రక్కనబెడితే, ఇద్దరి సంకీర్తనలు సామాన్యుల గుండెల్లో ఈనాటికీ వినిపిస్తూనే ఉన్నాయి. తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో ప్రజామోదం పొందిన తత్త్వ కవులుగా ఇద్దరూ వెలుగుతూనే ఉంటారు.

***

8

సూరదాసు సాహిత్యం

ఆచార్య డా. పి. మాణిక్యాంబ
విశ్రాంతాచార్యులు, హిందీశాఖ,
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు.

హిందీ భక్తి సాహిత్యం సమస్తం గానరస మాధుర్య సమన్వితమే. చాలామంది భక్త కవులు గాయకులే. గాయకులు కాకపోయినా వారి రచనలు సంగీతమయమై పాడుకోవటానికి వీలుగా ఉండి భక్తి గీతాలుగా ప్రచారంలో ఉన్నాయి. కబీర్, రైదాసు, అజ్జబదాస్ మొదలగు తత్త్వకవులు కూడా తమ రచనలను సంగీత బాణీల ద్వారా పాడుతూ ప్రచారం చేస్తూ ప్రజలను ప్రబోధించారు. పరమాత్ముని సాకార రూపంలో నిరంతరం ఆరాధించే రామభక్తులు కృష్ణభక్తులు అయిన కవులు తమ ఆరాధ్య దైవాన్ని భక్తి పారవశ్యాలతో పాడుతూ తన కళ్ళ ఎదుట సాక్షాత్కారింపజేసుకున్నవారే.

సూరదాసు, కంచనదాసు, కృష్ణదాసు, చతుర్భుజదాసు, నందదాసు, పరమానంద దాసు, గోవిందస్వామి, ఛీతాస్వామి – ఈ ఎనిమిది మంది భక్తకవులు హిందీ భక్తి సాహిత్యంలో “పుష్టి మార్గంలో” దీక్ష పొందిన “అష్టఛఅప్” కవులుగా ప్రసిద్ధులు. వీరందరూ వాగ్గేయ కారులే. వీరందరూ శ్రీనాథ మందిరంలో నిరంతర కృష్ణ పరమాత్ముని నిత్య లీలలను గానం చేస్తూ భక్తిరసామృతాన్ని ఆస్వాదన చేసేవారు. దీనిలో కృష్ణుని బాల్య క్రీడలు, ప్రభాత గీతాలు మధ్యాహ్న సేవలు, సాయం సేవలు, గోవర్ధన లీలలు, రాసలీలలు, విరహగీతాలు మొదలైన అనేక సందర్భాలను పరవశంగా తన్మయత్వంలో పాడుకునేవారు.

సూరదాసు హిందీ భక్తి సాహిత్యాకాశంలో సాక్షాత్తూ సూర్యుడే. ఆయన ప్రకాశం దివ్య తేజోమయం. అంధత్వం వలన ఆయన మనో నేత్రాలు మరింత శక్తివంతమైనాయి. ఆ దివ్య చక్షువులతో నిరంతరం శ్రీకృష్ణుని అపురూప సౌందర్యాన్ని ఆహ్లాదకరమైన బాల్య చేష్టలను మాధుర్య భరితమైన రాసలీలను ప్రత్యక్షంగా చూస్తూ, తన్మయత్వంతో గానం చేసేవాడు.

ఈ వ్యాసంలో సూరదాసు యొక్క మధురభక్తి సంబంధమైన గీతాలను మాత్రమే చర్చించటం జరిగింది.

శాండిల్య భక్తి సూత్రాలు, నారదభక్తి సూత్రాలు రూపగోస్వామి రచించిన 'భక్తి రసామృత సింధు మొదలనవి భక్తికి సంబంధించిన శాస్త్రీయగ్రంథాలుగా ప్రసిద్ధి చెందాయి. ఇవి కాక మహాభారతంలోని శాంతి పర్వంలో, నారదపంచరాత్రము, శ్రీమద్భాగవతాలు మొదలైన గ్రంథాలలో భక్తికి సంబంధించిన శాస్త్రీయ చర్చ కనిపిస్తుంది. మధ్య యుగంలోని భక్తి పద్ధతులపై ఈ శాస్త్రీయ గ్రంథాల ప్రచారం ఏదో ఒక రకంగా ఉన్న మాట వాస్తవం. ఈ గ్రంథాలన్నింటిలోనూ ప్రేమతత్వాన్ని భక్తికి మూలంగా పేర్కొనడం విశేషం.

"సాపరాకనురక్తిరీశ్వరే" - శాండిల్య భక్తి సూత్రం

"సాస్వస్మిన్ పరమ ప్రేమ రూపా అమృతస్వరూపాచ" - నారద భక్తి సూత్రం.

శ్రీ వల్లభాచార్యులు కూడ భగవంతుని మహాత్మ్య గానంతో పాటు నిరంతరం దృఢమైన ప్రేమభావాన్ని భక్తిగా పేర్కొన్నారు. సురదాసు కూడ భగవత్ ప్రేమనే భక్తి యొక్క సర్వస్వంగా భావించాడు. ***"హరి పదపంకజ దియౌ ప్రేమబస్ తాహ్ కే రంగ్ రాతే"*** (హరి పదపంకజాల ప్రేమతో దానిలోనే నిరంతరం లీనమై)

భక్తికి సంబంధించిన శాస్త్రీయ గ్రంథాలలో అనేక విధములైన భక్తిని గురించి చర్చ జరిగింది. శాస్త్రీయంగా భక్తి రెండు విధాలుగా పేర్కొనబడింది.

1. గౌణభక్తి 2. పరాభక్తి

గౌణ భక్తిని సాధనాపరమైన భక్తిగా, పరాభక్తిని సిద్ధావస్థకు చెందిన భక్తిగా వివరించడం జరిగింది. పరాభక్తిలోనే భక్తునికి సంపూర్ణమైన మానసిక శాంతి చేకూరుతుందని చెప్పబడింది. గౌణభక్తి మరలా రెండు రకాలుగా విభజించబడింది. 1. వైధీభక్తి, 2. రాగానుగాభక్తి గా పేర్కొనడం జరిగింది. రాగానుగా భక్తి వైధీభక్తి ఈ రెండింటికీ వల్లభ సంప్రదాయభక్తి పద్ధతిలో సమానమైన స్థానం లభించింది. వైధీభక్తిలో నవవిధభక్తి సంప్రదాయం, రాగానుగాలో ప్రేమమూల భక్తి పద్ధతులు వల్లభ సంప్రదాయంలో దీక్షపొందిన భక్త కవులలో సూరదాసు విశేషంగా కనిపిస్తుంది. వైష్ణవ భక్తి సంప్రదాయంలో పంచవిధ భక్తి వివరణ ఉంది.

" ముఖ్యస్తు పంచధాః శాంతః ప్రీతిః ప్రేయంశ్చ వత్సలః
మధురశ్చేత్య జ్ఞేయాః యాధా పూర్వ మనుత్తమాః "

రూపగోస్వామి ముఖ్యభక్తిని పంచవిధాలుగా పేర్కొని (శాంతభక్తి, ప్రీతి భక్తి, ప్రేమోభక్తి, వత్సలభక్తి, మధుర భక్తి) వాటిలో మధురభక్తి శ్రేష్టమని పేర్కొన్నాడు. మధురభక్తి గురించి "ఉజ్వలనీలమణి"లో విశేషంగా వివరించాడు. మధురభక్తి తత్వం భాగవతంలో గోపికాకృష్ణ తత్వాన్ని , వైష్ణవభక్తిలోని రాధామాధవతత్వాన్ని అర్థంచేసుకోవటానికి ఉపకరిస్తుంది.

భగవంతుని ప్రియునిగా తనను ప్రేయసిగా రూపకల్పన చేసుకొని భగవంతుని ఆరాధించటం 'మధురభక్తి' గా ప్రతిపాదించబడింది. సూరదాసు మనస్సు ఈ మధురభక్తిని ఆవిష్కరించటంలో తన్మయం అయిపోయింది. గోపికలతో కృష్ణుని ప్రేమానుబంధం రాధా కృష్ణుల అన్యోన్య అనురాగ సంబంధాలను తాదాత్మ్యంతో సూరదాసు వర్ణించిన పదాలు మధురభక్తి సాహిత్యంలో మణిపూసలు. రాధను స్వకీయనాయిగా గోపికలను పరకీయ నాయికలుగా చిత్రించి మధురభక్తిని ఆవిష్కరించాడు.

లోక - సకుచ కుల - కాని తజీ ।
జైసేనదీ సింధుకో ధావై తైసే శ్యామ్ భజీ ॥ - సూరసాగర్.

(గోపికలు కుటుంబ మర్యాదను, సామాజిక ఆంక్షలను లెక్కజేయకుండా సముద్రాన్ని జేరడాన్కి పరుగిడుతున్న నదిలాగ శ్యామసుందరుని చేరుకున్నారు) రస సిద్ధులై తన్మయావస్థలో ఓలలాడే మహాభక్తులు గోపికలు.

రాధపైగల కృష్ణుని అనురాగం స్వకీయ నాయికాపరంగా ఆవిష్కరించటం సూదరాసు ప్రత్యేకత.

రాధాకృష్ణులు ప్రణయలీలలో మాధుర్యభావాన్ని సూరదాసు అద్భుతంగా అభివర్ణించాడు. ప్రేమ - భక్తి సాహిత్యము - ఆధ్యాత్మము, కావ్యము - తత్వజ్ఞానముల అద్భుతమైన సమన్వయంగా ఈ విలక్షణమైన రాసలీలను అనన్య సామన్యమైన భక్తి భావం ద్వారా సూరదాసు మన కళ్ళ ఎదుట ప్రత్యక్షం చేస్తాడు. రాధామాధవుల ప్రేమ కేవలం యౌవనోద్రేకంతో కూడినది కాదు. బాల్యంలోని స్నేహభావం పరిణతి చెంది, పరిపక్వమైన శృంగార భావనగా మారి వారిద్దరి మధ్య అపురూపమైన బంధంగా ప్రణయం మారుతుంది. సూరదాసు గంధర్వ రీతిని రాధాకృష్ణుల వివాహం కూడా చేయిస్తాడు. చిన్నప్పుడు కృష్ణుడు ఆడుకోవటానికి వెళ్ళితే అక్కడ రాధ కనిపిస్తుంది.

ఖేలన్ నికసే హరి వ్రజఖోరీ
ఔచకి హీ దేఖీ తహరాధా
నైన్ నైన్ మిలి పరీ ఠగౌరీ, - సూరసాగర్

కృష్ణుడు ఆడుకోవటానికి వ్రజ ప్రదేశములోని వీధులలో తిరుగుతుండగా చటుక్కున ఒక అమ్మాయి కనిపిస్తుంది. ఆ అమ్మాయి పేరు రాధ. చూడగానే కళ్ళు కళ్ళు కలిసి ఏదో కనికట్టు జేసినట్లయిపోయింది.

ఆమె సౌందర్యం ఏమని వర్ణించాలి చారెడేసి కళ్ళు. విశాలమైన నుదురు, దానిపై చక్కని బొట్టు, పొడుగైన జడ, నీలిరంగు పరికిణీతో ఆమె దీపకాంతి రెట్టింపుగా కాంతితో కనిపిస్తోంది. ఇటువంటి అందమైన రాధను రసిక శిరోమణి కృష్ణుడు మాటలలోనే ఆకట్టుకుంటాడు.

బూఝుత శ్యామ కౌన్ తూ గోరీ ।
కహాఁ రహతి కాకీ హై బేటీ దేఖీనహీం కబహూ వ్రజ ఖోరీ॥

కృష్ణుడు అడుగుతాడు - ఓ అమ్మాయీ! ఎక్కడ ఉంటావు? నిన్నెప్పుడూ ఇక్కడ (వ్రజ ప్రదేశం) చూడలేదే?

కాహేకో హమ్ వ్రజ తన ఆవతి ఖేలతి రవతి అపనీ పౌరీ
సునతి రహతి స్రవనన్ నంద ఢోటా రత ఫిరతమాఖన్ దధిచోరీ

మేము ఇటువైపు ఎందుకు రావాలి? మా ఇంటి దగ్గరే మేము ఆడుకుంటాము. పైగా ఇక్కడ నందకుమారుడు, పెరుగువెన్నల దొంగతనం చేస్తూ తిరుగుతూ ఉంటాడు. అని వింటూ ఉంటాము. అని రాధ జవాబు చెబుతుంది.

తమ్హార్ కహాఁ, చోరీ హమ్ లెహై ఖేలన్ చలసంగ్ మిలిరి జోరీ,
సూరదాస్ ప్రభు రసికసిరోమని బాతని భురయి రాధికా భోరీ॥

నీ దగ్గర నేను ఏమీ దొంగతనం చేసాను? నడు! మనం ఆడుకుందాము అంటూ రసిక శిరోమణి కృష్ణుడు ముగ్ధ రాధికను మాటలతో మభ్యపెట్టాడు.

హిందీ సాహిత్యంలోనే కాదు, భారతీయ సాహిత్యంలో కూడా రాధాకృష్ణుల ఈ బాల్య క్రీడ దానిని అనురాగ బంధంగా ఇంత మధురంగా చిత్రించిన సన్నివేశాలు లేవని చెప్పాలి.

రాధాకృష్ణుల యౌవన లీలలు, రాసలీలగా భారతీయ సాహిత్యంలో విరివిగా కనిపిస్తుంది. కాని దానికి ప్రాతిపదికగా సూరదాసు మాత్రమే కౌమారావస్థలో స్నేహ బంధాన్ని అత్యంత మనోహరంగా చిత్రించాడు.

సూరదాసు పదసాహిత్యంలో రాధా మాధవ లీలలు మధురభక్తికి ఉదాహరణలు. సూరదాసు భక్తి భావంతో తన్మయత్వంలో గానం చేస్తూ రాధాకృష్ణుల సాక్షాత్కారం పొందిన మహాభక్తుడు. వల్లభాచార్యుని పుష్టి మార్గంలో దీక్ష పొంది కూడా పుష్టి మార్గ సిద్ధాంతాన్ని నిరూపిస్తూ రాయలేదు. భక్తి పారవశ్యంలో రూపొందిన పదాలలో మనసారా నమ్మిన పుష్టి సిద్ధాంతం వ్యక్తమయింది. అలానే మధురభక్తిని శాస్త్రీయంగా ప్రతిపాదించలేదు గాని, దాని వ్యావహారిక రూపం రాధాకృష్ణుల ప్రేమ, శృంగారం వర్ణనలలో అప్రయత్నంగానే వెల్లి విరిసింది.

సూరదాసు వర్ణనలలో ఆ ప్రేమా భక్తి లీలలు అత్యంత హృద్యంగా వ్యక్తమయినాయి. శ్రీకృష్ణుడు ద్వారాకాధీశుడయినాడు. విరహిణి రాధ రూపాన్ని మనస్సు కలిచివేసేటట్లు సూరదాసు కళ్ళముందు ప్రత్యక్షం చేస్తాడు. రాధ కూడ శ్రీకృష్ణ దర్శనం గురించి ప్రభాస తీర్థానికి వెడుతుంది. రథం మీద అతులిత ఐశ్వర్యంతో ప్రత్యక్షమైన జగదేకమోహన మూర్తిని రాధ కళ్ళారా దూరం నుండి చూస్తూ ఉంటుంది. శ్రీకృష్ణుని పక్కన పట్టపురాణి రుక్మిణి కూర్చుని ఉంది. రుక్మిణి రాధను చూపించమని శ్రీకృష్ణుని కోరుతుంది. శ్రీకృష్ణుడు రాధను చూపిస్తూ రథం దిగి రాధ దగ్గరకు వచ్చి రాధను కలవటం జరుగుతుంది. ఇక్కడ రాధా మాధవ తత్వాన్ని సూరదాసు అద్భుతంగా అభివర్ణించాడు.

రాధా మాధవ భేంట్ భయీ ।
రాధా మాధవ్, మాధవ్ రాధా కౌట్ భృంగ్ గతి హై జగయీ
మాధవ రాధాకే రంగ్ రాంచే రాధా మాధవరంగ్ గయీ
మాధవ రాధ ప్రీతి నిరంతర రసనా కహెన గయీ ॥

రాధా–మాధవుల కలయిక మధురమయం. భ్రమర కీటక సదృశ్యంగా రాధా మాధవుడుగా మాధవుడు రాధగా ఏకాకారం అయిపోయారు. మాధవుడు రాధ రంగులో, రాధ మాధవుని రంగులో మునిగిపోయారు. రాధా మాధవుల ప్రేమను వర్ణించటానికి నా శక్తి చాలదు.

మనిద్దరిలో తేడాలేదు. మనం ఇద్దరం ఒకటే అని రాధను కృష్ణుడు మరల వ్రజ ప్రాంతానికి పంపివేయటం వర్ణిస్తూ సూరదాసు రాధామాధవుల వ్రజ విహారాన్ని నిత్యనూతనమని అభివర్ణిస్తాడు.

సూరదాసు సాహిత్యంలో మధురభక్తి తత్వాన్ని అత్యంత మధురంగా ప్రతిపాదించిన ప్రత్యేకత ఏమిటంటే విప్రలంభ శృంగార రస వర్ణనలను కృష్ణలీలలను ప్రత్యక్ష లీలలుగాను, వ్రజ భూమిలో బృందావనంలో ఎల్లవేళల రసాది వివిధ లీలా పరాయణుడైన శ్రీకృష్ణుని సాన్నిధ్యం గోపస్త్రీలకు ఎప్పుడూ సహజ సులభమని ప్రతిపాదించటం ఈ విధంగా మధుర భక్తిని సాహిత్యంలో తనదైన విలక్షణమైన మాధుర్యభరిత బాణీలో చిత్రించి, సూరదాసు హిందీ సాహిత్యంలోనే కాక భారతీయ సాహిత్యంలోనే "మధురభక్తి" మార్గాన్ని అనుసరించిన భక్తాగ్రేసరుడుగా ఖ్యాతిపొందారు.

అన్నమాచార్యుల సాహిత్యంలో కూడా అలివేలుమంగ - వేంకటేశ్వరుల ప్రణయ లీలలను మృదు మధురంగా చిత్రించటంలో ఈ ఇద్దరిలోనూ భావ సామ్యత స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది.

***

9

అన్నమయ్య - గోదాదేవి

డా॥ వి. జానకి
రీడర్, తెలుగుశాఖ,
భవన్స్ న్యూ సైన్స్ కాలేజి, హైదరాబాద్

భక్తి భగవత్సంబంధమైనది. మానవుడు తన స్వభావాన్ని సంస్కారాన్ని అనుసరించి భగవంతుని ఒక్కొక్క విధంగా ఆరాధిస్తాడు. వీటిలో శాంత, దాస్య సఖ్య వాత్సల్య మధుర భక్తులు శిష్ట సమ్మతమైనవి. ఇందులో మధురభక్తి మార్గం ఆనందదాయకం. ఆనందంతో కూడిన సాధన. భగవంతుని ప్రాణవల్లభునిగా ఆరాధించి మాధుర్య రసాస్వాధనతో తన్మయత్వంతో గమ్యాన్ని చేరుకునే మాధుర్య మార్గం.

భక్తునికీ భగవంతునికీ నాయికా నాయక బంధాన్ని విశిష్ట అనుబంధాన్ని భావింపజేసిన వైష్ణవ భక్తిభావనా మాధుర్యం అనేక విధాలుగా శాఖోపశాఖలై విస్తరించింది. 'పూమాన్ విష్ణురీతి ఖ్యాతః స్త్రీ ప్రాయమిదం జగత్' అన్న మధురభక్తి సిద్ధాంతానికి ఉదాహరణ గ్రంథాలుగా ఎన్నో వెలిశాయి. ఆ మధుర రచనా సముద్రంలో నుండి మౌక్తిక ప్రాయాలైన తిరుప్పావై, అన్నమాచార్యుల మధుర గేయాలను గురించిన ప్రస్తావనే ఈ వ్యాసరచనోద్దేశ్యం.

"శిశుర్వేతి పశుర్వేత్తి వేత్తిగాన రసం ఫణి" - అన్నట్టు పదకవిత గానయోగ్యమై సర్వ జీవులకు వినికి మాత్రంతోనే ఆనందాన్ని కలిగిస్తూ అలౌకిక ఆనందాన్ని కలిగిస్తాయి. సంకీర్తనాచార్యుడయిన అన్నమయ్య దివ్యపదకవిత ఆబాలగోపాలం మనస్సు రంజింపజేస్తూ అతనిని పదకవితా పితామహా స్థానాలంకృతున్ని చేసాయి.

కలియుగ ప్రత్యక్ష దైవమయిన శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామివారి మహత్వాన్ని తత్వవైభవాలను శృంగార సంకీర్తనలుగా రచించిన తొలి తెలుగు వాగ్గేయకారుడు అన్నమాచార్యులు. జీవిత కాలమంతా స్వామి సేవలో గడిపి మధుర భక్తి క్షీరాన్ని ఆర్తులకు అందించిన అపర భక్త చింతామణి.

ఇతని పదాలలో భగవత్సంబంధమైన శృంగారభావం, భక్తి వైరాగ్యాలతో బాటు సంఘ సంస్కరణాభిలాష కూడా కనిపిస్తుంది. పండితులతో బాటు పామరజనాన్నీ అలరిస్తూ గమ్యానికి దారి చూపగలగడం ఇతని పదకవితా వైశిష్ట్యం.

అన్నమయ్య శృంగార గేయాలలో వేంకటేశ్వర స్వామియే నాయకుడు. అలమేల్మంగ నాయిక. శ్రీదేవి, భూదేవి, నీళాదేవుల గూర్చిన వర్ణనలు కూడా ఉన్నవి. ఈ గేయాలలో ప్రధానంగా కవి శృంగార సహకారిగా ఆ దంపతుల పవిత్ర శృంగారాన్ని వర్ణించాడు. అన్నమయ్య కొన్ని చోట్ల తానే నాయికగా విరహవేదన ననుభవించినట్లు కూడా కనిపిస్తుంది.

ఇదిగాక సౌభాగ్యమిదిగాక తపము మఱి
యిదిగాక వైభవంబిక నొకటి గలదా
అలివ జన్మము సఫలమై పరమయోగివలె
నితర మోహాపేక్షాలన్నియును విడిచె
సతి కోరికలు మహాశాంతమై యిదె చూడ
సతత విజ్ఞాన వాసనల వోలె నుండె
తరుణీ హృదయము కృతార్థతబొంది విభు మీది
పరవశానంద సంపదకు నిరవాయె
సరసిజానన మనోజయమంద యింతలో
సరిలేక మనసు నిశ్చల మాయె
శ్రీవేంకటేశ్వరునిఁజింతించి పరతత్త్వ
భావంబు నిజంబుగాఁ బట్టెఁ జెలియాత్మ

శృంగారం లౌకికం అలౌకికం అని ఆలంకారికుల మతం. ఒకటి కాంతా విషయకం లౌకికం. రెండవది భగవద్విషయికం. అలౌకికం, జీవాత్మ పరమాత్మ నాలంబనంగా గొని నాయికా నాయకుల పరస్పర శృంగార విలసన రూపంలోన దివ్య శృంగారం రూపొందుతుంది. ఈ దివ్య శృంగారమే మధుర భక్తిగా భక్తులచేత కొనియాడబడింది. ఈ మధురభక్తి అంతరంగ పరిపాకానికి హేతువై భగవత్సాయుజ్యానికి సోపానపంక్తి అవుతుంది. మధురభక్తికి ఆలంబన భగవంతుడు. భక్తుడు తనకు తాను స్త్రీయో లేక తను స్త్రీ స్వభావాన్ని పొందియో భగవంతుని తన వానిగా భావించి కీర్తించినచో పరమానంద స్వరూపమగు మధురభక్తి రసంగా

పరిణమిస్తుంది. ఆ విధంగా మధురభక్తికే వన్నె తెచ్చినది గోదాదేవి ఉత్కృష్టభక్తి. ఆత్మార్పణం చేసుకుని ప్రతిఫలాపేక్షలేని శ్రీకృష్ణుని గానంలో లీనమై స్వామినే వలచి వరించి మధురభక్తికి మారుపేరయింది.

అన్నమయ్య తిరుమలను తన ఆశ్రయ కేంద్రంగా చేసుకున్నాడు. తిరుమలలోని శ్రీవేంకటేశ్వరుని, అలమేలుమంగను నాయికా నాయకులుగా గ్రహించాడు అన్నమయ్య. గోదాదేవిది విల్లిపుత్తూరు. తండ్రి విష్ణుచిత్తుడు. మాలకారుడు. ఇతడు గోదాదేవికి సహకారిగా తన ధర్మాన్ని నిర్వహించాడు. అన్నమయ్య- వేంకటేశ్వరుని అమేలు మంగమ్మను మధురభక్తికి అలంబనగా తీసుకుంటే గోదాదేవి స్వామినే వలచి 'సర్వమున్నతని దివ్య కళామయమంచు విష్ణునందుల్లముచేర్చి " అని పోతన అన్నట్లు పరమేశ్వరునిలో తాదాత్మ్యం చెందింది గోదాదేవి. భూదేవి అవతారంగా విష్ణు చిత్తుని పుత్రికగా తాను ధరించి మురిసిన మాలనే స్వామికి ధరింపజేసి స్వామిని వశంచేసుకుని 'చూడికుడుత్త నాచ్చిటయార్' గా మధుర భక్తికే వన్నె తెచ్చిన మహనీయురాలు గోదాదేవి.

వైష్ణవ భక్తి సాహిత్యంలో తిరుప్పావై అత్యంత ప్రచారంలో నున్న మధురగీతాలు. ఈ గీతాలలో శ్రీకృష్ణుని స్తుతి, గోపిక, తోటి గోపికలను మేల్కొల్పడం, వ్రతం వ్రత నియమాలు, ఫలితం, వర్షాధి దేవతను వర్షం కోసం ప్రార్థించడం గోపిక శ్రీకృష్ణుని నామాలను తెలపని చెలికత్తెలను అడగడం, నీరాడదానికి చెలికత్తెలొకరితో ఒకరు సరసాలాడడం, యశోదా దేవికి కృష్ణుడికి నీలాదేవికి మేల్కొల్పులు, శ్రీకృష్ణ నీలల పలకరింపు, శ్రీకృష్ణునికి గోపికల హృదయ నివేదనం మంగళాశాసనంతో పాశురాలు ముగుస్తాయి.

మధుర భక్తితో స్వామిని సేవించి కైవల్యం పొందదానికి అందరూ అర్హులేనని జాతి, కుల భాషా భేదాలు లేవని గోదాదేవి విల్లిపుత్తూరులోని మాలాకారుడి ఇంట పెరిగి స్వామిలో లీనం కావడమే నిదర్శనంగా చెప్పవచ్చు. ఈ భావాన్నే అన్నమయ్య కీర్తనలోను చూడవచ్చు.

"నిండార రాజు నిద్రించు నిద్రయు ఒకటే
అండనే బంటు నిద్ర అదియునొకటే
మెండైన బ్రాహ్మణుడు మెట్టు భూమి ఒకటే
ఛండాలుడుండేటి సరిభూమి ఒకటే...... "

అన్నమయ్య కీర్తనలలోను గోదాదేవి పాశురాలలోను మధురభక్తికి సంబంధించిన సామ్యం కనిపిస్తుందనడానికి ఉదాహరణ....

"గోవిందా మేల్కొనవయ్యా
కావించి భోగము కదమా నీకు
కమలజ చల్లని కౌగిటదగిలి
సమరరతి బాయగ జాలవూ
కమల భవాదులు కదనుతియింపగ
విమలపు శయనము విడువగలేవు
భూసతి తోడుత పొందులు మరిగి
వేసరవిదే నీ వేడుకలా
వాసవ ముఖ్యులు వాకిట నుందగ
పాసి వుండనని పవళించేవూ
నీళా మనసిజ లీలల తగిలి
నాలితోడ మానగ లేవు
వేళాయన శ్రీవేంకటనాథుడ
పాలించి దాసుల బ్రతికించగను

ఈ భావాలనే గోదాదేవి పాశురంలోనూ చూడవచ్చు.

ముప్పత్తు మూవర్ అమరర్కుమున్ శైను
కప్పం తవిర్కుం కలియే తుయిలెళాయ్ !
శెప్పముడైయాయ్ ! తిఱలుడైయాయ్ ! శెట్రార్కు
వెప్పం కొడుక్కుం విమలా! తుయిలెళాయ్ !
శెప్పన్న మెన్ములై శెవ్వాయిచ్చిరుమరుఙ్గల్
నప్పిన్నై నఙ్గయ్ ! తిరువే ! తుయిలెళాయ్
ఉక్కముం తట్టో లియుం లన్దు ఉన్మణాళనై
ఇప్పోదే ఎమ్మైనీ రాట్టేలోరెమ్బావాయ్

పై పాశురంలో

ముప్పై మూడు కోట్ల దేవతలకు భయాలు కలగడానికి ముందే వారి దగ్గరకు వెళ్ళి వారి ఆపదలను తొలగించే ఓ గోపాలకృష్ణా! ఇక నిద్దుర మేల్కొనవయ్యా!

స్వర్ణకలశాల వంటి వక్షోజాలు, పగడాల వంటి ఎర్రని పెదవులు, సొంపైన సన్నని నడుము గలిగి శ్రీమహాలక్ష్మి వంటి సౌందర్యం గలిగిన ఓ నీలాదేవీ! నీవైనా నిద్రమేల్కొనవమ్మా! మా నోముకు కావలసిన అద్దం మొదలగునవి ఇచ్చి నీ ప్రియుడైన కృష్ణునితో పాటు మమ్మల్ని ఇప్పుడే నీరాడజేయవమ్మా! మేము చేస్తున్న ఈ నోమును ఫలింప జేయవమ్మా!

అన్నమయ్య కీర్తనలోను గోదాదేవి పాశురంలోను సామ్యం స్పష్టం. ఇదే భావం ఇంకొక్క పాశురంలో కూడా కానవస్తుంది.

కుత్తువిళక్కెరియక్కోట్టుక్కాల్ కట్టాల్ మేల్
మెత్తెన్రపఞ్చశయనత్తిన్ మేలేరి
కొత్తలర్ పూజ్గళల్ నప్పిన్నై కొంగై మేల్
వెత్తుక్కిడన్ద మలర్ మార్పా ! వాయ్ తిరవాయ్
మెత్తడజ్గణ్ణినాయ్ నీ యున్మణాళనై
ఎత్తనైపోదుమ్ తుయిలెళ ఒట్టాయ్కాణ్
ఎత్తనై యేలుమ్ పిరివాత్త గిల్లాయాల్
తత్తువ మన్రుత్తగవేలో రెమ్బావాయ్

నాలుగు మూలాల్లో దీపపు సెమ్మెలు వెలుగుతుండగా, దంతపు కోళ్ళ మంచంమీద సుతిమెత్తని దూది పరుపుపై, జడలో గుత్తులు గుత్తులుగా వికసించిన పువ్వులను పెట్టుకున్న నీలాదేవి కౌగిలిలో నిద్రిస్తున్న కృష్ణదేవా! నోరు తెరచి ఒక్కమాటైనా మాటాడరాదా!

కాటుక పెట్టుకున్న అందమైన కన్నులుగల నీలాసుందరీ! ప్రేమాస్పదుడైన నీ పతిని ఎంత పొద్దుపోయినా నిద్రలేపేందుకు నీకు మనసొప్పనే లేదా! నీ స్వామి క్షణకాలమైనా నీవు విడిచి పెట్టేదానివిగా కన్పడదంలేదు. ఇది నీ స్వభావానికి తగని పని.

అమ్మా! నీలాదేవి! స్వామి వారితో కూడా మేల్కొని మా నోమును ఫలింజేయవమ్మా!

అన్న భావం స్పష్టం.

అన్నమాచార్యుల కీర్తనలలో రామాయణాన్ని గురించిన ప్రస్తావన కనిపిస్తుంది.

ధరలో రాముడు పుట్టి ధరణిజ బెండ్లాడె అరణ్యావాసుల కెల్లా నభయమిచ్చే

"పుళ్ళిన్ వాయ్ కీణ్డానై పొల్లా వరక్కనై

క్కిళ్ళి క్కళైందాన్నై క్కీర్తిమై పాడిప్పోయ్

ఓ గోపికా! ఒక రాక్షసుణ్ణి చీల్చి చెండాడిన శ్రీకృష్ణభగవానుని, రావణాసురుని సంహరించిన శ్రీరామచంద్రుని కళ్యాణలీలలను ప్రకటించే పాటలను పాడుకొంటూ అందరూ నోమునోచే చోటికి వెళ్ళిచేరారు.

విష్ణుమూర్తి లీలలను మహిమలను దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణా రీతులను ఇరువురి కవితలోను గమనింపవచ్చు. ఉదా:

అన్నమయ్యకీర్తన :

సురలకు నరులకు శుభమాయె
హరినీ చేతలు ఆనందమాయె
కినిసి రావణుని గెలిచిన గెలుపు
చెనకి బాణుని గెలిచిన గెలుపు
పొనిగి హేమకశిపుని గెలిచిన గెలుపు
వెనక ముందరికి వేదములాయె
కలన కంసునటు గెలిచిన గెలుపులు
చెలగిబలిని గెలిచిన గెలుపు
అ ల శిశుపాలుని గెలిచిన గెలుపులు
బలు పుణ్య కథా భారతమాయె
కెరలియసురలను గెలిచిన గెలుపులు
సిరులనందరి గెలిచిన గెలుపు
యిరవగు శ్రీ వేంకటేశ మహిమలు
సరవితో బురాణములాయె

ఇదే విధంగానే గోదాదేవి పాశురంలో కూడా విష్ణు కథల స్తుతి కనిపిస్తుంది.

అన్రివ్వులగ మళన్దాయ్ అడిపోత్తి
చెన్రజ్జత్తెన్నిలజ్జైశెత్తాయ్ । తిఱల్ పోత్తి
పొన్రచ్చగడ ముదైత్తాయ్ । పుగళపోత్తి
కన్రు కుణిలా వెఱిన్దాయ్ । కళలో పోత్తి
కున్రుకుడైయా వెడుత్తాయ్ । కుణకు పోత్తి
వెన్రు పగైక్కెడుక్కుయ్ నిన్కైయిల్ వేల్పోత్తి
ఏన్రైన్రున్ శేవగమే యేత్తిప్పఱై కొళ్వాన్
ఇన్రుయామ్ వన్దోం ఇరజ్గేలో రెమ్బావాయ్

పూర్వం లోకాలన్నిటినీ నీ అడుగలతో కొలచిన స్వామీ! నీ పాదాలకు మంగళం! లంకలో రక్కసుల్ని అందర్నీ మట్టుపెట్టిన వాడా! నీ బాహుబలానికి శుభమంగళం! శకటా సురుణ్ణి చిన్న పాదాలతో తన్నిన స్వామీ! నీ కీర్తికి మంగళం! వత్సాసురుణ్ణి బడి సెలరాయి వలె విసిరి వేసి, కపిత్థాసురున్ని కూల్చివేసిన బలశాలీ! నీ అడుగులకు మంగళం! శుభమంగళం! గోవర్ధన గిరిని గొడుగుగా ఎత్తి కాపాడిన స్వామీ ! నీ కృపకు దివ్య మంగళం! శత్రువులను కూల్చే నీ చేతి దివ్యాయుధానికి జయమంగళం! నిత్య శుభమంగళం! –

సంకల్పబలం ఉండే సాధించలేనిది లేదని ఇటు అన్నమయ్య కీర్తనలు అటు తిరుప్పావై నిరూపించాయి. జాతికి ఒక చక్కని భక్తి సందేశాన్ని ఇవ్వగలిగాయి. కావ్యం 'కాంతాసమ్మితతయా ఉపదేశయుజే' అన్నట్లు శృంగారం ప్రజల్ని ఆకర్షించే సహజ ప్రకృతి ధర్మం. అటువంటి శృంగారపు మాటల ద్వారా ప్రజలను తమ కవితలు చదివేలా చేసి భక్తిని ప్రబోధించి, గమ్యానికి దారి చూపగలిగిన అన్నమయ్య కీర్తనలు, గోదాదేవి పాశురములు ఆచంద్రార్కము ప్రజలకుపకరిస్తూ తద్రచయితల కీర్తిని ఇనుమడింపజేస్తున్నాయి. చేస్తాయి అన్నది నిత్య సత్యం.

***

10

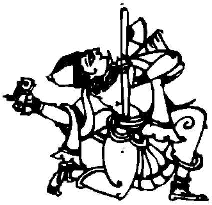

అష్టఛాప్ కవులు తాళ్లపాక కవులు

డాక్టర్ ఆర్. సుమన్‌లత
రీడర్, హిందీమహావిద్యాలయం,
నల్లకుంట, హైదరాబాదు.

సంపూర్ణ భారతీయ సాహిత్యం ఒక అనంతమైన మహాసాగరమయితే విభిన్న భారతీయ భాషలలో రచింపబడుతున్న సాహిత్యాలను ఆ సాగరంలో సంగమించే జీవనదులుగా భావించవచ్చు. సుమారు 14,15 శతాబ్దాలలో భారతదేశమంతటా రచించబడిన భక్తి సాహిత్యాన్ని అనంత సాహితీ సాగరంలో పడిలేచే ఉత్తుంగ తరంగాలతో పోల్చుకోవచ్చు.

ఈ 14,15 శతాబ్దాలలో ఉత్తర భారతదేశంలో ప్రముఖ కృష్ణ భక్త కవులయిన సూరదాసు, కుంభదాసు, పరమానందదాసు, కృష్ణదాసు, నందదాసు, చతుర్భుజ స్వామి, గోవిందస్వామి, ఛీతస్వామిలను 'అష్టఛాప్' కవులుగ వ్యవహరిస్తారు. మహాప్రభు వల్లభాచార్యుల వారి 'పుష్టి' మార్గానికి, శుద్ధాద్వైత వేదాంతానికి పుష్టినిచ్చి, పోషించి, స్థాయిత్వాన్ని ప్రసాదించిన ఘనత ఈ ఎనిమిది మంది కవులకే దక్కుతుంది. వల్లభ సాంప్రదాయపు సాహితీ రూపమే 'అష్టఛాప్' అని, దీని ప్రభావం హిందీ సాహిత్యాలపైన పడిందని పండితులందరూ ముక్తకంఠంతో ఒప్పుకున్న సత్యం. ఆనాటి రాజకీయ, సాంఘిక, మత పరిస్థితులలో దౌష్ట్యం, ఘర్షణ, పరస్పర కలహాలు నాలుగు చెఱుగులా వ్యాపించిన వేళ 'అష్టఛాప్' కవులు తమదైన రీతిలో – అభివ్యక్తులతో అందరికీ సమ్మతమైనదే తమ మతమని చాటిచెప్పారు. 'భక్తి' అనే సిరాలో ముంచిన వారి కలం నుండి (కాదు వాక్కు నుండి) వెలువడిన కావ్యం, సంగీతం ద్వారా అమలినమైన మధుర జీవధారగా నిలిచింది. ఇన్ని శతాబ్దాలు గడిచినా, సహృదయులైన సాహితీ ప్రియులు నేటికీ ఆ సంగీత– సాహిత్య మాధురిని ఆస్వాదిస్తూ పులకించిపోతున్నారు. వీరి ప్రేరణ వలనే ప్రజల హృదయాలు కృష్ణ భక్తిలో మునిగాయంటే అతిశయోక్తి కాదు. నాలుగు దిక్కులా కృష్ణలీలా తరంగాల గాన మాధురి చుట్టుముట్టింది. వల్లభాచార్యుల వారు

ప్రతిపాదించిన 'శుద్ధాద్వైత సిద్ధాంతాలకు ఒక నిర్దిష్టమైన రూపునిచ్చేందుకే ఆయన పుత్రుడైన విఠల్‌నాథ్ ఈ 'అష్టఛాప్' అనే ఎనిమిది మంది కవులనూ ఒకతాటిపైకి తెచ్చారు. పైన పేర్కొన్న 8 మంది కవులలో మొదటి నలుగురూ వల్లభాచార్యుల వారి ప్రియుశిష్యులు. అలాగే తక్కిన నలుగురూ విఠల్‌నాథ్ గారి అనుయాయులు. ఈ ఎనిమిది మంది కవులూ అనన్యతకూ, తన్మయత్వానికీ పెట్టింది పేరు. హృదయానుభూతి వలన ప్రేరేపింతులై తమ భావాలను సంగీత బద్ధంగా అభివ్యక్తీకరించటమే కాక, వాటిని మధురమైన కంఠంతో పాడగలిగే శక్తి కలిగిన సంకీర్తనకారులుగా వీరు ప్రసిద్ధికెక్కారు. సంగీత- సాహిత్యాలను సమతూకంలో నడిపించ గలిగే ఈ కవులకు ఆనాటి వ్రజభాషపైన చక్కటి పట్టు ఉండేది. శ్రీకృష్ణుడు జన్మించి, ఆడి - పాడి తన లీలలను చూపించిన వ్రజభూమి అన్నా, వ్రజభాష అన్నా ఈ కవులలకు ప్రాణం. సంకీర్తనకారులుగా, గాయకులుగా ప్రసిద్ధికెక్కిన అష్టఛాప్' కవులు శ్రీకృష్ణునితో, గోపాలకులతో, యశోదా - నందులతో మమేకం చెంది, 'స్వాంతః సుఖాయ' కోసమే రచనలు చేశారు. అక్కడికి చుట్టు పక్కల ప్రదేశాల నుండి వచ్చి వ్రజభూమిలో నివసించి సంకీర్తనకారులుగా తమ జన్మను ధన్యం చేసుకున్నారు. వీరిని సాక్షాత్తూ శ్రీకృష్ణుని 'అంతరంగ సఖులు' గా వ్యవహరించటం కద్దు.

హిందీ సాహిత్యాకాశంలో, ధగ ధగ మెరిసే సూరీడు - మహాకవి సూరదాసు. అంధుడైన ఈయన వల్లభాచార్యుల వారి ప్రబోధాన్ని అనుసరించి కృష్ణభక్తిలో పద సాహిత్యాన్ని రంగరించి ధన్యుడయ్యాడు. ఈయన శ్రీమద్భాగవతం ఆధారంగా రచించిన సంకీర్తనల సంఖ్య సుమారు లక్షం పావు ఉంటుంది. కాని అందులో సుమారు 30 వేల వరకే లభ్యమవుతున్నాయి. "సూర్‌సాగర్" పేరుతో ఆయన కీర్తనలు ప్రసిద్ధికెక్కాయి. వాత్సల్య, సఖ్య, శృంగార భక్తి రసాలను ఈ అంధకవి నిర్వహించినట్లు వేరెవ్వరూ రచించలేరన్నది నిర్వివాదాంశం. శ్రీకృష్ణుని బాల్య కాలపు లీలలు, రాసలీలు ఈయనకు ప్రియమైన అంశాలు. వాటిని రచించటంలో నూటికి రెండు వందల పాళ్లు సూరదాసు కృతకృత్యులయ్యాడు. వల్లభాచార్యుల వారి ప్రాపు వలన ఇల్లు - వాకిలీ లేని సూరదాసుకు దైన్యాన్ని నింపుకున్న ఆయన పాటలకు ఒక స్థిరమైన భావం దిశ లభించాయి. చెదిరిన సంగీతమనే వీణ తీగలకు శృతి దొరికింది. ఆయనకు చక్కని కావ్య వస్తువూ లభించింది. ఆయన అంతః చక్షువులతో దర్శించుకున్న శ్రీకృష్ణుడు సంగీత- సాహిత్య ప్రియులందరికీ లభించాడు. మరీ ముఖ్యంగా

కేవలం వాడుకలో ఉన్న 'వ్రజమాండలీకం' కాస్తా 'వ్రజభాష' గా సాహితీ శిఖరాలనందుకుంది. ఆత్మాశ్రయ శైలి (సబ్జెక్టివ్ స్టైల్) లో రచించిన సూరదాసు పదాలు చక్కని – చిక్కని వెన్నముద్దలు.

నందదాసు తప్ప తక్కిన కవులంతా కేవలం సంకీర్తనలను రచించి గానం చేయటంలోనే తరించారు. నందదాసు మాత్రం కీర్తనలతో బాటు రసమంజరి, అనేకార్థమంజరి, మానమంజరి, విరహమంజరి, రసపంచాధ్యాయి, సిద్ధాంత పంచాధ్యాయి వంటి ఎన్నో రచనలు చేసి తన పాండితీ ప్రతిభను చాటుకున్నాడు. రాశిలోనూ, వాసిలోనూ కూడా మిన్న అనిపించుకున్నాడు. వ్రజ భాషతోబాటు సంస్కృతంలోనూ నందదాసు అందవేసిన చెయ్యి.

అష్టఛాప్ ' కవుల్లో కుంభన్ దాసు అందరికన్నా జ్యేష్ఠుడయితే నందదాసు అందరిలోకీ చిన్నవాడు. కావ్య సౌందర్యంలో సూరదాసుది మొదటి స్థానమయితే నందదాసుది ద్వితీయ స్థానం. ఇంపైన పదాల రచన దృష్టితో పరిశీలిస్తే పరమానందదాసును సూరదాసు తరువాత లెక్కించవచ్చు. గోవింద స్వామి సంగీత మర్మాలను తెలిసినవాడు. శ్రీకృష్ణుని గుడిలో ఈ ఎనమండుగురు కవులూ ఎనిమిది జాములలో సంకీర్తనలను పాడుతూ తమ జీవితాలను శ్రీకృష్ణునితో మమేకం చేసుకున్నారు. తద్వారా ఎంతో ఉత్కృష్టమైన సాహితీ సంపదకు భారతీయులను వారసులుగా చేశారు.

తెలుగు భాషలో పదకవితా మహునిగా నిలిచిన తాళ్లపాక అన్నమయ్య సంకీర్తన సేవవలన మూడు తరాల వారికి శ్రీవేంకటేశ్వరుని దివ్య మంగళ రూప సందర్శన భాగ్యం లభిస్తే ఏడుతరాల వారికి నేరుగా ముక్తి లభించింది. ఆయన ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని కడప జిల్లా, రాజంపేట తాలూకాలోని తాళ్లపాక గ్రామంలో జన్మించి, తెలుగు – సంస్కృత భాషలలో శ్రీ వేంకటేశ్వరుని వెయ్యి విధాల కీర్తించటం అన్నది తెలుగు వారి పూర్వజన్మ సుకృతం. తెలుగు భాష చేసుకున్న అదృష్టం. సప్తగిరులను చూసి పులకించి, "అదివో అల్లదివో" అని ఎలుగెత్తి శ్రీవేంకటేశ్వర శతకాన్ని, అమ్మకొక శతకాన్ని సమర్పించుకొన్న అన్నమయ్య ఆశుకవిత, పదకవితా పితామహునిగా' ఎన్నో శిఖరాలను ఎక్కించి ఆయననే కాదు తెలుగు భాషనూ నిలబెట్టింది. శ్రీరామానుజాచార్యుల వారు ప్రతిపాదించిన విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతంలో, శ్రీ సంప్రదాయంలో ఘన విష్ణువనే వైష్ణవ గురువు వద్ద అన్నమయ్య దీక్షను తీసుకున్నాడు. తన పదహారవ సంవత్సరం నుండీ, జీవితాంతం ఆయన తన ఆరాధ్య దైవానికి రోజుకొక సంకీర్తన, పుష్పాన్ని సమర్పించుకుని, వాక్ప్రసూనాలతో అర్చించుకుని ధన్యుడయ్యాడు.

ఆధ్యాత్మ, శృంగార సంకీర్తనలుగా ఆయన సుమారు 32 వేల కీర్తనలను రచించి గానం చేసినా, ఈనాడు కేవలం 14-15 వేలు మాత్రమే లభిస్తున్నాయి. ఆయన సంకీర్తనలను సారస్వత క్షీర సాగరమని విద్వాంసులు కొనియాడారు. "ఆడిన మాటెల్ల అమృత కావ్యముగా, పాడిన పాటెల్ల పరమ గానముగా" ఆ మహాకవి జీవితం మధుర రాగాలాపనగా, రసవత్కావ్యంగా సాగిపోయింది. తాళ్లపాక నివాసియైన అన్నమాచార్యులు తన ఆరాధ్య దైవమైన శ్రీవేంకటేశ్వరుని ప్రశంసిస్తూ, తిరుపతి క్షేత్ర మహిమను కొనియాడుతూ, శ్రీవారి వైభవాన్ని మరింత వైభవోపేతం చేస్తూ రచించిన సాహిత్యం మృదుమధురం. పుట్టపర్తి నారాయణా చార్యుల వారి మాటల్లో చెప్పాలంటే - "అన్నమయ్య సాహిత్యం చక్కెర బొమ్మలాంటిది. ఎక్కడ ఆస్వాదించినా మధురమే కదా! ఆయన హరి సంకీర్తనాచార్యుడు, పంచమాగమ సార్వభౌమునిగాను బిరుదులందుకున్నాడు.

ఈ సంకీర్తన సేవ కేవలం తాళ్లపాక అన్నమయ్యతో ఆగిపోక ఆయన తరువాత సుమారు నాలుగు తరాల వరకూ నిరాటంకంగా బలంగా కొనసాగింది. యోగ్యుడయిన తండ్రికి యోగ్యులయిన సంతానం జన్మించటమన్నదీ గొప్ప యోగం. అన్నమయ్యగారి అర్ధాంగి తాళ్లపాక తిమ్మక్క ***'సుభద్రా కళ్యాణమనే'*** ద్విపద కావ్యాన్ని రచించి, అన్ని విధాలా భర్తకు తగిన సహధర్మచారిణి అనిపించుకుంది. తెలుగులో మొట్టమొదటి కవయిత్రిగా నిలిచిపోయింది. తాళ్లపాక కవుల వంశవృక్షాన్ని గమనించగలరు.

తెలుగు సాహిత్య రీతులన్నిటిలోనూ రచనలు చేసి, రాజులు- ప్రజల అభిమాన్ని సమానంగా సంపాదించుకున్న తాళ్లపాక పెద తిరుమాలాచార్యుడు చేసిన అద్భుతమైన కార్యం - " సంకీర్తన భండాగారాన్ని" స్థాపించటం తమ సాహిత్యాన్ని చిరస్థాయిగా నిలిపేందుకు చేసిన ప్రయత్నమే రాగిరేకులపైన తన తండ్రిగారి పదాలను, తన పదాలను చెక్కించి దాచటం. ఒక్కొక్క కీర్తనకూ ఆరేసి- ఏడేసి ప్రతులను వ్రాయించి వైష్ణవ క్షేత్రాలకు పంపించి, ఈ పనులలో చేదోడు- వాదోడుగా ఉన్నవారికి ఆదరవు చూపించి పెద తిరుమలయ్య కొనసాగించిన కార్యకలాపాలు వేన్నోళ్ల పొగడతగినవి. ఈనాటికీ తిరుమ మందిరంలోని బైట ఆవరణలో హుండీకి కుడివైపు 'తాళ్లపాక వారి అరను" దానిపై తాళ్లపాక అన్నమయ్య - పెద తిరుమలయ్యగారి విగ్రహాలను మనం చూడగలం. ఎంతో నమ్మకంగా అన్నమయ్య 'తను స్వామి వారిని సంకీర్తన పుష్పాలతో పూజిస్తున్నాని చెప్తూ , ఒక్కకీర్తనే చాలు మమ్ములను

ఉద్ధరించేందుకు; తక్కినవి భాండాగారాన పడి ఉండనీ' అన్న సంకీర్తన ఆధారంగా విద్వాంసులు, పండితులూ అయిన శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి గారి పరిశోధన వలన భాండాగారం, ఆయన కర స్పర్శ వలన చీకటిలో పడివున్న పదాలు వెలుగు చూశాయి. శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ గారి లాంటి మహానుభావులు చేసిన కృషి వలన తాళ్లపాక కవుల పదాలు రాగాల వెల్లువై జాలువారాయి. అయితే, తుచ్ఛమైన రాగి కోసం అపురూపమైన రాగాలను కరిగించుకుని సాహిత్యానికి, సంగీతానికి, మన జాతికి మనం చేసిన లోటు పూడ్చలేనిది. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు ఈనాడు రాగి రేకుల పరిరక్షణకు చేస్తున్న కృషి శ్లాఘనీయం.

వ్రజ భాషలో రచించిన అష్టఛాప్ కవులు, సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో రచించిన తాళ్ళపాక కవులు కూడా భక్తి, ఉపాసన రంగాల్లో పూర్తిగా 'మునిగి' - 'తేలినవారు'. స్థూలంగా చూస్తే వీరి భాషలు వేరు కావచ్చు. నివసించిన ప్రదేశాలు వేరుకావచ్చు. కాని సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే వీరి భక్తిలో, అనురక్తిలో, భావుకతలో, భావ వ్యక్తీకరణలో ఎన్నో పోలికటలు కనిపించి మనల్ని ఆశ్చర్యపరచక మానవు. భక్తి - అనురక్తుల సూత్రం అంతర్లీనంగా ఉండి భాషా-సాహిత్యాలను నడిపించటం వలనే ప్రదేశాలు వేరైనా, సామ్యం కనిపిస్తుంది.

అష్టఛాప్ - కవులు శుద్ధాద్వైతంలో దీక్షను పొందిన వారు; శ్రీమద్భాగవత గ్రంథ ప్రభావం వారిపైన హెచ్చు. తాళ్లపాక కవులది విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయం కావటం వలన వారిపైన 'ద్రావిడ ప్రబంధం' ప్రభావం అడుగడుగునా కానవస్తుంది. విజ్ఞులయిన విద్వాంసులు భాగవతం పైన ప్రబంధం ప్రభావం కొంతమేరకయినా ఉందని అంగీకరిస్తారు. అందుకే ఒక బిందువు దగ్గర ఉభయ క్షేత్రాలలోని కవుల భగవద్భక్తి, లీలాగానం వంటి అంశాలలో సమానత్వం కనిపిస్తుంది. చూడండి -

అ ళ్వారుల దివ్య ప్రబంధం ⟶ **భాగవత పురాణం**
↓ ↓
తాళ్లపాక కవులు **అష్టఛాప్ కవులు**
↓
భగవద్భక్తి, భగవత్ లీలాగానము

ఉభయ భాషలోని కవులూ మున్ముందుగా భక్త శిఖామణులు; తమ భక్తినీ, వేదాంతాన్నీ అభివ్యక్తీకరించేందుకు వారు సాహిత్యాన్ని భాషను సంగీతాన్ని, రకరకాల కవితా రీతులను సాధనాలుగా ఎంచుకున్నారు. అరుదైన తమ తమ ప్రతిభా పాటవాలతో, శ్రేష్ఠమైన సాధనాలతో,

మహోన్నతమైన లక్ష్యాన్ని చేరగలిగిన ఈ మహానుభావులకు శతకోటి సాహితీ వందనాలు! 'సంగీత' నీరజనాలు!!

వారికి తమ ఆరాధ్య దైవమయిన శ్రీకృష్ణుడు, శ్రీవేంకటేశ్వరుడూ వెలిసి, ఆడి-పాడి, అందరి హృదయాలనూ రంజింపజేసే వ్రజ ప్రదేశమన్నా - తిరుమల- తిరుపతి అన్నా ఎనలేని మక్కువ. వైకుంఠం కన్నా హెచ్చు గోలోకం కన్న గొప్ప. అక్కడి అడుగు అడుగునూ వారు ప్రశంసించారు. అక్కడి ప్రకృతినీ, నీటినీ, గాలినీ, చెట్లనూ- పుట్టలనూ, నదులనూ, కొండా కోనలనూ ఎన్నెన్నో పదాలలో నోరారా వర్ణించి పులకించిపోయారు. స్వర్ణముఖి తీరాన ఉన్న తిరుపతి, యమునా నదీ తీరంలో ఉన్న బృందావనం అతి ముఖ్యమైన వైష్ణవ క్షేత్రాలు. వాటికి నాలుగు దిక్కులా శైవక్షేత్రాలుండటం కాకతాళీయం.... కాదు - కాదు, అతి చక్కని సమన్వయం. ఈ రెండు క్షేత్రాలూ ఈనాడు అంగరంగ వైభోగంగా, నిత్య కళ్యాణం - పచ్చతోరణంగా వెలుగుతున్నాయంటే ఈ కవుల చలవే కదా! నిత్యమూ కొత్త - కొత్త సేవలు, ఉత్సవాలు, జాజరలు, జాతరలు, శృంగారాలు, అలంకారాలు, భోగాలు - వైభోగాలు- కైంకర్యాలు- ఆ దివ్య మంగళ స్వరూపుడైన పరమాత్మకు నిత్యోత్సవ, పక్షోత్సవ, మాసోత్సవ, సంవత్సరోత్సవాలు; హారతులు; మేలుకొలుపులు, పవళింపు సేవలు; చందన చర్చలు, నౌకా విహారాలు, డోలోత్సవాలు ఊయల సేవలు, పట్టు పీతాంబరాలు, రథాయాత్రలు, అశ్వ-గజ వాహనాలు, గరుడ సేవలు, తిరువీధులలో ఊరేగింపులు, జన్మదినాలు, కళ్యాణోత్సవాలు, ఇలా ఎన్నో - మరెన్నో ఉత్సవాలు. ఉత్సవానికొక పాట! పాటకొక ఉత్సవం. గుడిలోని దేమునితో భక్తుడు మమేకమయి చూడటానికి వేయి కనులు చాలవనిపించే అవకాశాలు దొరికే ఈ తరుణాలన్నింటిలో పాడటానికి రెండు క్షేత్రాలలోని కవులూ, ఎన్నెన్నో కీర్తనలను వ్రాసి చిత్ర- విచిత్రమైన రాగాలలో పాడి తమ భక్తినీ చాటుకున్నారు. అటు జానపద బాణీలలో- ఇటు శాస్త్రీయ ధోరణిలో సాగిన సంగీత స్వరఝరిలో నాటి నుండి నేటి వరకు అందరం మునకలు వేస్తూ పులకరిస్తున్నాం. భూర్జరీ పత్రాలూ, తాళపత్రాలూ శిథిలమయినా కొన్ని రాగిరేకులు కరిగిపోయినా ప్రజానీకం నాలుకలపైన నర్తించిన రాగాలే నేటికీ నిల్చి ఉన్నాయి. అలాగే సంగీత- సాహిత్యాలకూ శాశ్వతతను సమకూర్చారు. ఎక్కడా పునరుక్తి దోషం లేదు' అని గర్వంగా, ఘంటా పదంగా చెప్పుకోవచ్చు.

తమ దైవానికి ఇంతటి వైభోగాన్ని సమకూర్చటానికి ఉత్సాహంగా ముందుకు వచ్చిన ఈ కవులు, తమ జీవితాలను మాత్రం చాలా సాధారణంగా గడుపుకున్నారు. రాజుల్ని-

మహారాజుల్నీ, జీతాలని, గొప్ప గొప్ప జీవితాలని తృణప్రాయంగా ఎంచారు. కేవలం హరి భక్తులకు "తవదాస దాసోహం" అనీ 'తవభృత్య - భృత్యులమనీ" భావించారు. అర్థ సంపాదనకు పరుగుతీయక శ్రీహరి భక్తులు నివసించే గ్రామంలో నివసించటమూ, వారిని సేవించటమే జీవిత పరమార్థమని ఎంచారు. జీవితంలో అనురాగాన్ని నింపుకుని, పరమాత్మను లెక్కలేనన్ని రాగాలలో కీర్తించుకునే వీరి నోట. "నరుల కీర్తన" ఎంత మాత్రమూ వినిపించదు. త్రికరణ శుద్ధిగా పలకటం వలనే వీరి పలుకులు తేనెలుగా మారి ఈనాటికీ మనకు రసానుభూతిని కలుగజేస్తున్నాయి. ఈ భక్తి కవుల రచనలు సంగీతానికి, నృత్యకళకూ, చిత్రకళకూ, వాస్తు శిల్పకళకూ ఎంతో స్ఫూర్తినిస్తున్నాయన్నది మనం ఎరిగిన సత్యం.

నవరసాలకధిపతియైన శ్రీకృష్ణుని లీలలను, వెంకటపతి వైభవాలనూ అడుగడుగునా మనకు కళ్లకు కట్టినట్లు చిత్రించిన వారి సాహితీ వైభవం అమోఘం. స్థలాభావం వలన కేవలం ఒకటి, రెండు ఉదాహరణలు చెప్పుకుందాం. హిందీ భాషలో సూరదాసును 'వాత్సల్య సామ్రాట్టు' గా పేర్కొంటాం. కుటిల కుంతలాలతో, నీలమేఘచ్ఛాయతో, కమల దళాలు వంటి కన్నులతో మల్లెమొగ్గల వంటి పలువరసలతో యశోదనూ, గోపికనే కాదు, పాఠకులనూ ఆకట్టుకునే బాలకృష్ణుని చేష్టలు కళ్లకు కట్టినట్టు చిత్రించిన సూరదాసు ధన్యుడు. అలాగే అన్నమయ్య కూడా - "భావయామి గోపాల బాలం తత్పదం చింతయేయం ... " అంటూ ఆ కృష్ణుడు – "ముద్దుగారే యశోద ముంగిటముత్యమనీ, గోపికలకు అర చేతిలో మాణిక్యమనీ చెప్తూనే క్రూరుడైన కంసుని పాలిట వజ్రమని' కూడా హెచ్చరించాడు. "జో అచ్యుతానంద –జో జో ముకుందా", అనీ " జో - జో కమలదళేక్షణ...." అనీ పాడే యశోద "జోయీ సోయీ కభుగావే " (ఏదో ఒకటి పాడుతోంది) పాపం గ్రామంలో నివసించే అమాయకపు తల్లి కదా!

పిల్లల మనస్తత్వాన్ని కళ్లకు కట్టినట్లు చిత్రించిన ఈ పదాలను చూడండి– 'నీరాటలోన తన నీడ జూసి పొంచి యున్నాడు కృష్ణుడు" – నీటిలో తన నీడను చూసి అన్నమయ్య గారు కృష్ణుడు పొంచి ఉన్నాడనీ, కనిపించగానే చేతితో తాకటం వలన నీరు కదలి నీడ మాయమయితే ఏడుపు ఆరంభించాడనీ వర్ణించారు. అష్టఛాప్ కవులూ ఇదే వర్ణిస్తూ నందునితో – 'ఆ రెండో బాలకుడిని' గురించి ఫిర్యాదు చేశాడనీ వ్రాశారు. పరమానంద దాసు తన పదాన్ని – "ఔర్ కృష్ణ్ కీ యహ్ లీలా దేఖి జసుమతి హఁసీ ముసకావత్ " – అంటే కృష్ణుని ఈ

లీలను చూసిన యశోద మెల్లగా - హాయిగా నవ్వుకుని ఆనందించిందని ముక్తాయింపు ఇచ్చి మాతా- శిశువుల సహజ వాత్సల్యాన్ని అందంగా మనముందుంచారు.

ఒక్కొక్కసారి కృష్ణుడు చంద్రుడు కావాలనీ, ఇంకా చెప్పాలంటే 'ఆకలవుతోంది తింటాననీ' ఒకటే మారాము. మరి తల్లి యశోదమ్మ చంద్రుడిని రమ్మని పిలుస్తూ - 'మధు మేవా పక్వాన్ ఖిలైహో" అని ఇక్కడి వస్తే చంద్రునికీ మిఠాయిలు తినిపిస్తానని ఆశ చూపిస్తుంది. అన్నమయ్యగారి కృష్ణుడు వెన్న ముద్ద అనుకుని చందమామను నోట పెట్టబోయాడు. మరి ఏం మాయ చేశాడో గాని, యశోదమ్మకు చంద్రుడు దిగివచ్చినట్లే అనిపించింది. కలో- వైష్ణవమాయో ఎరుగని ఆ వెర్రి తల్లి తన పుత్రుడు ఎప్పుడు పెరుగుతాడో- కోడల్ని తెస్తాడో అని భావించినట్లు హిందీ కవులు చక్కగా వర్ణించారు.

త్రిలోకాలనూ నడిపించే త్రివిక్రముడిని తల్లి యశోద వేలు పట్టుకుని అడుగులు వేయటం నేర్పిస్తోందన్న కవుల కల్పన చదివి పులకించని సాహితీ రసజ్ఞులుంటారా?

అందరి ఇళ్లలో పాలు-పెరుగు దొంగిలించి, కుండల్ని పగలగొట్టే కృష్ణుడూ, ఆయనగారి మిత్రబృందం గురించి గోపికలు 'అయ్యో! మా వీధులన్ని పాలు- పెరుగుల వరదలో మునిగిపోతున్నాయమ్మా' అని యశోదకు ఫిర్యాదు చేస్తారు. దానికి కృష్ణుడు చాలా సాదాసీదాగా, 'హౌబాలక్ బహియన్ కో ఛోటో' అని నేను చిన్నవాడిని కదా, అంతపైకి కట్టిన ఉట్టిని అందుకోగలనా'? అని ఎదురు ప్రశ్న నేర్పుగా వేస్తాడు. మరీ గట్టిగా అడిగితే, 'దేఖత్ హౌ గోరస్ మే చీంటీ" పాలకుపట్టిన చీమల్ని దులుపుతున్నానంతే అని చేతులు దులుపుకుంటాడు. కోపగించిన యశోద రోట కట్టింది. అప్పుడు గోపికలు వచ్చి ఒద్దు- ఒద్దంటే యశోదమ్మ రోషపడి - 'ఛోటామేరో తుమహి బంధాయో, తనకహిమాఖన్ ఖాత్' అంటే పిసరంత వెన్న తిన్నాడని కట్టించారు' అంటుంది. 'ఛోటా' అన్నపద ప్రయోగం 'విడవమనవో రోలు నిడుమ ఓ తల్లీ! విడువమనవో వేగ వెరచీని బాలుడు" ముందు చాడీలు చెప్పి ఆ తరువాత వగచట మెందుకన్న తల్లి హృదయం మనముందుంచారు.

శృంగార రసాన్ని ఉభయ క్షేత్రాలలోని కవులూ ఎంతో అందంగా పోషించి, రచనలు చేశారు. శరదృతువులో అందమైన శారదా రాత్రులలో వికసించిన తామరల్లాటి నాయికా- నాయకులు వారి అంగాంగాలలో అందమే అందం. బహుశా అనంగుడు కూడా

సిగ్గల్లుతాడేమో! అతిలోక సుందరుడు నాయకుడు, నాయక వారి రాచ ప్రసాదంలో దీపం వెలిగించకుండానే వేయి దీపాల కాంతితో వెలిగిపోయే అపురూప సౌందర్యరాశి. 'అతివ జవ్వనము రాయలకు పెట్టిన కోట' **"తుమ్ రసికిని, వేరసిక్ శిరోమని, తుమ్ గ్వాలిన్-వేమాఖాన్ చోర్ "** - అంటూ నాయికా- నాయకులలో అభేదాన్ని చాటి చెప్పారు. ఇలాటి వర్ణనల్లో తాళ్లపాక కవులది అందెవేసిన చెయ్యి. నాయికా - నాయకుల కలయికలోనే షడ్రుతువులూ కనిపిస్తాయిట. నాయిక బుగ్గలోని ఎరుపు వసంత రుతువునూ, కంట చిందిన ఆనందాశ్రువులు వర్షరుతువునూ, విరహాగ్నిలో పరితపించే వేళ గ్రీష్మాన్ని, ముఖం పైన కనిపించే ఆనందం శరత్కాలంలాటి సమ్మోహనాన్నీ, నాయకుడిని చూచి సిగ్గిల్లితే హేమంతాన్నీ తలపిస్తోందనీ వర్ణించారు. అలాగే నవరసాలతోనూ, నవరత్నాలతోనే కాక ఎన్నో పుష్ప జాతులతోనూ పోల్చారు. ఆమె చూపులే ఆయనకు కమలాల పూజ, చిరునవ్వు నవ్వితే మల్లెల వాన. ఉచ్ఛ్వాస- నిశ్వాసాలలో సంపంగి పూల గుబాళింపు. నాయిక ముఖం దర్పణం కదా, నాయకునికి వేరే అద్దమెందుకు? ఆమె కేశాలు నీలాల రాశి, అధరాలు ఎర్రని పగడాలు, నవ్వితే ముత్యాలురాలుతాయి. కోపగిస్తే మాణిక్యాలు జల్లుమంటాయి. అటువంటి నాయికను పొందిన ఆయన కాక 'శ్రీపతి' వేరెవ్వరు? ఇలాటి వింతపోకడలతో విడవకుండా విపులంగా చదివించే కీర్తనలూ, రచనలూ ఎన్నో! ఆస్వాదించటానికి ఒకటికాదు పది జన్మలెత్తినా చాలవనిపిస్తుంది.

ఈ విరహ వర్ణన పైకి చూస్తే నాయికా- నాయకుల విరహంలా కానవచ్చినా, లోతుగా పరిశీలిస్తే ఆత్మ - పరమాత్మల వియోగం. పరమాత్మను చేరటానికి జీవాత్మపడే ఆవేదనలు ఎన్నో పదాలలో నిబద్ధమై ఉన్నాయి. విరహంలోని దశలూ, అంతర్దశలూ దాటి జీవాత్మ చేసే సూక్ష్మ ప్రయాణాన్ని మనం గమనించగలం. ఆ కలయిక తరువాత అంతా అద్వైతమే కదా!

అనంతుడైన హరిని, హరి యొక్క గాథలనూ వర్ణించటం వేయి పడగలున్న అనంతునికే సాధ్యంకాదు. మరి మనలాటి మానవ మాత్రులమెంత ? ఎవరెంత తలిచితే అంతే - పిండి కొద్దీ నిప్పట్లు " అన్ని రీతిలో రెండు భాషల్లోని కావ్య సౌందర్య అనంతం; అగాధం. రెండు చేతులా జుర్రుకోవటమే మనం చేయగలిగేది. వీరి కావ్యాలలో కావ్య సౌందర్యం తోబాటు భక్తి యొక్క భిన్న- భిన్న రూపాలున్నాయి. గురూపదేశాలూ, గురుభక్తీ ఉన్నాయి. ఆయన

విడమర్చే వేదాంతమూ మనకు లభిస్తుంది. జీవాత్మ అనే గోపికను పరమాత్మకు చేరువ చేయగలిగే నాదమార్గమయిన సంగీతమూ ఉంది. సాహితీ ప్రియులు వీరి కావ్యాలలోని రసాస్వాదన చేసి తన్మయులయితే సంగీత ప్రియులు స్వర సాధన చేసి, మర్మాలను గ్రహించుకునీ పులకరించి పోతారు. అన్నిటికీ మించి భక్తులు చదివి- చదివించి, విని- వినిపించి బ్రహ్మానందాన్ని పొంది తరిస్తారు. సాహిత్య రసాస్వాదన బ్రహ్మానంద సహోదరమే కదా!

చిట్ట చివరిగా, ఈ కవుల పరమ లక్ష్యం భక్తి. దానిని సాధించటానికి సంగీత - సాహిత్యాలను ఆధారం చేసుకుని ముందుకు వారు ప్రయాణించారు. మందిరాలు వారికి సాధనా స్థలాలు. పురాణేతిహాసాలు వారికి మార్గదర్శకాలు. వీటన్నిటి సమాహారమే అత్యున్నతమైన భక్తి సాహిత్యం. భక్తి - భావం - ముక్తి అనే త్రివేణీ సంగమం.

***

అన్నమయ్య తూము నృసింహదాసు

డా. ఎమ్.ఎస్.కె. పూర్ణచంద్
ఎం.ఏ., (తె.సా), ఎం.ఏ..(ప్ర.పా), ఎం.ఏ.(జ్యోతిషం),
పి.హెచ్.డి., విద్వాన్ (హిందీ)

పదం అంటే పాట. యుగాల నుంచి పాట ఉంది. పాట తరువాతనే మాట పుట్టింది. మూలుగు నుంచి మూర్ఛనల దాకా అంతా పాటే. పాటలతో జరిపిన మంతనాలతో మాట మరింత మురిపెమై ఒదిగి ఎదిగింది. అదే “పదం”గా రూపుదిద్దకొన్నది.

ఇటువంటి పదాలు ప్రతి భాషలోనూ పుట్టాయి. భారతీయ భాషా వాఙ్మయంలో ‘పదాలు’ లేక ‘గీతిక’లకు ఉన్న ప్రాముఖ్యం అందరికీ విదితమే.

జానపదుల నుంచీ జ్ఞానపథుల వరకూ అందరూ విశ్వసించి ఆశ్రయించిన ప్రక్రియ పదమే అంటే అతిశయోక్తి కాదు. అతి ప్రాచీనమైన ఋగ్వేదంలోనే ఆరాధనాపూర్వకమైన, స్తుత్యాత్మకమైన గీతాలు ఋక్కులై కనిపిస్తాయి. భారతీయ వాఙ్మయంలో - భాష ఏదైనా కానివ్వండి - ఆధ్యాత్మికోన్నతి కోసం ఆలపించిన గీతికా సముచ్చయాలు శాంతిత్రయ కారణాలుగా, ఐహికాముష్మిక సాధనాలుగా, జనహితకర నికరాలుగా, మన సమున్నత సంస్కృతీ ప్రతీకలుగా నిలిచి గెలిచాయి.

ఇక - తెలుగు భాషా వాఙ్మయాన్ని పరికించి చూస్తే - పదాలు వేల సంవత్సరాల నుండి వినబడుతూనే ఉన్నాయి. జానపదుల సాహిత్యంలో ఇవి కోకొల్లలుగా కనిపిస్తాయి. వాటికి కర్తృత్వం ప్రత్యేకంగా లేదు. కానీ, జనం నోళ్ళలో నాని నాని, కాలాలు దాటి మనగలిగిన మన జానపదుల పదాలు సామాన్యమైనవేమీ కావు.

శిష్ట శిష్టేతర సాహిత్యాలలో - శిష్టసాహిత్యం పండిత ప్రకాండులకు పరిమితమైపోగా- శిష్టేతర సాహిత్యం జానపదుల ద్వారా పరివ్యాప్తమైనది.

తుమ్మెద, ప్రభాత, పర్వత, ఆనంద, శంకర, నివాళి, వాలేశు, గొబ్బి, వెన్నెల, కోలాటం, చాంగుబళా, జోల పదాలను గురించి క్రీ.శ. 12వ శతాబ్దికి చెందిన పాల్కురికి సోమన పేర్కొన్నాడు.

అనిబంధ పదకర్త కృష్ణమాచార్యుని వచన రచనలు – తరువాత వాగ్గేయకారులకు మార్గ దర్శకాలయ్యాయి. నాచన సోమన (14వ శతాబ్ది) జాజర పాటలను గూర్చి పేర్కొన్నాడు.

ఇదంతా స్థూలంగా – 15వ శతాబ్దం ముందు వరకూ పదాల తాలూకు కథ.

ఇక 15వ శతాబ్ది – పద కవిత చరిత్రలో ఒక అపూర్వమైన ఘట్టానికి అనువైన కాలం ఆరంభమైనది. అది ఎలా? తాళ్ళపాక అన్నమయ్య ఆవిర్భావంతో.

పద కవితకు రాగ నిర్దేశం చేసి దేశీ ఛందో మర్యాదలతో, చక్కని లయతో కూడిన – తీయనైన తెలుగు పదాలతో సొంపారే పదాలను దాదాపు ముప్పది రెండు వేల వరకూ రచించాడు. తాళ్ళపాక అన్నమయ్య. పదకవితల తలరాతల పెదతాత గా ప్రస్తుతింపబడినాడు.

భక్తిమయమైన పదం – సంకీర్తన అని పిలువబడుతుంది. దానినే కీర్తన అని కూడా అనవచ్చు. కీర్తనం – అంటే పొగడిక, స్తోత్రం అని అర్థం.

శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాద సేవనమ్ !
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్యమాత్మ నివేదనమ్ !!

దైవం యొక్క నామ గుణ పరికర లీలలను ఈ భక్తి విధానాల ద్వారా సాధించడాన్ని భాగవతం చాలా బాగా చెపుతుంది. వీటిలో శ్రవణ కీర్తన స్మరణ భక్తి లక్షణాలు మూడు ఒకదానికొకటి పరస్పర సంబంధితాలు. ఈ సంబంధాన్ని – మూడింటిలో నడుమనున్న కీర్తనమే కల్పిస్తున్నది. భక్తుడు తన దైన్యాన్ని తెలియజేయడం – దైవం అభీష్టాన్ని నెరవేర్చడం – స్తోత్రం ద్వారా భగవంతుని రూపగుణాదులను వర్ణించడం కీర్తనాంతర్గత విషయాలు. ఇట్టి కీర్తనల వలన అంతః కరణ శుద్ధి మోక్ష కారణమౌతుంది. కాబట్టి భగవద్భక్తికి సులభ సాధనం కీర్తనమే. ఈ కీర్తనలు దేవునిపై చెప్పిన పదాలు కాబట్టి అన్నమయ్య – తనదంతర వాగ్గేయకారులలో ఎక్కువ మంది వాగ్గేయకారులు తమ గీతికలను సంకీర్తనలుగానే చాటుకొన్నారు. మధుర భక్తిమయమైన తన గీతికలను క్షేత్రయ్య "పద" మని పేర్కొనగా, త్యాగయ్య, ముద్దుస్వామి మున్నగువారి రచనలు కృతులుగా పిలువబడినాయి.

ఏది ఏమైనప్పటికీ, భక్తిమయమైన పదాలు లేక సంకీర్తనలను పాడిన అన్నమయ్య సంకీర్తనాచార్యునిగా సన్నుతింపబడినాడు.

సంకీర్తన లక్షణాలను తాను స్వయంగా రచించిన అన్నమయ్య - మలితరం వాగ్గేయ కారులకు మార్గ దర్శకుడైనాడు.

ఒక క్షేత్రయ్య - ఒక రామదాసు - ఒక త్యాగయ్య - ఇలా ఎందరో ప్రతిభామూర్తులు - అన్నమయ్య తెలుగు పదం చూపించిన వెలుగు పథంలో పయనించి తురీయాన్ని చేసి తరించారు. అటువంటి మహనీయుల శ్రేణిలో ఎన్నదగిన మరో వాగ్గేయకారకోత్తముడు తూము నృసింహదాసు.

మహాభక్తుడూ, కవీ, వాగ్గేయ కారుడూ ఐన తూము నృసింహదాసును గురించి విశేషాలను స్మరించుకోవడంతో పాటుగా, అన్నమయ్య - తూము నృసింహదాసుల వాగ్గేయ కర్తృత్వ ప్రతిభా విలాసాదులను సంతులనాత్మకంగా సందర్భోచితంగా చర్చించడానికి చేసిన పెను సాహసమే ఈ లఘు వ్యాసం.

తులనాత్మక పరిశీలనమంటే - రెండు విషయాల మధ్య వాటి సంబంధ బాంధవ్యాలు, సౌమ్య భేదాలు చర్చించడమే. ఇక్కడ ఇద్దరు మహామహులైన వాగ్గేయకారుల గురించిన తులనం - అంటే - వారిరువురి జీవితం - సంగీత - సాహిత్య తదితర అంశాలన్నీ స్పర్శనీయమౌతాయి. ఇందువల్ల అనేక నూతనాంశాలు వెల్లడి కాగలవు.

జీవితం :

అన్నమయ్య - తూము నృసింహదాసు - ఇరువురి జీవన గమనాలలో ఎన్నో పోలికలు కనిపిస్తాయి. అన్నమయ్య - తిరుమల శ్రీవేంకటపతిని సమాశ్రయిస్తే తూము నృసింహదాసు భద్రాద్రిరామ పద భక్తితో పునీతుడైనాడు. ఇరువురి జీవిత విశేషాలూ, వారి వంశీకుల రచించిన గ్రంథాల ద్వారానే లభిస్తున్నాయి.

ఇరువురూ స్మార్తులై ఉండి, వైష్ణవాన్ని స్వీకరించినవారే. ఇరువురూ గృహస్థాశ్రమాన్ని స్వీకరించి, అందులో ఉంటూనే మోక్షార్థులై భక్తి మార్గంలో పయనించారు. తిరుమలేశుని భక్తి ప్రేరణగా - అన్నమయ్య - కొండల రాయని సన్నిధికి చేరి, వేంకటపతిపై వేలాదిగా కీర్తనలను రచించి తరించగా- తూము నృసింహదాసు భద్రాద్రి రామునిపై మక్కువ ఎక్కువ

కలిగి, భద్రగిరికి తరలి వెళ్ళి భద్రాద్రి ధాముని కైంకర్యంలో జీవితాంతమూ గడిపాడు. వందలాది కీర్తనలను ఆ స్వామిపై రచించాడు. ఉభయులూ ప్రజలకనువైన భాషలో సులువైన గతులలో కీర్తనలను రచించి వ్యాప్తి చెందించడం ద్వారా ప్రజలలో భక్తి తత్పరతనూ, ధార్మిక చింతననూ ప్రోది చేసిన వారైనారు. కర్మయోగులై, వీతరాగులై విశ్వశ్రేయస్సుకై తమ శక్తియుక్తులను ధారవోసిన త్యాగధనులు వీరు.

అన్నమయ్య :

తాళ్ళపాక అన్నమయ్య నందకాంశ సంభూతుడు. క్రీ.శ. 1408 సంవత్సరం ప్రాంతంలో కడప జిల్లా తాళ్ళపాక గ్రామంలో – నందవర వైదిక బ్రాహ్మణ వంశంలో నారాయణ సూరి లక్కమాంబ దంపతులకు జన్మించాడు. వీరు ఋగ్వేదులు, ఆశ్వలాయన సూత్రులు. భరద్వాజస గోత్రులు. తాళ్ళపాక ఇంటి పేరైనది.

స్మార్తుడై ఉండి – ఘన విష్ణువనే యతీంద్రుని వలన అన్నమయ్య ఒక్క తిరుమల దివ్యక్షేత్ర మాత్రమే కాక, అనేక దివ్య తీర్థక్షేత్రాలను సందర్శించి, ఆయా దేవతామూర్తులపై – శ్రీవేంకటేశ్వరుని అభేదంగా – ఆశువుగా కీర్తనలను ఆలపించాడు. ప్రధానంగా – రాయలసీమలోని అనేక క్షేత్రాలనూ, కర్ణాటకలోని కలశాపురం, మతంగాద్రి, విజయనగరం, తమిళనాడులోని కంచి, శ్రీరంగం, చిదంబరం – ఇత్యాది అనేక క్షేత్రాలను దర్శించాడు. అహోబలం, కదిరి, సింహాద్రి, వేదాచలం, కనకగిరి, బొమ్మరెడ్డి చెర్లలో వెలసిన నారసింహ మూర్తులను దర్శించి ఆయా మూర్తులను విపులంగా తన కీర్తనలలో వర్ణించాడు. రాముడైనా, కృష్ణుడైనా, నృసింహుడైనా – ఏ దైవమైనా తన యిష్టదైవం శ్రీవేంకటేశ్వరునితో అభేదం కల్పించుకొని తృప్తి చెందాడు.

శ్రీరంగ క్షేత్రాన్ని దర్శించినప్పుడు ఆ స్వామిని చూచి .... (ధన్యాసి రాగం)

బ్రహ్మపూజించె రఘుపతి విభీషణున కిచ్చె ।
బ్రహ్మణ్యుడీ రంగపతి గొలువరో॥

కావేరీ మధ్య రంగ క్షేత్రమదివో
శ్రీ విమాన మదివో శేష పర్యంకమదే
దేవుండల్లదే వాడే దేవీ శ్రీలక్ష్మి అదే

సేవించరో నాభిం జిగురించె నజుండు ॥

– అంటూ కళ్ళకు కట్టినట్లు వర్ణించాడు.

భజన కూటాల ద్వారా అన్నమయ్య సంకీర్తన ఆయన జీవించిన కాలం నాటి నుంచి నేటివరకూ వినిపిస్తూనే ఉంది. భజన సంప్రదాయ పద్ధతికి కుదురు కల్పించిన ఘనత అన్నమయ్యకే దక్కుతుంది. ఆ తరువాత కాలంలో రామదాసు, తూమునృసింహదాసు మున్నగు వాగ్గేయకారులు ఈ భజన సంప్రదాయ పద్ధతిలోనే తమ కీర్తనలను రచించి, ప్రజల భక్తి చైతన్యం తీసుకురాగలిగారంటే – అన్నమయ్య సంకీర్తన ఇచ్చిన స్ఫూర్తి కారణమని చెప్పవచ్చు.

అన్నమయ్య – పురందరదాసు సమకాలికులు కావడం – పురందరదాసు అన్నమయ్యను దర్శించడం – ఇరువురు మహావాగ్గేయకారులు తమ భావాలను ఒండొరులతో పంచుకోవడం కూడా చారిత్రక సత్యమే!

సమకాలీకులైన వీరిద్దరి సమాగమం తలచుకొంటేనే ఒక మధురానుభూతి. పదకవితా పితామహుని ఆశీర్వాదమే పురందరదాసుకు కర్ణాటక సంగీత పితామహత్వాన్ని కల్పించిందేమో!

తూము నృసింహదాసు :

"భాసురమైనది భద్రాద్రీశుని కొలువిది
మోసములేనిది భక్త మోక్షప్రద"

మంటూ భద్రాద్రి రాముని నిర్మలమైన భక్తితో కొలిచి, వందలాదిగా రచనల నందించిన భాగవతోత్తముడు తూము నృసింహదాసు.

1790–1833 సం. మధ్య జీవించిన ఈ వాగ్గేయకారుని జీవితం కూడా ఎంతో ఆదర్శవంతమైనదీ, వాగ్గేయకారులైన వారందరికీ స్ఫూర్తి దాయకమైనదీ. నృసింహదాసు మహాభక్తుడు. కవి, మంచివక్త, సంగీత విశారదుడు. గుంటూరులో, వెంగమాంబ అప్పయ్య దీక్షితులు దంపతులకు మంగళాద్రి లక్ష్మీ నృసింహ వరప్రసాదిగా జన్మించాడు నృసింహదాసు. గోల్కొండ వ్యాపారులు అనే బ్రాహ్మణ ఉపశాఖ వీరిది. ఆపస్తంబ సూత్రము. యజుర్వేదాధ్యయనులు. వశిష్ట శక్తి పరాశరాఖ్యత్రయార్షేయులు. తూము అనేది ఇంటి పేరు.

తూము నృసింహదాసు, చిన్న వయసులోనే ఉద్యోగ విరమణ కావించి, రామ సద్యోగమే మేలని యెంచి, భజనాదికాలు నిర్వహిస్తూ, విస్తృతంగా భారతదేశంలోని తీర్థక్షేత్రాలనెన్నింటినో సేవించిన భక్తుడు. ఆయా క్షేత్రాలలో దర్శించిన దేవతా మూర్తులపై ఆశువుగా కీర్తనలను పద్యాలను చెప్పిన గొప్పకవి.

గుంటూరులోని స్వగృహంలో పట్టాభి రామమూర్తి పటాన్ని నెలకొల్పి, భజనాదులను నిర్వహిస్తూ, ప్రజలలో ఆస్తిక్య భావనోద్దీపనాన్ని కలిగించాడు. భద్రాద్రి రాముడు స్వప్నంలో సాక్షాత్కారించి భద్రాద్రి దర్శింపుమని ఆజ్ఞాపించగా భద్రాద్రి వెళ్ళి శ్రీరామచంద్రుని దర్శించుకొన్నాడు. నృసింహదాసు కూడా దామోదరం కేశవదాసు అనే యతీంద్రుని వలన పంచ సంస్కార దీక్షను పొంది విశిష్టాద్వైత మతాన్ని స్వీకరించాడు. ఎన్ని కష్టాలు పడినా, రామభక్తియే పెన్నిధిగా భావించి కడకు దారిద్ర్య బాధలను సైతం లెక్కచేయక తన జీవితాన్ని శ్రీరామపద సేవకై అంకిత మొనర్చిన మహాత్ముడు. దేశంలోని ప్రసిద్ధమైన తీర్థక్షేత్రాల నెన్నింటినో దర్శించి, ఆయా దేవతా మూర్తులపై కీర్తనలను ఆలపించాడు.

కంచి, శ్రీరంగం, తిరుపతి, శోభనాద్రి వంటి క్షేత్రాలు ఆయన దర్శించినవాటిలో ఉన్నాయి. అన్నమయ్యవలెనే, ఏ క్షేత్రంలోని ఏ దేవతామూర్తిని దర్శించినా - భద్రాద్రి రామునితో అభేదం కల్పించుకొని కీర్తించడం కనిపిస్తుంది

శ్రీరంగంలోని రంగనాథస్వామిని దర్శించి నృసింహదాసు కూడా:

ప.॥ *కావేటి రంగా - నను కావవేరా*

అ.॥ప.॥ *కావేటి రంగ నను గావుమనుచు వేద*
రావేమి సేతురా రాకుమారా *॥ కావేటి రంగా ॥*

చ.॥1 *కోమలాంగులెల్ల చామర లిడుచుండ*
నా మొరాలింపరో కామ జనకా *॥ కావేటి రంగా ॥*

చ.॥2 *కోరిక తోడ తూము నారసింహ దాసుని*
జేరి రక్షింపవే ముథారి శౌరి *॥ కావేటి రంగా ॥*

అంటూ ప్రస్తుతించాడు. శ్రీరంగనాధుని పై చెప్పిన ఇటువంటి కీర్తనలేకాక -

కంచిలో వరదరాజస్వామిని దర్శించినపుడు :

వరదుని గంటిని - కంచి

వరదుని గంటిని -

అంటూ - *"భద్రాచలంబున భూసుత సహితుడైన రాముని పోల్కి"* - ఉన్నాడీ వరదరాజస్వామి అని భద్రాద్రి రామునితో కంచి వరదయ్యకు అభేదాన్ని కల్పించాడు.

తిరుపతి క్షేత్రాన్ని దర్శించినప్పుడు - అక్కడి దేవాలయంలో పూజారుల దౌష్ట్యాన్ని - ఆలయ నిర్వహణ లోపాలను ఎత్తి చూపుతూ ఒక పద్యం చెప్పాడు.

" శ్రీపాద రేణువు చిన్నంవరా యంచు

బల్కువైష్ణవ పరిభాష వింటే !

స్వామి ప్రసాద సంప్రాప్తంబు గోరిన

వెల చాల హెచ్చను విధంబుగంటి

భక్తి ఎంత యున్న ఁ బైకంబు లేదని

సర్వసాక్షియైన సామికెరుక ఁ

గాన నతడె నన్నుఁ గనిప్రోల్చు వేల్పని

యారంబు దాఁటి యవలి కరిగి " - ఇలా చురకలతో సాగుతుంది పద్యం.

అన్నమయ్య - పురందరదాసుల మధుర సమాగం వలెనే తూము నృసింహదాసు - త్యాగరాజస్వామి సందర్శనం కూడా ఒక మధురమైన ఘట్టం. 1821వ సంవత్సరంలో దాసుగారు దక్షిణ దిగ్యాత్రకై తరలివెళ్ళిన సమయంలో తిరువయ్యారులో త్యాగరాజస్వామిని సందర్శించారు.

త్యాగయ్య నిర్వహించే భజన గోష్టిలో పాల్గొన్న దాసుగారు త్యాగయ్య కోరికపై ఆశువుగా ఒక కీర్తన కూడా ఆలపించారు. ఆ కీర్తన పల్లవి ఇది -

ప.॥ *"పోరే మీ ఇండ్లకు - ప్రొద్దున లేచి*

రారే రాముని సేవకు " *(అహిరి - మిశ్రచాపు)*

త్యాగయ్య భజన పద్ధతి, శిష్య పరివారము, పూజావిధానము, సంగీత పద్ధతులు - అన్నింటినీ పరిశీలించే అవకాశం దాసుగారికి ఈ యాత్రలో లభించింది.

అన్నమయ్యవలెనే దాసుగారు కూడ, భగవద్భక్తితో పాటుగా భాగవతుల యెడ భక్తి భావం కలిగిన నిజమైన భక్తుడు.

"భాగవతుల పాదరజము పైని చల్లు కోవలె

వారి సేవ మన భాగ్య మనుకోవలె " - అంటూ బిలహరి రాగం - ఆదితాళ కీర్తనలో హరిసేవకుల పట్ల ఎనలేని గౌరవాన్ని ప్రకటించాడు.

నృసింహదాసు గొప్ప సద్గురువు. వరదరామదాసు, అల్లూరి వేంకటాద్రి స్వామి వంటి గొప్ప భక్తులు దాసుగారి శిష్యులే. దేశమంతటా విస్తృతంగా పర్యటించిన దాసుగారు జాతివర్ణ విచక్షణ పాటించక, కోరిన వారెల్లరికీ తారకమంత్రోపదేశం చేసిన సమబుద్ధి బలుడు. నాటి నిజాం సర్కార్‌లో మంత్రిగా పనిచేసిన చందూలాల్ మాధర్‌లాల్ సేఠ్‌ను కూడా తారక మంత్రోపదేశం చేసి రామభక్తునిగా తీర్చిదిద్దిన దేశికోత్తముడు దాసుగారు. రామదాసు తరువాత భద్రాద్రి ఆలయ పునర్వైభవానికై ఎనలేని కృషిసల్పిన ఆస్తిక్యభావ సంపన్నుడు. అన్నమయ్య దాదాపు ఎనిమిది పదుల సంవత్సరాలు జీవించగా, తూము నృసింహదాసు కేవలం 43 సంవత్సరాలు మాత్రమే జీవించాడు. అయినప్పటికీ వాగ్గేయ కారకోత్తములుగా వారు ఉభయులూ కృతకృత్యులే! ఆప్తమిత్రుడూ, ప్రియశిష్యుడూ ఐన వరదరామదాసు అకాల మరణం పొందడంతో, వ్యధచెందిన నృసింహదాసు మిత్రునితో పాటుగా ప్రాణత్యాగం చేశాడు. అంతటి సున్నితమైన మైత్రీభావం కలిగిన సౌమనస్వి. సమతత్వ చింతన కలిగిన సమాజ కవి - త్యాగమూర్తి. వెరసి దాసుగారు ఒక నిండు మనిషి.

సాహిత్యం :

అన్నమయ్య, తూము నృసింహదాసు - ఇరువరి కీర్తనలలోని సాహిత్యం శిష్టేతరమై పామరజనులు సైతం సులభంగా గ్రహించేందుకు వీలవుతుంది.

"భావములోనా బాహ్యమునందున " శ్రీవేంకటపతి దివ్య చరణారవిందములను విడువక కొలిచిన అన్నమయ్య తన కీర్తనలలో కొన్నింటిని ఆధ్యాత్మ భావ గాంభీర్య సంపన్నంగా

తీర్చిదిద్దితే, మరి కొన్నింటిని మధుర భక్తి మయ సరస శృంగార కలితంగా మలచాడు. రెంటిలోనూ హరిభక్తియే వస్తువు.

నృసింహదాసు కీర్తనలలో రాముని నామరూప గుణాదులను కీర్తించడం, ఆర్తిగా ప్రార్థించటం కనిపిస్తుంది. కొన్ని వేదాంతతత్త్వ ధోరణిలో రచించినవీ ఉన్నాయి. కాని, వాటిలోనూ రామభక్తియే వస్తువు. శరణాగతియే ఇరువురి భక్తి మార్గం.

అన్నమయ్యగానీ - దాసుగారు గానీ - వీరు అచలవాదులు కారు. సాధారణంగా తత్త్వాలలో కనబడే అచలవాదానికి ప్రతిగా, ఆస్తిక్యాన్ని బోధించారు వీరు. ప్రసిద్ధ పండితులు శ్రీబాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారు నృసింహదాసు, రామదాసు మున్నగువారల భక్తితత్త్వాన్ని "రామాద్వైతం" అని అనవచ్చునేమో అంటారు. అన్నమయ్య "తేకువ హరినామమే దిక్కు మరిలే" దంటూ స్పష్టంగా ప్రకటించగా, నృసింహదాసు "రామనామమే జీవన" మంటూ తన లక్ష్యాన్ని అంతే స్పష్టంగా ప్రకటించాడు.

అన్నమయ్య :

కేవలం శ్రీ వేంకటేశ్వరుని దివ్య రూప నామ గుణ వైభవాలనే కాక, శ్రీవారి దివ్యక్షేత్రాన్ని కూడా : ***"అదివో అల్లదివో శ్రీహరి వాసము....***

పదివేలు శేషుల పడగల మయము ...." - అంటూ ఎంతో రమ్యంగా వర్ణించగా;

నృసింహదాసు : (ధన్యాసి- రూపకం)

"దర్శనమదిగో భద్రాచల దర్శనమదిగో....

అ.ప.॥ : *దర్శనమదిగో శ్రీ హరికి మందిరమై*
సిరిగలిగి వెలసెడి గిరి సత్తముని యొక్క ॥*దర్శనమదిగో*॥

చ॥ : *ధరణిలోపల తూము నరసింహదాసుని*
దొరయేలు శ్రీభద్రగిరి యుత్తముని యొక్క ॥*దర్శనమదిగో*॥

- అంటూ గౌతమీ నదీ తీరంలో - ఆవలివైపు నుండి భద్రగిరి రమణీయ దృశ్యం కాంచినప్పుడు కలిగిన పారవశ్యంతో గానం చేశాడు.

అన్నమయ్య - నృసింహదాసు - ఇరువురూ - సంస్కృతాంధ్ర ఉభయ భాషా విశారదులు. అందుకే వీరువురి కేవల సంస్కృత రచనలు కూడా మనకు లభిస్తున్నాయి.

అన్నమయ్య రచించిన సంస్కృత కీర్తన : *నాదనామ క్రియ :*

ప.॥ : *సకలం హేసఖి జానామి - తత్*
ప్రకట విలాసం - పరమం దధసే

నృసింహదాసు సంస్కృత రచన : (నాటరాగం - ఆదితాళము)

ప.॥ : *నమోస్తుతే రఘునాయక ! నమోస్తుతే*

1. *నమూస్తుతే రఘునాధ పరాత్పర*
రమా మనోహర రణ జయశూర ॥*నమోస్తుతే*॥

2. వారణ దుఃఖ నివారణ శుభకర
నారసింహదాసావనలోల ॥ నమోస్తుతే ॥

అన్నింటి కంటే దివ్యమైనదీ, మధురమైనదీ భగవంతుని నామ సంకీర్తనమే. భగవంతుని దివ్యనామం పాదాంతంలో గానీ, పాదం మొదట్లోగానీ, చరణాంతంలో గానీ ఉంచి భక్తులందరూ కలసి పాడుకోవడానికి అనువుగా సరళమైన కూర్పుతో సాగే రచనలే "దివ్యనామ సంకీర్తనలు". ఇటువంటి దివ్యనామ కీర్తనలు అన్నమయ్య, నృసింహదాసూ - ఇరువురూ రచించారు.

అన్నమయ్య :

ప.॥ : నిగమ నిగమాంత వర్ణిత మనోహర రూప
నగరాజధరుడా శ్రీ నారాయణా ॥

నృసింహదాసు :

ప.॥ : *నారాయణ శ్రీమన్నారాయణ*
నారాయణాచ్యుత నగధర ॥
నారసింహ నామా - అనంత శౌరి *॥ నారాయణ ॥*

చ.॥ *కోరికలిచ్చు తూము నరసింహుని చేరి* ॥
కాచి రక్షించు శ్రీమన్నారాయణ॥ *॥ నారాయణ ॥*

వాత్సల్య భక్తి :

ఆర్ద్రమైన మనసులో నిండారిన ప్రేమ వాత్సల్యభక్తిగా రూపొందుతుంది. ఈ వాత్సల్యభక్తి లోని విశేషమేమంటే భగవంతుని సర్వేశ్వరత్వం గుర్తిస్తూనే. అతని శిశువుగా భావించి ఊయల

ఊపడం, ఉగ్గుపెట్టడం, దిష్టితీయడం, బువ్వతినిపించడం, పిల్లచేష్టలను తెల్పడం, మందలించడం, శిశువు సంక్షేమానికై తపనపడడం, ఎక్కడో దాగినాడని అన్వేషించడం, దొరికినాడని సంబరపడడం – ఇలాగ ఎన్నో విధాలుగా వాత్సల్యభక్తి ప్రకటితమౌతుంది.

అన్నమయ్య : వేంకటేశ్వరుని బాలకృష్ణునిగా సంభావించి చెప్పిన కీర్తన :

ఆనందభైరవి – ఆది :

ఇట్టి ముద్దులాడి బాలుడేడ వాడు వాని
పట్టితెచ్చి పొట్టనిండ పాలు పోయరే ॥

నృసింహదాసు : నాదనామ క్రియ : మిశ్రచాపు

ప.॥ ఎవరేమన్నారురా రాఘవ నిన్నెవరేమన్నారురా

అ.ప ఎవరేమన్నారు యినకుల తిలక నా
చెవిలోన దెల్పు మావల వారి దండింతు ॥ ఎవరే ॥

బాలురతో నాడి చాలయలసినావు
పాలిత్తు రమ్మన్న పరుగెత్తి దాగేవు ॥ ఎవరే ॥

పిలచిన పలుకవు నిలచి మాట్లాడవు
అదీకలు చేసెదవు ఆర్తశరణ్య ॥ ఎవరే ॥

ధరణి నరసింహదాసుని వెంట నీ
వర లేక యున్నావాడవననుచు నోర్వలేక ॥ ఎవరే ॥

నరసింహదాసుని వెంట భగవంతుడున్నాడని ఓర్వలేక ఎవరన్నా ఏమన్నా అన్నారేమోనని దాసుగారి అనుమానం.

అన్నమయ్య – తూము నృసింహదాసు – ఇరువురూ ఆయా సందర్భాలలో జరిగే ఉత్సవాలు – అంటే నిత్యోత్సవ వారోత్సవ పక్షోత్సవాది సకల ఉత్సవాలకు సంబంధించిన విశేషాలను తమ కీర్తనలలో పేర్కొన్నారు. నృసింహదాసు భద్రాద్రి రాముని నిత్యోత్సవానికి సంబంధించి – ప్రబోధాది ఏకాంత సేవా పర్యంతమూ – అన్ని సేవలకు కీర్తనలను రచించి – శ్రీరంగంలో వలె – భద్రాద్రి ఆలయంలో కూడా మంత్ర సహితార్చనలతో పాటుగా గానార్చన

సేవా సంప్రదాయాన్ని ప్రవేశపెట్టాడు. ఈ గానార్చన సంప్రదాయం భద్రాద్రి ఆలయంలో నేటికీ కొనసాగుతున్నది. ఈ కీర్తనలతో పాటుగా, దర్బారుసేవ, ఏకాంతసేవ మొదలైన సందర్భాలలో దాసుగారు రచించిన పద్యాలను కూడా గానం చేస్తారు.

దేశకవితారూపాలు :

మేలుకొలుపు - అన్నమయ్య :ఎందాక నిద్ర తెల్లవారినదె – యిందిరా రమణ నీవిదే మేలుకొనవె.

నృసింహదాసు : మేలుకో కరుణాలవాల జానకిలోల.

ఉయ్యాల - **అన్నమయ్య** : ఉయ్యాలా బాలునూచెదరు కడు నుయ్య నుయ్య నుయ్యనుచు

నృసింహదాసు : ఉయ్యాలో జంపాలో మా ఒప్పుల కుప్పనికి కురికు య్యాలించిన గోపాలునకు.

లాలి - **అన్నమయ్య** : లాలనుచు నూచేరు లలనలిరుగడల బాల గండవర గోపాల నినుజాల

నృసింహదాసు : లాలి శ్రీరఘువర రాజా శిరోమణి లాలి లాలి –
మా పాలిట శ్రీనివాస భక్త మందార! లాలి లాలి.

మంగళం - **అన్నమయ్య** : మంగళము గోవిందునకు జయ మంగళము గరుడధ్వజునకు
మంగళము సర్వాత్మునకు – ధర్మస్వరూపునకు జయ
జయమంగళం

నృసింహదాసు : జయ మంగళం నిత్య శుభ మంగళం
మా తల్లి సీతమ్మకు జయ మంగళం

జోల - **అన్నమయ్య** : జో అచ్చుతానంద జో జో ముకుంద
రావె పరమానంద రామగోవిందా ....

నృసింహదాసు : జో...జో.. రఘూత్తంస జో పద్మనాభా
జో మైథిలీనాథ జో రామచంద్రా......

ఇంకా దిష్టి, విరిబంతులాట మొదలైన దేశకవితా రూపాలలో ఇరువురి కీర్తనలూ లభిస్తున్నాయి.

విషయాన్ని దృశ్య చిత్రణం (పెరస్పెక్టివ్) గా మలచి అందించే అద్భుతశక్తి ఈ ఇరువురి వాగ్గేయకారులకూ ఉంది.

అన్నమయ్య : పల్లవి : ***అలరులు కురియగ నాడెనదే***

అలకల కులుకుల అ లమేల్మంగ...... ॥***అలరులు***॥

.... కందువ తిరువేంకటపతి మెచ్చగ

అందపు తిరుపుల నలమేలుమంగ ॥***అలరులు***॥

అలమ్మేలుమంగ ఆటను - అలా కళ్ళకు కట్టినట్టుగా వర్ణిస్తుంది ఈ కీర్తన.

నృసింహదాసు : ఇలాంటి అద్భుతమైన దృశ్య చిత్రాన్ని చేసిన కీర్తన భైరవి, ఆదితాళం.

ప.॥ దొరవలె కూరుచున్నాడు - భద్ర
గిరినాధుడితడేమో చూడు ॥ దొరవలె॥

అ.ప॥ మెరుపైన చేమంతి విరుల దండలు చాల
మురియుచు ధరియించి ముదిత సీతను గూడి ॥ దొరవలె ॥

1. పురుమంజి ముత్యాల సరులు కెంపుల తాళి
మెఱయుచు నుండగ చిరునవ్వు మొగముతో ॥ దొరవలె ॥

2. కాంచన చేలము కనక కిరీటము
లాంఛనములు గల లక్ష్మణాగ్రజుడిదె ॥దొరవలె ॥

3. విరుల చప్పరమున పరమభక్తులు కొల్వ
నరసింహదాసుని నరసిప్రోచుటకు ॥ దొరవలె ॥

దొరతనం ఉట్టిపడేలా సకల రాజలాంఛనాలతో సర్వాంగభూషితుడై, పీతాంబరధరుడై విరుల చప్పరమున కొలువు తీరిన భద్రాద్రి రాముని ఎంతో మనోహరంగా వర్ణించారీ కీర్తనలో.

యిరువురు వాగ్గేయకారులు వ్రాసిన భాష శిష్ట వ్యావహారికమూ సామాన్య ప్రజల వ్యవహారంలో ఉన్న భాషా - రెంటినీ ఉపయోగించారు. అయితే అన్నమయ్య కాలం నాటి భాషారూపం 4 శతాబ్దాల తరువాత నృసింహదాసు వద్దకు వచ్చేసరికి కొంత మారడం సహజమే కదా! ఏది ఏమైనా, పామరజనులే లక్ష్యంగా గల యీ యిరువురి సంకీర్తనలలోనూ పెద్ద పెద్ద బరువైన గ్రాంధికం ఏ మాత్రం కనిపించదు. కొన్ని సంస్కృత సమాసాలను అనివార్యమైన సందర్భాలలో ప్రయోగించినా, అవి కీర్తనలకు గ్రాంథిక వాసన పట్టించలేదు.

అన్నమయ్య - తూము నృసింహదాసు సృజించిన కీర్తనేతర సాహిత్యం కూడా ఉంది. మార్గ కవితా సంప్రదాయాన్ననుసరించి, వేంకటేశ్వర శతకాది పద్య రచనలను అన్నమయ్య చేస్తే యాత్రానుభవాలను ఆశువుగా పద్యాలలో పలికించాడు అంతేకాక నరసింహదాసు సంస్కృతంలో చూర్ణికలు, శ్లోకాలు కూడా రచించాడు. అన్నమయ్య - నృసింహదాసు ఇరువురి సాహిత్యం ప్రజల కోసం సృష్టించబడినట్టిది.

***

ఆళ్వారులు - అన్నమయ్య

డా. టి.యస్.గిరిప్రకాశ్

ప్రొఫెసర్, తెలుగుశాఖ,

మధురై కామరాజ్ యూనివర్సిటీ, మధురై.

భారతదేశంలో మొట్టమొదటి శైవ, వైష్ణవ సాహిత్యాలు తమిళ దేశంలోనే ప్రారంభమయ్యాయి. శైవ నాయన్మారుల భక్తిగీతాలు (క్రీ.శ. 6వ శతాబ్దం) వైష్ణవ ఆళ్వారుల పాశురాలు (క్రీ.శ. 6వ శతాబ్దం) ప్రజలలో భక్తి భావాన్ని ఇనుమడింపజేశాయి.

భారతదేశం పలు భాషల పుట్టినిల్లు. భిన్నత్వంలో ఏకత్వం భారతదేశ మూల సూత్రం తులనాత్మక పరిశోధనల మూలంగా భారతీయ సాహిత్యాలలోని పరిణామాలు మార్పులు దాదాపు ఒకే విధంగా పరిణమించాయని తెలుస్తున్నది. తులనాత్మక పరిశోధనలు జాతీయ సమైక్యతకు, సాహిత్య ప్రక్రియల పుట్టు పూర్వోత్తరాల అవగాహనకు దోహదకారి కాగలవు.

హెన్రీ హెచ్.హెచ్. రీమాక్ అనే తులనాత్మక శాస్త్ర పరిశోధకుడు తన వ్యాసం "Comparative Literature" లో ఒక ప్రాంతానికీ, మరొక ప్రాంతానికీ, ఒక దేశానికీ, మరొక దేశానికీ సంబంధించిన సాహిత్యాలను తులనాత్మకంగా పరిశీలించడమే కాకుండా, ఒక సాహిత్యానికీ యితర సంబంధిత కళలను (శిల్పం, సంగీతం, మనస్తత్వ శాస్త్రం, చరిత్ర, ఆర్థిక, సామాజిక, రాజకీయ విషయాలు తులనాత్మకంగా పరిశోధించడమే తులనాత్మక సాహిత్యమనబడుతుందని చెప్పాడు. తులనాత్మక పరిశోధనలో ఒక అంశమే "Influential Study" (ప్రభావ అధ్యయనము).

ప్రస్తుత వ్యాసం వైష్ణవ ఆళ్వారుల పాశురాలు అన్నమయ్యను ఏవిధంగా ప్రభావితం చేశాయనే విషయాన్ని తెలియజేస్తుంది.

ఆళ్వారులు పన్నిద్దరు సంస్కృతంలో ఒక సుప్రసిద్ధ శ్లోకం మనకు కానవస్తున్నది.

"భూతం సరశ్చ మహదాహ్వయ భట్టనాథ
శ్రీభక్తిసార కులశేఖర యోగి వాహాన్
భక్తాంఘ్రిరేణు పరకాల యతీంద్రమిశ్రాన్
శ్రీమత్ పరాంకుశమునిం ప్రణతోస్మి నిత్యం"

పై శ్లోకంలో చెప్పబడిన ఆళ్వారులు వరుసగా సరోయోగి, భూతయోగి, మహాయోగి, భట్టనాథుడు, భక్తిసారుడు, కులశేఖరుడు, మునివాహనుడు, భక్తాంఘ్రిరేణువు, పరకాల యోగి, శ్రీమద్రామానుజులు, శఠకోపముని, ఆండాళ్. పైన చెప్పబడిన శ్లోకంలో 'శ్రీ' అనగా ఆండాళ్ (భూదేవి అంశం) అని అర్థం చెబుతారు విజ్ఞులు. వీరినే తమిళంలో పొయ్‌గై ఆళ్వార్, పూదత్తాళ్వార్, పేయాళ్వార్, పెరియాళ్వార్, తిరుమళిశైయాళ్వార్, కులశేఖరాళ్వార్, తిరుప్పాణాళ్వార్, ఉడయవర్, నమ్మాళ్వార్, ఆండాళ్ అని అంటారు.

ఈ పన్నిద్దరాళ్వారులు కారణజన్ములే. దైవాంశ సంభూతులే.

పొయ్‌గై ఆళ్వారు	-	పాంచజన్యాంశము
పూదత్తాళ్వారు	-	గదాంశము
పేయాళ్వార్	-	ఖడ్గాంశము
పెరియాళ్వార్	-	గరుత్మంతుని అంశము
తిరుమళిశై ఆళ్వార్	-	సుదర్శన చక్రాంశము
కులశేఖరాళ్వార్	-	కౌస్తుభరత్నాంశము
తిరుప్పాణాళ్వార్	-	శ్రీవత్సలాంచనాంశము
తొండరడిప్పొడి ఆళ్వార్	-	వైజయంతీ వనమాలాంశము
తిరుమంగై ఆళ్వార్	-	శార్ఙ్గాంశము
శ్రీమద్రామానుజులు	-	ఆదిశేషావతారము
నమ్మాళ్వార్	-	విష్వక్సేనుని అంశము
మధురకవి ఆళ్వార్	-	కుముదుని అంశము
ఆండాళ్	-	భూదేవి అవతారము

ఈ పంద్రెండుగురు పాడిన పాశురాలు మొత్తం 4,000. వీటినే తమిళంలో 'నాలాయిర

దివ్య ప్రబంధ' మని పేరు. తమిళంలో నాలు అంటే నాలుగు, 'ఆయిరం' అంటే వెయ్యి. నాలుగు+ ఆయిరం = నాలాయిరం - నాలుగువేలు.

శ్రీమాన్ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల గురువుగారు అహోబల మఠాన్ని స్థాపించిన శ్రీమాన్ శఠకోపమునీశ్వరులే. ఈయన అన్నమాచార్యులకు వైష్ణవ దీక్షనిచ్చినవారు. అన్నమాచార్యులు ఆయన వద్ద సకల వైష్ణవ గ్రంథాల రహస్యాలను కూలంకుషంగా నేర్చుకొని ఆళ్వారుల ప్రభావానికిలోనై ఉంటారనడంలో ఎలాంటి సందేహమూలేదు. అన్నమయ్య సంకీర్తనలను పరిశీలిస్తే మనకీ విషయం అవగతమవుతుంది.

ఆళ్వారులందఱి యుద్దేశమొక్కటే. శ్రీమన్నారాయణుడే ఆదిదేవుడన్నది వాళ్ళ గట్టి నమ్మకము. తమ పాశురాలలో చాలామంది ఆళ్వారులు ఈ విషయాన్ని చాలా సార్లు పేర్కొన్నట్లు తెలియవస్తున్నది.

పొయ్‌గై ఆళ్వారు - (ఇయ్యుఱ్పా - ముతల్ తిరువన్తాది- 15)

'ముదలావార్ మూవరె అమ్మూవరుళ్ళుం
ముదలావాన్ మూరినీర్ వణ్ణన్ ముదలాయ
నల్లానరుళల్లాల్ నామనీర్ వైయగత్తు
పల్లారరుళుం పళుదు' - అన్నాడు.

ముఖ్యులు ముగ్గురే వారిలో ప్రధానమైనటువంటివాడు నీలవర్ణశ్యాముడే. కరుణాసింధువు అయిన అతని దయ ఉంటే చాలు. మిగిలినవారి దయకు ప్రాకులాడడం అనవసరమని తెలిపాడు.

అన్నమయ్య -

మొదల జగములకు మూలమయిన వాడు
తుద ప్రళయము నాడు తోచేవాడు
కదిసి నడుమనిండి కలిగి వుండెడివాడు
మదన గురుడే కాక మఱి వేరె కలడా?
పరమాణువైనవాడు బ్రహ్మాండమైనవాడు

సురులకు నరులకు జోటయిన వాడు
పరమయినవాడు ప్రపంచమయినవాడు
హరి యొక్కడే కాక అవ్వలను గలరా!

అన్న సంకీర్తనలో ఆది, అంతము, సర్వము అయినవాడు శ్రీమహావిష్ణువే కాక మరి వేరే వాడెవ్వడూ లేడని తెలుపుతున్నాడు.

" పేయాళ్వార్ (మున్నాన్తిరు వన్తాదిలో)
తాళ్ జెడైయుం నీళ్ ముడియుమ్
ఒణ్ మళవుం చక్కరముయ్
శూళరవుమ్ పొన్నానుమ్ తోన్రుమాల్ చూళుమ్
తిరండరువి పాయుమ్ తిరుమలై మేల్ ఎన్దైక్కు
ఇరండురువుం ఒన్రాయ్ ఇశైన్దు "

జటాధారియై,పెద్ద కిరీటము, గొడ్డలి, చక్రము, చేతులకు చుట్టబడిన పాములు, బంగారు మొలతాడు మొదలగు వానిని ధరించి మనోహరమయిన సెలయేళ్ళతో నిండియున్న. తిరుమలకొండ మీద నెలకొన్న నా స్వామి హరిహర స్వరూపుడుగా కానవస్తున్నాడు.

"నమ్మాళ్వార్ (తిరువాయ్ మొళిలోను)
అవరవర్ తమ తమదు, అఱివు, అఱివగైవగై
అవరవర్ ఇఱై యవరెన, అడి అడైవర్గళ్
అవరవరిఱై యవర్, కుఱై విలరిఱైయవర్
అవరవర్ విదివళి, అడైయనిన్రనరే."

తమ బుద్ధికి తెలిసిన విధంగా ప్రతివారు వాళ్ళ వాళ్ళ ఇష్టదైవాన్ని భావించి పాదాభివందనం చేసి ఆశ్రయిస్తారు. ఆ ఇష్టదైవాల వలె వారి వార యోగ్యతను అనుసరించి, ఏడుకొండలవాడు ఫలితాలను వాళ్ళకు కలిగిస్తాడని చెప్పారు.

అన్నమయ్య స్పష్టంగా : (2-393) బౌళి రాగం

ఎంతమాత్రమున నెవ్వరు దలచిన అంతమాత్రమే నీవు
అంతరాంతరములెంచి చూడ పిండంతే నిప్పటియన్నట్లు ॥ పల్లవి ॥

కొలుతురు మిము వైష్ణవులు కూరిమితో విష్ణుడని
పలుకుదురు మిము వేదాంతులు పరబ్రహ్మం బనుచు
తలతురు మిము శైవులు తగిన భక్తులును శివుడనుచు
అలరి పొగడుదురు కాపాలికులు ఆదిభైరవుఁడనుచు ॥ ఎంత ॥

అన్ని దేవతల స్వరూపమే శ్రీనివాసుడని స్పష్టీకరించాడు.

వాగ్గేయకారులలో చాలామంది మరియు ఆళ్వారులు కుల ప్రస్తావన చేసి యున్నారు. అన్ని కులాలు సమానమయినవని తెలిపినవారే. ఆళ్వారులలోను చాలామంది హెచ్చు కులజులు, నీచకులజులన్న భేదాలులేవని, భగవంతునికి అందరూ సమానమనే నొక్కి వక్కాణించారు.

తొండరడిప్పొడి ఆళ్వార్ (మొదలాయిరం - తిరుమాలై - 42)
తమ పాశురంలో

"పఴుదిలా వొழுగలాఱ్ఱు పలచదప్పేది మార్గళ్
ఇఴి కులత్తవర్ గళేనుం ఎమ్మడియార్ కళాగిల్
తొழுమినీర్ కొడుమిన్ కొన్మిన్ ఎన్ఱు నిన్నొడుం ఒక్క
వఴిపడ అరుళినాయ్ పోల్ మదిల్ తిరువరంగత్తమ్మానే." - అని చెప్పియున్నారు.

దోషరహితమయిన చతుర్వేదాలను అధ్యయనం చేసిన ఓ బ్రాహ్మణులారా! నీచకులజులయినా భక్తులై భగవంతుని దాసులయితే వాళ్ళను మీరు సేవింపుడు. వారికి కావలసినవి ఇవ్వండి. మీకు కావలసినవి అడిగి తీసుకోండి అని హితబోధ చేసితివి కదా! ఓ రంగనాథా! అని తెలుపుతున్నారు.

అన్నమయ్య తమ సంకీర్తనలో..... (లలిత; 2-383)

విజాతులన్నియు వృథా వృథా
అజామిళాదుల కదియే జాతి ॥ పల్లవి ॥

కాతి బేధములు శరీర గుణములు
జాతి శరీరము సరిదోడనే చెడు

ఆతుమ పరిశుద్ధం బెప్పుడును అది నిర్దోషం బనాది
యీతల హరి విజ్ఞానపు దాస్యంబిది యొక్కటే పో సుజాతి ॥ విజా ॥

భగవంతుడికి అందరూ సమానమని తెలిపి, ఎవరు భగవంతునికి దాసులవుతారో వారిదే సుజాతియని, అందరిలోను అంతరాత్ముడా దేవదేవుడయిన వేంకటేశ్వరుడని, జాతి భేదములెంచినట్లయిన, అది పరమయోగులకు కూడ మంచిది కాదని, మదము కలిగినటువంటి వారవుతారని, పరతత్త్వజ్ఞానాన్ని ఎవరు పొందినా వారిదే సుజాతి అని అన్నమయ్య చాటి చెప్పాడు.

ఆళ్వారులందఱు శ్రీమన్నారాయణుడొక్కడే పాపరహితుడని, మోక్ష ప్రదాతయని, అన్నిటికీ సర్వాధారమాతడేయని స్పష్టీకరించారు.

నమ్మాళ్వార్ (తిరువాయ్ మొళి - 1-7)

తిడవిశుమ్బు ఎరి వళినీర్ ఇవై మిశై

పడర్ పొరుళ్ ముళువదుమాయ్ అవై అవై దొఱుమ్

ఉడల్ మిశై ఉయిర్ ఎనకరన్దు ఎఙ్గుమ్ పరన్దు ఉళన్

శుడర్ మిగు శురుదియుళ్ ఇవై ఉణ్డశురనే !

ఆకాశము, అగ్ని, గాలి,నీరు, భూమి - అనేవి స్థిరములే. వాని మీద వ్యాపించిన వస్తువులో జీవాత్మయై వ్యాపించియున్నవాడు విష్ణువే అని చెబితే -

అన్నమయ్య 'నిత్యాత్ముడై' అన్న కీర్తనలో (1.75)

ఏమూర్తి లోకంబులెల్ల నేలెడు నాత

దే మూర్తి సర్వాత్ముదేమూర్తి పరమాత్మ

డామూర్తి తిరువేంకటాద్రి విభుడు, అని చెప్పి అంతటితో ఆగకుండా....

యే దేవు దేహమున నన్నియును జన్మించె

నే దేవు దేహమున నిన్నియును నణగెమరి

నే దేవు విగ్రహంబీ సకల మీతయును

యే దేవు నేత్రంబు లిన చంద్రులు

యే దేవుడీజీవు లన్నింటిలో నుండు

నే దేవు చైతన్య మిన్నిటికి నాధార

యే దేవు డవ్యక్తుడే దేవుదద్వంద్యు

డా దేవుడే వెంకటాద్రి విభుడు - అని వెంకటేశ్వరుడే సర్వ ప్రాణి కోటికి మూలమని తన నిశ్చితాభిప్రాయాన్ని తెలిపాడు.

కులశేఖరాళ్వార్ 'ముకుందమాలా' లో

దివినా భువినా మమాస్తు వాసో
నరకేవా నరకాంతక ప్రకామమ్
అపధీరత శరదార విందౌ
చరణౌతే మరణే పి సంశ్రయామి

స్వర్గంలో కాని, భూమిలో కాని, చివరకు నరకంలో ఉన్నా నీ చరణార విందాలను ఆశ్రయించే ఉండాలని కోరుకున్నవాడు కులశేఖరాళ్వార్.

అన్నమయ్య -

ఇహమే కాని యిక పరమే కాని
బహుళమై హరి నీపై భక్తే చాలు
యెందు జనించిననేమి యెచ్చటనున్ననేమి?
కందువ నీ ధ్యానము కలిగితే చాలు
అంది స్వర్గమే కాని అల నరకమే కాని
అందపు నీ నామము నా కబ్బుటె చాలు
దొరయైన జాలు కడుతుచ్ఛపు బంటైన చాలు
కరిగి నిన్ను దలచ గలిగితే చాలు - అని చెప్పుకొన్నాడు.

వాగ్గేయకారులందరూ కలియుగంలో హరినామ స్మరణ చాలా గొప్పదని, సూక్ష్మంలో మోక్షం చూపగలిగే ప్రభావం దానికున్నదని విపులీకరించి యున్నారు. నామస్మరణ వల్ల కలిగే లాభాలను పట్టికగా కట్టి తరువాతి తరాల వారికి చూపించిన వారే.

తిరుమంగై ఆళ్వార్ (పెరియ తిరుమొళి 1-9)

కులం తరుమ్ శెల్వమ్ తన్దిడుమ్
అడియార్ పడుతుయ రాయిన వెల్లాం
నిలన్ తరన్ సెయ్యుమ్ నీళ్ విశుమ్బరుళుమ్
అరుళొడు పెరు నిల మళిక్కుమ్
వలమ్ తరుమ్ మట్రుం తన్దిడుమ్
పెత్తా తాయిన మాయిన చెయ్యుం
నలమ్ తరుమ్ చొల్లై నాన్ కండుకొండేన్
నారాయణా వెన్నుమ్ నామమ్

"నారాయణా" అనే నామం పెక్కులాభాలను కలుగజేస్తుంది. ఒక మహత్తరమయిన కులాన్నిస్తుంది. అదే భాగవతుల కులం. సంపదల నిస్తుంది. దాసుల దుఃఖాలన్నిటినీ నేల మట్టం చేస్తుంది. వైకుంఠ పదవినిస్తుంది. సేవా భాగ్యాన్ని కలుగజేస్తుంది. ఇంతటి మహదానందాన్నిచ్చే 'నారాయణా' అనే నామాన్ని నేను కనుగొన్నాను" అని పరవశం చెందాడు తిరుమంగై ఆళ్వారు.

అన్నమయ్య తన సంకీర్తనలో **'వేంకటేశు'** నామవైశిష్ట్యాన్ని ఎలా పేర్కొన్నాడో పరిశీలించండి.

ముఖారి : (సంపు. 1-158)

అకటివేళల నలపైన వేళలను
తేకువ హరి నామమే దిక్కు మరిలేదు ॥ ***పల్లవి*** ॥

కొరమాలి ఉన్నవేళ కులము చెడిన వేళ
చెరవడి వొరులచే జిక్కినవేళ
వొరపైన హరినామ మొకటే గతిగాక
వేంకటేశు నామమే విడిపించ గతిగాక ॥ ***అకటి*** ॥

వాగ్గేయకారులందరు తమ తమ జీవితాలలో అనేక కష్టాలనుభవిస్తున్నా, భగవంతుని శతవిధాల కీర్తిస్తూ, తమ జన్మమే వ్యర్థమైపోయిందని చింతిస్తూ శ్రీమన్నారాయణుని నామోచ్చారణ చేసే భాగ్యం చాలా ఆలస్యంగా లభించిందని వాపోతుంటారు.

ఇంతే కాక, తిరుమంగై ఆళ్వార్ ఆండాళ్ మొదలయినవారు తెలిపిన నాయకీ నాయక భావం అన్నమయ్యలోను కోకొల్లలుగా కనబడుతుంది. 'పురుషోత్తముడు' నారాయణు డొక్కడే అని ఆళ్వారులు అన్నమయ్య సుస్పష్టంగా తెలియజేశారు.

ఈ విధంగా పరిశీలిస్తూపోతే ఆళ్వారుల ప్రభావం అన్నమయ్య మీద ఎంతో బలంగా హత్తుకుపోయిందన్న విషయం తేటతెల్లమవుతుంది.

***

అన్నమాచార్య - సూఫీ కవులు

జి.బి. శంకరరావు
శాంతా బయోటెక్నిక్స్

" ఏకం సత్ విప్రా బహుధా వదంతి "

భగవత్ సామ్రాజ్యమైన ఈ విశాల విశ్వావరణంలో ఉన్న సత్యమొక్కటే! భగవంతుడూ ఒక్కడే ! అంతటా వ్యాపించియున్న చైతన్యమొక్కటే ! భౌతిక శాస్త్ర నియమాలలో శక్తిని అనేక రూపాల్లో చూడవచ్చు. కాని ఆధారభూతమైన, మౌలికమైన (మూల) శక్తి నుండే మిగిలిన రూపాలన్నీ ఉద్భవిస్తాయి. ఆ మూల శక్తియే ఏకేశ్వరుడైన భగవంతుడు.

"బ్రహ్మమొక్కటే - పరబ్రహ్మమొక్కటే"

ఇదే అన్నమయ్య సిద్ధాంతం! పరబ్రహ్మ తత్త్వాన్ని శ్రీవేంకటేశ్వరునితో దర్శించి తరించిన మహనీయుడు అన్నమాచార్య.

అన్నమయ్య తత్త్వాన్ని సూఫీ తత్త్వంతో సంక్షిప్తంగా తులనాత్మక అధ్యయనం చేయటం ఈ పత్ర ఉద్దేశం! సూఫీ మూలసారాన్ని తెలియజేస్తూ, జహన్నీయన్ శాఖకు చెందిన సూఫీ యోగులు హజ్రత్ సాయి కుతాబ్ అలీషా, హజ్రత్ సాయి రోషన్ అలీ షా, హజ్రత్ సాయి హాదీబక్షల రచనలలో ఉన్న సారాన్ని అన్నమయ్య రచనల సారాన్ని పరిమిత పరిధిలో ఇందులో తులనం చేయడం జరుగుతుంది.

మతాలు మార్గాలు వేరైనా చరమ లక్ష్యం, గమ్యం ఒక్కటే! అదే పరమాత్మ తత్త్వాన్ని తెలుసుకొని, అందు లీనమవ్వడం! హైందవమైనా, క్రైస్తవమైనా, మహ్మదీయమైనా, మరే మతమైనా ఈ పరమార్థ సూత్రానికి కట్టుబడుతున్నాయి, కట్టుబడతాయి. పవిత్ర ఇస్లాం మతం నుండి 'ధ్యాన' మరియు 'దైవిక ప్రేమ' భావనతో ఆవిర్భవించినదే 'సూఫీ సిద్ధాంతం' మరియు 'సూఫీ తత్త్వం'

సూఫీ :

'సూఫీ' అనుపదం అరబిక్ భాషా జన్యం! ఈ పదానికి 'కంబళి బట్ట' అని ఒక అర్థం. ప్రాచీన కాలంలో సూఫీ తత్త్వవేత్తలు భౌతిక సౌఖ్యాలకు లోనుకాక, నిరాడంబరమైన కంబళిబట్టలు ధరించుట చేత ఈ మతానికి 'సూఫీ' అని పేరొచ్చిందని అంటారు. అంతే కాక తాత్త్వికార్థంలో 'సూఫీ' అనగా పవిత్రతకు, స్వేచ్ఛకు (భౌతికబంధాల నుండి) సంకేతం! సూఫీ యోగి అంతర్దృష్టితో ధ్యాన తత్పరుడై సత్యాన్వేషకుడై ఉంటాడని సూఫీ సిద్ధాంతం తెలియజేస్తుంది.

సూఫీ ఆరంభకాలం మరియు పరివ్యాప్తి :

'సూఫీ' ఆరంభ కాలం క్రీ.శ. 9వ శతాబ్దమని కొంతమంది తెలియజేస్తుండగా, మరికొంతమంది క్రీ.శ. 620-1100 మధ్య కాలంలో ఉద్భవించినదని తెలియజేస్తున్నారు. అరబ్బుషేకుల ద్వారా వ్యాప్తమైనదని పరిశోధన గ్రంథాలు తెలియజేస్తున్నాయి. క్రీ.శ. 1200-1500 మధ్యకాలాన్ని 'సూఫీ స్వర్ణయుగం' గా పేర్కొంటారు. ఈ కాలంలో సూఫీ తత్త్వం ఎక్కువ ప్రచారమై ఆదరణ పొందినది. ఇక అన్నమయ్య కాలాన్ని (1408-1503) 'సంకీర్తన స్వర్ణయుగం' గా మనం భావిస్తాం.

సూఫీ - మధురభక్తి

భారతీయ వాఙ్మయంలో 'మధురభక్తి'ని తొట్టతొలుతగా 'కృష్ణావతారం'లో దర్శిస్తాం! పరమాత్ముడైన శ్రీకృష్ణుని పతిగా తలచి, జీవాత్మలైన గోపికలు అతడిని విడిచి మనలేక, తమ మాన, ప్రాణములను అర్పించి కృష్ణుని సాన్నిధ్యాన్ని పొందుతారు. అందువల్ల ఇది మధుర భక్తియని పిలువబడినది. పవిత్ర ఖురాన్‌లో భగవంతుడు ఇలా పేర్కొంటాడు. "నేను మానవుని సృజియించి, ఆతని శ్వాసలో నా చైతన్యాన్ని నింపాను." ఇక్కడ చైతన్యమనగా జీవాత్మ! అది పరమాత్మ అనగా భగవంతుని నుండి ఉద్భవించినది. మరల అది చివరకు భగవంతునినే చేరవలసినది. అందువల్ల ఇక్కడ భగవంతుడు పరమాత్మ కాగా, భక్తుడు (జీవి) జీవాత్మ. ఈ రెండింటి అనుసంధానం జరిగేది భక్తితో! అదీ మధురమైన భావనతో! 'సూఫీ'లో నిగూఢమై ఉన్న సత్యమిదే! దీనిని 'సూఫీ' యోగులు 'ఇష్క్ హక్కికీ' అంటారు. భారతీయ భక్తి సంప్రదాయంలో జయదేవుడు, మీరాబాయి, అన్నమాచార్య, తులసీదాసు, చైతన్యమహాప్రభు, క్షేత్రయ్య ఈ కోవకు చెందినవారే!

ఇస్లాం నుండి ఆవిర్భవించి ప్రపంచ వ్యాప్తంగా పరివ్యాప్తమైన 'సూఫీ' తత్త్వం కేవలం ఒక మతం కాదు. అది మత పరిధులను దాటి విశ్వ చైతన్యాన్ని, భగవత్తత్త్వాన్ని నింపుకున్న విశాల మధుర భక్తి సిద్ధాంతంగా సూఫీ కవులు వర్ణిస్తారు. మూల సూఫీ సిద్ధాంతం పరివ్యాప్తమవుతున్న దశలో ప్రపంచంలోని ఇతర మతాలలోని కొన్ని అంశాలను తనలో విలీనం చేసుకొని ఆయా దేశాలలో వర్ధిల్లినది.

సూఫీ కవులు :

'సూఫీ' ఆవిర్భవించిన కాలం నుండి అనేక మంది యోగులు, కవులు ప్రపంచ వ్యాప్తంగా అవతరించి 'సూఫీ'ని ప్రచారం చేశారు. అల్ హల్లాజ్ (ఇరాక్), రబియా బస్రీ, జునైద్, ఇబ్రహీం ఏదీం, హసన్ బస్రీ, అల్ గజాల్లీ (సిరియా), అబ్దుల్ ఖాదీర్, జిలానీ (ఇరాక్), జలాలుద్దీన్ రూమీ, (ఇరాక్), సుహార్ వార్దీ (ఆసియా మైనర్) మున్నగు సూఫీ యోగులు వివిధ దేశాలకు చెందినవారు.

భారతదేశం (అవిభక్త పాకిస్తాన్)లో సూఫీ తత్త్వం సుమారుగా 12వ శతాబ్దంలో ఆరంభమైనదని చెప్పవచ్చు. క్రీ.శ. 1173-1265ల మధ్య కాలంలో జీవించిన షేక్ ఫరీదుద్దీన్ మధురభక్తితో గానం చేసి సూఫీ తత్త్వాన్ని ప్రచారం చేశాడు. ఖ్వాజా మొయినుద్దీన్ చిష్టీ, షా హుస్సేన్ (1538-1599), సుల్తాన్ బాహు (1629-1691), సయ్యద్ బుల్‌షా (1680-1758), సయ్యద్ అలీ హైదర్ (1690-1785), ఫర్ద్ ఫకీర్ (1729-1790), హసీం షా (1735-1843), సయ్యద్ గులాం జిలానీ (1749-1819), మౌల్వీ గులామ్ రసూల్ (1813-1874), సయ్యద్ మీరాన్ షా (1830-1913) వంటి వారు ప్రముఖ భారతీయ సూఫీ యోగులు. సయ్యద్ కరమ్ ఆలీషా అను సూఫీ కవి విశేషించి సూఫీ తత్త్వంలో లాలి పాటలు కూడా వ్రాశాడు.

ఆధునిక భారతీయ సూఫీ యోగుల (19-20 శతాబ్దాలు) విషయానికొస్తే, జహనీయన్ శాఖకు చెందిన ఖలందర్ హజ్రత్ సాయి ఖుతాబ్ ఆలీషా, హజ్రత్ సాయి రోషన్, అలీషా, హజ్రత్ సాయి హదీబక్ష్, భాయి గోవిందరామ్ సింగ్, డా. సాయి రోచల్‌దాస్‌లు ముఖ్యులు. వీరి సూఫీ కవిత్వం ఆధారంగానే ఈ పత్రం సంక్షిప్త తులనాత్మక అధ్యయనం గావించబడుతున్నది.

సూఫీ ఖలందర్ హ(జత్ సాయి కుతాబ్ ఆలీ షా :

జహనీయన్ శాఖలో పూర్ణ సద్గురువుగా, తరువాతి సూఫీ కవులకు ఆరాధ్య గురువుగా మార్గదర్శకుడుగా సాయి కుతాబ్ ఆలీషా గుర్తింపబడుతున్నాడు. హిందూ తత్త్వంలో వలెనే సూఫీ తత్త్వంలో కూడా గురువుకు విశిష్టమైన ప్రాధాన్యత కలదు. అన్నమాచార్యుల వారు విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతకర్త రామానుజుల వారిని గురువుగా స్వీకరించి, ఆ తత్త్వాన్ని ఆచరించి ఇలా గానం చేశారు.

గతులన్ని ఖిలమైన కలియుగమందును
గతి యీతఁడే చూపె ఘన గురు దైవము. - అన్నమయ్య భగవన్నామ సంకీర్తన విశిష్టతను అనేక సంకీర్తనల్లో తెలియజేశాడు.

హరినామము కడు నానందకరము
మరుగవో మరుగవో మరుగవో మనసా
నలినాక్షుని శ్రీ నామము
కలిదోష హరము కైవల్యము
ఫలసారము బహు బంధమోచనము
తలఁచవో తలఁచవో తలఁచవో మనసా...

నగధరు నామము నరక హరణము
జగదేక హితము సమ్మతము
సగుణ నిర్గుణము సాక్షాత్కారము
పొగడవో పొగడవో పొగడవో మనసా.....

ఇక కుతాబ్ అలీ షా రచన చూద్దాం! సింధ్ భాషలోని సూఫీ రచనకు శ్రీ ఎస్.ఎల్. గజ్వానీ గారి ఆంగ్ల అనువాదం.

Life without *nam* has been a waste,
I fail to make it purposeful,
Ego has overpowered me.
kindly bestow grace on Qutab, O Master,
Let not a breath be lost without *nam*,

అన్నమాచార్యుల వారు వైష్ణవ మత ప్రచార నిమిత్తమై కొంతకాలం రాజాశ్రయంలో ఉన్నారు. కాని రాజ ప్రలోభాలకు లొంగక 'హరినామాన్నే' నమ్మి సంకెళ్ళను సైతం ఛేదించుకుని రాజుకు జ్ఞానోదయం కలిగించిన భక్తాగ్రగణ్యుడు ఈ మహనీయుడు.

సాయి కుతాబ్ అలీషా కూడా భగవంతుని పై అపార నమ్మకంతో రాజులు, నవాబులు అందించిన కానుకలను తిరస్కరించాడు. అన్నమయ్య **'నానాటి బదుకు నాటకము / కానక కన్నది కైవల్యము'** – అంటూ జీవితమనే నాటకంలో మనం పాత్రధారులము. ఇక్కడ మన పాత్రలు అశాశ్వతము! కాబట్టి శాశ్వత తత్త్వమైన భగవంతుడిని తెలుసుకోండని ఉద్బోధించాడు. కుతాబ్ షా తన సిద్ధాంతంలో చరమ లక్ష్యం సత్య స్వరూపుడైన భగవంతుడేనని, దానిని సూఫీ మధురభక్తితో సాధించవచ్చునని తెలియజేశాడు. సమాధి స్థితి, తుర్యావస్థలను అంగీకరించాడు. ఆత్మను జాగృతం చేయడం ఆధ్యాత్మిక సాధనలో ముఖ్యమైనది. యోగులందరూ ఈ విషయంలో ఎన్నో ఉద్బోధలు చేశారు.

'లెండో లెండో మాటాలించరో మీరు
కొండలరాయని పేర్కొన్నదిదే జాలి' – అని అన్నమాచార్యుల వారు గానం చేస్తే, కుతాబ్‌షా ఇలా గానం చేస్తున్నారు

"Arise, O the sleeping one,
They who sleep gain nothing
you peeped not within,
Nor tried to please the Lord.
you did not remember,
Our stay here is temporary..."

విశ్వమాయను అన్నమయ్య, కుతాబ్ అలీ షా ఇద్దరూ అంగీకరించారు. అన్నమయ్య

"ముంచిన జగమిది మోహినీ గజము
పొంచిన యాస పుట్టించే దిది
వంచనల నిజము వలెనే వుండును
మంచులు మాయలే మరునాఁడు" – అని అంటే కుతాబ్ షా ఇలా అంటున్నాడు.

"The world is a false play,
The seekers are not pleased with that
Life is ephemeral,
Remember Lord in every breath.
without the Beloved, the world is a misery,

మాయను అంగీకరిస్తూనే అది తొలగే మార్గాలను కూడా ఈ యోగులు తెలియజేశారు.

హజ్రత్ సాయి రోషన్ అలీ షా :

సాయి కుతాబ్ అలీ షా కుమారుడైన సాయి రోషన్ అలీషా తండ్రి మార్గాన్ని అనుసరించి సూఫీ యోగి అయ్యాడు. అన్నమయ్య కుమారుడు పెద తిరుమలయ్య అన్నమయ్య మార్గాన్ని అనుసరించినట్లు మనందరకూ తెలిసిన విషయమే!

సత్సంగం : అన్నమయ్య 'సహజ వైష్ణవాచార వర్తనుల సహవాసమే మా సంధ్య' అంటూ వైష్ణవాచార వర్తనుల సాన్నిహిత్యాన్ని కోరుకున్నాడు. సాయి రోషన్ అలీ షా కూడా యోగుల సత్సంగాన్ని కోరుకున్నాడు.

Nectar is offered in the company of saints,
Surrender your mind at their feet,

వైష్ణవంలో 'శరణాగతి' (*surrender*) అతి ముఖ్యమైనది. రోషన్ అలీ షా 'శరణాగతి' ని నమ్మాడు.

Pleasant are the paths
In the country of the beloved
kindly protect me, O Lord,
I may reach the beloved.

యోగి లక్షణాలు :

"వాసి వంతు విడిచిన వాడే యోగి యీ
ఆసలెల్ల విడిచిన అతడే యోగి "

అని అన్నమయ్య అంటే రోషన్ అలీ షా 'యోగి' గురించి ఇలా గానం చేస్తున్నాడు.

If you wish to be a Yogi,
Bind your heart to the guru.....

ధ్యానం : 'నిచ్చలు సుఖమియ్య నీ ధ్యానమే చాలు' అని కదా అన్నమయ్య భావన! సూఫీ యోగులు ధ్యానాన్ని అమితంగా ఆచరించేవారు.

హజ్రత్ సాయి హదీ బక్ష్: హజ్రత్ సాయి హదీ బక్ష్ సాయి రోషన్ అలీ షా కుమారుడు. తండ్రి తత్త్వ వార సత్వాన్ని అందుకున్నాడు. పెద తిరుమలయ్య కుమారుడు చిన తిరుమలయ్య తన తండ్రి, తాతల సంకీర్తన మార్గాన్ని తాను అనుసరించినట్లు, సాయి హదీ బక్ష్ కూడా తాత, తండ్రుల తత్త్వాన్ని జీర్ణం చేసుకుని సూఫీ ప్రచారాన్ని విస్తృతం చేశాడు.

నిరాడంబరత : యోగులు నిరాడంబర జీవనం సాగించడమే కాక, ఆ మార్గంలో ఉన్న వారందరికీ దానిని బోధించారు. వైష్ణవుడైన అన్నమయ్య అసలు సిసలు వైష్ణవుడు ఇలా ఉంటాడని తెలియజేస్తున్నాడు.

మదమత్సరము లేక మనసు పేదైపో
పదరిన యాసల వాఁడు వో వైష్ణవుఁడు

నిజమైన 'సూఫీ' సాధకుని లక్షణాలను హదీబక్ష్ ఇలా తెలియజేస్తున్నాడు.

He is called a Sufi
Who speaks not in anger....

కృష్ణగానం : అన్నమయ్య నాయిక అనేక కీర్తనల్లో విశ్వ మోహనుడైన మురళీధరుని కోసం విరహిణియై గానం చేస్తుంది. మానస చోరుడైన ఆ వేణుగోపాలుని కోసం –

వలచి వచ్చితి నేను వానికి cగాను
నెలవై మీ గొల్లవాడనే తానుండునంటా ...

అంటూ కృష్ణుని వర్ణిస్తూ వాడవాడలా గాలిస్తుంది. సాయి హదీ బక్ష్ కూడా సమ్మోహనుడైన కృష్ణుడు తన మదిని కొల్లగొట్టాడని మధురభక్తితో గానం చేసిన దృశ్యాన్ని ఈ పాటలో వీక్షిద్దాం!

By the music of His flute,
He has captured my heart
with the locks of hair a flutter,
Sweet divine words.
Moving lips with graceful smiles,
He has captured my heart.

యోగత్వ సిద్ధిని సాధించిన భక్తుడు కేవలం భగవంతుడినే ఆశ్రయిస్తాడు. భగవత్ సాన్నిధ్యాన్ని కోరుకుంటాడు. అన్నమయ్య అందుకే –

"ఇహమే కాని యిక పరమే కాని
బహుళమై హరి నీపై భక్తే చాలు
యెందు జనించిననేమి యెచ్చోటనున్న నేమి
కందువ నీ దాస్యము కలిగితే చాలు
అంది స్వర్గమే కాని అల నరకమే కాని
అందపు నీ నామము నా కబ్బుటే చాలు....

అని ఆనందపడతాడు. ఇంచు మించు ఇదే భావం ఒక సూఫీ గీతంలో –

See my broken state,
kindly grant me love,
Delay not a moment, my Lord,
Bestow anguish upon me
I desire not heaven,
Nor am afraid of hell,
I want nothing but your ***nam*** only.

(Translation by S.L.Gajwani)

జహనీయన్ శాఖకు చెందిన ఈసూఫీ యోగులు వర్తమాన ప్రపంచానికి అంతగా తెలియదు. కాని వారి తత్త్వం విశిష్టమైనది. ఆ విశిష్టతను రేఖామాత్రంగా చూపిన ప్రయత్నమే ఈ పత్ర సారాంశం.

***

అన్నమయ్య - జయదేవుడు

డా. ఆకెళ్ళ విభీషణ శర్మ
తి.తి.దే. తిరుపతి

శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి పై అనన్య భక్తితో 32వేల పద పుష్పాలతో శ్రీవారి సమారాధనలో తరించిన శ్రీమాన్ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులకు, రాధానాథుడైన శ్రీ కృష్ణస్వామిపై అమలిన భక్తితో 24 అష్టపదులను రచించిన జయదేవునికి ఎన్నో సామ్యాలు గోచరిస్తాయి.

శతాబ్దాలకాలం మధ్యలో తెరలుపడుతున్నా, వారి జీవితాలను - లభిస్తున్న విశేషాంశాలతో వింగడించుకొంటే - ప్రాయికంగా అటు జీవనంలో, ఇటు రచనా దృక్పథంలో, రచనలలో - సమానధర్మాలు ఎన్నో స్పష్టమవుతాయి. సంస్కృత సాహిత్యంలో నిర్దిష్టమైన రాగతాళాలతో, సంగీతసుమానికి సాహిత్య పరీమళాన్ని అందించిన ఘనుడు జయదేవుడు. తెలుగులో పదకవితకు ఆద్యుడు, ఆరాధ్యుడు, అనవద్యుడైన అన్నమయ్య సంగీత సాహిత్యాలకు దేశిగేయ కవిత్వాల్లో ఆదరాన్ని కలిగించిన ఘనుడు.

జయదేవుని జీవితవిశేషాలను తెలుసుకోవడానికి, చంద్రదత్త విరచితమైన భక్తమాల, వనమాలదాసు విరచిత జయదేవచరితం, సేకశుభోదయం, జయదేవుని అష్టపదులనూ, ఆ కాలం నాటి శాసనాలనూ, ఆకరాలుగా గ్రహించ వచ్చును. అన్నమయ్య జీవిత విషయాలకై - తాళ్ళపాక చిన్నన్న వ్రాసిన అన్నమాచార్యచరిత్ర, అన్నమయ్య కాలం నాటి శాసనాలు, తాళ్ళపాక వంశీయుల సంకీర్తనలు ఆధారమవుతున్నాయి.

అన్నమయ్య తల్లి లక్కమాంబ, తండ్రి నారాయణసూరి - వీరి నివాసం కడప జిల్లా రాజంపేట మండలంలోని తాళ్లపాక. జయదేవుని తల్లి రమాదేవి. తండ్రి భోజదేవుడు.

వీరు ప్రధానంగా ఒరిస్సా రాష్ట్రంలోని జగనాథ క్షేత్రానికి దగ్గిరలోని "బిందుబిల్వ" ప్రాంతంవారని అత్యధికుల అభిప్రాయం. జయదేవుని కాలం 1090 - 1153, అన్నమయ్యది 1408 - 1503. అయితే వీరిరువురి జన్మ సంవత్సర విషయంలో వివాదమున్నా, కైవల్య ప్రాప్తి విషయంలో సందేహాలు లేకపోవడం ఒక సామ్యం.

ఈ మహానుభావులిద్దరూ ఆనుకూల్య దాంపత్యాన్ని గడిపిన వారనడంలో సందేహం లేదు. 'పద్మావతీచరణ చారణ చక్రవర్తి' గా చెప్పుకొన్న జయదేవుడు - తిమ్మక్క అక్కాంబలతో సంసారం నెరపిన అన్నమయ్య, సహధర్మచారిణిలతో అన్యోన్యంగా జీవించిన గృహస్థులే. కనుకనే శృంగార సంకీర్తనలు రసవత్తరంగా రచించగలిగారు. (ఈ సందర్భంలో ఆదరీశంకరులు 'అమరకవి' శరీరాన్ని ఆశ్రయించిన విషయం స్మరిస్తే, స్వానుభవం లేకపోతే శృంగారరస తత్త్వం వంటబట్టదని స్పష్టమవుతుంది).

జయదేవ అన్నమయ్యలకున్న రాజాశ్రయం జారుముడివంటిది. జయదేవునికి ఆశ్రయించినవాడు వంగదేశీయుడైన లక్ష్మణసేనుడు. అన్నమయ్య ఆశ్రయం కోరినవాడు సాళువ నరసింహరాయులు. జయదేవునిలాగ తాను 'గీత గోవిందం' వ్రాసి పరాభవం పొందినవాడు లక్ష్మణసేనుడు. తనమీద పాటపాడమనికోరి భంగపడినవాడు పెనుగొండ ప్రభువు. ఇరువురిలోను పశ్చాత్తాపం కలగడం, తదనంతర కాలంలో భక్తి శ్రద్ధలతో కవులను ఆదరించడం ఒక విశిష్ట సామ్యంగా చెప్పవుచ్చు.

జయదేవకవి ఇతర రచనలుగా చెప్పబడేవి - చంద్రాలోకం, రతిమంజరి, కారకవాదం, తత్త్వ చింతామణి, అన్నమయ్యవి - శృంగారమంజరి, వేంకటేశ్వరశతకం లభిస్తున్నా, లభించనవి 11 శతకాలు, ద్విపద రామాయణం, వేంకటాచల మహాత్యం (సంస్కృతం) సంకీర్తన లక్షణం (సంస్కృతం) - ఈ ఇతర రచనలు ఇరువురి రచనలకు ముడిసరుకు వంటిదనడంలో సందేహంలేదు.

జయదేవుడి కీర్తనలు పూరీలోని జగన్నాథస్వామివారి ఆలయంలో ప్రతిరోజూ కనీసం రెండు అష్టపదులను గానం చేస్తారు. ఇక అన్నమయ్య "తిరుమల ఆలయకవి". సుప్రభాతం సేవ నుండి అన్ని సేవలపై అన్నమయ్య కీర్తనలు రచించాడు. తిరుమలేశుని సేవలలో ప్రతిధ్వనించే ప్రతి అన్నమయ్య కీర్తన, అమృత మాధుర్యంతో శ్రీవారి మనసు పరవశింపజేస్తుంది.

నేటికీ 'కెందుబిల్వం'లో జయదేవ ఆరాధనోత్సవాలు ఘనంగా జరుగుతున్నాయి. అదే విధంగా అన్నమయ్య ఆరాధనోత్సవాలు, తిరుమలలో, తాళ్ళపాకలో వైభవంగా తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం నిర్వహిస్తున్నది.

గీత గోవిందం ఎన్నో అష్టపదులకు పునాదిరాయి అయ్యింది. రామకవి రామాష్టపదులకు, వేంకటమఖి త్యాగరాజేశ్వరాష్టపదులకు, చంద్రశేఖర సరస్వతి శివాష్టపదులకు ఎంతో ప్రసిద్ధి ఉన్నది. తరువాత కాలంలో స్కంద అష్టపది, గీతాసుందరం లాంటి ప్రబంధాలు వెలువడ్డాయి. కళువె వీరరాజు సంగీత గంగాధరం రచించి గీతగోవింద స్ఫూర్తిని కలిగించారు. ఇక ద్రావిడాగమ సార్వభౌముని మార్గంలో తాళ్ళపాక కవులు 2 శతాబ్దాలకు పైగా సారస్వత యజ్ఞాన్ని కొనసాగించారు. నేడు 13వ తరం వారు శ్రీవారి సేవలో తరిస్తున్నారు. అన్నమయ్య ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనల ప్రభావం 'త్యాగయ్య' పై శృంగార సంకీర్తనల ప్రభావం 'క్షేత్రయ్య' పై ఇక క్షేత్ర అనురక్తి తత్పరత ప్రభావం రామదాసుపై స్పష్టంగా కనిపించడాన్ని పూర్వ పరిశోధకులెందరో సోదాహరణంగా వివరించారు. అలాగే తెలంగణా తిరునామకవులపై తాళ్ళపాక కవుల ప్రభావం కంఠదఘ్నం ఉన్నది. జయదేవుని ఖచ్చితమైన రచనా ప్రణాళికలో 24 అష్టపదులు, 72కు పైగా శ్లోకాలలో, 12 సర్గల గేయ ప్రబంధంగా రెండురోజుల రాధాకృష్ణుల విరహ, విహారాదులను అభివర్ణిస్తున్నాయి. ముందుగా శ్లోకాలలో ప్రోదుచేసిన భావాలనే అష్టపదులలో విస్తారంగా వర్ణించడం జరిగింది. అన్నమయ్య కూడా 12 శతకాలు చెప్పినట్లు తెలుస్తున్నది. అందులో 'అలమేలుమంగా శతకం'లోని భావాలన్నీ శృంగార సంకీర్తనలలో విస్తారంగా కనిపిస్తున్నాయి. కనుక అలభ్యశతకాలలోని అంశాలు, అన్నమయ్య-శృంగార, యోగ, ఆధ్యాత్మ కీర్తనలలో విశాల స్వరూపాన్ని పొంది ఉండవచ్చనడం సాహసం కాదు.

జయదేవుడు గేయ ఛందస్సులో కావ్యం వ్రాసి- సంస్కృత సారస్వతంలో గొప్ప ప్రయోగం చేస్తే, అన్నమయ్య దేశి కవితా ఫణితిలో పదకవితకు పట్టాభిషేకం చేసిన పదకవితా పితామహుడు.

జయదేవుని గీతాగోవిందం ప్రధానంగా రాధామాధవ భక్తి శాఖకు వెలసిన సుధాకళిక. గీతగోవిందంలోని మధురభక్తి తత్త్వాన్ని ఆకళింపు చేసుకొన్న అన్నమయ్య ఆ భక్తి తత్త్వాన్నే

కాకుండా హనుమత్సంప్రదాయాన్ని, వితల సంప్రదాయాలని గోరఖ్ సంప్రదాయాలను కూడా ఆదరించాడు. ద్రావిడ వైష్ణవానికి అభిన్నంగా "రాధామాధవభక్తి" ని, పసిడితునకల వంటి పదబంధాలతో సంకీర్తనలు చేసిన శ్రీవైష్ణవాచార్యుడు. విశేషించి సంస్కృతంలో వ్రాసిన (1) అతిశోభితేయం రాధా, (2) రాధామాధవ రతిచరితమితి, (3) అహోసురతవిహారోయం, (4) జానామ్యహం, (5) హరిరసమవిహారీ వంటివి పూర్తిగా జయదేవకవి ప్రభావంతో రచింపబడినవే.

జయదేవ సరస్వతి రచనలకు స్థూల స్వరూపం ఇలా ఆవిష్కరించబడినది -

యది హరిస్మరణే సరసం మనో
యది విలాస కళాసు కుతూహలం
మధుర కోమలకాంత పదావళీం
శ్రుణుతదా జయదేవ సరస్వతీమ్

ఇక అన్నమయ్య రచనా స్వరూపాన్ని సాక్షాత్కరింపజేస్తూ తాళ్ళపాక చిన తిరుమలాచార్యుడు ఇలా పేర్కొన్నాడు.

పావనములు హరిభకిత వి
భావనములు సర్వమంత్ర పరమరహస్యో
ద్భావములు గాయక నిక
రావములు తాళ్ళపాక యన్నయ పదముల్

ఈ రెండు కవితా స్వరూపాలకు మూలం - హరిస్మరణ, కోమలమైన పదాలతో గాయకులకు ఉపకరించే తత్త్వంతో కూడి ఉండటమే.

జయదేవుని అష్టపదులలో సంగీత, సాహిత్యాలు సమపాళ్ళలో నిలిచి అభినయానికి అనుగుణంగా భాసిల్లుతున్నాయి. అన్నమయ్యలో సంగీతం కన్న, సాహిత్య ప్రాధాన్యత మిన్నయని సంగీత విశారదులు పేర్కొంటున్నారు. అయినా అన్నమయ్య కీర్తనలెన్నో అభినయాత్మకమైనవిగా కూడా శ్లాఘించబడుతున్నాయి. ఉదా: (1) అలరులు కురియగ ఆడెనదే (శృ.సం. 12-24) ఉపచరింపగరాదా (శృ.సం.30-555) సంస్కృతంలో యోగిభోగి నటనంకుర - ఇత్యాదులు.

జయదేవ నామక కవులున్నట్లే, అన్నమయ్య నామక కవులున్నారు. యధావాక్కుల అన్నమయ్య ఇత్యాదులు. కారణం ఇద్దరూ కారణజన్ములే - వ్యాసుడు భాగవతరననే తృపర్తిని పూర్తిగా పొందలేదని, తిరిగి జయదేవుడిగా అవతరించాడని కొందరు సంప్రదాయజ్ఞులు వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు. ఇక అన్నమయ్య సాక్షాత్తూ శ్రీనివాసుని దివ్య ఖడ్గమైన నందకాంశ సంభూతుడని చిన్నన్న చాటిచెప్పాడు. అంత్య ప్రాసలతో శోభిల్లుతున్న 'గీతగోవిందం' రచన ఇతి వృత్తంలో భక్తి శృంగారాల చెలిమి - ధారలో రాగతాళల కలిమితో పరిపుష్టిమయ్యింది. గీతగోవింద కావ్యంలో ప్రధాన వస్తువు హరిస్మరణ. ఇది ఆధ్యాత్మిక తత్త్వ సౌందర్యంతో కూడా బాగా రంగరించబడినది. ప్రాపంచిక రాగములను, బాధలను విసర్జించి శ్రీకృష్ణస్థితిని పొందినవాడు జయదేవుడు. అవధూతస్థితి పరమత్యాగాన్ని నిర్దేశించడమే కాకుండా రాగాదులను అతిక్రమించిన పరమభూమిక. ఇట్టి స్థితిలో ఏ నియమనిబంధనలు ఉండవు.

"నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కోవిధః కో నిషేధః" ఈ నిస్త్రైగుణ్య పథములో విది నిషేధములు లేకుండా, రాధికాదేవి విహరించినట్లు గీత గోవిందంలోని పరమభూమిక ప్రభోదిస్తున్నది. ఉదా: (1) విగళిత వసనం, పరిహృతరసనం, (2) ఉరసి మురారేరుపహితహారే, (3) సరసఘనే జఘనే, (4) దోర్భ్యాంసంయమితః (5) వామాంకే రతికేళి సంకుల సమారంభే - ఈ విధమైన సంభోగ శృంగార కీర్తనలలో అవధులుదాటిన రతి పారవశ్యం గోచరిస్తుంది. అదే విధంగా అన్నమయ్య కీర్తనలలో కేవలం అమేలుమంగే కాక, ఇంకా పరకీయలు, భోగకాంతలు, చెంచెతలు బోయస్త్రీలు, నాయికలై శ్రీనివాసునితో శృంగార స్వభావంతో దర్శనమిస్తున్నారు. ఇక్కడ అంతరార్థం - నాయికా స్వభావం ఎటువంటిదైనా - ఆమె పరమేశ్వరాధనకు ఆత్మార్పణకు అర్హురాలనే దృష్టితోనే అన్నమాచార్యులీ విధమైన మార్గం అవలంభించి సూక్ష్మమైన వాస్తవిక దృష్టితో ఆయా నాయికా చిత్రణకు ఉపక్రమించాడని భావించాలి. అందుకే రసగంగాధర కర్త జగన్నాథరాయలు -

"జయదేవాదిభిస్తు గీతగోవిందాది ప్రబంధేషు సకల సహృదయ సమ్మతోయం సమయః; మదోన్మత్త మతంగజైరివ భిన్నః ఇతి న తన్నిదర్శనేన ఇదానీంతనేన తథా వర్ణయితుం సాంప్రతమ్" అని స్పష్టంగా మదించిన ఏనుగులకు శృంఖలాబంధనాలు ఉండనట్లు మహాకవులైన జయదేవాదుల విషయంలో విలక్షణ ప్రతిభను దృష్టిలో ఉంచుకొని వారి స్వతంత్రతకు తలవంచాలన్నాడు.

అదే విధంగా అన్నమయ్య కీర్తనలకు కూడ చిన తిరుమలాచార్యుడు ఔచిత్యాన్ని ఆపాదిస్తూ -

వైరాగ్య వృద్ధికర గం
భీర పద(శేణి పొసగఁబెనుపుచు న(గా
మ్యారమ్య విష్ణు చరితో
దారములై యున్నఁ జాలుధరణినెల్వయున్ " - (సం. ల. 60)

ఆధ్యాత్మిక కీర్తనలలో గ్రామ్యోక్తులు లేశమైనా, అన్నమయ్య శృంగార పదాలలో వాటికున్న మర్యాదను తెలియజేశాడు. అన్నమయ్య జయదేవుల రచనా శైలిలో సాదృస్యాలను స్థూలంగా చూచినా స్ఫుటంగా గోచరిస్తాయి. ఉదాహరణకు కొన్ని అంశాలను పరిశీలిద్దాం -

రాధామాధవ రతిచరితం :

అన్నమయ్య కీర్తనలలో అతిపెద్ద నిడివికల కీర్తన "రాధామాధవ రతిచరితమితి" అన్నది. ఇది సంభోగ శృంగార కీర్తన. చాలా స్పష్టంగా ఈ కీర్తనలో జయదేవ సరస్వతి రచించిన ఈ క్రింది శ్లోకంలోని భావ సామ్యత గోచరిస్తున్నది.

మేఘైర్మేదుర మంబరం వనభువ శ్యామాస్తమాలద్రుమైః
నక్తం భీరురయం త్వమేవ తదిమం రాధే! గృహం ప్రాపయ !
ఇత్థం నందనిదేశతశ్చలితతోః ప్రత్యధ్వకుంజద్రుమం
రాధామాధవ యోర్జయంతి యమునాకూలే రహః కేళయః (గీత గోవిందం 1-1)

ఈ శ్లోకంలోని భావానికి 'రాధామాధవ' అన్న కీర్తనలో -

గహనే ద్వా వపి గత్వాగత్వా
రహసి రతిం ప్రేరయతి సతి
విహరత స్తదా విలసం తౌ
విహత గృహాశౌ వివశౌ తౌ

పల్లవిలో రాధామాధవుల "రతికథ" అధికజ్ఞానావహమని, శ్రవణభూషణమని అన్నమయ్య పేర్కొన్నాడు. ఇక మొదటి చరణంలో -ఏకాంతం రతిని ఉద్దీపింపజేస్తుండగా, వారిరువురూ అడవిలో, లోపలి ప్రదేశానికి చేరుకొన్నారు. ఉల్లాసంతో నిండి, ఇతర చింతలను విడిచి పరవశులై విహరిస్తున్నారు.

"వభువశ్శామాస్తమాలద్రుమైః" - అరణ్య ప్రాంతాలు కానుగచెట్ల చేత మరింత నల్లనివై ఉన్నాయి. ఇక్కడ ఆకాశం మేఘం చేత కప్పబడి ఉండటంవల్ల, చీకటిచేరి మరింత నల్లదనం సంతరించుకొన్నది. ఈ భావాన్ని అంతా అన్నమయ్య 'గహనే' అన్న శబ్దప్రయోగంతో వ్యక్తంచేశాడు.

'ప్రత్యధ్వకుంజద్రుమం' అన్న ప్రయోగం రాధామాధవుల పరిపూర్ణమైన ప్రణయ భావనా స్థితిని సూచిస్తున్నది. అన్నమయ్య ఈ భావస్థితిని స్ఫుటంచేయడానికి 'ద్వావపి గత్వా గత్వా' అని రెండుసార్లు ఒకే శబ్దాన్ని ఉచ్చరించాడు. ఇక రహస్యకేళిని వర్ణిస్తూ జయదేవకవి – "రాధామాధవయోః యమునాకూలే రహః కేళయః జయంతి" అని గానం చేశాడు. అన్నమయ్య ఆ భావనాస్ఫూర్తితోనే –

"రహసి రతిం ప్రేరయతి సతి
విహరతస్తదా విలసంతౌ
విహత గృహేశౌ విపశౌ తౌ " – అన్న రచనను చేసి –

లజ్జా శబల విలాస లీలయా
కజ్జల నయన వికారేణ
హృజ్జావ్యవహిత హృదయారతి
సజ్జా సంభ్రమ చపలాజాతా –

అంటే " రాధ సిగ్గుతో ముడివడిన విలాసముల యొక్క లీలతో, కాటుక వంటి కొత్తదనంతో, హృదయుజ్జుడైన మన్మధునితో ఎడమలేని హృదయంతో రతిసన్నాహ సంభ్రమంలో చంచరితమయ్యింది". ఈ చరణ భావం జయదేవుని 'కజ్జల మలిన విలోచన చుంబన విరచిత నీలిమరూపమ్' అన్న పదసందర్భాన్ని స్ఫురింపజేస్తున్నది. (జయదేవ అ.ప. 17)

విధుముఖ దర్శన విగళ లజ్జా
తధరబింబ ఫల మాస్వా ద్య
మధురోపాయ న మార్గేణ కుచౌ
విధి వర్ధత్వా నిత్య సుఖమితా ఈ చరణమందలి పదబంధం కూడా గీతా గోవిందమందలి పద సౌందర్యాన్ని గుర్తుచేస్తున్నది –

"భవతి విలంబిని విగలిత లజ్జా
విలపతి రోదిత వాసక సజ్జా" అన్న పంక్తులే కాకుండా,

వచన విలాసైర్వశీ కృత్య తం
నిచుల కుంజ మానిత దేశే
ప్రచుర సైకతే పల్లవశయనే
రచిత రతికళా రాగేణాస – ఈ అన్నమయ్య రచనకు పూర్వరూపమా అన్నట్లుగా జయదేవ కవి హరివల్లభాశోక పల్లవము అన్న పేరుతో రచించిన (8వ) అష్టపదిలో –

కుసుమ విశిఖ శరతల్ప మనల్ప, విలాసకలా కమనీయమ్ ।

వ్రతమివ తవ పరిరంభ సుఖాయ, కరోతి కుసుమ శయనీయమ్ ॥

ఇలా కీర్తనలలోని పదబంధ సౌందర్యం – శృంగార విలాస వర్ణన, గీతగోవింద కావ్య ప్రభావంతో అన్నమయ్య రచించినట్లు స్ఫుటమవుతున్నది. జయదేవకవి శబ్ద లాలిత్యం మనస్సులోని రసాత్మలో మాధుర్యాన్ని, తేజస్సునీ నింపుతాయి – ఇక లలిత లవంగలతా పరిశీలన కోమల మలయ సమీరే" వంటి జయదేవ కని పదచిత్రణలను – "లలనా జనాపాంగ లలిత సుమచాప జలజలోచనదేవ సద్గుణ కలాప, తలపులోపల మెలగు తత్త్వ ప్రదీప" వంటి – కీర్తనలలో అన్నమయ్య ప్రోదుచేశాడు.

దశావతార వర్ణనల్లో అన్నమయ్య – జయదేవుడు :

వైదిక వాఙ్మయం దశావతారాల్లోని అవతారాలను ప్రస్తావించింది. ఇక పురాణాల్లో విష్ణు, భాగవత, పాద్మ బ్రహ్మాండాలు విశేషంగా వర్ణించాయటి. ఇక కావ్యాల్లో కిరాతార్జునీయం శిశుపాల వధ, కావ్యాల్లో దశావతార వర్ణన సూచింపబడినది. జయదేవుడు గీతగోవింద కావ్యారంభాన్ని దశావతార స్తుతితో ప్రారంభించాడు.

అంతేకాదు ప్రత్యేకంగా దశావతార కీర్తివ ళాన్ని విలక్షంగా జయదేవుడు రూపొందించాడు. ఉద్దర, నివహ, ఉద్భ్రుత్ర, ధారయ, ఛలయ, క్షయం, జయ, కలయ, కారుణ్య, కుర్వతే, మూర్ఛయ అనే క్రియాపదాల్లో దశాతవతారాల కార్యనిర్వహణా ధర్మాన్ని సూచించాడు.

జయదేవుడు దశాకృతిని దాల్చిన శ్రీకృష్ణ పరమాత్మను సాక్షాత్తు శ్రీహరిగానే భావించాడు. అన్నమయ్య కూడా దశాకృతిని దాల్చిన శ్రీవేంకటేశ్వరుడు సాక్షాత్తూ భగవంతుడైన శ్రీమన్నారాయణునిగా కీర్తించాడు. పైగా "డోలాయాంచల" కీర్తనలో కృష్ణుని అవతారమూర్తిగా కాక పరిపూర్ణమైన శ్రీమన్నారాయణ స్వరూపంగా అన్నమయ్య కీర్తించడం, జయదేవ కవితో భావసామ్యాన్ని సూచిస్తుంది. అన్నమయ్య కూడా అనేక రకాలుగా విన్నూత్న పద్ధతిలో దశావతార కీర్తనలను గానం చేశారు. ఉదా :

1) ఇందరికి అభయమ్ము ఇచ్చు చేయి : ఈ దశావతార కీర్తనలో శ్రీవారి వరదహస్తాన్ని వర్ణిస్తూ దశావతార గాధలను విశ్లేషించడం జరిగింది.

2) ఏమిసేయవచ్చు కర్మ మిచ్చినంతేకాని : ఈ కీర్తనలో పది అవతారాలను వ్యాజంగా చేసుకొని సామాన్యుల బతుకుల్లో వెతలని గుర్తు చేస్తూ, ఇహపర సుఖాలకై వేంకటేశ్వరుని ఆశ్రయించాలని పేర్కొన్నాడు.

3) పదియు పదియుగాదు పరమాత్ముడితనికి : వివిధ ఉత్సవాలలో శ్రీహరి స్వరూపాన్ని అవతారాలతో సమన్వయిస్తూ లక్ష్మీ వల్లభుడిగా ఈ కీర్తనలో కీర్తించాడు.

4) ఎవ్వడోకాని యెరుగరాదు కడు/దవ్వులనేవుండు తలపులో నుండు: ప్రహేళికా రూపంలో ఉన్న ఈ కీర్తనలో దశావతారాలను అందమైన తెలుగుపదాలతోవివరించాడు. ఈ ధోరణిలోనే " తెప్పగామఱ్ఱాకు మీద తేలేటివాడు" అనే మరో సంకీర్తన కూడా చాలా ప్రసిద్ధమైనది.

5) ఇతనికంటే మరి దైవము కానము ఎక్కడ : సర్వాంతర్యామిగా పరమాత్మను వర్ణిస్తూ దశావతార కీర్తనం చేశాడు ఈ కీర్తనలో.

6) తలపు లోపలి తలపు దైవమితడు : తలపులను నిలిచే పరమాత్ముని వర్ణిస్తూ, దశావతార వర్ణనచేశాడు ఈ సంకీర్తనలో.

7) తానెకామాకు దాతయు దైవము : ఈ కీర్తనలో శరణాగత రక్షకుడని తెలుపుతూ దశావతార కీర్తనం చేశాడు.

8) ఏమీ ననకురే యెప్పుడు మీరు - గానుడియై కాలి సన్నంగదలీని బిడ్డడు : వాత్సల్య భావనతో దశావతారాలకు ఉపలక్షకాలుగా ఉన్న మానవసహజాలైన చర్యలను తప్పవట్టవద్దని సుద్దులు చెపిప శ్రీహరిపై తన భక్తిని అన్నమయ్య ప్రకటించాడు.

9) ***అమ్మమ్మ ఏమమ్మ అ లమేల్మంగ నాంచారమ్మ -***
తమ్మియింటలరు కొమ్మ ఓయమ్మ, అనీ
శిరుత నవ్వులవాడు శిన్నెక, వీడు
వెఱపెఱగడుచూడవె శిన్నెక...... అంటూ, మధురభక్తి భావనతో మహోజ్జ్వలంగా శ్రీహరిని కీర్తిస్తూ, అమ్మవారిని కీర్తిస్తూ దశావతారాల సంసూచనం చేసిన కీర్తనలెన్నో ఉన్నాయి.

10) "పుడమినిందరి బట్టె భూతము, కడు
పొడవైన నల్లని భూతము, - అనీ
కొంగు వట్టుకంత నీవు గొల్లబోయీుదా" - వంటి కోలాటం, భజనలతో కూడుకొని బృందంగా పాడే పాటల్లో కూడా దశావతార వర్ణన కల పదబంధాలు దర్శనమిస్తాయి.

ఇలా జయదేవునితో ఆరంభమైన దశావతార వర్ణనావైచిత్రం, అన్నమయ్యతో అనేక విలాసాలను సంతరించుకొని విరాజిల్లుతున్నది. అసలు అన్నమయ్య సంకీర్తనకే

చినతిరుమాలాచార్యుడు, విష్ణువుకు దశావతారాలున్నట్లుగా పది దివ్య లక్షణాలను ఆపాదించి సంకీర్తనం చేశాడు.

మ. శ్రుతులై, శాస్త్రములై, పురాణకథలై, సుజ్ఞాన సారంబులై
యతి లోకాగమ వీధులై, వివిధ మంత్రార్థంబులై, నీతులై
కృతులై వేంకటశైల వల్లభ రతిక్రీడా రహస్యంబులై
నుతులై తాళులపాక యన్నయ వచో నూత్న క్రియల్ చెన్నగున్,

(సంకీర్తన లక్షణం - 12)

స్థూలంగా గీత గోవిందంలోని విషయ నిర్మాణం :

సర్గ : 1: అష్టపది (1) దశావతార వర్ణన (2) కృష్ణుని స్వరూప గుణ విభూతుల నిరూపణం, (3) వసంత ఋతువులో కృష్ణునితో గోపికల విరహ వర్ణన - (సఖి అని సంబోధించి చెప్పినట్లుండును) (4) పై అష్టపదిలోని వర్ణనయే ఇందులో కొనసాగుతుంది. అయితే, మూడవ అష్టపదిలో ప్రకృతి వర్ణన ఉండగా ఇందులో వివిధ గోప స్త్రీలతో శ్రీకృష్ణుని చేష్టలు వర్ణించబడినవి.

సర్గ:2 : అష్టపది (1)5 రాధ కృష్ణుని గురించి రకరకాలుగా స్మరించుట. ఈ స్మరణ సఖితో చెప్పినట్లుగా స్ఫురిస్తుంది. (2)6 కృష్ణుని తనకు చేకూర్చమని చెలితో రాధ చెప్పడం.

సర్గ:3: అష్టపది (1) 7 రాధ గురించి కృష్ణుని యనుతాపం

సర్గ:4: అష్టపది (1)8 కృష్ణునితో రాధ విరహం గూర్చి దూతిక చెప్పడం. (2)9 ఇందులో కూడా రాధా విరహవస్థను చెప్పడం

సర్గ: 5: అష్టపది (1)10 రాధతో కృష్ణుని విరహదశను చెప్పడం. (2) 11 రాధను కృష్ణుని దగ్గరకు తొందరగా పొమ్మని చెప్పడం.

సర్గ :6 : అష్టపది (1) 12 కృష్ణునితో దూతి రాధయొక్క ఆశక్తతను చెప్పడం.

సర్గ :7: అష్టపది (1)13 రాధ విరహ విలాపము, (2) 14 కృష్ణుడు రాక పోవడము బట్టి అతను అన్యాసక్తుడని, ఇతర గోపికలతో విహరిస్తున్నాడని రాధ భావించడం, (3) 15 పూర్వ అష్టపదిలోని విషయమే మరింతగా సాగుతుంది. (4) 16 కృష్ణునితో క్రీడించుట- కృష్ణుని విరహమును పొందు నాయికల స్థితిని ఊహించి చెప్పడం.

ఈ సర్గతో రెండవ రోజు మొదలవుతుంది.

సర్గ:8: అష్టపది (1) 17 తన దగ్గరకు వచ్చిన శ్రీకృష్ణుని రాధ ఖండిత నాయికగా అతన్ని నిరసిస్తుంది.

సర్గ :9: అ.ప (1) 18 కలహాంతరిత అయిన రాధకు కోపము వదలమని సఖి హితవచనం చెప్పడం,

సర్గ :10 (1) 19 రాధతో శ్రీకృష్ణుని అనునయ వాక్యాలు.

సర్గ :11 (1)20 కృష్ణుని అనునయ వాక్యాలతో రాధ తేరుకొని, శ్రీకృష్ణుని కలుసుకొన బోవుటకు ముందు ఒక చెలి చెప్పిన మాటలు. (2) 21: రాధ కృష్ణుని సేవించుట.

సర్గ: 12 (1) 23 రాధతో కృష్ణుని మధుర వాక్యాలు; (2) 24:రాధ తనను రకరకాలుగా అంకరించమని కృష్ణునితో చెప్పడం -

ఇదీ జయదేవుని గీతాగోవింద విధానము. ఇంచుమించుగా ఈ విషయాలన్నీ అన్నమయ్య కీర్తనల్లో శ్రీవేంకటేశ్వరునికీ వివిధ నాయికల మధ్య దర్శనమిస్తాయి. అయితే జయదేవుడు రాధాకృష్ణులకే పై అంశాలన్నీ సమన్వయింపజేశాడు.

జయదేవ - అన్నమయ్యల రచనల్లో విభిన్నత్వం కూడా ఉన్నది :

జయదేవుని గీతగోవిందం కావ్యజ్ఞ శిక్షకు, రస పరతంత్రతకూ నిధానంగా నిల్చింది. విభావ, అనుభావ, సంచారీ విభావాలను అలంకారాలను, ధ్వనిని ఆయా స్థానాలకు తగినట్లుగా అలంకార శాస్త్ర సమ్మతంగానే సంస్కృత కవిత్వంలో నిర్వహించాడు. అయితే అన్నమయ్య కావ్య ధర్మాలకు లక్ష్య భూతంగా కాకుండా శ్రీవేంకటేశ్వర భక్తికి పరమావధిగా తన సంస్కృతాంధ్ర రచన సాగించాడు.

జయదేవుని సంస్కృత రచన వ్యాకరణ శాస్త్రానికి సర్వాత్మనా సమ్మతమైనది. కానీ అన్నమయ్య అటు తెలుగులో ఇటు సంస్కృతంలో విలక్షణమైనరీతిలో విభక్తి ప్రయోగాలను, అంకారాలను, పద చిత్రాలను తనదైన శైలిలో ప్రయోగించడం జరిగింది. పైగా మణి ప్రవాళ శైలిలో అన్నమయ్య అద్వితీయుడు.

అన్నమయ్య రచనలు రాగిరేకుల కెక్కడం మరో ప్రత్యేకత. తిరుమల శ్రీవేంకటేశ్వరాలయంతో అన్నమయ్య నుండి నేటి వరకు తాళ్ళపాక వంశీయుల సంబంధాలు కొనసాగుతున్నాయి. ఇదొక అపూర్వ విషయం.

జయదేవుడు తన ముద్రతో రచనలుచేశాడు, అన్నమయ్య పల్లెల్లో, పట్టణాల్లో ఎంతో సంచారం చేసి, అనేక దేవతా మూర్తులపై పాటలను అల్లినా అన్నింటిలోను వేంకటేశ్వర ముద్రను ఉంచడం ప్రశంసనీయం. జయదేవుని సారస్వతం శాస్త్రీయ పద్ధతిలో కూడి నృత్యమర్యాదలకు కాణాచి అయితే, అన్నమయ్య సాహిత్యం అటు పండిత పరిషత్తులకు, ఇటు జానపద ధోరణులకు విస్తరించిన తత్త్వం కలది.

జయదేవుని కవిత్వాన్ని శ్లాఘిస్తూ ఎందరో పూర్వకవులు తన కృత్యాదిలో విలక్షణ స్తుతుల్లోకి ముంచెత్తారు. కానీ అన్నమయ్యని కేవలం తరిగొండ వెంగమాంబ తప్ప ఎవరూ పూర్వకవుల స్తుతుల్లోకి చేర్చకపోవడం గమనార్హం.

గీతగోవిందానికి వివిధ భాషల్లో అనువాదాలు ఉన్నాయి. కానీ అన్నమయ్య సంస్కృత కీర్తనలను ఎవరూ అనువదించకపోవడం ఆశ్చర్యకరం.

నిత్య జీవితంలో హృదయేశ్వరికి పూర్వకాలంలో కావ్యరూపాన్నిచ్చి (ఆత్మాశ్రయత్వం) ఆదరించడం, ఎక్కడా గోచరించదు. కానీ ప్రాచీన సాహిత్యంలో “పద్మావతీచరణచారణ చక్రవర్తి” యైన జయదేవుడు ఇందుకు అపవాదంగా కనిపిస్తాడు. జయదేవుని భార్య పద్మావతి శ్రీకృష్ణుని సన్నిధిలో అభినయాత్మక నృత్యం చేసేది. తనవంతుగా భగవదారాధనలో తరించేది. జయదేవ కవి సారస్వతం పై తాళ్ళపాక కవులకున్న ఆదరం, ప్రభావం అపారమైనది. అన్నమయ్య, జయదేవుడు భక్తి కవితాజగత్తులో సూర్య చంద్రుల వంటివారు. వారి యశశ్శరీరాలు ఆ చంద్రతారార్కం సాహితీ జగతిలో విరాజిల్లుతుంటాయి.

“శ్రీవేంకటేశ చరణౌ, శరణం ప్రపద్యే”

***

అన్నమయ్య - పురుషోత్తం చౌదరి

ఆచార్య టి. జయా మనోహర్
పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
హైదరాబాదు.

మనిషి ఉన్నచోట భగవంతుడు ఉంటాడు - భగవంతుడు లేడు అనే మనుషులు కొందరు ఉన్నా సంఖ్యాపరంగా తక్కువే. అధిక సంఖ్యాకులైన మానవులు భగవంతుణ్ణి ఆరాధిస్తారు. భగవంతుడు 'ఉన్నాడు' అనే నమ్మకంలో జీవిస్తారు.

భారత, భాగవత రామాయణాలైనా, బైబిలు, ఖురాను వంటి యితర తమ గ్రంథాలైనా భక్తుడికి భగవంతుడికి సాన్నిహిత్యాన్ని పలుమార్లు వెలిబుచ్చాయి.

మతానికి, సంగీతానికీ మనదేశంలో విశిష్ట స్థానం ఉంది. ప్రపంచంలో అన్ని మతాలకు సంగీతమైనా, కీర్తన సాహిత్యమైనా జీవకర్రలాంటివి. పరమేశ్వరుణ్ణి కీర్తనల ద్వారా ప్రసన్నం చేసుకునే పద్ధతి మన దేశంలో ప్రాచీన కాలం నుంచీ ఉంది. పరమాత్మను గూర్చి, పరమాత్మ తత్త్వాన్ని గూర్చి ఎక్కడ గానం చేయబడుతుందో అక్కడే పరమాత్మ ఉంటాడని నారద సంహితలో ఉంది.

"నాహం వసామి వైకుంఠే నయోగి హృదయరపి
మద్భక్తా యత్ర గాయంతే తత్ర తిష్ఠామి నారద"

"నేను వైకుంఠంలోగాని యోగుల హృదయాల్లోగాని నివసించను. నా భక్తులు ఎక్కడ నన్ను గూర్చి గానం చేస్తారో అక్కడే ఉంటాను." - అని ఈ శ్లోకం అర్థం. భక్తితో చేసే గానం యోగం అవుతుంది. ఆ యోగం చేత పురుషుడు పరమాత్మలో లీనం అవుతాడనే భావాన్ని తెలిపే శ్లోకమిది.

"గీతిగానేన యోగాస్స్యాత్ యోగాదేవ శివైక్యతా
గీతాజ్ఞే ఉ_య యోగీన సయాతి పరమేశ్వరః ॥

భక్తితో చేసే గానమే ప్రాణంగా బ్రతికిన వారు అన్నమయ్య తదితర వాగ్గేయ కారులందరూ.

భారతదేశంలోని వాగ్గేయ కారులంతా వైష్ణవ భక్తులే. అన్నమయ్య, క్షేత్రయ్య, రామదాసు, త్యాగయ్య, పురంధరదాసు, కనకదాసు, శ్రీచైతన్య లాంటి వారందరూ వైష్ణవ భక్తులే.

తెలుగు వాఙ్మయంలో భక్తి సాహిత్యానికి గొప్ప స్థానం ఉంది. భక్తిని ఒక రసంగా పేర్కొంటూ రస సిద్ధాంతాల్లో దీన్ని చేర్చేందుకు మధుసూదన సరస్వతి ప్రతిపాదన చేశాడు. తన రూపంలో పరమాత్మను చూసుకోవడం అనే భావమే భక్తి అని మధుసూదన సరస్వతి ఉవాచ.

భక్తిని వ్యక్తీకరించే మార్గాలు తొమ్మిది ఉన్నట్లు నారద భక్తి సూత్రాల ద్వారా తెలుస్తోంది. కొందరు భక్తులు నవవిధ భక్తి విధానాల్లో ఏదో ఒక విధానాన్ని ఆశ్రయిస్తారు. నవవిధ భక్తి విధానాల్లో 'కీర్తనం' ద్వారా అన్నమయ్య తన భక్తిని చాటుకున్నాడు.

సాహిత్య ప్రక్రియల్లో పద వాఙ్మయానికి విశిష్ట స్థానం ఉంది. లయాత్మకమైన భావనా పద్ధతి పద వాఙ్మయంలో ఉండే ప్రత్యేక ఆకర్షణ. పదకర్త అంతర్దర్శనాన్ని స్పష్టంగా పదవాఙ్మయంలో చూడగలుగుతాం. పదకర్త బహుముఖీన ప్రతిభా విశేషాలన్నీ పదవాఙ్మయంలో కనిపిస్తాయి. పద వాఙ్మయం ఒక ఉదాత్త ప్రక్రియ.

పదకర్త ధ్యానానికి కేంద్రబిందువైన వస్తువు యొక్క ఉదాత్తానుదాత్తాలను బట్టి ఆ పదకర్త రచనా కౌశలాన్ని బట్టి అతను వ్యక్తపరచిన భావతత్త్వాన్ని బట్టి ఆయా పదకర్తల స్థాన నిర్ణయం జరుగుతుంది. అంతటి విశిష్ట స్థానాన్ని శాశ్వతంగా ఆక్రమించుకున్న పదకర్త అన్నమాచార్యులవారు. అందుకే ఆయన పద కవితా పితామహుడయ్యాడు.

భారతదేశంలో ఇతర మతాలతో పాటు ఆయా మత సంబంధ సాహిత్యం కూడా భాగస్వామ్యం పొందింది. అలా భాగస్వామ్యాన్ని పొందిన మతపరమైన సాహిత్యాల్లో క్రైస్తవ సాహిత్యం ఒకటి తెలుగు సాహిత్యంలో అధికారికమైన భాగస్వామ్యం ఉండకపోయినా క్రైస్తవ సాహిత్యం కూడా తెలుగు సాహిత్యంలో భాగంగా గుర్తింపు పొందింది. తనదైన శైలిని, ప్రత్యేకతను కలిగిన క్రైస్తవ తెలుగు సాహిత్యంలో సింహభాగం పొందిన సాహితీ ప్రక్రియ క్రైస్తవ తెలుగు పద వాఙ్మయం.

తెలుగులో సంకీర్తనా వాఙ్మయానికి అన్నమయ్య ఎలాగో క్రైస్తవ తెలుగు సంకీర్తనా వాఙ్మయానికి పురుషోత్తమ చౌదరి అలాగ.

పురుషోత్తమ చౌదరి :

పురుషోత్తమ చౌదరి బెంగాల్ బ్రాహ్మణ కుటుంబంలో 1803 సెప్టెంబరు 5న జన్మించాడు. తల్లి సుభద్రాదేవి, తండ్రి కూర్మనాథచౌదరి. స్వస్థలం బెంగాల్. స్థిరపడిన ప్రాంతం ఒరిస్సా. పురుషోత్తం చౌదరి వృత్తిరీత్యా ఉపాధ్యాయుడు. బహు భాషా కోవిదుడు. మహాభారతం, భాగవతం, రామాయణాలే కాక వేదాలు కూడా చదివాడు. బ్రాహ్మణోత్తముడిగా గణించబడ్డాడు. మంత్ర పఠనం, తిరునామ కీర్తన గానం అతని నిత్యకృత్యం.

మోక్ష మార్గాన్వేషణ, సత్యాన్వేషణలో భాగంగా తీర్థయాత్రలు చేశాడు. కాని ఫలితం లేకపోయింది. శాంతిలేక మోక్షమార్గమేదో తెలీక, పురుషోత్తం చౌదరి చింతించాడు.

విగ్రహారాధన, కులాచారం, సాంఘిక దురాచారం - వంటి వాటిని పురుషోత్తం చౌదరి నిరసించాడు. సామాన్య ప్రజల అమాయకత్వాన్ని ఆసరాగా చేసుకుని పూజారులు చేస్తున్న దురాగతాల్ని ఎదిరించేవాడు. వారి వైఖరిపట్ల కేవలం విముఖతే గాని హిందూమతం పట్ల పురుషోత్తం చౌదరికి ద్వేషంలేదు.

విదేశీ మిషనరీ ఉద్యమానికి ఆకర్షితుడై దానిలో చేరాడు. ఆయన తలపెట్టిన సంస్కరణల అమలుకు విదేశీ మిషనరీ ఉద్యమంలో వీలుకలిగింది. ఈ సమయంలో బైబిలులోని నూతన నిబంధన గ్రంథాన్ని చదివాడు. అది ఆయనలోని ఆత్మ తృష్ణను తీర్చింది.

1833లో యజ్ఞోపవీతాన్ని స్వచ్ఛందంగా త్యజించి, తన జాతిని ఆస్తిని వదిలి బహిరంగంగా క్రైస్తవ మతాన్ని స్వీకరించాడు. రెండేళ్ల తరువాత అతని ధర్మపత్ని కూడా భర్తనే అనుసరించి క్రైస్తవ మతాన్ని స్వీకరించింది.

పురుషోత్తం చౌదరి సహజంగా కీర్తనాకారుడు. క్రైస్తవం స్వీకరించాక కీర్తనల్ని గానం చేసి రాయడం ప్రారంభించాడు. క్రైస్తవ వాఙ్మయ సమాజంవారు 1893లో మొట్టమొదట ప్రచురించిన 'ఆంధ్రక్రైస్తవ కీర్తనలు' అనే కీర్తనల పుస్తకంలో ఎనభైశాతం కీర్తనలు పురుషోత్తం చౌదరి రాసిన కీర్తనలే. అన్నమయ్య ఆధ్యాత్మిక కీర్తనలతో పాటు శృంగార కీర్తనల్నీ రాశాడు.

కాని పురుషోత్తం చౌదరికి శృంగార కీర్తనల్ని రాసే అవసరంలేదు. పురుషోత్తం చౌదరి తన జీవితాన్ని అంకితం చేసి భక్తితో కొల్చిన దేవుడు యేసుక్రీస్తు. ఆయన అవివాహితుడు. కనుక పురుషోత్తం చౌదరి కేవలం ఆధ్యాత్మిక సంబంధమైన కీర్తనలు, క్రైస్తవ సంస్కృతీ సంప్రదాయాలకు సంబంధించిన కీర్తనలు మాత్రమే రచించాడు. దైవస్తుతి, ఆరాధన, ఉదయారాధన, సాయంకాల ఆరాధన, యెహోవా స్తుతి, యేసుక్రీస్తు స్తుతి, క్రీస్తు జననం, క్రీస్తు జీవితం, క్రీస్తు ఉపదేశాలు, క్రీస్తు ప్రేమ, క్రీస్తు కృప, క్రీస్తు మరణ సూచనగా జరిగిన ప్రభురాత్రి భోజనం, క్రీస్తు మరణానికి ముందు అనుభవించిన శ్రమలు, క్రీస్తు మరణం క్రీస్తు మరణానంతరం జరిగిన పునరుత్థానం, ఆరోహణం, పునరాగమన నిరీక్షణం లాంటి అంశాల్లో కీర్తనలు రాశాడు. సువార్తను ప్రకటించడం అంటే క్రీస్తును గురించిన విషయాల్ని అందరికీ తెలియబరచడం అనేది క్రైస్తవ మతంలోని అనేక ప్రధానమైన అంశాల్లో ఒకటి. అందుకే సువార్త ప్రకటన, పశ్చాత్తాపం, పాపక్షమాపణ, నూతన జన్మలాంటి అంశాల మీద కీర్తనల్ని రాశాడు. క్రైస్తవ జీవితం ఒక ప్రత్యేకతను కలిగి ఉండాలనేది బైబిలు శాసనం. అందుకే రక్షణానందం, క్రైస్తవ సాక్ష్యం, శోధనలు, పోరాటాలు, ప్రార్ధన నమ్మిక, నెమ్మది, దైవ సహాయం, నడిపింపు, సహవాసం, పరిశుద్ధత, సమర్పణ, సేవ- ప్రతిఫలం, క్రైస్తవ జీవిత యాత్ర, క్రైస్తవ నిరీక్షణ, ఆనందం, పరలోకానందం, క్రైస్తవ కుటుంబం, క్రైస్తవ యువజనులు, క్రైస్తవ బాలలు వంటి క్రైస్తవ జీవన విధానాన్ని తెలిపే మార్గదర్శక సూత్రాల సారాన్ని వివరించే కీర్తనల్ని కూడా పురుషోత్తం చౌదరి రచించాడు.

సంఘం ఏమతానికైనా పట్టుగొమ్మ. సంఘం లేనిదే మతంలేదు. బైబిలులో సంఘానికి చాలా పెద్ద పీట వేశారు. భారతదేశంలో మత ప్రచారానికి పూనుకున్న విదేశీయులు కూడా సంఘ సేవే పరమావధిగా భావించి భారతీయుల్లో కొన్ని వర్గాలవారిని తమవైపు త్రిప్పుకోగలిగారు. క్రైవస్తవ పాఠశాలలు, క్రైస్తవ వైద్యశాలలు, సంవత్సరాద్యంతాలు, జాతీయోత్సవాలు, ఆశీర్వాచనాలు మితానుభవం, లాంటి అనేక సాంఘికాంశాల్ని తన కీర్తనల్లో చౌదరిగారు ఇమిడ్చారు. ఇన్ని రకాలైన వైవిధ్యభరితాలైన అంశాల మీద పురుషోత్తం చౌదరి గారు కీర్తనల్ని రచించారు. అందుకే పురుషోత్తం చౌదరిగారి కీర్తనల్లో చరణాలు పదికంటే ఎక్కువే ఉంటాయి. విస్తృతాంశాల్ని పొందుపరచడానికి చరణాల సంఖ్య పెంచడం ఒక్కటే మార్గం.

అన్నమయ్యకు, పురుషోత్తం చౌదరికి వందల ఏళ్లు తేడా ఉన్నా అన్నమయ్య ప్రభావం పురుషోత్తం చౌదరి మీద చాలా స్పష్టంగా కన్పిస్తుంది. ముక్తికి, మానవ జన్మ నుండి విముక్తికి కీర్తనలకున్న శక్తిని ఇరువురు నిరూపించారు. ఆ దేవుళ్లు వీరి కీర్తనల్ని విని తరించారు.

దైవలీలలు వీరి పాటల్లో అవలీలుగా యిపిడిపోయాయి. దేవుళ్లు ఎవరైనా దైవార్చనకు భాష ఎప్పుడూ సిద్ధమేనని రుజువయింది. వీరిరువురి భక్తి పారవశ్యానికి భావం కూడా ప్రభావితమైపోయి కీర్తనగా వెలువడింది. అన్నమాచార్యులు, పురుషోత్తం చౌదరి ఇరువురూ రాసిన శంకరాభరణం, ముఖారి, కేదారగౌళ రాగాల్లోని పాటల్ని ఉదాహరణకు చూద్దాం.

అన్నమాచార్యులు రాసిన శంకరాభరణం కీర్తన :

పల్లవి : *అలరులు గురియఁగ నాడెనదే*
అలకులఁ గులుకుల నలమేల్మంగ

పురుషోత్తం చౌదరి రాసిన శంకరాభరణం కీర్తన :

పల్లవి : *యెహోవ నా మొఱలాలించెను*
దీన మహోదయను నను గరుణించెను
అహర్నిశల దీనహీనుడగు నా
దుహోయనెడు ధ్వని గ్రహించిమనిపెను...

అన్నమాచార్యులు రాసిన ముఖారి రాగం కీర్తన :

పల్లవి : *బ్రహ్మ కడిగిన పాదము*
బ్రహ్మము తానెనీ పాదము ...

పురుషోత్తం చౌదరి రాసిన ముఖారి రాగం కీర్తన :

పల్లవి : ఉన్న పాటున వచ్చుచున్నాను నీ పాద
సన్నిధికోరక్షకా - యెన్న శక్యముగాని
పాపములన్ని మోపుగ వీపుల పై బడి
యున్న విదే నడవలేక తొట్రిలు
చున్నవాడను నన్ను దయగను *!!ఉన్న!!*

అన్నమాచార్యులు రాసిన కేదార గౌళరాగం కీర్తన :

పల్లవి : *అడుగరే యాతనినే అంగనలాలా*
గుడిగొని తానే వట్టి గౌరబాయగాక !

పురుషోత్తం చౌదరి రాసిన కేదార గౌళరాగం కీర్తన :

పల్లవి : *దేవా దివ్యానంత ప్రభావ మాం*
పాహి ఘన యెహోవా స్థావర
జంగమ సహిత నిఖిల జగ
దావన పావన భావ నిరంతర !!దేవా!!

రాగంలోనే కాకుండా వీరిరువురూ రాసిన కీర్తనల్లోని భావానికి సంబంధించిన సామ్యత ఎంతో ఉంది.

అన్నమయ్య రచించిన 'బ్రహ్మమొక్కటే' అనే కీర్తనకు దగ్గరి సంబంధం కలిగిన పురుషోత్తం చౌదరి రాసిన 'పరమాత్ముడితడే మన ప్రభు యేసు' అనే కీర్తన ఉంది.

అన్నమయ్య : పల్లవి : *తందానాన ఆహి తందానాన పురే*
తందనాన భళా తందనాన

ఈ కీర్తనలో అన్నమయ్య పరమాత్మ ఒక్కడే అనే భావాన్ని స్ఫురింపజేశాడు. మానవులందరిలో ఆత్మ రూపంలో భగవంతుడు ఉన్నాడని చెప్పాడు. ఇలాంటి భావాన్ని వ్యక్తపరిచే కీర్తనను పురుషోత్తం చౌదరి కూడా రాశారు.

పల్లవి : *పరమాత్ముడితడే మన ప్రభుయేసు*
పరమాత్ముడితడే సోదరులారా
పరమాత్ముడితడే - పరమాత్ముడితడని
పరికించి మదిగాంచు పరమభక్తులకు
క్షేమకరమానందము గల్గు !! పర!!

చరణం : *జననమద్భుతము - ఈతడు సేయు పనుల త్యద్భుతముత*
మృతిబొంది లేచినదేం ఘనము నమ్మినవారి కిన నిత్య సుఖము

అన్నమయ్య : పల్లవి : ***అదివో అల్లదివో శ్రీహరి వాసము***
పదివేల శేషుల పడగల మయము

–అనే కీర్తనలో అన్నమయ్య భక్తజనులందరికీ ఆ ఏడుకొండల వేంకటేశ్వర నివాసాన్ని చూపిస్తూ దాని ఔన్నత్యాన్ని భక్తులకు వినిపించారు.

అదే భావాన్ని పలికిస్తూ పురుషోత్తం చౌదరి గారు కొన్ని కీర్తనలు రచించారు ఉదాహరణకు

పల్లవి : *పరిశుద్ధం పరిశుద్ధం పరిశుద్ధమని*
వినబడు పురమదిగో పదపదరే
ప్రియులారా పరమేశ్వరుని చేత
పరిపాలనము గల్గి చిరమై భాసురమై
సుస్థిరమై సుందరమైన.....

చరణం: *రవియైనా గుముద బాంధవుడైనా*
మరి దీప ఛ్ఛవియైనా దాని
కవసర మింతలేదు అవిరతమును క్రీస్తుదానంద
ప్రభతో సరిస్తవమై వైభవమై
యుత్సవమై తానే వెలుగు ॥ పరిశుద్ధ॥

ఇలా చెప్పుకుంటూ పోతే భావంలోని సామ్యత, భాషలోని సామ్యత, వస్తువులోని సామ్యత ఇరువురి కీర్తనల్లో మనకు చాలా కనిపిస్తుంది. ఉదాహరణకు అన్నమయ్య రాసిన 'నమనారసింహా నమో నమో' అనే పాట, శ్రీమన్నారాయణ శ్రీమన్నారాయణ నీ పాదమే శరణు' అనే పాటలకు, పురుషోత్తం చౌదరి రాసిన 'త్రాహిమాం క్రీస్తునాథ దయజూడరావే నేను దేహియనుచు నీ పాదములేదిక్కుగా చేరితి నిపుడు' – అనే పాటకు, అన్నమయ్య రాసిన 'ఆకటివేళల నల పైన వేళలను వేకువన హరినామమే దిక్కుమరి లేదు' – అనే కీర్తనలోని భావాన్ని ప్రస్ఫుటం చేస్తూ పురుషోత్తం చౌదరి 'తెల్లవారిన వేళ తెలివంది మన క్రీస్తు దివ్య నామము పాడరే' – అనే కీర్తన మనకు కన్పిస్తుంది.

ఇలా అన్నమయ్య ప్రభావం పురుషోత్తం చౌదరి మీద ఎంతో ఉంది. నవవిధ భక్తి విధానాల్లోని కీర్తనం వీరిరువురూ ఆశ్రయించిన పద్ధతి.

మనల్ని సృష్టించే దేవుడికి, మనకు సర్వస్వాన్ని అందించే భగవంతుడికి మనం ఏమివ్వగలం? ఒక్క స్తుతించడం తప్ప, మొరపెట్టుకోవడం తప్ప, వేనోళ్ళ కొనియాడడం తప్ప, ఆడిపాడి పారవశ్యం పొందడం తప్ప. యిది కూడా మన తృప్తి కోసమే. మనల్ని మనం సంతృప్తి పరచుకోవడం కోసమే.

మనం భగవంతుణ్ణి స్తుతించడం వల్ల భగవంతుడికి అదనంగా బలం ఇనుమడించదు. భగవంతుడికి మనం చేసే స్తుతి జన్మ సాఫల్యానికే.

ఆ దేవదేవుడు స్వయంగా అన్నమయ్య పల్లకిని మోసి రుణం తీర్చుకున్నాడు. అన్నమయ్య రాగాలకు ఆ దేవదేవుడు అనురాగ భరితుడయ్యాడు. అన్నమయ్య కూర్చిన పదబంధాలకు పద్మావతీ శ్రీనివాసులు ఆత్మీయ బంధువులైపోయారు. అలాంటి గొప్ప మహానుభావుడైన అన్నమయ్య ప్రభావం వందల ఏళ్ల తరువాతి కాలంలో జన్మించిన పురుషోత్తం చౌదరిపై ఉండడానికి వారి మధ్య కొన్ని సామ్యతలు ఉండడం కూడా కారణం కావచ్చు. అన్నమయ్యకు పురుషోత్తం చౌదరికి ఉన్న పోలికను నాకు తెలిసినంతలో వివరించేందుకు ప్రయత్నిస్తాను.

సామ్యత :

- ఇరువురూ నిష్టాగరిష్టులైన బ్రాహ్మణ కుటుంబాల్లో జన్మించినవారు.
- ఇద్దరూ తెలుగువారు కారు.
- అన్నమయ్య హైందవ మతానికి సంబంధించిన దేవుడిపై భక్తి పారవశ్యంతో గానం చేస్తే, క్రైస్తవ మతానికి సంబంధించిన దేవుడిపై భక్తి పారవశ్యంతో గానం చేసినవారు పురుషోత్తం చౌదరి.
- ఇద్దరూ రాగ, తాళ, లయ, తెలిసినవారు. సంగీత పరిజ్ఞానం ఉన్నవారు.
- గీతాలకు స్వరకల్ప చేయగలిగిన సమర్థులు.
- తెలుగులో పదకవితా పితామహుడు అన్నమాచార్యులు. క్రైస్తవ తెలుగు కీర్తనల పదకవితా పితామహుడు పురుషోత్తం చౌదరి.
- ఇద్దరూ భాషా పటిమ మెండుగా ఉన్నవారు.
- ఇద్దరూ వారి వారి దేవుళ్ళకు సంబంధించి వారి గాన మాధుర్యం ద్వారా విస్తృత ప్రచారం చేశారు.
- ఇద్దరూ ఆధ్యాత్మికతకు ప్రాముఖ్యాన్ని ఇచ్చారు.

* ఇద్దరి సాహిత్యంలోనూ వేదాంత ధోరణి అధికంగా కన్పిస్తుంది.
* ఇద్దరిలోనూ ఆనాటి జానపద బాణీలు అవసరమైన చోట్లల్లా కన్పిస్తాయి. ఉదా. లాలి పాట, జోలపాట, మంగళంపాట మొదలైనవి.
* అన్నమయ్య కీర్తనల ప్రభావం పురుషోత్తం చౌదరి కీర్తనలపై బాగా కన్పిస్తుంది.
* సంకీర్తనా వాఙ్మయంలో ఇద్దరి స్థానం ఎప్పటికీ పదిలంగా ఉంటుంది.
* ఇద్దరూ సంకీర్తనతో పాటు ఇతర సాహితీ ప్రక్రియల్ని స్పృశించినవారు.
* ఇరువురూ జన్మతః బ్రాహ్మణులై ఉండి కూడా కుల వ్యవస్థను తమ రచనల్లో ఈసడించుకున్నవారు.
* మానవ బంధాలకు, అనుబంధాలకు అతీతమైన దేవునితో వీరిరువురికీ సంబంధం ఉంది.
* వీరిరువురి భక్తి వ్యామోహం ఒకే తీరుతో ఉంది. అందుకే ఇద్దరూ కుటుంబాల్ని కూడా త్యజించి, దైవకార్యానికి నిబద్ధులయ్యారు.
* వీరురువురి భక్తి రాజులకు, రాజ్యాలకు లొంగనిది.
* దైవ సాక్షాత్కారానికి అర్హమైనవారు భక్తి తత్త్వానికే తలమానికమైనవారు.
* ఇద్దరూ లోక సంబంధమైనవాటికి తిలోదకాలిచ్చినవారు.
* ఇరువురూ దైవ సన్నిధినే పెన్నిధిగా భావించినవారు.
* ఇరువురి భక్తి పారవశ్యం, సాహితీ సరస్వతి వారి నాలుకలపై నర్తించేలా చేసింది.
* ఇరువురి కీర్తనల్లోనూ నవవిధ భక్తి విధానాలైన శ్రవణం, కీర్తనం, స్మరణం, పాదసేవనం, దాన్యం, నఖ్యం, ఆత్మనివేదనం, వందనం, అర్చనం -నుస్పష్టంగా ప్రతిబింబిస్తుంటాయి.
* అన్నమయ్య కీర్తనల్లో పాత్ర నిబద్ధ ప్రౌఢోక్తుల ప్రయోగం ఉన్నట్లే పురుషోత్తం చౌదరి కీర్తనల్లో కూడా పౌఢోక్తుల ప్రయోగం ఉంది.

ఇలా అన్నమయ్య, పురుషోత్తంచౌదరిలలో సామ్యతల్ని వెదుకుతూ వెళితే మనకు ఎన్నో స్పష్టంగా కన్పిస్తాయి.

మానవుడి ప్రాథమిక అవసరాలు గాలి, నీరు, తిండి, బట్ట, ఇల్లు. ఇవి భౌతికావసరాలు. వీటితోపాటు మానవుడికి ఆధ్యాత్మికతావసరం కూడా ఉంది. ఆ అవసరం అంతస్సంబంధి ఆధ్యాత్మిక చింతన సొంతం దైవసంబంధి.

దేవుడికి, జీవుడికి ఉన్న బంధం ఈనాటిది కాదు. జీవి తనను తాను అర్థం చేసుకోక ముందే దేవుణ్ణి ఆశ్రయించాడు. ఆ ఆశ్రయించడాన్నే నేడు మనం భక్తి అంటున్నాం. ప్రపంచంలో అంతర్వాహినిగా సాగుతూనే ఉంది. మార్పుకు లోనుకానిది ఒక్క భక్తి అని చెప్పేందుకు నేను సాహసిస్తున్నాను.

మానవాళి ఉన్నంత వరకు భక్తి ఉంటుంది. భక్తితత్త్వం ఉన్నంతవరకు స్తుతి ఉంటుంది. స్తుతి ఉన్నంత వరకు కీర్తనలు ఉంటాయి. కీర్తనకారులు పుడుతూంటారు. వారితో పాటు కీర్తనలూ పుడుతుంటాయి.

ఎంతమంది కీర్తన కారులు పుట్టినా అన్నమయ్య స్థానం అన్నమయ్యదే. ఆ స్థానం చెరగనిది, తరగనిది. ఆయన వాణి ఆయన బాణి తిరుమలేశుని సన్నిధిలో అజరామం.

ఆ మృధు మధుర సరళ సంగీత సాహిత్యానికి ఏ మతంవారైనా తన్మయత్వంతో పారవశ్యం పొందాల్సిందే. అలాంటిదే క్రైస్తవ కీర్తన వాఙ్మయంలో పురుషోత్తం చౌదరి గారి స్థానం.

ఉపయుక్త గ్రంథసూచిక

శ్రీ అన్నమాచార్య కీర్తనలు, రోహిణీపబ్లికేషన్స్, రాజమండ్రి, - 2000

అన్నమాచార్య సాహితీ కౌముది, డా. ముట్నూరి సంగమేశం, తి.తి.దే., తిరుపతి- 2003

తెలుగు వాగ్గేయకారుల కీర్తనలు సంకలనం - వారణాసి అబితుకుచలాంబ,విజయవాడ -2004.

శ్రీ అన్నమాచార్యులు యక్షగాన సంప్రదాయం, అబ్బూరి గోపాలకృష్ణ, హైదరాబాద్ - 2002.

తాళ్ళపాక కవుల పదకవితలు - భాషాప్రయోగ విశేషాలు- వేటూరి ఆనందమూర్తి, విజయనగరకాలనీ, హైదరాబాదు - 1976.

ఆంధ్రక్రైస్తవ కవిసార్వభౌముడు, - పురుషోత్తంచౌదరి, సంపుటి -1 (2003)

కవిసార్వభౌముడు పురుషోత్తం చౌదరి, సాహితీ సౌరభాలు, నల్లగొండ - 2004.

ఆంధ్రక్రైస్తవ కీర్తనలు, బైబిల్ హౌస్, సికింద్రాబాద్.

ఆంధ్రక్రైస్తవ కీర్తనలు - ఒకపరిశీలన, డా.వి.జయసలోమి

తెలుగు క్రైస్తవ సంఘాల కీర్తనలు - ఒక పరిశీలన, డా.వి.జయసలోమి,

ఆంధ్ర క్రైస్తవ సంఘం చరిత్ర- ఎస్సీ బాడ్విక్, హైదరాబాద్.

***

Annamacharya Kanakadasa

Dr. K.G. Narayana Prasad,
Professor in Kannada,
Osmania University, Hyderabad.

Introduction :

Though my paper has to cover both *Kanakadasa and Annamacharya,* due to the limitations of time and space, here I confine myself to concentrate mainly on ***Kanakadasa's*** life and work and at the end, try to mention some of the similarities between him and ***Annamacharya***. More over ***Annamacharya*** needs no introduction here, as the Telugu part of this seminar is completely devoted to him only.

Among all the Haridasas of Karnataka, Kanakadasa's personality is a unique one. While almost all the Haridasas belong to Brahmin community, he is a non-Brahmin. While most of them confined themselves to compose various types of Kirtanas only, he exceeded them by writing even five famous literary works.

Background :

Narahari Tirtha a direct disciple of *Madhavacharya* has composed some *Kirtanas* in Kannada. Scholars consider him as the beginner of *Haridasa Sahitya.* However, the actual initiator is *Sripadaraja of Mulabagilu. Vyasaraja,* his disciple, and the *Rajaguru* in the period of *Krishnadevaraya,* continued and developed this tradition. *Vadiraja, Purandaradasa* and *Kanakadasa* were his disciples. They contributed much in developing and propagating the tradition. However, with the decline of *Vijayanagar Empire,* this tradition also declined and scattered.

Afterwards, in the leadership of *Sri Raghavendra Tirtha of Mantralaya*, once again it gained the strength. In the second stage *Vijayadasa, Jagannathadasa* and others became very famous. They concentrated much on describing and propagating the difficult principles of *Madhavamatha* in Kannada language. The trend is prevalent even today. However, the peak period was that of *Vyasaraja* and his disciples. Next comes that of *Vijayadasa* and others. However, when compared to the other stages the modern period is not so strong.

In the Indian context, according to Karmarkar and Kalamdani, "The history of Bhakti doctrine may be divided into four periods, e.g. 1. Upanishadic period, 2. Religio- philosphic period, 3. Acharya period, and fourthly 4. The period of Saints."[1] The *Haridasas of Karnataka* belong to the fourth period. "Like Buddha, the Saints had made the Hindu religion a faith for the poor. The *Varkaris* of Maharashtra, the Haridasas of Karnatak, the *Virashaivas*, the *Srivaishnavas*, the *Chaitanyas*, the *Ramanadis* and others, tried to make the Hindu religion popular by singing songs of devotion at the doors of the poor and the rich alike."[2]

In the *Haridasa* tradition, there are two branches by name *Vyasakuta and Dasakuta.* The concept of *Dasakuta* came into existence during the period of *Purandaradasa. It denotes a class of dasas or servants of Sri Hari.* "But afterwards the words *Vyasakuta and Dasakuta* assumed a different meaning altogether. *Vyasakuta* meant the branch of devotees who were well versed in Sanskrit and who knew the philosophy in the original and *Dasakuta* meant that branch of the devotees who conveyed the message of the Dvaita Philosophy and religion through the vernaculars."[3] We find more than 200 dasas, who wrote *Kannada kirtanas* etc. Most famous among them are, *Purandaradasa, Kanakadasa, Vijayadasa and Jagannathadasa.* Saints like *Vyasaraja, Vadiraja* and others, though belong to *Vyasakuta,* have composed a number of *Kannada Kirtanas* full of emotion and devotion. They tried to spread and inculacate the *Madhva* doctrine through out Karnataka. Though their works descibe the darker aspects of family life, there exists a strong note of optimism throughout.

Following the footprints of the *Shivasharanas, Haridasa* also took to the taks of imparting the philosophical knowledge in Kannada language, which was supposed to be impossible and incorrect. *Shripadaraja* was the first to start and popularise this tradition through his Kannada compositions, the *Bhramaragitha, Venugita* and *Gopigitha,* which were required to be sung every day in the Math at Srirangam.

Masti Venkatesh Iyengar consolidates the speciality of *Haridasa* literature as follows : "The Haridasa movement made an effort to place a complete code of morality and religion before the people. Its main object was to condemn formalism and ritualism in religion and a too arduous pursuit of worldly prosperity. It preached instead, devotion to God and recognition of spiritual values. It preached also that the better life was not meant for a few people but was meant for all, and should be striven after by all."[4]

The contribution of the *Haridasas* to the fields of music and poetry is very remarkable. They composed songs in various forms such as *pada, suladi, ugabhoga, suvvali, sloka, kanda, dvipadi, tripadi, chaupadi, shatpadi, ashtapadi, vritta, ragale, sangatya* etc. Among them *Purandaradasa's* contribution to Carnatic Music is very great. He has composed the famous *Pillarigita.*

Worshipping of all *satvik* Gods, simple form of worshipping, *darshana, kirtana, tirthaprasaada sevana* and the pilgrimage all become the powerful means in uniting the people. However, due to the geographical limitations of the language, the *Haridasa* literature could not extend beyond Karnataka. To a little extent, it reached the neighboring states of Tamil Nadu, Andhra Pradesh, Kerala and Maharashtra. However, the music has done much in this direction.

With this background, we have to consider *Kanakadasa's* life and work.

Life :

There is no authentic source to depict the exact life history of *Kanakadasa.* The stories prevalent in oral tradition are the only source that can help to a little extent. Kirtanas composed by himself and by the

others, will also of some help. Based on all these sources, we have to reconstruct it.

Many accept that he belongs to shepherd community. Some consider him to be of hunter community. Anyhow, he is not a Brahmin. Due to the literary and philosophical merits of his compositions, he raised to the peak among the *Haridasas.* He was a poet saint. *Thimmappa* was his original name. *Beerappa and Baccamma of Baada in Dharwad* district were his parents. He found a treasure - trove of gold and utilised it for the welfare of the society and for the service of God. Since then he became *Kanaka Nayaka.* He was a local chieftain. During this period, also he was a staunch devotee of Sri Hari. Tatacharya of Ramanuja sect was his *dikshaguru.* He wrote *Haribahaktisara,* during this period. He remembers and praises *Tatacharya* in his *Mohanatarangini.* The other interesting point is that, while describing the ten incamations of Sri Hari he incorporates Balaramavatara instead of Bauddhavatara. Inclusion of Bauddhaavatara is a Madhava element and it is present in his *kirtanas,* such as *"Paramapurusha Hari Govinda"* etc.

According to the traditional story, Lord Keshava always used to appear in *Kanaka's* dreams and ask him to become his dasa. However, *Kanaka's* ego was not permitting him to accept it. This conflict continued in him up to a matured moment. In a crucial situation, his defeat in the battlefield has changed his life style completely. Acting according to the inner call, he rejected his wealth, position, pride etc., and became a *dasa* (a servant) of God *Sri Hari.* *Vyasaraja of Vijayanagar initiated* him and called as *Kanakadasa.* He spent most of the later years of his life, in the company of *Vyasaraja.* He spent most of his last days at Tirupati.

Works :

As already mentioned, apart from *kirtanas* he wrote five masterpieces of poetry also.

1. *Nalacharitre*
2. *Haribhaktisaara*
3. *Ramadhanyacharite*
4. *Nrusimhastuti and*
5. *Mohanatarangini*

Among all these, Mohanatarangini is the biggest work. It is in *sangatya* metre and contains the story of *Usha* and *Aniruddha. Nalacharitre* comes next in size. It contains the story of *Nala* and *Damayanti* and is in *Bhamini shatpadi* metre. *Haribhaktisaara* is a small work in *Bhamini shatpadi* containing 108 stanzas. It is in *stotra* style filled with the expression of *a arthabhava* and deep devotion towards *Sri Hari. Ramadhanyacharite* is also in *Bhamini shatpadi.* However, it is a unique and rare work depicting the class struggle in allegoric technique. It contains the story of strife between *Ragi,* the food grain of poor people, and *Vrihi* (paddy), the food grain of rich and the upper class. These two represent their respective classes. The case went to *Rama's* court. He cleverly decides it, declares that *Ragi* is superior to *Vrihi,* and calls it as *Raghavadhanya.* That is how the name *Ragi* came to that food grain. Thus, through this, the discrimination is condemned and the lower class was upheld.

Survey of his kirtana literature :

At present, I have to concentrate on his *kritanas* only. We do not know how many he has composed. Now, only about two hundred *kirtanas* and *mundiges* are available. Mundige is a riddle like philosphical song. *Kirtana* is a typical poetic from which starts with a *pallavi* (refrain), followed by odd number of stanzas. Sometimes an *anu pallavi* follows the *pallavi. Ankita* will be there in the last stanza, mostly in the last line. The whole constrcution will be a beautiful blend of poetry and music.

Kanakadasa got varied opportunities to gain the knowledge of the different faces of life. He utilised them in proper manner. Being a warrior, he fought many battles and had a first hand experience of killing and bloodshed. Being an administrator, he met with different types of people and acquired the knowledge about their mentalities and lifestyles. Being with sages and devotees, he tasted the greatness of *satvik* life. His caste was also a plus point here. He being a non- Brahmin was well acquainted with the life style of the non-Brahmin sector of the society, which was not possible for a Brahmin *Haridasa.* In the mean time, he was having a close contact with the Brahmin circle also. There he got both good and bad experiences. Ill- treatment, retorting etc. that he faced there, might have

irritated him very much. Being a family person in the early part of his life, he had good experience of family, society etc. and experienced all sorts of sorrows and joys of that circle. He got solace in the presence of the sages and devotees, and that atmosphere strongly attracted him towards the pathway to God and to salvation. Similarly, as he was from a humble stratum of society, the native folk arts and folk literature were very familiar to him. As he was a learned person and was interested in literature, he got the knowledge of different poetical works, and gained mastery over the language and the literature.

Thus, his was a well- tuned personality. In each case, he experienced both the extremities. This facilitated him to get a well- churned opinion about life. He acquired knowledge from all possible directions, as much as was possible. His natural imaginative power and this vast treasure of experience modeled him as a good poet saint of all ages. Thus, well knitted diction, brevity clarity and simplicity in the use of words, are more prevalent in his works than in those of the remaining *Haridasas of Karnataka.* Hence, his works have grandeur that is more poetic.

His compositions touch every aspect of life and express the futility of the external rituals in a lucid, simple language, which is very nearer to spoken language of the period. He stresses the need for cultivation of moral values in life. His arguments about the caste system are very sharp and logical. He advises the people to give up their ignorance, belief in superstition and barbaric practices. Each one of his *kirtanas* is a masterpiece. Recollection of his past doings, repentance for forgetting the God, wasting time in the service of other men and struggling for livelihood, praying for the mercy of God, consoling the disturbed mind, supremacy of the Lord, the delicacies of family life, ethics etc. are beautifully dealt with in them. *Kanakadasa* travelled throughout Karnataka and in some parts of Andhra Pradesh, and praised *Sri Hari* in his different forms in different situations.

Though he is, a staunch follower of Madhava sect, as A.P.Karamarkar and N.B.Kalamadani rightly pointed out, " *Kanaka* is a reformist par excellence, in so far as he has not composed any song on the *Taratamya. In fact, he is more of* Madhava Mystic rather than a *Madhva Dualist.*"[5]

Comparison between the two :

Annamacharya's life history is very clear. It has the authentic source written by his grand son as its base. However, *Kanakadasa* had none to write about him. Hence, his life history is very vague and full of confusions and assumptions. Oral tradition is its main basis. As mentioned earlier, his works and the *kirtanas* by others also throw some light in this context.

Annamacharya (1424- 1503 A.D) attained the feet of the Lord, six years before *Kanakadasa* (1509-1609) was born. Hence, we cannot expect mutual influence. *Annamacharya's influence may be there on Kanakadasa.* That too might have happened in the premises of either Vijayanagar or Tirupati. Therefore, we have to consider the similarities between these two, only on the principle that "Great men think alike." Some prominent similarities are like this:

Both these are *Karanajanmas.* Sri Venkateshvara the Lord of Seven Hills was the family deity of *Kanakadasa.* The tradition believes that he was born with the grace of this Lord only. However, may be due to the long distance from his native place, *Kanakadasa* afterwards worshipped Adikeshava of Bada or Kaginele as his family deity. He dedicated all his *kirtanas* to him and kept "Kagineleyaadikeshava" or "Baadadaadikeshava" as his ankita. In the same way, Annamayya was also born with the grace of Lord Venkateswara. Annamayya's family deity was Keshava of Tallapaka. Anyhow, both Venkateshvara and Adikeshava are the different forms of Sri Hari himself and hence, both these devotees belong to Vaishnava sect only.

Annamacharya was an ardent follower of the Visishtadvaita Siddhanta of *Ramanujacharya* and expressed its essence in his works. Similarly, Kanakadasa was an ardent follower of the Dvaita Siddhanta of Madhavacharya and expressed its essence in his works. One interesting thing to be consider here is that, in the initial stage *Kanakadasa* also was a follower of *Ramanuja Pantha.* He got the *manthropadesha* from Tatacharya of *Vishishtadvaita* line. He praises both Ramanujacharya and Tatacharya in some of his works. Afterwards he was attracted to the Dvaita

tradition under the leadership of *Vyasaraja.* Similarly, *Annamayya* was originally a *Smartha* and afterwards brought into *Shrivaishnava* stream by *Ghana Vishnu.*

We come to know that *Annamacharya* has composed 32000 *kirtanas and* only a part of it is available now. However, we do not know the exact number of the *kirtanas* that *Kanakadasa* might have composed. Among them only about two hundred available. Apart from this, *Annamacharya and Kanakadasa* are poets as well as composers and hence poet saints.

Haridasas such as *Shripadaraja* and *Vyasaraja* wrote *padas* in *Kannada* to propagate *bhakti* among common people. Those *padas* became more popular. *Devotees* used to sing them in the temples and houses alike. *Annamacharya* might have acquired that model in composing his instantaneous *Kirtanas.* He took only the outer structure, filled it up with his own ideas and emotions, and became the first *Vaggeyakara* of Telugu. His *kirtanas* are structurally identical with the *padas* of the *Haridasas* of Karnataka.

Pada is a proper blend of music and poetry. In a way, poetry itself is important here and the music is complementary. Compositions of famous *Vaggeyakaras* such as *Tyagaraja, Muttuswami Dikshitar* etc. gave prominence to the musical aspect. Whereas *Annamayya* and *the Haridasas* of Karnakata, that too *Kanakadasa,* gave more prominence to poetry and complemented it with heartfelt music.

Another similarity is in the folk touch that both have given to the language of their compositions wherever it was necessary. Similarly, both have used folk meters to a considerable extent.

From the social point of view, both have criticised the caste-based discrimination and uphold the idea of universal unity. Here we should consider that it was a necessity in the case of Kanakadasa, he was a victim of such a situation. However, for *Annamayya* it was not so. With pure concern over humanity, he did it.

If we look from the pure religious angle both these are more concerned with devotion (*bhakti)* and gave less prominence to the religious details, when compared to other *Haridasas* like *Vijayadasa, Jagannathadasa* etc.

In some places, we may observe striking similarity between the two. For example, the gist of *Annamachara's kirtana "Dinuda nenu devudavu nivu"* is clearly reflected in Kanakadasa's *"Dina nanu samasta lokake daani ninu"* (Haribhaktisara, stanza 49), the translation of which will be as follows:

Lowly I am, you are the donor for the entire universe,

I am senseless, you are great virtuous and the lord of liberation, if we think;

What do I know? You are the personification of the greatest knowledge;

Is there any one equal to you? O God protect me always.

Thus, a comparative study of the life and work of *Annamacharya* and *Kanakadasa* will be very interesting and fruitful. Mine is not a detailed study but only a hand post in that direction.

End notes :

1. A.P.Karmarkar and N.B.Kalamdani; *Mystic Teachings of the Haridasas of Karnatak,* The Golden Jubilee Publications, Karnatak Vidyavardhak Sangh, Dharwar, 1939, p.4

2. *Ibid.*, p 8 - 3. Ibid., p.10 - 4. *Triveni,* Vol.IX, No. 10, p.46 -

5. A.P.Karamarkar and N.B.Kalamdani; *Opcit, p. 69.*

***

17

Annamacharya and Sant Tukaram

(A few observations)

Dr. Shobha Deshmukh,
Prof. Dept. of Marathi,
Osmania University

India has a tradition of saints among which Tallapakka Annamacharya from Andhra Pradesh and Sant Tukaram from Maharashtra hold a unique place. Both are great poets who achieved heights of self realization. Their lives were holy in all its respects. Both of them composed Sankirtans on the Lord. Annamacharya on Lord Venkateshwara of Tirumala and Sant Tukaram on Lord Vithal of Pandharpur. Annamachary belonged to 15th century & Sant Tukaram belonged to 17th century. Tukaram was born in 1608 AD and attained *Moksha* in 1649. Annamacharya hails from a very pious Vaishnav family. He used to go round the streets of Tirumala reciting the name of Narayana. The Madhura Bhakti in his kirtanas moved one and all. Tukaram also had a family tradition of devotion for Vitthal of Pandharpur. Tukaram used to sing kirtans in a Vitthal temple of the village. He gained fame for his kirtanas. Even today in Maharashtra no kirtan is a success or is complete unless it includes Tukaram's Abhang. It is a custom to end kirtan with Tukaram's prayer song.

King Shivaji was Tukaram's contemporary and an admirer of his abhangs. Shivaji Maharaj once sent rich gifts, clothes & gold ornaments to Tukaram, but the later returned it. Here we are reminded of an incident in Annamachary's life. Annamacharya was a contemporary of the most powerful king of Vijayanagar Empire Salua Narsimha. Once the king told Annamacharya to sing a kirtan in his praise reciting him as the hero.

Annamacharya answered, "My tongue shall never praise any other than Vishnu, the ruler of the Universe". He was then tortured by the king but Annamacharya did not bow down. Finally the king repented. These saints never were bothered about the material gains. Their spiritual experiences were on much higher plain than the material gains.

Both Annamacharya and Tukaram possessed the supreme gift of poetic description of their rich & precious spiritual experience. Both were totally surrendered to their deities. Annamacharya's sankirtans are mostly in Telugu language and a few in Sanskrit. He has composed 32000 devotional sankirtans. Tukaram has written abhangs mostly in Marathi and a very few in Hindi. He composed abhangs till he breathed the last. All his compositions are not available for us today. He used poetry as the best means to express himself and a media to propagate bhagwad bhakti. He says the words I used for my expression are my treasure, words are my weapons, words are our God, words are my life.

आम्हा घरी धन शद्बांचीच रत्ने । शद्बांचीच शस्त्रे यत्न करू 1

Annamacharya also propagated bhakti through his sankirtans. There are striking similarities between the two poets. This paper tries to highlight some of them and also aims at bringing out the differences. This is a comparison of two poets of different regions and languages. They are having one thing in common and that is they were bearing the torch of knowledge, devotion and selfless surrender to God.

Sant Tukaram had a strong feeling of being sinful and therefore being away from God. Same is the manner in which Annamacharya had said thus -

पुरुषोत्तमुडु नीवू, पुरुषाधमडु नेनु 2

You are the supreme and I am the lowest of beings. I have committed innumerable sins but your mercy is limitless whereas Tukaram says.

मी तव अनाथ अपराधी । कर्महीन मतिमंदबुद्धी 3

That means I am a sinner. I am not aware of my duties. I did not utter your name ever but O Merciful one ! You are the ocean of kindness. This similarity in the expression of the two poets is notable.

Both the poets describe the world around them. They say its full of sorrow, endless desires, ignorance, worries, selfishness, etc. The only way to overcome these shortcomings is the Namasmarna. Annamacharya says, 'नारायणा नी नाम मे गति इका'. I am surrounded by ocean of sorrow and worries on one side and on the other side the heap of my sins is growing. In this condition 'His' name is the only means to overcome the 'चिंताजलधी'.

Tukaram says I am coming across new problem every minute. In this life sorrow, grief, worries are like mountains. The happiness, solace, peace is very scarce; a trace here or there. The only thing we can do is remember God and follow the preaching of the saints. He says :-

सुख पाहता जवापाडे । दु:ख पर्वताएवढे ।

धरीं धरीं आठवण । मानी संतांचे वचन ।। 4

Both the poets express the same feelings.

Sant Tukaram says, " O man ! There is only one medicine for all your worldly ailments. That is chanting the name of the Lord. He says :-

हेचि अवरोगाले औषध । जन्म जरा तुरेटे व्याध ।। 5

Similarly Annamacharya says Lord Venkateshwara alone is the remedial divine medicine, for us. If we chant his name all our worries vanish, fears go, diseases cure and we will be comfortable. He says for all ailments of sansara the 'Haripadajala' is the medicine. For peace of mind sreepati's name is the only medicine.

There is thus a striking similarity between the two great poets despite the fact that they belonged to two different regions, different times and composed poetry in two different languages. This is because both had the same goal, same thinking and total surrender to their respective deities.

For Tukarm Lord Vitthal is the only concern and he is everything for him. There can be nothing without Vitthal. His thoughts centered only on God. He says

`वड्डल आमुचजीवन । आगमेनगमाचस्थान ॥

`वड्डल`सद्धीचसाधन ।`वठ्ठल ध्यान`वसावा ॥ 6

Vitthal is our life, our existence, our goal, our path to eternal peace, he is our shelter. Thukaram also says :-

पांडुरंग आमुचो पिता । रखुमााई अमुची माता ॥

Pandurang is our Father and mother is Devi Rukmini. Annamacharya also says:-

जननी नी देवी लक्ष्मी जनकुडवू नीवे ॥ 7

Devi Lakshmi is my mother and O Lord ! You are my father. That is the only relation I have in this world. Though I am a great sinner I am at your feet O Venkataramana ! And I am contended with that. I shall never be away from your feet.

पट्टीच्चे मा गुरुऊ नी पादालु विडेवन् ॥ 8

Our relation is eternal. Never shall we be separated.

Both the poets have great regards, respect for their gurus. They are highly obliged. They are blessed with the divine path only due to the blessings of their guru. Tukaram says his guru Babaji has directed him to the path of Bhakti and asked him to chant the mantra रामकृष्णहपर

मोझयभिनीचा जाणोनिया भाव । ताकिरी उविव गुरुराव

आवडीचा मंत्र सोंगतला सााि । जणिनािहिगुंफा काठिकाही

`ाजी आुलिसोंगतलनािम । मंत्र`दला रामकृष्णहपर ॥ 9

The Mantra is very simple but so powerful that it acts as a trouble-shooter.

Annamacharya is very grateful to his guru Ramanujacharya. He says in this Kaliyug only the Guru will guide you to the right path. He was blessed with the aashtakshari mantra by his Guru. His Guru uncovered the vedic contents for him. Guru according to Annamacharya is 'माटलाडे दव्मु ie the God who speaks.

Thus both the poets express their gratitude to their Guru. They say Guru has enlightened them and guided them to the heights of Spirituality.

Annamacharya did not give importance to caste and community. He says it is immaterial as to which caste you belong to, because the 'Moksha' one attains by worshipping the God is the same. He says :-

नरहरी तलचदिी नाम मंत्रमु वाक्किटि
अतानीनी कालीची पिदिटी माक्षिमु वाक्किटि।। 10

The name that we recite is the same and the path we are going through is the same. The Moksha one aspires for is the same.

Tukaram also says the same in his abhangs. Regarding caste and creed he says :-

यातायाती धर्म नाहीं वष्णुदासा
तुका म्हणनिाही जातीसवकिाम
ज्याचमिुखी नाम ताचि धन्य ।। 11

हरिभक्त is our caste and वष्णूदास is our धर्म. This is what Tukaram says. He who chants the name of the Lord is a superior being, irrespective of his caste and creed.

These two devoted poets are above all worldly things. They are fully engrossed in the divine happiness. Hence are not bothered about the differences and discrimination.

Annamacharya and Sant Tukaram experienced utmost happiness (माक्षिसुख) in chanting the name of the Lord. Annamayya says the name of

Sree Venkataramana is in itself the essence of all mantras. Uninterrupted and untiring नामस्मरण chanting of 'His' name is our sandhyavandana Annamacharya says:

अेतसयमागु श्रीहरी संकीर्तनमसिततमु मा संध्या 12

Here Tukaram says नामस्मरण is itself मोक्षि. There can not be any joy other than this. This also destroys our sins.

नामसंकीर्तन साधनें सोपीं। जळतील पापें जन्मांतरीची 13

Tukaram rejects मोक्षि. He wants birth after birth to sing the kirtans and enjoy the essence of Bhakti. He prefers rendering service at the feet of God (चरणसेवा) to the salvation.

Both the poets love to be associated with disciples of God. Annamacharya desires to be in the company of Crores of Tadeeyas ie those who have totally surrendered to the Lord. तदीयकोटिलसंगमु is the word he uses. Just like that is the thinking of Sant Tukaram. He uses the word 'संतसमागम'. He says : -

संतसमागमी धरूनी आवडी । करावी तातडी परमार्थी ॥ 14

Annamacharya was very happily married to two wives; Timamba and Akkamba. He lead a contended and comfortable life. Therefore sansara for him is very attractive. He says this attractive sansara stops me from gaining the merits of offering service to God. My desires have prevented me from enjoying the devotional path blissfully. Annamacharya's wives supported him to continue his worship. Later they two became Lord's devotees as Annamacharya guided them through their spiritual journey. They composed padas in appreciation of Lord Venkateshwara.

On the contrary Sant Tukaram had a very tough and hard life. He was born in a rich family from Dehu but later he lost everything. Famine deserted him. He lost his parents, son, cattle and everything he possessed. His first wife Rukmini died of starvation followed by the death of his son. Hence Tukaram says life is a battle. He says " रात्रंदिन आम्हा युद्धाचा प्रसंग क

Tukaram's second wife Jijai was very harsh to Tukaram. She did not like Tukaram always singing the praises of God and not looking after the family. The poor financial condition annoyed his wife but on the other hand it detached Tukaram from the worldly things.

This difference in the family lives of both the poets had a reflection on their composition. About the sansara Tukaram says :-

रिजालि दिवि ाईल कर्कशा । री ही दुर्दशा जनामध्यी।।

रिजालि दिवि नघालि दिवाळि । री या दुष्काळि ीडा कलि ।। 15

O Lord ! You have deprived me of all my belongings so that I can be fully dedicated to you. Its good that the adverse condition prevails so that I will surrender and pray the Almighty whole heartedly.

This is the reason why Tukaram's Kirtan contain more of वात्सल्य and करुणरस. We do not find श्रृंगाररस but for a few songs called वराण्या. He approaches God like a helpless child and wants the mother to embrace him and listen to his complaints and guide him on the right path. Lord Vitthal's wife Rukmini is described as a mediator between him and the Lord. Vittal and Rukmini are depicted in a different manner. It differs from the Lord Venkateshwara and Alamelumanga of Annamacharya.

We find a lot of social preaching in Tukaram's abhangs. He is bothered about the evil customs and vices in human life. He thought man and society always go together. The ideal society according to him is the one which provides proper environment for the spiritual development of the people. An ideal human being according to Sant Tukaram is the one who achieves self realization. He strongly advocates ethical, moral and spiritual values. Tukaram's preachings are very valuable. He says one should see God in all creatures. No one should injure any other. There is no sin as great as that of falsehood. One should be compassionate, feed the hungry and chant the name of God. He wants people to believe in God but at the same time he condemns the saffron ladded fake sanyasis and gurus who are not at all the

embodiment of knowledge but aim at the belongings of desciples. According to him saint is,

जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूती । देहि कष्टेवती रिाफिकारि ।। 16

The saint is a gifted soul who sacrifices his life for the service of mankind and not one who takes undue services from the innocent and suffering people.

Annamacharya has written songs which are sung in different ragas. Tukaram has used the abhang meter in his composition. Every abhang of Tukaram ends with charisteristic words saying "तुका म्हणि.... (says Tukaram). Such a नाममुद्रा is not found in the sankirtans of Annammacharya. Tukaram's kirtans were full of enthusiasm associated with 'veena', 'drum' and 'cymbal'. The devotees used to sing in chorus and dance in joy. Tukaram used to be overwhelmed with emotions, tears of joy flowed and even the wicked were moved. People gathered in great crowds.

Tukaram is a jewel in Marathi sant parampara. If Bhagwat dharma propagated by sant Dnyaneswar be a temple as described by sant Bahinabai - Dnyaneswara is the foundation, sant Namdev the step to enter in, sant Eknath is the supporting pillar and then she says, "तुका झालासि कळस व this was the position given to Tukaram with respect and regards.

Both the great poets lead the society on the path of Bhakti. They tried to impress upon the people that they should have supreme confidence and faith in the Lord. They should aspire for knowledge of eternal truth and for this purity of mind is required. Both Annamacharya and sant Tukarama were praja kavi. Their compositions expressed feelings which are devine. Their style was appealing. They used familiar phrases and sayings which made them popular and touched the heart of a common man. Their mission was to propagate bhakti. Both of them preached that man can live a sanctified life by selfless affection and love for humanity and for the Almighty.

***

References:

1. Joshi P N, Tukaramache Niwadak Abhang, Page 100
2. Anant Ambika, Dixit Adviteeya, Nectar Ocean of Annamacharya, Page 508
3. Khandarkar Shankarmaharaj, Sri Tukaram Maharaj - Gatha Bhashya Part II, Page 1670.
4. Tukaramache Niwadak Abhang, Page 40
5. Sri Tukaram Maharaj - Gatha Bhashya Part II, Page 1697.
6. Sri Tukaram Maharaj - Gatha Bhashya Part II, Page 1669.
7. Nectar Ocean of Annamacharya, Page 220.
8. Nectar Ocean of Annamacharya, Page 228
9. Sri Tukaram Maharaj - Gatha Bhashya Part II, Page 1339.
10. M Narsimhachary, M S Ramesh, Spiritual Heritage of Annamacharya.
11. Sri Tukaram Maharaj - Gatha Bhashya Part II.
12. Spiritual Heritage of Annamacharya, Page 19
13. Joshi P N, Tukaramache Niwadak Abhang, Page 84.
14. Sri Tukaram Maharaj - Gatha Bhashya Part II, Page 987.
15. Joshi P N, Tukaramache Niwadak Abhang, Page 68.
16. Pendse Shanka Damodar, Sakshatkari Sant Tukaram, Page 107.

***

ANNAMACHARYA PURANDARADASA

(PREACHINGS)

18

Dr. V.Kamalamma,
Prof. & Head Dept. of Kannada
Osmania University, Hyderabad.

Annamacharya and Purandaradasa belong to 15TH century. They are great and well known Keerthanakaras. Annamayya has composed 32,000 Keerthanas in Telugu but available Keerthanas are only 14000. These Sankeerthanas are in the form of Parama Manthras, mostly in Telugu, a few in Sanskrit. These Keerthanas can be divided into three categories[1].

(i) Yogamarga – Sankeerthanas carrying the message of Visistadwitam and also the essence of scriptures like Vedas, Vedanta, Itihasa,Puranas,Agamas and other sacred works written by Acharyas.

(ii) Sringara rasa – Sankeerthanas glorifying the great divine love between Lord Venkatesha and his eternal consort Alamelumanga and also Sankeertanas depicting the devotee in the form of maiden who is yearning for the love of Venkatesha. This carries the message of Bhakti unto the Lord.

(iii) Vairagya rasa – Sankeerthanas glorifying the quality of dispassion.

He has also written Dwipada Ramayana, Venkatachala Mahatyam (in Sanskrit), Sringara Manjari and Shatakas (12 in Number, a few lost). He has written Prabandhams in other languages also.

Purandaradasa told in one of his songs that he composed 4,75,000

1. Nector Ocean of Annamacharya, Ambica Anath, Adwiteeya N.Dixit, Page No: 136

songs. But now his available songs are 1,300 only. Geetha Ugabhoga, Suladi, Padya , Vrittanama etc., are the several types of songs composed by him. In his keerthana's he explained regarding Hari-Bhakti,Philosophy, Yoga Sadhane, Srungara (Krishna – Radha) , Preachings, Morals and so on. Lord Krishna's adventures as a boy have been beautifully recorded in his songs. He has prominent place in Kannada Literature as well as in the field of Music. It is said that he has also written two Prabhandhas by name Drowpadhi vasthrapaharana and Gajendra Mokhsa, (There is a different opinion that this is written by Kanakadasa). His another work "Ananthakoti Bhagavathgeethasara" which contains regarding "Bimbopasane". In this work there are 17 sanskrit slokas and the meaning for those slokas are available in Kannada and it is not at all related to Bhagavat Geetha.

They preached through their songs the virtues of leading a pious life. They thoroughly understood the power of Music and its appeal to illiterate common folk.

Eventhough they are scholars, they have written in very simple language so that it can be understood by comman man also. Their songs are sung in every village irrespective of their community.

Purandaradasa has a great name in Karnatak Music. Even today, students who want to study Karnatak Music start with one of the following Purandaradasa's Compositions:

1. *" Lambodara Lakumikara"*
2. *"Kereyaneeranu Kerege Chelli"*
3. *"Padumanabha Parama Purusha"*
4. *"Kundagaura Gaurivara"*

He was a famous Hari Bhakta, Poet, Social Reformer and also a great composer of Keerthanas. His innumerable compositions render themselves beautifully to music whether they are lullabies, folk songs (i.e., Kolata Songs) bhajans or devotional songs. All his works are in simple metrical

songs which are sung on all occasions and convey devotion in the Bhagavatha Philosophy. Purandaradasa is also called as "Karnataka Sangeetha Pithamaha".

Annamacharya, great Bhakta of Lord Venkateshwara, had a vision of God, when he was very young. He composed Keerthanas and padams on Him. In general his songs exhibit a high degree of literary craftsmanship in which, he uses both colloquial and literary Telugu.

Chinna Tirumalarya ,grand son of Annamayya praises him as " Padakavitha Pithamaha". Even today his songs are familiar in society and many people are singing with great love and respect. Annamayya's songs, which he considered as 'flower offerings' to God are his outstanding achievements. He was born with a gift of Poetry.

Annamacharya and Purandaradasa were worshipers of Vishnu. But Annamayya was Vishnu Bhakta of Vishistadwita school and Purandaradasa was Vishnu Bhakta of Dwita school.The ultimate goal of all human beings is to attain salvation. For this they have choosen Bhakti Marga. According to them God is one only and He is Lord Vishnu. Although he propitiated other deities like Rama, Krishna, Narasimha and Vithala, he viewed them as forms of Venkateshwara, the Ultimate reality. Even Purandara has also the same opinion.

Their lifestyle itself is teaching People how man can face difficulties in life, step by step grow high with life values and with grace of God, can attain Mukti.

Purandaradasa was born and brought up at Purandaragadha. His previous name was Srinivasa Nayaka. He was a successful businessman and he became very rich man and people used to call him as Navakoti Narayana. But, he was a miser. His love for money made him to forget everything. It is said that once God came in form of a poor Brahmin and requested Srinivasa Nayaka to give some money in order to celebrate thread

ceremony of his son. But he did not get any help from him. Then the Brahmin went to Srinivasa Nayaka's residence, he met his wife Saraswati and asked her help.She was Kind-hearted woman; she gave her diamond nose ring, which was given by her Parents during her wedding, feeling that she had given it to God Krishna himself. The brahmin took the nose ring; went straight to Srinivasa Nayaka's shop. Nayaka was surprised by seeing that, he kept it in box safely and immediately he went home and asked his wife to show her diamond nose-ring. Saraswati was very much afraid to tell the truth infront of her husband. So she has decided that she should commit suicide. When she was trying to take poison in a cup, but to her surprise she found that the nose-ring fell down into the cup from above. By seeing the nose ring, she was very happy and handed it over to her husband. Nayaka could not believe his eyes. Again he went back to his shop and looked for the Jewel in the box. It was empty. He asked his wife to tell the truth what has happened? When he came to know the truth, he understood that God had appeared before him as a brahmin to open his eyes and to cure him of greediness for money. He felt that his wife had conducted herself more wisely and generously than he had done. He felt bad of his miserliness. He gave away in charity every bit of his wealth and felt happy that he had made it over to Lord Krishna. From that day onwards he became a devotee of Hari. Srinivasa Nayaka felt proud of his wife. He sings about her like this

" May her tribe increase by thousands,
May wives of this type increase in thousands"

Nayaka left his previous business from which, he used to earn money and presented dedication to service of Sri Hari. He describes his present business like this – "Business that I do is the recording of Srilola's sacred names in my pious mind and submitting this account to Sri Hari".

Vyasraya has given Diksha and also bestowed name 'Purandara Vittala' to Purandaradasa. Then Purandaradasa composed sankeerthanas

under the name Purandara Vittala. It is one of the rare instances in history that a millionaire turns himself into a mendicant – Philosopher of very high order. He had four sons, Varadappa, Gururaya, Abhinavappa and Gurumadhavapati. It is said that his wife and children appear to have composed Verses like him.

Annamayya was born in Tallapaka village. His Father's name was Narayana Suri and Mother Lakkamamba. The little child being an amsa of Hari's Nandaka, always had satvik thoughts in his mind even from a very young age. He proved to be one who has naturally attracted eternal Jewel, Sree Hari. Annamayya mastered Vedas. He was well educated. At the age of 8, he went to Tirupati and had Darshan of Lord Venkatesha. He has great respect towards his guru Ghana Vishnu, who had often admired the pure devotion, Annamayya had for Lord. Under strange circumstances, he married two brides Timmamba and Akkamba, who were very beautiful and pious. Annamayya leads a pious life with his wives and they knew of his devotion of Lord Hari and supported him in all his activities whole-heartedly. Annamayya saw them as his companions through his spiritual journey and they saw Annamayya as their true teacher and friend and above all as their very manifest God [1].

On the whole it was an ideal family. Annamayya guided his wives in spiritual journey.

When the king salva Narasimha asked Annamayya to write Srungara songs on him. He rejected because he wants to compose songs on God only. King punished him severely. But Annamayya did not listen. Then King understood the spiritual power of Annamayya and honoured him with great respect. Annamayya had two sons & one daughter, Narasayyanagar, Pedda Tirumalayyangar and Tirumalamba. In Taallapaka Family of poets, music composers and scholars in Telugu and Sanskrit, Annamacharya is the greatest poet and sankeerthanakara.

Annamayya and Purandaradasa are great Philosophers. Their families are ideal, pious and also model to the society. The family members were having better understanding, good co-operation, love and affection.

Both great Sankeerthanakaras met in Tirupati. Purandaradasa used to visit Tirupati Venkateshwara temple frequently. Once he met Annamacharya in Tirupati Venkateshwara temple and discussed also[1]. Annamacharya used to sing sankeerthanas infront of Lord Venkateshwara daily. By hearing his songs, Purandaradasa felt very happy and expressed his opinion that he felt as if he has seen Sakshath Lord Venkateshwara only. Then Annamayya asked Purandaradasa to sing songs. After hearing the songs sung by Purandara, Annamayya appreciated that "Purandaradasa! your music is Divine; it looks as if Lord Panduranga Vittala himself is standing infront of me".Both great musicians were very happy and recognized each other's greatness. They were famous and popular poets.

They have visited Tirupati, Sri Ranga, Kanchi,Kalahasti, Udipi, Pandarapura etc., and described greatness of God and importance of those holy places in their songs.

Purandaradasa has prominent place in History of Kannada Literature and Karnataka Music. Annamayya has prominent place more in Music field than Telugu Literature. Purandaradasa was a great Kannada Literary figure of Bhakti movement. His guru Vyasaraya praised the greatness of Purandaradasa by saying "Purandaradasa is the real Haridasa" and he also praised keerthanas written by Purandaradasa as 'Purandaropanishat'.

Annamayya and Purandaradasa preached people how to live peacefully and happily and attain Moksha in simple language through Sankeerthanas.

Purandaradasa said, "Manava Janma Doddadu ida Halu madikollabedi Huchappagalira". It means - "Birth as a human being is a great opportunity.

1 Nector Ocean of Annamacharya, Ambica Anath, Adwiteeya N.Dixit, Page No: 136

Do not misuse it. Oh Silly, Oh foolish ones".

Annamayya explained, there should not be any fear when God is taking care of everything and he nourishes as mother and protects as father.

Why that birth, which does not know of Hari,

What is the use of that study, which that not concerned him?

Why penace without compassion?

Why that devotion without any fear of God

Why that dispute without love for others

Why sing the praises of Lord, when not living righteously?

In the above sankeerthana, Annamayya explained very clearly that one should live with honest, love, compassion and also to know about the God.

Purandaradasa lays a great stress on the efficacy of name. He relates in so many of his songs, how the various devotees in the past attained salvation by chanting Name of the God. In one of his songs he says :

"Oh people utter the Name 'Narayana';

Do you know that by saying 'Narayana', Ajamila attained Salvation.

If you utter the Name 'Vasudeva' at every step,

there will be absolutely no miseries. There will be no fear of thieves,

not any fear of anybody. There will be no fear of the ruling king.

And this removes all the sins.

---

[1] *"Purandara Sahitya Darshana" Vol – 1, Ed. Prof. S.K.Ramachandra Rao, Page No:6. Telugu poet Talapakam chinna Tiruvengalanatha has written Dwipada Prabhanda. In this poetry he has mentioned that his Grand Father Annamacharya has met Purandaradasa in Tirupati temple.*

Why should one bathe and why should one meditate in silence?

If one constantly remembers the protector of meek – is there

anything equal to this meditation? Oh Purandara Vittala".

Purandaradasa told this with his experience and expressed to Lord Vishnu – ' Neenyako Ninna Hangyako , Ninna Namada Bala vondiddare saku,. It means "O God! I don't need you, because I have enough strength by chanting your name"

Annamayya explained, by chanting the name of Narayana even once, one can get everything in life.

Without forgetting, do think (of Him), This alone suffices!

All that one desires will be instantly bestowed!

All sins get absolved, all sorrows are suppressed

Uttering even once, the name of 'Hari', is enough!

Even the demigods will revere, all riches accumulate

Mentioning the name of the father of Madana is enough!

All sorrows will go, the supreme will be attained

Saying 'Narayana' alone is enough!

One can rule over the earth, all merits can be obtained

Calling out 'Govinda' from our inner self is enough!

Purandaradasa has advised the people not to mind honour and dishonour. He asks them not to become too arrogant or proud. He is full believer in the doctrine of Devotion. Annamayya also expressed the same opinion.

Once whose mind is free from ego and envy

One who reproves all desires, he alone is a Vaishnava

They are of the opinion that Hari is the Supreme God. Annamayya told "Vishnu alone is the universal in-dweller" and Purandaradasa told "Hari is sarwothama". God is so great, Bhakta wants Bhagavanta to be with him always.

Annamayya says beautifully

"O God ! You are my property, and I am your property

For this reason, why don't you stay in my house for ever"

But Purandaradasa requested God

"Don't go outside the house Ranga,

Bhagavathas will come and take you away"

God has created all human beings. Both Sankeertanakaras said that character is important and have the same opinion that there is no caste for Bhakta.

The main importance in the teachings of Purandara lies in the non-recognition of caste in the cause of liberation. He says:

"What if, of any caste? Let him be anybody, if he has realized the existence of God inside. If a sugarcane is bent, is it's juice also bent?"

Again in one of his songs he has beautifully expressed that caste is not a mere matter of birth but of character.

Annamayya says –

To what caste one belongs, how does it matter? Whoever it is, how does it matter?

He should be the one who realized Hari

One who possess the treasure of truth

Who does not engage in decrying others

Who has the unique quality of compassion for all living creatures

Who sees all others as himself.

Whether of a high caste, or of a low caste

The one who knows the truth, he alone is the great one.

According to them any person in society can lead pious life and attain Moksha.

Life is very precious. Annamayya and Purandaradasa led long fruitful life for more than 80 years and also guided people how to lead a meaningful life. Their sankeerthanas are very popular and are sung by people in all occasions even today with Bhakti and great respect.

***

Books Referred:

1. *Purandara Sahitya Darshana* Vol 1,2,3,4 , ed. Prof. S.K. Ramachandra Rao, 1985
2. *Purandara Dasa,* G. Varadaraja Rao, Tr B.K.Hanumanthaiah, 1982
3. *Keerthana Sahitya,* ed. H.S. Venkatesha Murthy & A. Sripada, 1994
4. *Mystic Teachings of the Haridasas of Karnataka,* A.P.Karmarkar & N.B.Kalamdani, 1939
5. *Samanyanige Sahitya Charitre* – 8. Kirthanakararu, H.S.Venkatesha Murthy, 1975
6. *Nectar Ocean of Annamacharya* , Ambika Ananth, 2005
7. *Annamacharya Sankirthanalu,* Saraswathi. 2006.

***

Comparative study of works of ANNAMACHARYA - SAINT NAMDEV

Dr. Geeta Suresh kate
Prof. & Head Dept. of Marathi
Osmania University, Hyderabad.

Two great poets and "*SANKEERTANKARS*" of 14th and 15th Centuries have realized God in a very simple and lucid style by mere chanting the sacred name of God. In spite of different language, region and the time frame, their compositions and verses were widely accepted and became popular forever.

In spite of these differences, there are many similarities which can be compared between these two great poets at any given point of time. Both Saint Namdev and Kavi Annamacharya were ardent and great devotees who enlightened the masses through their beautiful musical public discourses, popularly known as "*SANKEERTANAS*". According to them, there is no need of hectic rituals and religious acts such as "*Vrata*", "*Yajna*", "*Dana*" *and* "*Dharma*" etc for realization. They claimed that mere Bhakti and Bhakti (True Devotion) alone will take one and all to liberation.

यिदिये नाकु मत मिदि व्रतमु नदुट कर्ममु नोल्लानिंकनु ॥

Annamacharya in the above verses says that "*Bhakti*" alone is my vrata, and I do not believe in "*Karma-Kandas*". True devotion alone is Japa, Tapa, Dharma and Virtue in itself.

SaintNamdev : व्रत तप दान हवन पूजन । न लगे साधन नामम्हणता ॥
रामकृष्ण - हरी - मुकुंद मुरारी । जिव क्षणभरि न विसंबे ॥
(नामदेव गाथा 712)

Saint Namdev says that there is no need of "Vrata", "Tapa", "Dana" "Havana", "Pujana" etc for a true "Sadhaka". Untiring chanting of God"s name (Rama - Krishna - Hari) without a moment"s rest is more than sufficient.

These two great poets came on the scene when the influence of religious acts and rituals was more in South Central and Northern India when compared to the influence of Bhakti – i.e., Devotional chanting.

Another great contemporary Saint Maharaj Gyneshwar in his great poetry "GYANESHWARI" has beautifully given the critical commentary on "Bhagvat Geeta" wherein he has explained and advocated the cause of "Bhakti-Marg" – i.e., "Path of realizing God through devotion". Saint Namdev scrupulously followed the path of "Bhaki-Marg" advocated by Saint Gyneshwar. He is known to be the first propogator of of "VARKARI CULT" wherein he walked all along from Maharshtra to Punjab via Gujarat , Madhaya Prades,Utter Pradesh, following and propagating and popularizing "Bhaki-Marg" in India.

A glaring similarity between Saint Namdev and Annamacharya is that both led a healthy and longer life of about 80 years. Both began from "SAGUNA BHAKTI" in the beginning of their lives and later they settled in "NAMA SANKEERTANA" i.e., continuoues chanting of holy name.

It is said that a good child is to be prayed for. Parents of Saint Namdev Rajai and Damashetty prayed Lord Vitthal and so also parents of poet Annamacharya , Lakkamamba and Narayan prayed Lord Venkateshwara for a son. As a result of this intense prayer both the poets were born who were not just ordinary human beings but were blessed children of God with a specific purpose of life.

Annamacharya started his formal education after the "Upanayana" ceremony at the age of 5 and he was taught Vedas but he never felt happy

at home. His mind was all the while restless to see and seek Lord Venkateshwara and hence he left home at the age of 8 to seek darshan of Lord Venkateshwara at Tirupati-Tirumala Devasthanam. There he got his Guru "Ghana Vishnu" who ceremonially initiated him and he was under his guidance up to the age of 16.

So far as Saint Namdev is concerned, tailoring was his family profession and hence he did not get any formal education in any field of activity including Vedas and Upanishads but Lord Vitthal being the family deity of Saint Namdev, the seeds of Bhakti-Marg were already within him. He was desperately restless to realize God and as a result he started poetry from his childhood itself. He said chanting the name of "Ram-Krishna-Hari" is my Vedas.

"नामाम्ह समर्थ वेद तो आमुचा । सांगे नित्य जपा राम-कृष्णा"
(ना.गा.794)

"जातीवंत आम्ही वेदाचे पाठक । तरी सर्व फिके, नामा विण" ॥
(ना.गा 813)

"न पढवे वेद नव्हे शास्त्र बोध । नामाचे प्रबंध पाठ करा" (ना.गा 799)

Annamacharya on the other hand who studied *Vedas, Upanishads* and *Dharma-shastras* also advocates the same theory in his following shlokas where he says that "Hari-Nama", mere name of God itself is *Vedas.*

वेदाकिना निदिये वेदार्थमु ।
मोदुलु तडलु हरिमुलांबु ॥

He met his Guru *"Visoba Khechar"*, only at the age of 22. Till such time Namdev was strictly following the path of Saguna Bhakti . His Guru Visoba Khechar, with his grace and spiritual power gave the experience of realization to Saint Namdev to make him understand the truth that God exists everywhere and that there is no place without Him.

Namdev :

" देवाविण ठावा रिता कोठे आहे । विचारुनी पाहे नामदेवा " ।

(ना. गा : 1349)

" सर्वकाळी परमात्मा आहे, सर्वदेशी भावना ही अहर्निशी दृढ करी " ॥

(ना. गा : 1351)

It is also noteworthy that their devotion towards Guru is clear and apparent in the verses of both the poets which show high level of faith and reverence to their Gurus.

"सद्गुरु नायके मज कृपा केली । निजवस्तू दाखविली माझी मज"

(ना. गा : 1368)

"सद्गुरु ये पाय जीवे न विसंबावे । मन वळवावे वृत्तिसहित" ॥

(ना. गा : 1375)

सद्गुरु ये पायी देहासी अर्पिता । तत्काळ मुक्तता हाता येते" ।

(ना. गा : 13)

Annamacharya also express his faith and reverence to his Guru 'Gatulanni khilamaina kaliyuga mandunu'

Gati yitade cupe Ghana gurudaivamu....

Unnatonnatudu vudayavaru

Yenna nanantude yi yudayavaru

Yidigo sri venkatesvaru yidai

Podalucu nunnadu bhuvi nudayavaru

Both the poets did extensive traveling on pilgrimage. Saint Namdev did his first pilgrimage with Saint Gyneshwar and hence it is only in the company of Saint Gyaneshwar that Namdev got the sharp edge of Gyana Bhakti to his already existing faculty of Saguna Bhaki.

Similarly, Annamacharya did extensive pilgrimages and he saw Lord Venkateshwara in every deity and hence he saw Rama as Venkata-Rama, Narsimha as Venkata-Narsimha and so on.

Both the poets got thrilling and unforgettable experiences in their pilgrimages.

When Annamacharya was intensely hungry, Goddess Lakshmi (Alamelumanga) gave laddu in the form of "Prasad" of Lord Venkateshwara. On the other side when Saint Namdev was suffering with severe thirst in "Marwar", he prayed Lord Vitthala and he got water out of barren and dry well.

Another striking similarity between both these Bahkta-Kavis (Devotee Poets) is that their favorite deities i.e., Lord Vitthala and Lord Venkateshwara were unable to bear the separation of their devotees and appeared in their dream to ask them to stop their pilgrimage at once and return to their places immediately.

"केशव म्ह नाम्या खंती वाटे माझया मनी । निद्रा न लगे नयनी पाहतावाट " ।
"तुजविण उदास वाटे ही पंढरी । न पडे क्षणभरी विसरु तुझा" ॥

The description of all these incidents and experiences have been beautifully described in their poetry of both the poets which always brought out inseparable relationship between the God and the devotee.

Namdev:

"इष्ट मित्र बांधु मात्र पाप माझा । ही नामे मजदेखा ठंवियिही तेणे ॥
तो कैसा मजवीण राखील आपुला प्राण । हे चित्ता दारुण वाटे मज" ॥
"नामायचे मुखी घाळुनी कवळु । पुसतसे गोपाळु शिणभागु ।
काया वाचा मने सर्व निरंतरी । आहे नाम्यावरी लोभ माझा" ॥

Talking to God in a very casual manner and also having detailed conversation with God as a mother, brother or a friend are commonly seen features in the verses of both the poets.

Both the poets have described *"SRIKRISHNA LEELA"* in their own beautiful style. Both have written verses and poetry on *"MADHUR BHAKTI SANKEERTANAS"* However, there is a little difference in the "Madhur Bhakti" of both the poets. Annamacharya wrote hundreds of Sankeertana on Madhura Bhakti depicting *"Sanyoga-Shrungara"* and *"Viyoga Shrungara"* On the contrary Saint Namdev"s poetry on Madhur Bhakti ultimately diverts its course towards "Vatsalya", though a very few verses have been written on Madhura Bhakti when compared to Annamacharya

Yet another similarity is that apparently even though both were married and had a "Gruhastha" life, they were *"VIRAKTAS"* i.e. totally detached from the worldly bonds. However, the basic difference was that Kavi Annamacharya was quite rich and affluent where as Saint Namdev was leading a very hard and poor life.

So far as the poetry and sankeertanas of Annamacharya are concerned, he was honoured by one and all right from a common to the King of Vijayanagaram, salva Narsimha. He was given titles such as *"HariSankeertankar"*, *"Namasankeertankar"* etc. He was offered wealth by one and all. He and his generations donated liberally to Tirumala-Devasthan. On the other hand the situation was quite different. Due to immense and extreme devotion Saint Namdev could not concetrate on his family profession, which led to starving of his entire family. The wife of Saint Namdev ultimately at one point of time goes to the temple and complains to Mother Goddess Rukmini in the midnight and putouts her grievance that "Your husband, Lord Vitthala has hypnotized my husband and that he is mad after Vitthala. Please note that there are 14 members in my family who do not have food and clothing whereas Namdev does nothing other than

mercilessly dancing in the name of Vitthala". My family members are begging for food from door to door. Now you only can counsel Namdev to improve his behavior.

दोन प्रहर रात्र पाहोनी एकांत । राजाई वृत्तांत सांगे माते ।
अहो रखुमाबाई विठोवासी सागा । भ्रतारासि कांगा वेंडें केले ॥
वस्त्र पात्र नाही खाया जेवायासी । नाचे अहर्निशी निर्ळज्जसा ।
बरा मार्ग तुम्ही उमजोनी सांगा । नामयाची राजा भळीनव्हे ।

Though these words appear to be bitter, they give a total picture of abject poverty of Namdev. But even this doesn"t affect him. He becomes one with Lord Vitthala and he continues his path of Bhakti-Yoga (Devotion) incessantly. Hence Lord Vitthal enquires about the house hold life and activities of Namdev. Saint Namdev in reply describes the riches of Lord Vitthala"s House of Vaikunta and the abject poverty of his house and at last tells Lord that your house is full of the wealth where as I have plants of Tulasi in my House. Your have got all the gold and diamonds where as I have got your sacred name in my house. What more wealth bigger than this is necessary for me. I am fully satisfied with all this.

However, there is a little difference between the happiness and pleasure experienced by Saint Namdev and Annamacharya in their intense Bhakti (Devotion).

According to Saint Namdev a Gyani bhakta is the supreme Bhakta since he surrenders everything to God including his own self and becomes one with the God. He is no more a separate entity by himself. Saint Namdev says that this is the height of Bhakti.

नामा तो केशव केशव तो नामा अभिन्नत्व आम्हा केशवासी ।
नामाम्ह केशवा दुजेवण नाही । परि प्रेम तुझया ठयी ठेवियेले ॥

(न.गा : 226)

Saint Namdev has experienced the state of Adwita wherein he says that God and the Devotee, Prayed and the Prayee and Guru and the Shisya are you alone Oh God!

"मी माझा देव मचि माझा भक्त । मी माझा कृतार्थ सहज असे ।
बंध आणि मोक्ष मायेची कल्पना । पडली होती मना कैसी भ्रंती" ॥

The experience of *"Annamacharya"*s experience is of going closer and closer to God. He says if one is not away from the God, how one can experience the happiness of meeting the God. In the following sholkas he explains how one gets united with the God.

" आत्मायु नीवे हरी पुंडरीकाक्षा ।
सेंटा नाकु नीवे श्री रघुरामा " ॥

He says Oh God you are every where, in my Caste and Creed, in my Wealth and Treasure, in may Body, mind, thoughts, in my ears, behind and in front of me, in my very birth, in my survival and even at the end of life only you and you are there.

Both the poets Saint Namdev and Annamacharya have tremendous attraction of remaining in the state of God-realization. Out of this experience of God realization, both have brought out a beautiful reconciliation between *"Nirguna Gyana"* and *"Saguna Bhakti"* .

Both saint Namdev and Annamacharya have described a *"VAISHNAVA"* as one who continuously and untiringly chants the name of Lord. They firmly believed that no other acts such as Pooja, rituals, Karma-Kanda etc. are necessary for becoming a true *"VAISHNAVA"*.

सुलभा मनुजुळ्ळु हरिभक्ति

Annamacharya in the above verse says a Vaishnava is one who after doing constant japa in Crores, after being liberated from the bonds of Karma, after perfoming lakhs of Yajnas, After getting purified, After experiencing

may births, after doing many pilgrimages and after doing Bhakti from the bottom of the heart receives the Grace of Lord Venkateshwara. He alone is Vaishnav.

On the other hand Saint Namdev explains this in very simple way. He says that by studying Vedas, you become *"Vaidik"*, by telling Puranas, you become *"Puranik"*, by singing you become *"Gunijana"*, by doing rigourous Karma, you become *"Karmatha"*, by performing *"Yajna"*, you become *"Yajnik"*, by doing pilgrimage, you become "Pilgrim" but you will not become Vaishnav. Only by chanting the name of Keshav (Vishnu) you will become Vaishnav.

" नामाम्ह नाम केशवाचे घेसी । तरिच वैष्णव होसी अरे जना " ।

Both the poets believed that the places of their worships i.e., PANDHARPUR and TIRUMALA are more precious than any heaven because Lord Himself stays in these places and hence they never aspired for *"SWRGA LOKA"* or the heaven in their lifetime. Beautiful descriptions of their places of worship have been written by both the poets in their verses.

आधी रचिली पंढरी पग वैकुंठनगरी ।
जेंव्हा नव्हते चराचरा तेंव्हा होते पंढरपूर ।। (न.गा: 413)
वैकुंठासी आन्हा नको धाडु हरी । वास दे पंढरी सर्वकाळ
वैकुंठ कोपट जुनाट झोपडी । नको अडाअडी घालूं आम्हा
वैकुंठी जाऊनि काय ग्याकरावे । उगेचि बैसावे मौनरुप ॥
नामाम्ह मज येथेच हो ठेवी । सदा वास देई चरण जवळी ॥ (ना.गा.439)

Similarly Annamacharya in his following verses talks about Lord Venkateshwara.

Adivo alladivo sriharivasamu
Padivela sesula padagalakayamu

Ade venkatacala makhilonnatamu
Adivo brahmadula kapurupamu
Adivo nityanivasa makhilamunulaku
Ade cududade mrokkudanandamayamu

Cengata nalladivo sesacalamu
Ningi nunnadevatala nijavasamu
Munhgita nalladivomulanunnadhanamu
Bangaru sikharala bahu brahmamayamu..

Kaivalyapadamu venkatanagamadivo
Sri venkatapatiki sirulainavi
Bhavimpa sakalasampadarupamadivo
Pavannamulakella pavanamayamu

There was lot of difference in the pilgrimages undertaken by Saint Namdev and Annamacharya. During the Muslim aggression in 14TH Century in Maharashtra all the prime and prevailing cults such as "Natha-sampradaya", "Mahanubhava Sampradaya" and "Varkari Sampradaya" (i.e., Bhakti-Cult) were disrupted and affected badly. The Muslim aggression was not mere political but it was an aggression on Socio-Cultural fabric of India. Muslims entered in South destroying Pilgrimage centers and Temples. The only way out to save the cult and the religion from this aggression was to translate the available literature in code language and hide the same to protect it. When Pandharpur - the center of "Varkari Sampradaya" as affected due to aggression, Saint Namdev left Pandharpur and traveled towards north to save the cult through "Bhakti-Marga" - i.e., through propagation of Hari-Nama (God"s name) throughout his journey. In fact, after the "Sanjeevan Samadhi" of Saint Gyneshwar, propagation of "Bhakti-Marg" - (Path of devotion) was the only purpose and mission of life of Saint Namdev.

Saint Namdev with a flag of "Bhakti-Sampradaya" on his shoulders left towards north all alone, continuously and uninterruptedly chanting Vitthal-Panduranga Namajapa. In fact he could have traveled towards South which was much safer place but he preferred north, since it was very badly affected after the Muslim aggression. From the religious point of view, the situation was very bad and deplorable. In order to sustain and strengthen the faith in religion and to prevent and save people from getting converted to Muslim religion, Namdev badly left towards north. He gave tremendous solace to the broken hearts by invoking faith in the name of God through Hari-nama Sankeertanas. Thus saint Namdev like a true Karma-yogi performed a very important and heroic act of saving the Hindu religion during his time, which itself was a great achievement and reward over and above any worldly wealth.

Saint Namdev learnt different languages and Hindi in particular to educate people and to inculcate faith in "Nama-Sankeertana" and to propagate "Bhakti-cult", in north. He was a person who initially in his early life got restless staying away from his favorite deity Lord Vitthala of Pandharpur but later he was able to sacrifice everything and remained away from his home for about 30 years, only to propagate religion and "Bhakti-Marga" in particular. Saint Namdev left his mortal coil at Ghoman in Punjab but his Samadhi exists at the very first step of the famous Vitthal temple of Pandharur since he always cherished the desire and goal of breathing last and taking rest at the feet of Lord Vitthala during his lifetime. It is therefore the first step of this temple is known as "Namadev Payari". People first offer their prayers and Namshkar to this "Namdev Payari" in the first instance and only then they step ahead towards the temple.

Even till today, people from Punjab and other areas come to Pandharpur for pilgrimage every year who call themselves, "Namasipis" i.e. devotees of Saint Namdev.

During his 30 yeas of traveling and hard work in Madhya Pradesh, Marwar, Gujarath, Utter Pradesh and Pujnab he was neither felicitated nor was he recognized and awarded any time. But when he met Saint Gyneshwar first time, he addressed Saint Namdev as "Pandharpurcha Prem Bhandari" which means "Treasure of Love" which was his first award for his Bhakti towards Panduranga.

The only life time achievement in terms of recognition came when all the northern saints of Hindi belt such as saint Kabirdas, Raidas, Meerabai, Narsi-Mehta gave great honour and recognition to Saint Namdev and ever remembered his contribution to Bhakti-cult-"Namasankeertana" and for the survival of Hindu religion in time of crisis.

Another unique and incomparable recognition was granted by Sikh community of Punjab when 61 verses of Saint Namdev were included in the sacred and religious book - "Guru Grantha Sahib".

In the similar manner in which Saint Namdev learn local languages and Hindi while propagating "Varkari Cult" in North India, Annamacharya also composed verses in local Telugu language to propagate "Vishnu-Bhakti". While propagating Vaishnav-dharma among the massed, lot of difficulties were faced by "Dasari-Jiyar Propagators" since it was very difficult to understand the "Tamil Prabandham" of Alwariyans. After the Telugu poetry of Annamachrya on Vishnu Bhankti, the task became simple and easy for one and all and hence the "SANKEERTAN-SEVA" of Annamacharya was equally inspiring for masses to get through the ordeal of worldly life and get god realization though it was "SWANTA-SUKHAYA" as well.

The main purpose of life of both Annamacharya and Saint Namdev was realization of self and God and hence throughout their life they wrote "Sankeertanas" in the praise of God. But, in case of Saint Namdev apart from realization, there was one more purpose in imparting knowledge and propagation of Bhakti-Marg through "SANKEERTANAS". The aim of these

Sankeertanas was "PARATATWA-SPARSHA" i.e, to know and feel the God.

The main difference between the Sankeertanas of Annamacharya and Saint Namdev is that the verses of Annamacharya have been written in different "Vruttas", "meters" and have been sung in different "Ragas" It has more musical and poetic value. Whereas the verses of Saint Namdeva are only in one "vrutta" and i.e., "ABHANGA". The language of Annamacharya is ornamental and sweet where as the language of Saint Namdev is simple and sweet.

नाचू कीर्तनाचे रंगी ज्ञानदीप लावे जगी ।

Saint Namdev, in the above verse says that let us dance in the name of God i.e., thorough Sankeertanas and let us light the lamp of knowledge.

The philosophy of Saint Namdev is very easy and simple to understand. He says - " The life of a man on this earth is like a Passenger or a pilgrim who comes to a place to stay overnight and gets away next day after the sun rise. Enjoy the life with a simple philosophy that no body will rob you of anything when you are sure that there will not be anything to be robbed out of a broken pot. This life and the world is like a story of a dream which has come out of "PRARABDHA". He further says that have sense of equality and purity of mind. Only then one can overcome and break the bonds of this world full of "Maya". Wealth, wife and children will not accompany you at last after death. The body is the prey of Time. It is going to perish one day. Hence one who gets attached to the worldly things falls forever without touching divinity.

He has advised very simple but yet fruitful Karmas for the common people. He says that those who plant trees they get the power of weapons, those who offer fruits to the God get good and virtuous children. Always ignore those who criticize you, because Human birth itself is rare and hence make use of this rarest opportunity and realize Panduranga (i.e. God). Never

say no to *"Athithi"*. Always offer food to Athithi and if necessary give away your life for Parmartha" i.e, Spirituality.

It is only through these "*Sankeertanas*" saint Namdev propagated and popularized "Bhakti-Marg" in North India. Another important specialty was that he was first ever "SANKEERTANKAR" of "Varkari-Sampradaya" i.e., (Bhakti-Cult), so also the first architect of Biography and Authobiography and first ever propagator of *"VARKARI SAMPRADYA"*.

The purpose of *"Saint Namdev"*s poetry was to educate the masses on the line of *"Bhakti-Marg"* and to bring them under one umbrella of Bhakti-Marga happiness through realization and the grace God which brings wider scope of his works and that is service to humanity.

The heritage in case of Annamacharya continued and his sons and grand sons also wrote *"Sankeertanas"* and also sang those verses. Taking inspiration from Saint Namdev, very few poems were written by his family members but saints of the majority society took proper inspiration from him and wrote hundreds of *AHBANGAS*. In fact saints like *"SAWATA MALI"*, *"NARAHARI SONAR, "JAGMITRA NAGA", "CHOKHA MELA"* etc.are known as *"Galaxy of Namdev Sant Parampara"*. During the *"Sankeertanas"* of Namdev in the surrounding villages people used to come to listen to him and all the galaxy of saints was creation of these Sankeertanas and thus the *"Namdev Parampara"* continued further. Though, Saint Namdev being the first Varkari of the Varkari Sampradaya he never called and recognized himself as the leader or the pioneer of the cult and even after Saint Namdev this tradition continued and hence no body is leader in this cult even till date. The saints of varkari cult visit places, mingle with the common people, and spread the message of *NAMASANKEERTANA* as propagated by Saint Namdev.

नाचू किर्तनाचे रंगी ज्ञानदीप लावू जगी ।

***

ANNAMACHARYA IN SANSKRIT LYRICS

Dr. M. Vijayasree
Asso. Prof., Dept. of Sanskrit,
O.U., Hyderabad.

Poetic lyrics are the connecting bridges between classical literature and folk literature, Tallapaka Poets from Andhra Pradesh contributed highly to the society through their great ideals, like purity, simplicity, righterousness and preached many morals and religious aspects. Poetic lyrics occupied a significiant place in history of Telugu literature with heavy number of sankeetranas. Sri Krishnamacharulu stand as the first mile stone and lateron the glory around 150 years of Telugu literature goes to Tallapaka Poets. Annamacharya by using "Ankita Padalu" made the path easy to reach the Supreme. He is the path builder with beautiful and delicate words in sankeertanamarga and made the people to realise ("Vak" - words of lyrics and "geya" musical setting) Vaggeya in realistic trends. "Padakavitapitamaha" is a simple word to his abendant scholarship.

"Vaggeya or Sankeertana" is a special and new branch created by the divine musicians in musical world. The association of music dance, literature and devotion created a new branch in literary divisions and it has its own style in writing and singing Sankeertanas or in other Sense lyrics. This kind of poetry needs a scientific explanation. Keeping in view Annamacharya authored a book called "Sankeertana Prakriya" in Sanskrit

language. This was translated by China Tirumalacharya. The Sankeertana Prakriya leads us to study the methodology in Rasa theory and establishes the status of Prakriya. The physics of Prakriya Possessed many forms. The "Sabda" and its *"Artha"*, Dhvani which is a hidden beauty in the sabdarthas clarifies the *"Sankeertana Prakriya"*. It will have ' Swaras' and will be *'sung'* by. Emotion mingled with devotion was the guide lines of musicians. The emotional feelings of Bhakti will be expressed in *Angika, Vachika, Abhinya* which plays a essentioal role in Natyasastra. These are not from one branch but with different groups like literature, music, Dance, drama and devotion.

Here the sabdarthas reveal *"Kaavyarasa"*. the Swaras reveal "Sangeetha Rasa" or *"Gana rasa"*. In the same path "Bhakti Rasa" from Bhakti, "Natya Rasa" from Abhinaya, were emergd from all these ingredients *"Sankeertana Rasa"* will be cooked in delicious styles. *'Nishpatti Sutra'* is the needle to mix these emotional flower for making the garland of *"Bhakti Rasa"* through sankeertanas.

The *"Vaaggeyakaras"* used this weapon for a quick propagation of Vaishnavisam. This was the easy process to develop *"Bhakti Rasa"* in the hearts of people in those days as there was no audio and video systems in musical programmes. The word Bhakti is from *"Bhaj"* dhatu which means service according to Panini. Even in Rigveda (1-156-3) *"Mahaste vishno sumatim BhajaMahe"* is the Sruti.

There are eleven varities of Bhaktis described as **'గుణమహాత్మ్యాసక్తి'** (Narada and Bheeshma) **'రూపాసక్తి'** (Ladies in Brindavana) **'పూజాసక్తి'** (Ambarisha) **'స్మరణాసక్తి'** *(Prahlada)* **'దాస్యాసక్తి'** *(Hanuman)* **'సఖ్యాసక్తి'** *(Kuchela, Uddhava and Arjuna)* **'వాత్సల్యాసక్తి'** - *(Yasoda)* **'కాంతాసక్తి'** *(Rukmini,SatyaBhama)* **'ఆత్మనివేదనాసక్తి'** *(Vibheeshana)* **'తన్మయాసక్తి'** *(Sanatkumara)* **'పరమవిరహాసక్తి'** *(Gopikas)*. Bhakti is pure affection for the highest living, who although he has the whole world within him. The

great sages like Pounasara, Sandilya, Garga defined *"Bhakti"* in different impressions as worship, emotions, knowledge narrations, free from enemities etc. The great Sage Vyasa in *" Bhagavad Geeta"* mentioned about *"Bhakti"* in a separate chapter named as Bhakti Yoga. However Bhakti in the essence and soul of Sankeertanas. The other branches of Alankara Sastra also helped Sankeertanas in effective methods of expressions . The Natya, Abhinaya, demanded popularity with the close association of literature in Keertanas, and influenced the society. Keertana singing became powerful media to all the devotees in Bhakti cult. The Sankeertana Prakriya constructed a bridge from scholars to common man. It occupied a status in folk love as well as classical language like Sanskrit. It also showed its influence on poor people who were in backward areas.

Though the body size of the Sankeertana is short the effect will be very sweet in long terms. It creates long time bliss. The *'Bhakti Bhava'* also described as **'ప్రపత్తి'** and **'శరణాగతి'** in sankeertanas.

Rupa Goswami a great scholar in Sanskrit literature mentioned in his work *"Bhakti Rasamruta sindhu"* as

Sloka : *Abhyastana manu prajya Gati stane ponikramha !*
Archanam, Paricharyaya, Geetam Sankeertanam
Japaha, Poorva vibhagaha !!

China Tirumalacharya authored one book on *"Sankeertana Lakshanam"* and explained that Music, dance are the life style of Sankeertana Prakriya. Natyasastra though not mentioned and agreed about Bhakti Rasa Jagannadha Pandita stretched strong support on it. Tallapaka Annamacharya was not only a great music lover and also a strong

devotee of Lord Shri Venkateshwara. The supreme devotion and lyrical prowess of Annamayya in every Sankeertana excelled all the branches of Alankara Sastra. The eligance and sweetness of Telugu language is indescrible. His sankeertanas dazzle in poetic excellence and with a chiseled structure, carryout outstanding muscial element along with strong emotional element, enhancing their melodic, aesthetic and rhetonical value.

Annamayya, known as *'Padakavitapitamaha'* composed lyrics in idiomatic Telugu in an indigenous form and epitomized the sweetness tenderness and essence of the language in those immortal and exemplary lyrics. He with his powerful command over the language used with great ease many idioms, polynyms, homonyms and synonyms. He express his proforend feelings of devotion, love and sharanagati, some times in an implicit manner and sometimes in explicit manner.

Annamayya out of 32,000 of Keertanas wrote very few in Sanskrit comparitively. The Sankeertanas written in Sanskrit are on Bhakti Rasa with a request of Sharanagati. Here this keertana in sanskrit preaches that there is no other way to get salvation except *'Srihari Sankeertanam'.*

ఏవం శృతి మత మిద మేవత -
ద్భావయతు మతః పరం నాస్తి *!! పల్లవి !!*

We see the rare usage of words like **'అహిశయున'** which other poets describes it as **శేషశయున/ పన్నగశయున.** But as 'Padakavita Pitamaha' Annamayya goes from negetive to posetive to say that there is some happiness in **శ్రీహరి సంకీర్తనం**. He says **సతతం శ్రీహరి సంకీర్తనం / తద్వ్యతిరిక్త సుఖం వక్తుం నాస్తి**. This kind of expression will be a kind of

twisting in getting clarity to the expression. The **కృతిలక్షణ** here is a creativity in weaving the style of words skillfully.

అహిశయన మనోహర సేవాత -

ద్విహరణు వినా విధిరపి నాస్తి - This is the twinkling style of Annamayya in focusing the emotions. The word *"Ahisayana"* is an excellent word which we cannot find even in Vishnu sahasranama. He himself has taken a synonym as **భోగీంద్రశయన/ నగరాజశయన.** With this word we can find some words with great sage vyasa in Vishnu Namas as **మహాభోగాయనమః / మహోరగాయైనమః** but **'అహి'** sabda was not used. In another Sankeertana he says

భోగీంద్రశయన పరిపూర్ణ పూర్ణానంద
సాగర నిజవాస సకలాధిప
నాగారి గమన నానా వర్ణ నిజదేవ
భాగీరథీజనక పరమ పరమాత్మ ....

Here also we can observe a rare and peculiar usage in describing vishnu as **నాగారిగమన/ భాగీరథీజనక** These description are the real interests of the poet and quenehed his thirst in haunting for the word bank . This keertana is in Sree Ragam and ends with the letter **శ్రీ**. He will never complete his keertana with a single adjective. - He goes on praising the Gods as

పావన పరాత్పర శుభ ప్రద పరాతీత
కైవల్యకాంత శృంగార రమణ
శ్రీవేంకటేశ దాక్షిణ్యగుణనిధి నమో
దేవతారాధ్య సుస్థిర కృపాభరణ !

We can see his limitless love and devotion towords Lord Venkatesa. His utmost satisfaction will be with a word **నమో** and **శరణు.**

Some Keertanas will be almost filled with Sanskrit words except the Telugu Vibhaktis like **నకు, కికు** etc.

This variety in Keertanas can add fragrance to the Sanskrit language though completed with single letter in Telugu language. Here we have a keertana in Lalita Ragam with Mangalam as -

పంకజాసన వరదునకు / భవపంక విచ్ఛే దునకు / భవునకు
శంకరున కవ్యక్తునకు / నాశ్చర్య రూపునకు /
వేంకటాచల వల్లభునకు / విశ్వమూర్తికి / నీశ్వరునకు
పంకజాకుచ కుంభ కుంకుమ పంకలోలునకు ....
మంగళము .... మంగళము ......

Annamayya very well versed in Sanskrit language with good vocabulary. He use to take maximum words to strech his views and used all the colours for painting the Keerthanas. He is very keen in matching the words like *పంకజా కుచకుంభ కుంకదీమ పంక లోలునకు - కరుణా కరునకు, కాత్యాయనీ నుత కలిత నామునకు.....* etc. When we see the other Samskruta Sankeertana in Sree Raga composed as *వందేవాసుదేవం - బృందారకాధీశ వందిత పదాబ్జం* is a simple song ends with *'తిరువేంకటాచలా, దేవం భజే'* - Here also the poets explains the decoration of Vishnu as *అలంకార ప్రియో విష్ణుః చందనాంకిత లసచ్చారు దేహం / మందార మాలికా మకుట సంశోభితం / ధగధగిత కౌస్తుభా భరణ వక్ష స్థలం !!*

We see the same kind a description with different phases in another Keertana which is in Dhanysi Raga as -

కటిఘటిత మేఖలాఖచిత మణి ఘంటి కా
పటల నినదేన విభ్రాజమానం

కుటిల పద ఘటిత సంకులం శింజితే నతం
చటుల నటనా సముజ్జ్వల విలాసం.......
భావయామి గోపాలం....

భ్రమంతి / గదంతి / విదంతి / జపంతి / భణంతి are the verbs selected in one sone starts with భ్రమంతి బౌద్ధా బుద్ధ ఇతి' / స్తువంతి భక్తా సులభ ఇతి. This kind of poetry in 'శబ్దాడంబరం' seconds in rich literature.

సతతం శ్రీశం / హితం పరాత్పర మీదే / is another devotional song as usual a stotra on Lord Vishnu. Annamacharya again used 'అహి' Sabda in describing God as 'అహిరమణ' 'మీదే' is the పునరుక్తి in the Keertana with full of devotional description.

Annamacharya in other Keertanas in Sreeraga, Kuranji Samanta, Devagandhari, Dhannrai, Mukhari, Kannada, Aahiri, Lalita, Padi, Dasakshi, Nata and Javali. Composed Keertanas in different expressions and methods of Prayers. His Keertanas will be almost in prayers to lord Venkateswara describing him in different moods and modes. All the Keertanas Specially Written in Sanskrit repeats the words like నమో నమో / త్వమేవ శరణు / శరణు శరణు etc. Some Keertanas started with మాదృశానాం / అస్మదాదీనాం / అయమేవ / త్వమేవ / తథాకురుష్వ etc.

However Annamayya has taken very long canvas to shower his observations in Telugu Language but comparatively Sanskrit was not that long and strong. Tallapaka village may be cause to plant seeds in Telugu language and express his choice and voice.

No doubt he is after the Keertanas. After expressing his views in thousands of songs also he wants to write a keertana by using a word sankeertana. He wrote a Keertana in Samanta Ragam.

చాలదా బ్రహ్మమిది సంకీర్తనం మీకు
జాలెల్ల నడగించు సంకీర్తనం
సంతోషకరమైన సంకీర్తనం
సంతాప మణగించు సంకీర్తనం
జంతువుల రక్షించు సంకీర్తనం
సంతతము దలచుడీ సంకీర్తనం .....

This song on ends with

సరవి సంపదలిచ్చు సంకీర్తనం
సరిలేని దిదియె పో సంకీర్తనం
సరుస వేంకట విభుని సంకీర్తనం
నరుగనను దలచు డీ సంకీర్తనం .....

This song by using the word Sankeertanam is an hair erecting piece to fill the hearts of the music lovers.

Annamayya Vaishnavatattvam is a bag with Jasmine garlands. His emotions are like nectar. His Telugu Sankeertanas are simply superb in showering the hearts of the people with honey bath. For example the శయ్యా విలాస is described as

తెప్పగా మఱ్ఱాకు మీద తేలేటి వాడు
ఎప్పుడు లోకము లెల్ల నేలేటి వాడు -

another example is

" అన్ని మంత్రములు ఇందె ఆవహించెను
వెన్నతో నాకు కలిగె వేంకటేశు మంత్రము
నారదుడు జపియించె నారాయణ మంత్రము
చేరె ప్రహ్లాదుడు నారసింహ మంత్రము
కోరి విభీషణుడు చేకొనె రామ మంత్రము

వేరె నాకు కలిగె వెంకటేశు మంత్రము ....”

Here the *‘నానుడి’* in Telugu

“ వెన్నతో నాకు కలిగె వేంకటేశు మంత్రము”

is extremely natural in usage.

Telugu lyrics are more in rich vocabulary, Sweetness in expression and exposure.

As we all know that *జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ,* Annamacharya is not an exemption. He is fond of Telugu idioms in regional codes and expressed his Keertanas more in telugu than Sanskrit language. This shows that Annamayya's interest in his mother language.

Tallapaka is blessed by Gods to give divine birth to a great scholar like Annamacharya.

***

21

From Hasyasrngara to Bhaktisrngara:

A Study of

Annamacharya *Srngara Sankeertanalu* and Tyagaraja's *Naukacharitram*

Ms. P. Jayalakshmi
Associate Professor
Nizam College, Hyderabad.

Having to deal with the music of two eminent *'vaggeyakaras'* of South India, Annamacharya and Tyagaraja, this paper proposes to concentrate not so much on their music as a science *per se* but on the aesthetic aspect of it by opening a discursive space for establishing affinities and similarities between them. At many levels their inherited musical and aesthetic traditions intersect to reveal contours and configurations similar in nature that should help to appreciate their music better. The texts selected for this comparative study are two apparently incongruous ones sharing a common musical tradition, that is, South Indian: the first, is a collection of songs termed *Srngara Sankeertanas* of Annamacharya set to music with Srngara as a predominant Rasa; the second *Naukacharitram* of Tyagaraja, comprising one Act of five Scenes in a series of 20 Keertanas interconnected through a poetic and prose narrative for a free flowing dramatic action. The latter needs to be specially addressed as part of a longer narrative structure with dramatic effect of a musical opera. Both texts carry the Hasyasrngara Rasa as emotive sentiment and devotional Aesthetics of Bhakti Rasa as their metaphysical conception. The dramatic element in the treatment of the two enhances their aesthetic appeal when associated with the spiritual peace of Santa as their final destination. Although Abhinavagupta accepted and recognized Santa Rasa as the greatest Rasa in its close proximity to Moksha as the highest goal of life, he said in Nataka this Rasa is limited to being a Prasangika Rasa having no influential status, since *'alaukik'* in nature. As against this, he

gave Bhakti Rasa the status of an Adhikarika Rasa in which form it is also found in Annamacharya and Tyagaraja.

Annamacharya (1408-1503) and Tyagaraja (1767-1847) appeared on the South Indian classical music scene when the style in music was of Divyaprabandhas, rigid in structure and discipline and so restricted to religious temple rituals and Bhagavatha Melas. By about the 14th century Prabandhas of *'marga'* tradition were passé, giving place to 'desi' form of music. The 'desi' Prabandhas that followed enjoyed popularity and acceptance till the 15th century when 'kriti' form of musical composition gradually replaced the 'desi' when Annamacharya, Purandaradasa and later Tyagaraja blazed forth with an effusive gift at articulating in rhapsody every aesthetic, musical and emotive sentiment in Bhakti style of music. Their musical talent brimmed over through the *'kriti'* form freeing music from its hitherto restrictive Divyaprabandha mould, although forms such as Padams, Javalis, Varnams, Tillanas etc. continued to be performed. This sophisticated 'kriti' form enjoyed popular interest by being *'Jana Ranjaka'* in its range. The Bhakti movement highly influential as the Indian mystical and religious movement of the day between the 13th and 17th centuries lent support to this. It helped to combine the religious and the secular with love as one of its leading elements in the projection of religious devotion. Love as Bhakti when extended to include love in the form of Srngara, then such love became one of the chief concerns of all aesthetic, religious and spiritual endeavours. Divine love as a metaphor helped to foreground the metaphysical conception of Bhakti as its primary reference. No wonder then, Bhakti as a measure for assessing literary, artistic and religious excellence determined and helped to codify the nature of all forms of art. The sensual and the divine, the physical and the metaphysical interweave to form a superb fabric of tone, colour, imagery and rhythm concentrating on the aspect of love as a cosmic creative energy.

In this context, the contribution of Annamacharya and Tyagaraja as *'vaggeyakaras'* to South Indian classical music is unparalleled in volume, depth and immensity comparable only to one other *'vaggeyakara'* such as

Purandardasa. If Annamacharya's contribution is towards popularizing singing of 'padams' of Srngara and Aadhyatmika aspects, Tyagaraja's is in the realm of 'kritis' of pure Bhakti aspect that are structurally more elaborate. A baffling question persists. How did all the saint-composers of the time starting from Annamachraya, Jayadeva, Ksetragna, Purandaradsa, Tyagaraja, Meerabai etc choose music as their first choice mode of expressing their devotion when they could easily have captivated their audiences with their lyrical poetic outpouring? Here are involved three streams that of Bhakti or devotion, music as a mode and poetry as text. The music of the above mentioned and many other 'vaggeyakaras' is a confluence of all the three streams. If one were to determine which one foreran and dominated the other two, undoubtedly it was Bhakti as a movement that took precedence over music and poetry. For this it is necessary to turn to cultural history of Medieval India to understand the aesthetic-socio-cultural milieu of the times that saw the appearance of musical forms unique to different regions of South India. Apart from the music that enjoyed a continuity of tradition, the main thrust of music's content has always been intensely devotional. This trend received an impetus on the wake of the rise and spread of Jainism and Buddhism as a threat to Hinduism. Out of this imminent danger rose Bhakti as a form of preserving the tradition. The Thevarams of Moovar that extolled greatness of Siva and the Divyaprabandhas of Alwars that exalted worship of Vishnu in the devotee's path to realizing Moksha, were all attempts to preserve and propagate Hinduism. Thus Devotion or Bhakti as a religious movement took precedence over exquisiteness of a musical composition. It is as if the rhythm and sway of a musical composition pleasurably yielded accommodating itself to the might of Bhakti and to the call of the time. In the process, music reached new heights, each region creating space for its own unique form of Bhakti expressed through music. Strengthened further by the regional folk traditions varied styles of regional devotional musical forms emerged, such as Thevaram, Divyeprabandham of Tamilnadu, Padams and Vachanas of Andhra Pradesh, Kavyvachana and Prabandha of Karnataka etc. all written in poetry with an objective of spreading the message of Bhakti to the people.

In its effort to fortify Hinduism, music as a mode came to be employed to support the poetic text as an important constituent of Bhakti. Thus, music held a promise to transport man into a divine ecstasy of recognition of supremacy of the Divine in Hinduism hence, a saint-musician's composition was a rapturous outpouring, 'an unpremeditated art'. This was needed for the musical-devotional-lyrical potential of these 'vaggeyakaras' to become an aesthetic experience for us all.

As initiators of *'keertana'* and a *'kriti'* form of music, both Annamacharya and Tygaraja adopt a varied pattern for a musical structure. Tygaraja follows a traditional pattern of a 'Pallavi' and 'Anu Pallavi' followed by three or more 'Charanams'. The length of the first two units varies between one to two lines, while Charanam is normally of four lines. Where the context required a quick exchange between Sri Krishna and the Gopikas, as for instance in *Nauka Charitram,* the compact couplet with concentrated thought is preferred. Annamacharya follows a more uniform pattern of two-line Pallavis followed by three to four, four-line Charanams. The last of the Chranams carries normally the signature or *mudra* of the composers as 'Sri Venkatesa' and 'Tyagaraja'. The final Charanam with the *mudra* is often a culmination of the saints' conclusive observation or a plea to his respective Deity. The 'Pallavi' in both as refrain provides unity of form, sound and meaning. For both the saint-composers, their music is a medium expressive of their formal and personal relationship with the Divine, since mystical in nature. As far as language is concerned the language of syntactic simplicity predominates. As in Kavya literature the lines move in rhythmic fashion and alliteration for easy mnemonic effect is also common. Thus their music is replete with a creative fantasy and energy that surges on with an effulgence of sights, colours, sounds and personalities, characters all highly emotive. It is as Bharata who in *Natyasastra* propounded regarding dramaturgy, that "there is no art, no science, no craft, no skill that does not fall within the purview of drama." (*Na ta jjnana na tat shilpam Na sa vidya na sa kala Na sau yogo na tat karma Natye'smin yanna-drishyate).*

Similarly, in the creative musical outpouring of both Annamacharya in his *Srngara Sankeertanalu* and Tygaraja in *Nauka Charitram* there is not a single craft or skill kept outside their purview that is not part of Indian aesthetic arts. Firstly, there is the science of depth psychology of man-woman relationship in its varied behavioral patterns embraced in harmony of body and spirit. That the objective of poetry and drama as also music is to arouse human feelings and emotions has led various theorists to recognize the physiological and psychological aspects of Rasa. The former appeals to the eye and the ear as dance and music, while the latter to the different states of mind as moods and emotions as Navarasas. In the case of love it manifests itself in men and women as an arousal caused by the moonrise, spring, flowers, movements of the eye, glances, smile etc. which then is said to be in a state of Srngara Rasa or suggestive of it to the listener. In terms of Abhinavagupta's theory of Aesthetics, a mood is termed 'sthayi' and its associated moods are all the 'vibhava', 'anubhava', 'sanchari bhava' manifesting as dominant or permanent or 'sthayibhava' attaining the position of a Rasa. (361, P. V. Kane) Thus the aesthetic emotion or Rasa that is experienced is termed 'nitya' and Anandarupa of the veritable Brahman, despite its sustenance being not homogeneous through a whole work but transient. Rasaswad or experience of such a Nityanandarupa is Parabrahmaswad. The predominant emotion, thus in Annamacharya to begin with is of Srngara Rasa to move very soon to Hasya Rasa and then finally wrap everything up finely in a Bhakti Rasa leading to Moksha. It is equally true to say that under the overarching sentiment of Bhakti Rasa they were led to choose Srngara and Hasya as mere modes of its communication. The following keertana of Annamacharya explicates aptly the various moods as manifesting a man-woman relationship as various Rasas:

Avadharinchagaddayya anni Rasamulu neevu
Thivuruchu nabbenide thenemo virasamu

Cheliya chakkadanana Srngara rasamu
Velaya boma jankenala Veerarasamu

Kalayu rathikankshalanu Karunarasamu
Alarumai pulakalanu Adbhutarasamu

Taruni sarasamulanu tagu Hasyarasamu
Parushampu virahana Bhayarasamu
Berayu nibbaramunu Bhibhastarasamu
Garima maruyuddhana ghana Raudrarasamu

Vanita anandamula vadi Santarasamu
Nanupu mantanamulanu Navarasambulu
Yenaleni Sri Venkatesa neetho goodi
Dinadina vinodala thira Mayarasamu

Listen O Venkateswara in whom all the Rasas abide
Rejoicing in desire though excelling in difference

In beauty dwells demure the Srngara rasa
In the intimidating eyebrow, the Veerarasa
In engaging desire the Karunarasa
In pleasing joys of ecstasy the Adbhutarasa

In a jesting maiden lies equal the Hasyarasa
In the harshness of longing lies the Bhayarasa
In terror dwells firmly the Bhibhastarasa
In dry wasteland heavy the great Raudra rasa

In a maiden's quick pleasure lies stable the Santarasa
In conference abide agreeably all the Navarasas.
When combined in the matchless Sri Venkateswara
There sports securely each day the Mayarasa.

The above 'keertana' not only reveals Annamacharya's understanding of various moods, emotions and sentiments and their manifestation as Rasas in a man-woman relationship but also affirms how they all abide permanently in unison in Lord Venkateswara himself in relation to his consort

Alamelumanga. It is widely recognized in Indian art and philosophy, that the Divine mimics the human just as the human strives to discover the divine within. So also Lord Venkateswara and Alamelumanga in *Srngara Sankeertanalu* exemplify all that is human and common. If this is seen as simplistic, in a larger perspective, she appears as a Srngara Nayika of exemplary mould, but he is the embodiment of all the Navarasas and the display of each every day is as illusory as Maya itself. Regarding Maya Rasa V. Raghavan in his book *The Number of Rasa-s* maintains:

Maya Rasa ... [shows] *jivatman* enmeshed in *samsara* as a result of *mithyagnana* or *avidya*, with characters such as Kama, Krodha and Lobha. Even as Santa is the Rasa of the state called *nivrtti*, Maya is the Rasa of the state called *pravrtti*. In a philosophical drama, the Rasa from which the hero escapes into the Santa, is Maya. (153-154, *The Number of Rasa-s*)

One argument holds that Maya Rasa is yet another name for all Rasas since constituting all the other eight of 'pravrtti', therefore profane, temporal and mundane, but a 'jnani' *alone* would perceive Maya Rasa as unitary and undivided. He sees behind all Rasas a sport, a play of Leela of the Almighty. In *Nauka Charitram* the Gopikas regard the thunder storm on the river Yamuna as a natural phenomenon arousing in them Bhaya and Bhibhasta seeking Karuna from Yamuna Devi. They least realize that it was all a play or Leela caused by the Maya of Sri Krishna. Such a perception would naturally have led them to Santa Rasa, such as one embodying that would be a *Santa Brahma*. Annamacharya's *Srngara Sankeertanalu* as also Tyagaraja's *Nauka Charitram*, reveal this deep insight into the psychology of aesthetic experience.

Next is the skill of matching meaning with music in rhythm or 'laya' in a combination of 'sabda' and 'artha'; the art of aesthetic sentiment appealing to the senses, the mind and soul all uniting in a song; and lastly, the stage craft of performance in *Nauka Charitram* as a musical opera. The laughter and playful banter that characterize the two works is all part of a playful sport to win a point over the protagonist. The playful banter of Alamelumanga

in the Srngara Sankeertanas is a case in point. She indulges in teasing at one time, at another her show of anger at the philandering ways of Lord Venkateswara to heighten her own determination to entice him with her charm, all characteristic of a 'sportful malice'. She is in her flower of youth, proud of her beauty, confident of her capacity to keep her Lord from straying. Her anger and irritation are well known to her Lord who puts up with her tantrums with patience and suppressed laughter conscious that he will have his way anyway at the end. The behavioural features of their relationship with related emotive content is amusing since we know as the two do that it is all transient and on way to confirming their marital bliss. The Hasya or humour increases their appeal contributing to a carnivaleque, festive, celebratory joyous atmosphere. To meet this objective, the two texts conceive of music as the perfect synthesis of various arts and integrate in them a poetic text, histrionics, music, dance, with Bhaktisrngara Rasa as its soul. In the following Srngarasankeertana Alamelumanga says to her Lord:

Tagu tagu nee doratanamu lika
Vegatu lanniyunu vedukalaye

Virasapu thitlu vevelu dittina
Sarasapu velala chavulaye
Yeravula cheta nee vemi sesina
Sari na kaugita chandamulaya!

Bomma jankenala pori nennaina
Sammatinchite chavulaya
Dimmarivai yendu dirigi vacchina
Nemmi nannelaga Nerapulaya!

Enough, enough of display of your Lordship
I feasted on all your harshness

Even your thousand reproaches
Appear as jesting pleasantry

Whatever you do even in anger
In my embrace are made even.

The angry twitching of your eyebrows
If agreed can gain in sweetness
Your return at the end of your many wanderings
Is all a gain to the art of love. (176)

From the point of view of Indian Aesthetics, one of Abhinavagupta's principal contributions is his theory of Hasya or humor. He recognized laughter as an aesthetic mode and not as a binary mode in opposition to tragedy. He offers a theoretical framework necessary for distinguishing between 'Hasa' a purely human act, transgresssive and intrusive in nature hence, profane and, 'Hasya' Rasa considered sacred with its transcendental and aesthetic identification. This latter is pure transcendence into the sacred divine world of the spirit. Both Annamacharya and Tygaraja evoke Hasya Rasa in terms of transcendental gratification of pure happiness and bliss. One cannot fail to see behind this a capacity of the gods in the Hindu pantheon to amuse themselves and their devotees. It is in their comic laughter that the differentiating lines between the mundane and the spiritual, the secular and the religious, the sacred and the profane disappear.

In this aspect the playful amusement and laughter of Sri Krishna may prove the most elusive and a slippery phenomenon at its best. In *Nuaka Charitram* he typifies an aesthetic object exuding Hasya Rasa while the Gopikas represent aesthetic experience with Srngara and Bhakti Rasas as central to the musical composition. The ecstatic trance experienced by the Gopikas as coming under a spell of an intoxicating thrill in the presence of Sri Krishna is the same as that experienced by Alamelumanga in the presence of her Lord Venkateswara.

The musical opera tells the story of a boat excursion of Sri Krishna and his Gopikas on the river Yamuna. In its structure *Nauka Charitram*

bears resemblance to a 'Bhanika' and a Ragakavya in Sanskrit. Bhoja of 11th century (credited with voluminous work on Poetics and Grammar) refers to the dramatic dance form 'Bhanika' having Vishnu or child Sri Krishna as its protagonist. Sometimes, the Nayika is given an exalted lofty role with an elaborate ornate dress. This beside, Abhinavagupta classifies various dance forms into 'Ragakavyas'. They are fashioned after an explicit story line in a musical mode around Ragas which also represent passions. (159 &163, A.K. Warder) *Nauka Charitram* as a musical opera comes close to both a 'Bhanika' and a 'Ragakavya', having Sri Krishna as a boy protagonist with Gopikas dressed in finery setting out on a boat ride. As a 'Ragakavya', it also narrates the story of Sri Krishna bringing home to the Gopikas truth of their being one with Him. The Ragas or passions such as desire of love are expressive of an inexhaustible capacity for mirth and laughter, dramatically represented giving delight to the audience. The opera fascinates us as a creation of Tyagaraja's own poetic-dramatic-narrative-musical imagination, as a 'dramalogue' with a spiritual message implicit to it, describable as enchanting and entrancing at once. The entire musical is a play, a 'krida'— Rasa Krida or Rasa Leela, and a Jala Krida apart from the journey by boat itself as a 'krida' sending the Gopikas into an ecstatic mode of experience. Sri Krishna's ploy is to teach them the nature of their spiritual relationship with the Divine. Tyagaraja conveys to mankind the supreme teaching that there is one Divine force behind this world of 'charchara'—ever watchful, ever vigilant directing the destinies of men. This Eternal also yearns to guide the spiritual destinies of man to a final absorption into Himself. Man who fails to notice this phenomenon does so only at his own peril. The one and only vehicle leading all towards that destiny is Bhakti, combined with Madhura Rasa to form Madhurabhakti as exemplified by the Gopikas towards Sri Krishna and by Annamacharya in relation to Lord Venkateswara.

A serious yet playful musical drama, *Nauka Charitram* shows Gopikas baring their body and soul to Sri Krishna in acceptance and surrender to the Paramatma. Exuding Srngara Rasa they indulge in exploits with Sri

Krishna unabashedly like Alamelumanga in Annamacharya's *Srngara Sankeertanalu.* As Srngara Nayikas the Gopikas long for union with Sri Krishna as Vipralambha, proud and confident with unrestrained desire. Their hearts playful, feel faint with divine ecstasy. The benevolent and understanding Sri Krishna indulges in clever talk: "As one Sri Hari who blesses all / I am the only cowherd among thousand cows." (*Jeevula Palinchu Srihari Reethi / Govulu Veyyaina Golla Nenokkadu)* Or, "With no male help you flowery maidens / It is not meet you damsels ever display boldness." (*Purushundu lekane pubonulara / Tarunula keppudaina tagadu sahasamu.*) The Gopikas wonder, "Cool fragrant breeze is Krishna, is it possible ever to join Him" in body and spirit? (*Challani Malayamaruthame Krishna, Swamini gudunate satame*) Srngara Rasa in this instance is motivated by their 'Vak' (speech), 'nepathya' (dress, decoration or ornament, flowers) and 'kriya' (physical action), which incidentally also forms part of the three Abhinayas in classical dance: Vachika, Aharya and Angika. Bhoja in his *Srngaraprakasa* extends this form of Srngara Rasa to include also within its ambit the three Purusharthas, Dharma Srngara, Arthasrngara, and Kamasrngara, thus looking upon Srngara as the only important Rasa. Tyagaraja and more especially Annamacharya maintain that Bhaktisrngara is also capable of taking man close to Moksha through music. Such a Bhaktisrngara synthesizes with Santa Rasa leading to formulation of a new form of Srngara that is Madhura in sentiment. Basic to Srngara Rasa is its chief characteristic 'Ahamkara' which is eliminated under Bhaktisrngara taking the Gopikas and the Nayika closer to the Divine. Affinitive to both is the Prema Rasa, pure, sanctified and mystical.

The journey of the Gopikas by boat recalls the recurring theme in Indian literature and philosophy of life being a boat journeying towards the ocean, the Conscious towards the Unconscious, the Temporal towards the Eternal, a merging of the Self with the Non-self, and a reunion of the Jeevatma with the Paramatma. The difficulty of the Gopikas in pushing the boat on its initial journey on the river Yamuna and later effort to balance it in the storm-tossed river Yamuna, and the eventual anxiety to save Sri Krishna the boy

from drowning is all symbolic of a yearning, a longing to be united with the Eternal. Even their protestations with Sri Krishna to safeguard their modesty can be seen as Sri Krishna's cajoling them to divest themselves of their mortal bodies and their modesty, if they desired to join Him. Taking his words as holy words from the Vedas,

Cheeralanni vadalinchiri yentho siggu chetha nandhu unchiri

Manamulanu moosukonduro thama pranamulanu gachu konduro

Karagi karagi angalarchiri chelulu Kamalakshu nuramuna cherchiri

Ramanula madamella virigenu Tyagaraja nuthuni madi karigenu

....

They removed all their sarees and with shyness kept them there.

Will they cover their honour? Or will they protect their lives?

Realizing and in tears dissolved in the embrace of the Lotus-eyed

The pride of the maidens vanishing the heart of the One praised by Tygaraja melted.

This spirit's yearning to unite with the Divine is of central focus in *Nauka Charitram* in the form of Bhakti—Tygaraja's ultimate objective of composing the musical—the charm that it casts on the listeners and the spectators alike is its potential for interpretation through the images it manages to evoke. In the early parts of the musical the images of innocence, laughter, mirth and playfulness are depicted thus:

Navvuchu kulukuchu okate,
Koppuna puvvulu muduchuchu okate
Duvvuchu kurulanu okate
Krishnuni ravvachechu nokate vedkaga

Sarasaksha yanuchu nokate
Kanu saiganu biluchuchu nokate
Ra ra yanuchu nokate
Tyagaraja sakhudanuchu nokate, vedkaga.

....

One set out laughing and bouncing lustily
Folding flowers into her hair set out another
Combing her hair went another
Teasing Krishna in frolic set out this other.

One maiden repeating the name of the Lotus-eyed
Another soliciting, signaled with her eyes
'Come hither, hither!' beckoned another.
While this other happily hailed Him 'Tyagaraja's companion'!

In this mirthful and playful manner, their egos full of pride and arrogance the Gopikas order Sri Krishna about. With a disarming smile he enchants the flower maidens ('pubonulu') making merry.

Adavaramella gudi manamadudamu Harini vedi
Krishnuni choodaga manamu jala krida salpa manchi dinamu

... ...

Let all maidens gather together to frolic with Hari's consent
Auspicious is the day, highly playful the heart, beholding Krishna.

However, the incongruities and ambiguities in his demeanor soon stand revealed when he is up to his tricking ways: cute, cleve0r, playful, mischievous yet omnipotent. At one moment, with his calm innocent laughter leads the Gopikas into thinking that he is just an innocent child, (supposed to be a boy of seven years) at another as a 'kamukudu' or an amorist, indulges in seemingly condemnable improprieties of behaviour that are essentially comic enhancing his appeal.

Bhamalu santosha padiyundu vela
Kamukudu acchotaku rarㄷdu Krishna.

... ...

At a time when the maidens are making merry
It is improper for an amorist to present himself there.

This high playfulness is delicately balanced against the storm that later creates anxiety, fear and trepidation in them. Krishna decides to frighten them by creating a thunder storm till they let go of their pride and surrender

to His will accepting Him alone as their Saviour. So much so the cow-maidens ('gopananganalu') confide to each other: "Heard this man is no child" (*Pasibidda gadata vamma veedu*). His mirth at the ignorance of the Gopikas of his power is a source for a later vision of an all-knowing God. He says to the Gopikas:

Purushundu Lekane Pubonulara,
Tarunula Kepudaina Tagadhu Sahasamu. ...
Palana Sethune Bagugaa Na Manavi
Aalakimpudu Meeru Alivenulara
...

With no male help, you Flowery Maidens
It is not decent for damsels to dare ...
I will protect you well on request
Listen! O you Graceful ones!

What could be the reason for this comic laughter of Sri Krishna, we are baffled to ask. If the laughter of the Gopikas is mirthful frolic, Sri Krishna's is marked by a debunking of all that is pretentious, ostentatious and boastful that is outside the ineffable, sacred, religious, lastly spiritual. (Seigel Lee) He dazzles with his laughing splendorous looks sending the Gopikas into a rapture forgetting the world, soothing and consoling, promising them an everlasting joy. Sri Krishna conquers and absorbs into himself all that is discordant around him. His laughter humours and subdues Gopikas at once removing all their fears lifting them to a state of Parabhrahmananda or divine bliss with an aesthetic beauty in nature and in life helping to resurrect their faith in him.

In that sphere of joy, Sri Krishna's presence as the dark god, divine and benevolent, dispels all darkness and gloom and clears doubts of his omnipotence from the minds of the Gopikas. His laughter not only redeems but also helps to discover, reinvent and regenerate a holy innocence wherein lies pleasure in its pure and pristine form. Everything is native and natural, the freedom offered leads to spontaneous acts of joy, and the pleasure in its absolute form is non-negotiable with any other to match with it. The ensuing desire too is boundless embodying a potential for achieving the highest Bliss.

The atmosphere is one full of astonishment, wonder and mirth. Could that be because he stands watching the Gopikas as an outsider, away from and untouched by their fears, doubts, trials and tribulations that life can only offer for one who is inside it? (Seigel Lee)

This takes us next to dwell awhile on the theme of subjectivity of Sri Krishna's laughter so also that of Lord Venkateswara. As one standing outside the circle of life it affords them both a view of the binary nature of the Perfect and the Imperfect. The Perfect as autonomous, exemplary, complete and integral perceives the futility of the Gopikas on one hand to stabilize the storm-tossed boat, and on another the vainness and pointlessness of the Nayika in Srngara Sankeertanas of Annamacharya to hold her Lord down. That vainglorious attempt of the Nayikas leads the two Nayakas to indulge in comic laughter that resides always in the subject, a subjective response to what is seen as purposeless. Lacking in 'objective status', the laughter dwells in the differentiating contrast between the two states of being: the Perfect and the Imperfect. Hence the comic laughter of Sri Krishna is a convulsive amusing laughter of the universal Soul or Paramatma. To use Siegel Lee's terms, the laughter of the Nayikas (the Gopikas and Alamelumanga) is pure 'fascination' of their enchanting world of love created by Sri Krishna and Lord Venkateswara in which they move as in a trance. It is the laughter of 'power and control' at their own play or Leela, of absorbing all the 'jeevatmas' of the 'charachara' into Himself. Their laughter, explicit or suppressed, besides increasing the intensity of enjoyment of the erotic sentiment aroused in the Gopikas and Alamelumanga also enacts their censure of courting anything improper to the Divine pursuit.

This Nayika-Nayaka mode of portrayal in all its variable moods among amorous couples has been a favourite theme in Indian poetry, painting, music and dance alike. The Nayaka exemplifies according to Bhoja four Rasas beside the eight enumerated in *Natyasastra* and all found in four types of Nayakas. They are the 'santa' (calm), 'lalitha' (playful), 'udatta' (exalted) and 'uddhatta' (proud). They are all qualities of a 'dhira' and a 'vira' Nayaka. The basic emotion for such a Nayaka is recognized as 'ahamkara' or egoism and a 'dhirodatta' and its opposite 'dhiraprashanta'. For Annamacharya his

Nayaka is always Lord Venkateswara who represents all four types. As a follower and devotee of Vaishnava tradition, he came under the strong impact of the philosophy of Sree Ramanujacharya. He believed that

Narayana is the supreme Brahman...He dwells in Vaikunta....His sportive delight brings about origination, sustentation and dissolution....He also manifests as the Archa avatara (image of worship) and it is by worshipping Him in such forms that he can be attained easily...The surest and easiest way to reach Him is by performing Prapatti or Sharanagati...accept ones utter helplessness to be redeemed by any other means and to resign oneself wholly and completely with utmost faith unto the Lord...knowing him to be the object of attainment. (Ambica Ananth & Adviteeya Dixit)

Such a devotion turned towards God is Bhakti that finds expression according to the kind of relationship a Bhakta establishes with the Divine. In his worship and praise of the Lord a devotee may approach the Divine either as a servant (dasa), a friend (sakha), or amorous affection, as experienced between the lover and the beloved, or between the husband and the wife of 'madhurya', or consider the Divine as a Mother or a Father as of 'vastalya'. While the Gopikas address Sri Krishna as "Tyagaraja sakhudu" (friend of Tyagaraja), in contrast, Annamcharya approached Lord Venkateswara as his consort Alamelumanga (although in his Adhyatma Sankeertanas he addressed her as his Mother), so that as a devotee he enjoys all the pleasure and bliss that a marital status can offer which includes service, friendship, love that are embodied traditionally in a devoted wife. Such a relationship is considered sublime form of Bhakti. Though considered inelegant and inferior in human life, in terms of Bhaktismgara under Aesthetics it enjoys an exalted status. The imagined 'samayoga' and 'viyoga' experienced by Annamacharya is the same that characterizes the Nayika-Nayaka relationship or in this instance, Lord and his consort Alamelumanga.

As per the Nayika tradition, unique to Indian literature and arts, a Nayika is central to the classics, especially to the *Natyashastra*, wherein drama, painting and sculpture revolve around her. She can appear either as

a Gopika of folk culture or as a courtesan of refined, cultured manners and skilful at various arts. The power she wields over her Nayaka being considerable, the freedom too is immense and of authority that normally is denied to an ordinary woman. Her substantial freedom and power emanate from a consciousness of her beauty, intelligence, wit, and skill at dance, music and poetry which she employs deftly as an occasion demands. In Jayadeva's *Geeta Govindam,* Radha presents herself as epitomizing all the characteristics ultimate and identifiable with a Nayika. So also in Annamacharya while Alamelumanga is awaiting the arrival of her Nayaka she moves to a higher spiritual plane yearning for an ecstatic union with the Paramatma. As a prototype of Srgarabhakti under Vaishnava cult, she is discernible in the Ashtha-Nayika tradition of South Indian literature, music and dance enjoying an equal status alongside the Nayaka. As a metaphor for divinity in Indian Aesthetic theories she typifies celebration of female sexuality and her body as hallowed space for union with a higher spiritual energy. At this mystical level it is Rasa Krida of the saint composer with his Lord, a pure marital bliss in the union of the Jeevatma with the Paramatma, hence sublime. Since it involves the Divine it is of the highest order hence, divinely beautiful and because it falls under the realm of Srngara Rasa and since it has Bhakti as its highest objective in the soul's realization of Moksha, it may be termed Srngarabhakti.

Annamacharaya in his compositions approached the Divine as his wedded wife, coupled with Alamelumanga he would be the Lord's devoted servant. As the Nayika, Annamacharya would be tactful and cunning to bring him back to himself, if the Nayaka were to go astray seeking pleasure outside this divine mystical marriage. As per the Ashta Nayika tradition, Nayika (Annamacharya himself as Alamelumanga) exemplifies that Indian aesthetic tradition. As a woman awaiting the arrival of her Nayaka, she represents a Vasakasajjika, readying and preparing for his welcome return adorning herself elaborately. Being a Nayika of excitement and passion, she is all longing and hope for her Nayaka who is wandering around the town with other women. With quivering eyes fixed on the threshold she is looking for signs of his return. Observing the care she is taking to adorn herself, her

'Cheli' or maiden makes fun of her thus:

Moosina mutyanikela merangulu
Aa sala chittanikela alavokalu

Kanduleni momu kela kasturi
Chindani koppuna kela seemantulu

Mandayana kela mattilamotha
Gandhamele pai pai kammani neemeniki...
Naddamela Tiru Venkadeesunkoodi?

....

Why sharpen beauty of a closed pearl?
Why set limits on a playful heart?

What for is kasturi for a moon-like face?
What for chrysanthemums for your luxurious hair?
Why the toe rings for one who walks in soft tread?
Why the sandal paste applications for your beautiful body?...

Why a mirror when you can see your beauty mirrored in your Lord's embrace? (16)

Though Alamelumanga suffers for the estrangement from her Lord, unlike a Virahotkanthita, she does not tremble with grief or is tearful. She is merely discontented, distressed and disturbed by her Lord's ways, suffers from loneliness yet is confident of her abilities to keep him with her on his return. In the following Sankeertana, neither supportive of his philandering ways nor on his return, sympathetic to his condition she asks him sarcastically:

Alupu theerchukorada annee nayyee gaani
Niluvella jemarinchi neellu gareeni

Veedemandu konarada venaka vicchetugaani...
Chooda rada mammu gontha chokki kannu moothugani

Padamotthinchu korada prakkana navvudugani
Veedhulella Dirugadi visginadi
Joodamaina nadarada sontlu sodintugani...

Pavalinchi yundarada panupupai nikanaina...
Yivala Sri Venkatesa yitte nannau goodithini
Savatula dekumee chalamekkeeni

Why don't you rest, you are fatigued
You are sweating all over

Receive the folded beetle leaf...
Why don't you look at me once, intoxicated may feel faint

Have your feet pressed, you may laugh later
Having roamed all the streets, you seem to be tired
Enough of finding faults, why don't you play a game of dice...

At least now why don't you stay reclined in bed
O Venkateswara betrothed to me
Please do not bring that other woman or I will be furious with you! (7)

Here, she like a Khanditha Nayika whose husband has been dallyin with other women, not able to bear separation from him, she is patient with his ways but is terrified of his disposition. Hence, when alone with him his silence makes her go stiff with anger. Yet she entertains him happy that he returned to her telling him that when seen from close they both are One. (29) In this Sankeertana, Annamacharya conveys the mystical concept of union between Jeevatma and Paramatma in the form of a Sankeertana: "nikki joodabothenu neeve nenu" ("Seen from close you are none but I"). The Nayika here is the Proshitapriya, who languishes with amorous longing yet she is also filled with anguish as the Vipralambha Nayika so her attempts to plead and mollify her Nayaka. Other representative portrayals of Nayikas too find a place in these Srngara Sankeertanas, as the Swadheena Bhartrika or contented one whose lover is at her beck and call, in yet another she is the Abhisarika who meets her lover boldly overcoming all obstacles. Here is one instance. (23-24) Innocent in looks but tactful, she asks the Nayaka what caused him to startle who till then has been laughing and frolicking, why he fell silent while speaking. She wonders if he remembered any other maiden who intoxicated him with her looks.

Navvi navvi manevu naduma naduma neevu
Javvani yevvatemaina sanna sesana...
Cheppi cheppi konkepu siggulu vaduta neevu...
Yitte yevvetevaina yeedu vacchena...
Upparincha needa nevvarunnaru neeku...

You pause in the midst of laughing and frolicking
Did any maiden make any gesture of love
You start in the midst while speaking
Has any maiden presented herself here
Who is here to be so alarmed ... (23-24)

In yet another Sankeertana, she pardons her Nayaks'a ways, cajoles him displaying her capacity to look after him. She tells him that they are One when together, and that her anger subsided the moment he made promises to be within her gaze though her heart instructs her not to give in to suspicion.

Gakkana neevu goodaga katalamu lanage
Mikkkili manninchaganu mecchitinenu
Akkuna Sri Venkatesa alamelumanganu nenu...

....

When you sit by my side my anxieties are lifted
I am pleased when you pardoned me
O Venkatesa, I am your Alamelumanga. ... (222)

The Nayika's maidens plead with her in one instance, pacifying her with sweet words. The Nayika is proud of her looks, unbending and boastful in manner. So they tell her that there is pride in her unsmiling lips and her impetuous nature is revealed in her eyes. The cause for that pride is her embrace and her confidence is her arrogance. So they placate asking her to satisfy her Nadha. Is he to be blamed if he is in love with her, they wonder. (14) In all these Sankeertanas the mood is of Srngara and the smile is of confidence and the playful banter an amusing sport. Here the Hasya Rasa is evoked through a grimace. The Nayika pretends irritation and anger yet pleasing in her ways. By suggestion, Alamelumanga enables Annamacharya

to look within himself. Then the object ceases to be Alamelumanga; he becomes her.

Thus, Annamacharya looks at Lord Venkateswara and Alamelumanga from a transcendental mystical perspective. That part of his personality desiring to look at Alamelumanga becomes his object of perception. Hence, we see the two aspects of his personality: on one hand, his own subjective individual self perceiving Alamelumanga and Lord Venkateswara, and he as the perceived imagining himself to be the Lord's consort, on the other. Thus Alamelumanga becomes the object of his perception. The object is not different from his self it has merely become the object. Though they are on one level conceived as the perceiver and the perceived from Srngara Rasa perspective they are to be seen as same, since the 'vaggeyakara' wishes us to conceive of them that way. His self that moved till then as the subjective self now moves before his eyes as an object, as the 'other,' in short. The purpose is to appeal to the Lord to shower mercy on him, bless him as his devotee. (Mutnuri Sangamesam) A step further, as Alamelumanga he imagines the object of his gaze as proud, youthful, unyielding, teasing, playful, asserting her control over her Lord as his rightfully wedded wife, questioning his audacity in seeking pleasure elsewhere while she awaits his arrival adorned and dressed to receive him. As one awaiting his return to her embrace, she suffers longing 'viraha' but her pride and self respect do not allow her to accept easily that fact of her love for him. She pretends to have not missed him at all in his absence.

The four stages of poetic creation that Abhinavagupta dwells upon can be employed here to show the relationship between Annamacharya and the Divine on one hand, and between Lord Krishna and his Gopikas on the other. If one were to extend this aspect of subject-object unison to Abhinavagupta, he uses the term 'Pasyanti' to describe this stage of viewing himself as object of perception. As this viewing continues various other elements in the object of perception stand revealed which are also part of the harmonious union of love between the Lord and his Consort or between Lord Krishna and the Gopikas. These distinctive elements or features are to be seen at the level of 'Madhyama'. The subject and object are at the same

level and not to be seen as Goddess and her devotee or as master and her servant. They are on the same plane of existence or 'samanadhikarana'. However an element of ambiguity cannot be missed in this relationship. The poet-singer Annamacharya sees Alamelumanga as different from himself. At this stage as the singer-musician articulates in speech or 'vak' bursting forth in adulation and devotion moving to the level of 'Vaikhari' or speech, which we as listeners or 'srotha' see them as separate or the song separate from the subject. Thus when we hear to the Srngara Sankeertanas we are not conscious of the fact that he in reality is imagining himself to be the Lord's consort and appealing to the Lord to have mercy on him. Similar is the case with the attitude of the Gopikas in their relation to Lord Krishna. The Gopikas as long as they see Lord Krishna as separate and outside from their selves they cannot hope to reach their dissolution in that Paramatma. As long as they think that they were being tricked to no end by that captivating moon-faced divine child Krishna they fail to see his larger design, of surrendering their bodies in course of realizing their souls. When they do, Krishna multiplies himself to transport them into a world of rhythm and harmony in which nature in Vrindavan too rollicks in supreme joy of surrender and abandon with renewed faith in Him. The laughter then is of 'darahasa' of contentment and bliss.

Tana Yende Prema Yanuchu Viribonulu
Tala Teliyaka Aaderu

Anayamu Mohamu Meeraga Krishnudu
Andhariki Anni Rupamu Letthi Aadaga

Each thinking that she was loved entirely
Blooming girls danced in ecstasy
As eternal love was intensified
Krishna took many forms for each and danced.

Thus singing and appreciating the music of Annamacharya and Tyagaraja helps all to reflect on Srngarabhakti as a mode of attaining Moksha. The compelling nature of the two saint-composers emphasizes that Srngara too can result in Moksha when combined with devotion and ardour. The

Hasyasmgara Rasa mode dominates influences and permeates life at all levels, more so in its essence as final surrender to that ineffable Godhead that is pure Ananda. All else is liberation and an immersion in Santa Rasa!!

****

Books Referred:

1. Annamacharya. *Aadhytma Srngara Sankeertanalu*, ed. Manchala Jagannadha Rao & Vadrevu Purushottam, Vol. 2, TTD, Tiruathi, 1980.
2. Tyagaraja. *Tyagarajaswami Keertanalu*, ed. By Ummidi Sri Rangamma, The Indian Fine Arts Soceity, Madras, 1982.
3. Ananth, Ambika & Dixit, Adviteeya. *Nectar Ocean of Annamacharya*, TTD, Tirupathi, 2005.
4. Raghavan, V. *The Number of Rasa-s*, The Adyar Library and Reasearch Centre, Madras, 1967.
5. Warder, A. K. *Indian Kavya Literature*, Vol. 1, Literary Criticism, Motilal Banarsi Das, New Delhi. 1989.
6. Sangamesam, Mutnuri. *Annamacharya Sahiti Kaumudi*, TTD, Tirupathi, 1981.
7. Barlingay, S.S. *A Modern Introduction to Indian Aesthetic Theory*, D.K. Printworld (P) Ltd. New Delhi, 2007.
8. Deshpande, G.T. *Abhinavagupta*, Sahitya Akademi, New Delhi, 1992.
9. Siegel, Lee. *Laughing Matters: Comic Tradition in India*, Motilal Banarsi Das, New Delhi, 1987.
10. Kane, P. V. *History of Sanskrit Poetics*, Motilal Banarsi Das, New Delhi, 1998.
11. Sreekantaiyya, T.N. *Indian Poetics*, Trs. N. Balasubramanya, Sahitya Akademi, Nrew Delhi, 2001.
12. Jackson, J. William. *The Archetypal Power of Tyagaraja's Life and Lyrics*, Indiana Univ.-PurdueUniv.at Indianapolis www.geocities.com austin_thyagaraja_aradhana/tyag.pdf, 25th July, 2007.
13. ——————————. *Tyagaraja: Life and Lyrics*, OUP, 1991.
14. Narasimhachary, M. spiritual Heritage of Annamacharya, TTD, Tirupathi, 2001 & Ramesh, M. S.

***

अन्नमाचार्य व श्रीचैतन्य के दार्शनिकता का तुलनात्मक अध्ययन

डॉ. शीला मिश्र
असोसिएट प्रोफेसर, हिंदी विभाग
उस्मानिया विश्वविद्यालय
हैदराबाद, आंध्र प्रदेश ।

दक्षिण भारत भक्तिमार्गीय साधना की लीलाभूमि है । आर्यावर्त के आर्यगणों का ज्ञानमार्ग व कर्ममार्ग में प्रबल आग्रह था । उस समय वैदिक धर्म के प्रभाव से आर्यावर्त में स्मार्त धर्म का प्राधान्य था । परवर्ती युग में कर्मकाण्ड ने ज्ञान को पूर्ण रूप से प्रभावित कर लिया । आर्यावर्त के धर्म का रूप बाद में यज्ञ, वैदिक - अनुष्ठान व अनेक देव - देवियों के शास्त्र सम्मत उपासना में रूपांतरित हो गया था, बौद्ध धर्म के आविर्भाव से वैदिक कर्मकाण्ड में कुछ निष्प्रमता आ अवश्य गई थी पर नए कर्मकाण्डों के भी आविर्भाव हो रहे थे । दस-सूत्रीय नैतिक आचरण बौद्ध मत के धर्म साधना का रूप ग्रहण कर रहा था । इसी समय तिब्बत के बौद्ध मत के प्रभाव से तान्त्रिक-सहजिया-साधक-सम्प्रदाय का भी उद्भव हो रहा था ।

दक्षिण भारत में भी ज्ञान मार्ग का प्राधान्य था-स्वयं शंकराचार्य का जन्म भी तो इसी प्रदेश में हुआ था । दक्षिण भारत में वैदिक आचार-अनुष्ठानों ने भी पर्याप्त प्रभाव विस्तार किया था । आज भी यहाँ स्मार्त व शाक्त, शैव व पंचोपासक भक्तों का अभाव नहीं है । तमिलनाडु के ब्राह्मण वर्ग आज भी वैदिक कर्मकाण्डों का पालन करते हैं । वास्तव में दक्षिण में सभी प्रकार के

धर्म-साधनाओं का अबाध प्रसार हुआ था । पर सभी साधनाओं को भक्ति धर्म ने ही अधिक प्रभावित किया ।

आज जिस श्रीमद्भागवत ग्रंथ को भक्तिधर्म का वेद माना जाता है, आधुनिक विद्वान इसे दक्षिण भारत में ही रचित मानते हैं ।

ज्ञानमार्ग जैसे आर्यों का व्यक्तिगत धर्म मार्ग है, वैसे भक्तिमार्ग भी द्रविड़-भक्ति धर्म के द्वारा व द्रविड़गण आर्य-ज्ञान धर्म द्वारा कमोवेशी रूप से प्रभावित हुए ।

प्राचीन काल में ही द्रविड़ जाति के बीच आलवार नाम के एक श्रेणी के साधकों का जन्म हुआ था । श्रीमद्भागवत में जिस रागानुग-वैष्णव साधकों का उल्लेख है-वे ये ही है । ये केवल भक्ति मार्ग के साधक मात्र नहीं थे । ये भक्ति रस को मधुर व उज्जवल रस रूप में परिणत कर भक्तिमार्ग के चरम लक्ष्य को प्राप्त करना चाहते थे, जिसमें उन्हें चरम सफलता भी मिली थी । श्रीचैतन्यदेव ने जिस मधुर भाव के साधना को गौड़बंग में प्रचरित किया था-इन आलवार-संतों ने इस कार्य को अति-प्राचीन काल में ही सम्पन्न कर लिया था । तमिल में जो सभी मधुरा - भक्ति के साहित्य हैं, उनके पाठ से लक्षित है कि ये ब्रह्मा को कृष्ण व जीवात्मा को नारी के रूप में कल्पित कर मधुर-रस के साधन की पराकाष्ठा बताई है । इनका आविर्भाव दक्षिण भारत में उस समय हुआ, जब वहाँ वैदिक-स्मार्त धर्म का प्रभाव था-- ब्राह्मणों में अनेक शैव भी थे । शैवों का जन्म निम्न जातियों में हुआ था, इसलिए संभवत: ब्राह्मण-समाज में इन्हें स्थान प्राप्त नहीं हुआ था पर अब्राह्मण समाज ने इन्हें अवतार मानकर इस धर्म-मत का अनुसरण किया करते थे ।

वास्तव में ब्राह्मण-समाज ने इस रस-साधनामय धर्म को स्वीकार नहीं

---

[1] अन्नमाचार्य चरित्रम - चिन्नन्ना - पृ.30

किया पर वे इससे प्रभावित अवश्य हुए थे । वेद-वेदांतों, अद्वैतवाद के साथ-साथ भक्ति-साधना का सामंजस्य-मिलन के फलस्वरूप ही श्रीमद्भागवत की सृष्टि हुई । आलवार के तमिल भाषा में रचित रस-साहित्य संस्कृत में अनूदित होकर अभिजात्य प्राप्त कर ब्राह्मण-समाज में भी गृहीत व सम्मानित हुआ था ।

इन आलवार संतों में अग्रगण्य थे शठगोप पंचरात्र या भागवत संप्रदाय के श्रीरंगाचार्य या नाथमुनि नाम के एक साधक थे, जिन्होंने नौवीं शताब्दी के अंत में त्रिचिनपल्ली में धर्म-प्रचार किया था । उन्होंने शठगोप के भक्ति-रसात्मक रचनाओं से मोहित होकर आलवार संतों के समस्त रचनाएँ संग्रह कर, शठगोप के वैष्णव दर्शन या 'द्रविड़वेद' को आर्य-समाज में प्रचारित किया। इन्हीं के प्रयास से आलवारों के 'स्रोत्रावली' रंगम में मूर्ति के सम्मुख पाठ व गान होने लगा । नाथमुनि के पुत्र थे ईश्वरमुनि व ईश्वर मुनि के पुत्र थे यामुनाचार्य । यामुनाचार्य ने दक्षिण में वैष्णव सिद्धांत का प्रचार किया था। यामुनाचार्य के शिष्य थे- श्रीसंप्रदाय के प्रवर्तक रामानुज ।

मैंने पहले ही उल्लेख किया कि आलवार संतों में अग्रगण्य थे शठगोप। अहोबल मठ के संस्थापक श्री आदि वन् शठगोप यति के पास आंध्र के ऋग्वेदी ब्राह्मण नारायण व मता लक्कमांबा के पुत्र अन्नामाचार्य ने वेदांत व द्रविड़ वेद का नियमपूर्वक अध्ययन किया था । [1] तमिल भाषा में आलवार भक्तों के रचे चार हज़ार (नालायिर) पदों के संग्रह को प्रबंधम या 'द्रविड़ वेद' कहते हैं । दक्षिण के वैष्णवालयों में पदों के पठन-पाठन और वेद मंत्रों की तरह विभिन्न अवसरों पर इनका विनियोग हुआ करता था । अन्नमाचार्य को हज़ारों की संख्या में पदों की रचना करने की स्फूर्ति व प्रेरणा इसी द्रविड़-वेद के पठन-पाठन अभ्यास से मिली थी । इनके पुत्र-पौत्रों ने भी यही आदर्श मान

---

[2] अन्नमाचार्य और सूरदास - एम संगमेशम - पृ. 6

[3] राधा का क्रम - विकास - डॉ. शशिभूषण दास गुप्त - पृ. 127

[4] The life of Guarang - Sri D.N. Ganguly-P-45

कर पदों का निर्माण किया । तभी इनको 'द्रविड़ागम सार्वभौम', 'आंध्र वेदांत निर्माता', 'पद कविता पितामह' जैसी कई उपाधियाँ प्राप्त हुईं ।[2]

श्री संप्रदाय के यामुनाचार्य ने ही शंकराचार्य के मायावाद का खंडन कर विशिष्टाद्वैतवाद की उत्पत्ति की थी । आलवार-संतों का प्रभाव इन पर भी था । इसी कारण वे केवल वैधी - भक्ति ही नहीं बल्कि रागानुगा भक्ति के प्रचारक भी थे । चैतन्य देव के भक्ति धर्म के साथ इनकी समता थी इसलिए रूपगोस्वामी ने भक्ति रसामृतसिंधु में, जीव गोस्वामी ने षट् संदर्भ में व कृष्णदास कविराज ने श्रीचैतन्य चरितामृत में इनके स्रोत्रावली से अपने-अपने रसधर्म के पुष्टि हेतु श्लोक उद्धृत किए हैं ।

वल्लभाचार्य के समकालीन श्रीचैतन्य प्रभु को उत्तर भारत में भक्ति प्रचार करने का सर्वाधिक श्रेय प्राप्त है । गौरांग (चैतन्य) का जन्म बंगाल के नदिया, शांतिपुर में हुआ । इन्होंने पहली पत्नी के देहांत के पश्चात दूसरी शादी की। गया में तीर्थ यात्रा के दौरान ईश्वर पुरी नामक माध्व-वैष्णव से इनकी भेंट हुई और वे इतने प्रभावित हुए कि संसार से विरक्त होकर भजन-पूजन में तल्लीन हो गए । चैतन्य ने भारत के सभी प्रमुख तीर्थों की यात्रा की। दक्षिण भारत की यात्रा के दौरान उन्होंने सभी प्रसिद्ध वैष्णव क्षेत्रों का दर्शन किया । कहते हैं कि उसी यात्रा में वे राजमहेंद्रवरम में रायरामानंद जी से मिले और उनसे कृष्ण-कर्णामृत तथा ब्रह्मगीत नामक ग्रंथों को प्राप्त किया ।[3] अन्नमाचार्य से इनका साक्षात्कार हुआ था या नहीं इसका उल्लेख कहीं नहीं मिलता पर इन्होंने तमिलनाडू से द्रविड़-प्रबंधन की प्रति का संग्रह किया था[4] - इसका उल्लेख अवश्य मिलता है । फिर वे पुरी जगन्नाथ आदि क्षेत्रों में कई दिनों तक भ्रमण कर भक्ति का प्रचार करते रहे । अंतिम दिनों में वे कृष्ण भक्ति में इस तरह तल्लीन हुए कि कभी-कभी भावावेश में आकर मूर्छित हो जाते थे । चैतन्य ने अन्य आचार्यों की तरह सिद्धांत प्रतिपादन या संप्रदाय - संगठन का विशेष प्रयत्न नहीं किया । उनके रचे केवल आठ श्लोक मिलते

हैं, अतः उनके अनुयायियों को ही उनके सिद्धांतो को सुव्यवस्थित रूप देना पड़ा ।

उल्लेख है कि दक्षिण भारत के अन्नमाचार्य रोज एक पद रचकर श्री वेंकटेश्वर की मूर्ति के सामने गाया करते थे तो दूसरी ओर उत्तर भारत के चैतन्य के परम तत्व स्वयं श्रीकृष्ण थे, जिनके प्रति समर्पित भक्ति-कीर्तन के सुर से बंगाल के जनमानस उद्वेलित हो उठा था ।

जातीय-जीवन में यदि कोई गौरवपूर्ण वैचित्र्य न हो तो सत्साहित्य की सृष्टि नहीं होती है । इस तथ्य का समर्थन Augustus, Elizabeth व विक्रमादित्य के समय के इतिहास ने किया है । कई शताब्दियों से बंगाल में साहित्य-सृष्टि के मार्ग कोई उन्नति नहीं हो रही थी । हुसैनशाही के शासन काल में पुनः बंगाल की लेखनी चल पड़ी । इसी समय 1485 ई.में नवद्वीप में श्री चैतन्य का आविर्भाव हुआ । बंगालियों के इतिहास में अधिक गौरवमय अध्याय दूजा नहीं था । इन पर निंबार्क, बिल्वमंगल, जयदेव, विद्यापति, चंडीदास जैसों के प्रभाव से भक्ति साधना में श्रृंगार भक्ति को अधिक प्रश्रय मिला । पदावली - साहित्य की विशेषता यही है कि इसमें श्रृंगार-माधुर्य को प्रमुख स्थान मिलता है । इनमें श्रीकृष्ण के ऐश्वर्य-भाव का कहीं मिश्रण नहीं हुआ है । इस प्रकार का मिश्रण वैष्णव रसतत्वज्ञों के अनुसार, रसांतर है या निम्न श्रेणी की रस सृष्टि है । पदावली में कहीं कृष्ण की भगवत्ता या ब्रह्मत्व का उल्लेख नहीं है । यह कोई mistic कविता नहीं ब्लिक सख्य या वात्सल्य भाव मंडित उच्चतम रस-सृष्टि की पदावली है । अन्नमाचार्य की रचना भी 'द्रविड़ प्रबंधन' के आदर्श पर हुई तेलुगु पदावली है । भगवत् प्रेम, भक्ति का लक्षण, मोक्ष का उपाय, लीला-विलास, नाम-संकीर्तन, दैन्य, विरह, परिताप, अवतार -वैभव, अर्चामूर्तियों का सौंदर्य आदि बातें अन्नमाचार्य की रचना में खूब वर्णित हुई है । अन्नमाचार्य व श्रीचैतन्य दोनों ही स्वतंत्र प्रकृति के कवि थे।

उत्साह और उद्वेगमयी हृदय रखनेवाले भक्त थे । दोनों ही संगीत शास्त्र के पंडित थे । यहाँ पार्थक्य इस बात की है कि श्रीचैतन्य ने कहीं भी कृष्ण के ऐश्वर्य-रूप का चित्रण नहीं किया पर अन्नमाचार्य की रचना में मणि-माणिक्य व राज-तुरंगों की बात आयी है । आलवार संत जिस किसी भी अर्चामूर्ति का वर्णन करें, उस भगवान के व्यूह-विभव का वर्णन करके, अंतर्यामी का तत्व समझाकर प्रपप्ति का भाव दिखाते हैं । अन्नमाचार्य ने इसी का अनुकरण किया है ।

अन्नमाचार्य का समय सन् 1424 - 1503 था तो श्रीचैतन्य का सन् 1486-1533 । अन्नमाचार्य को भगवान के खड्ग-नंदक का अंश माना गया तो श्रीचैतन्य को कृष्ण का अवतार बताया गया है । इस तरह ये दोनों भक्त कवि कारण-जन्मा प्रतीत होते हैं ।

अन्नमाचार्य व श्रीचैतन्य दोनों ही भजनानंद को ब्रह्मानंद से अधिक मानने वाले हैं । इससे पहले ही कहा जा चुका है कि श्रीचैतन्य ने अपनी कीर्तन-पदावली में कहीं भी श्रीकृष्ण राधा के ऐश्वर्य-भाव को आरोपित नहीं किया था । उनका यह विचार था कि-इस कलियग में हरिनाम स्मरण ही एकमात्र सत्य है । हरि के नाम कीर्तन ही महायज्ञ है, अन्य किसी यज्ञ की आवश्यकता नहीं है । श्रीकृष्ण के प्रीति प्राप्त करने के लिए तप, दान, व्रत आदि किसी भी कर्मकाण्ड की आवश्यकता नहीं है । केवल प्रेम ही यथेष्ट है-

"पुरुषार्थ शिरोमणि प्रेम महाधन ।
न दान न तमोतेज्या न शैच न व्रतानि च
श्री पनाय मुकुन्दस्य वित्तं न बहुज्ञता" ।

नरनारी के मध्य गहरा-निष्काम प्रेम ही भागवत-स्वरूप है । "कृष्ण

विषयक प्रेमा परम पुरुषार्थ" नाम कीर्तन के माध्यम से भी इस प्रेम का आस्वाद पाया जा सकता है ।

श्रीचैतन्य के अनुसार उपास्य निराकार-निर्विशेष ब्रह्म नहीं बल्कि षट् ऐश्वर्यमय भगवान हैं । वे षट् ऐश्वर्य पूर्णानंद विग्रह हैं । इनसे जीवलोक की उत्पत्ति है जो उन्हीं में जीवित व लय प्राप्त करते हैं, यदि यह श्रुतिवाक्य मान लिया जाए तो वे निर्विशेष कैसे हुए ? सच्चिदानंद के चित् अंश में संवित, सत् अंश में संधिनी व आनंद अंश में ह्लादिनी-तीन शक्तियाँ हैं । षड ऐश्वर्य इन चित् छवियों का विलास स्वरूप है । अत: वे निर्विशेष नही । वे माया के अधीश्वर के रूप में ब्रह्म है, पर माया के परवश होकर जीव है । मूलत: ब्रह्म व जीव एक होने पर भी ब्रह्म व जीव में भेद है । अत: जिसे अचिन्त्यभेदाभेदवाद कहते है, इसी के अनुयायी श्री चैतन्य थे । जो वैदान्तिक भगवान के सच्चिदानंद विग्रह पर विश्वास नहीं करते हैं - उसमें और शून्यवाद में कोई अंतर नहीं है। इसलिए श्रीचैतन्य शंकराचार्य को प्रच्छन्न-बौद्ध कहते थे ।

श्रीचैतन्य के अनुसार परम तत्व स्वयं श्रीकृष्ण है । वह सच्चिदानंद स्वरूप, अनंत शक्ति संपूर्ण, अनंत गुण संपन्न एवं अनादि है । वह अपनी शक्ति से भिन्न भी नहीं है और अभिन्न भी नहीं है । उनका संबंध अचिंत्य है । उसका पूर्ण घनानंद रूप है । उसका साक्षात्कार भक्ति से ही संभव है। भगवान को वश में करने का वही श्रेष्ठ साधन है । भक्ति भी भगवान की कृपा से ही मिलती है । उसके वैधी और रागानुगा भेद होते हैं । वैधी मर्यादा मार्ग है, तो रागानुगा माधुर्य मार्ग है । माधुर्य भाव की भक्ति सबसे श्रेष्ठ भक्ति है । इस भाव को अपनाकर भक्त भगवान से प्रेम और उनकी सेवा आनंद के लिए ही करता है । भक्ति में विधि नियम या शास्त्र मर्यादा का ध्यान असंगत

---

[5] अन्नमाचार्य और सूरदास पृ.81

है । मधुर भाव ही परिणत दशा में महाभाव या राधाभाव कहलाता है ।[5]

अन्नमाचार्य विशिष्टाद्वैत के अनुयायी थे । आठ वर्ष की आयु में ही वे तिरुमल – तिरुपति की यात्रा पर गए और उसी समय वहाँ घनाविष्णु नामक वैष्णवाचार्य से विशिष्टाद्वैत संप्रदाय की दीक्षा ली । वेदांत अध्ययन करने पर भी वे अपने इष्टदेव वेंकटेश्वर को परब्रह्म मानकर उनके दिव्य चरणों में स्वयं को सर्वात्मना समर्पण करते हैं तो दूसरी ओर आचार्य रूप में विशिष्टाद्वैत तत्व एवं श्री वैष्णव भक्ति तत्व को सरल शैली में उपदेश देते हैं ।

श्रीचैतन्य के समान उनका भी कथन है कि परमात्मा नित्य परिपूर्ण और सगुण है –

"आदिपुरुषु डच्युतु डनंतु डमलुडु

ओ देवु डितडे पो हरि वेंकट विभुडु" ॥

ब्रह्मा, जीव और जगत या प्रकृति का संबंध विशिष्ट अद्वैत है । वेंकटेश्वर ब्रह्म है, वही प्रत्येक क्षर व अक्षर के साक्षी हैं –

ज्ञानमु ज्ञेयमु ज्ञान गम्यमुनु, पूनिक देलियुटे योगमु

ज्ञानमु देहात्म, ज्ञेयमु परमात्म, ज्ञानगम्यमें साधिंचु मनसु ।

क्षरमु नक्षरमुनु साक्षि पुरुषुडनि, सरवि देलियुटे सात्विकमु

क्षरमु प्रपंच मक्षरमु कूटस्थुडु, सिरि पुरुषोत्तमुडे श्रीवेंकटेशुडु ॥

वे भगवान के लोकरक्षक व लोक रंजक दोनों रूपों में प्रगाढ़ विश्वास रखते थे । नगराजधर श्रीनारायण के 'निगम निगमांत वर्णित मनोहर रूप' की स्तुति में उनका कीर्तन है –

"वेदांत वेद्याय विश्व रूपाय नमो

आदिमध्यांतरहि ताधिकाय

भेदाय पुनरप्य भेदाय नमो नमो

नाद प्रियाय मम नाथाय तस्मै ।"

यह जगत माया व जड़ है, त्रिगुणात्मिका है और जीवों को मोह में डालनेवाला है । ज्ञान से ही संसार को पार किया जा सकता है । गुरु की कृपा प्राप्त कर वेंकटेश्वर की महिमा का ध्यान करना ही ज्ञान है । इसी ज्ञान से ही वैकुंठ प्राप्ति होगी और ये वैकुंठ तिरुमल-तिरुपति है जहाँ श्रीवेंकटेश्वर का निवास है ।

हमारे आलोच्य कवि अन्नमाचार्य व श्रीचैतन्य दोनों दो विभिन्न दार्शनिक संप्रदायों को मानकर चलने पर भी बहुत सी बातों में दोनों के विचारों में समानताएँ पायी जाती हैं । दोनों ही ब्रह्म के एक, अखंड व अद्‌वैत रूप में विश्वास रखते हैं । दोनों ही जगत को नित्य व सत्य मानकर उसे मायाकृत भी स्वीकार करते हैं । ईश्वर के अंतर्यामी तत्व पर दोनों का विश्वास है । इन भक्त कवियों ने चेतन को नित्य व देह को अनित्य मानकर देहेंद्रियादि के व्यामोह को ही सांसारिक बंधन का प्रबल कारण स्वीकारते हैं । इनके अनुसार ईश्वर मायाधीश है व उनके कृपा के बिना मुक्ति दुर्लभ है । यह मुक्ति, भक्ति के माध्यम से प्राप्त कर भगवान के सान्निध्य पाया जा सकता है । दोनों के इष्टदेव भगवान के अर्चावतार ही है । अन्नमाचार्य ने जहाँ श्री वेंकटेश्वर के रूप को ही अन्य सभी अर्यावतारों में देखा तो श्रीचैतन्य के उपास्य परम पुरुष श्रीकृष्ण ही है । दोनों ही परम पुरुष श्रीविष्णु के अर्चारूप हैं ।

अन्नमाचार्य ने यदि दार्शनिक तत्वों का विवरण शास्त्रीय ढंग पर तर्क-वितर्क एवं श्रुतिवाक्य, प्रमाण-उद्‌धरण के साथ दिया है तो श्रीचैतन्य को भी कहीं तर्क द्‌वारा दिग्गज पंडितों को परास्त कर स्वधर्म में स्थापित करते हुए दिखाया गया है; तो कहीं उन्होंने ऐश्वर्य-विभूति का दर्शन करवाकर अविश्वासी-वैदान्तिक या विरुद्‌धवादियों को पदानत किया है । ऐसा प्रतीत होता है कि

वास्तव में उनके भावावेशमय जीवन में प्रेम व भक्ति का अपूर्व उद्वेलन देखकर ही सभी ने उनकी पराकाष्ठा को स्वीकार किया था । गोपीनाथ ने आचार्य सार्वभौम को इसी तथ्य की ओर संकेत करते हुए कहते हैं -

इहाँर शोरीरे शब ईश्वर लक्षण । महाप्रेमावेश तुमि पाव तार दर्शन ।

तोबुओ ईश्वरज्ञान होय ना तोमार । ईश्वरेर मायाय करे एई व्यवहार ॥

श्री कृष्ण के प्रति भावावेश के कारण कभी तो वे स्वयं को ही कृष्ण समझते तो भावावेश से बाहर आते ही सामान्य भक्त रूप में अपना परिचय देते । अनेक अनुयायियों ने उन्हें अवतार मानकर पूजा की तो कइयों ने विरोध भी प्रकट किया । उस युग में बंगदेश पर मुसलमानों का अधिकार था । सुलतान हुसैन-शाह की अनुरुक्ति भी इनके प्रति थी । तथापि मुसलमानों के अधिकृत देश में इस धर्म प्रचार के प्रत्येक चरण में बाधा पहुँच सकती है, इस आशंका से वे बंगाल छोड़कर पूरीधाम के आश्रम में आ पहुँचे थे । उस समय उड़िसा स्वाधीन-हिंदूराज था । सर्वश्रेष्ठ वैष्णव-तीर्थ के रूप में पूरी की गिनती होती थी-जहाँ जगन्नाथ देव के मंदिर, वहीं सभी श्रेणी के वैष्णवों के मठ व आश्रम बना हुआ था । कदापि उनकी सोच यह भी हो सकती है कि पूरी में रहकर दक्षिण के साधुसंतों के साथ भी इनका संस्पर्श हो पाए । पूरी में निवास करते हुए पूरी के राजमंत्री दक्षिणाचल के विद्यानगर वासी राय रामानंद के साथ उनकी मैत्री हुई जिसका प्रभाव उनके धर्म जीवन पर पड़ा था। नवद्वीप-लीला में वे श्रीकृष्ण के भावावेश में तन्मय थे - पर रामानंद से मैत्री के फलस्वरूप उनका परिचय दक्षिणाचल के रागानुग-भक्तिमार्ग के साथ हुआ और वे राधा-भाव में तन्मय रहने लगे । इस प्रकार श्रीकृष्ण व राधा के आवेश का समावेश देख उनके भक्त उन्हें कृष्ण व राधा के समन्वित लीलावतार की मर्यादा देने लगे थे ।

श्रीचैतन्य के अपूर्व भावावेगमय जीवन, उनकी साधना व वाणी, बंगला-

साहित्य के कायापलट करने में अभूतपूर्व भूमिका निभाई है । पराधीन देशों की बात तो दूर रही, किसी भी स्वाधीन-देश के कोई धर्म गुरु या दिग्विजयी वीर, बंगाल के इस दरिद्र-ब्राह्मण-पुत्र के समान साहित्य-सृष्टि को इतनी उर्ज्वस्विता व प्रेरणा प्रदान नहीं कर पाए । प्राचीन बंग-साहित्य की मर्यादा प्रधान रूप का श्रेय वैष्णव-साहित्य ही को दिया जाता है । इस पृथ्वी पर जैसे तीन भाग जल है, प्राचीन बंग-साहित्य का तीन भाग भी राधा व राधा-भाव -द्युति - आलोकित गौरांग देव के प्रेमाश्रु जल से भरा हुआ है । इस साहित्य की दो धाराएँ हैं । पहली धारा में श्रीचैतन्य व उनके सहचर व उनके बाद के भक्तों के जीवन व साधना की कथाएँ मिलती हैं । दूसरी धारा है - 'पदावली साहित्य' । पदावली साहित्य की भी दो शाखाऐं हैं । पहली शाखा गौरांग देव के जीवन की लीला-माधुर्य को अवलंबित कर रचित हुई है व दूसरी शाखा गौरांग देव के चैतन्य रूप में प्रवर्तित होने के बाद वृंदावन-लीला के रसादर्श से ओत-प्रोत है । श्रीचैतन्य के प्रभाव से प्रभावित कवियों में-गोविंददास, ज्ञानदास, बलरामदास, नरहरि नरोत्तम, लोचनदास, वासुदेव घोष, घनश्याम, रायशेखर आदियों के नाम विशेष रूप से उल्लिखित है । इनकी रचना के माध्यम से श्रीचैतन्य-प्रेम-रस ने बंगसाहित्य में जो प्लावन ला दिया था उसकी उर्वरता आज भी नष्ट नहीं हुई है ।

उस समय के भारत में कितने ही भक्ति संप्रदाय का प्रचलन हुआ था। उनमें से कुछ निर्गुण संप्रदाय थे, तो कुछ सगुण के रसिक-संप्रदाय हमारे आलोच्य कवि अन्नमाचार्य व श्रीचैतन्य इसी समय में हुए व सगुण भक्ति के निरंतर साधक हो गए । अन्नमाचार्य के जीवनकाल में वल्लभ, चैतन्य, हरिदास, हितहरिवंश जैसों के संप्रदाय आरंभ नहीं हुआ था। लेकिन आश्चर्य की बात है कि अन्नमाचार्य की साधना में वे सभी तत्व बहुत कुछ पाए जाते हैं, जिनको लेकर बाद में उत्तर में अलग-अलग विशिष्ट भक्ति-संप्रदाय प्रचलित हुए ।

सहायक ग्रंथ :

1. अन्नमाचार्य और सूरदास का तुलनात्मक अध्ययन: एम. संगमेशम

2. अन्नमाचार्य चरित्रम-चिन्नन्ना

3. राधा का क्रम - विकास - डॉ. शशिभूषण दास गुप्त

4. The life of Guarang - D.N. Ganguly

5. श्रीचैतन्य कथा-कविशेखर कालिदास राय

6. मध्यकालीन संत साहित्य-डॉ. राम खेलावन पांडेय

7. राधा-वल्लभ संप्रदाय, सिद्धांत और साहित्य-डॉ. विजयेंद्र स्नातक

- आर -19

उस्मानिया विश्वविद्यालय कैंपास क्वाटर्स,

हैदराबाद-07, आंध्र प्रदेश

***

सन्तशिरोमणि अन्नमाचार्य भक्तिकल्लोलिनी

(व्यक्तित्व एवं कृति)

डॉ. छोटेलाल त्रिपाठी

उपाचार्य, साहित्य विभाग,

सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय,

वाराणसी - 221 002

भक्ति का स्रोत वेद -

भारतवर्ष भक्ति विरक्ति एवं भगवत्तत्व विज्ञान का अनाद्यनन्त आकर है। वेदों के मन्त्र-ब्राह्मण-आरण्यक-उपनिषद रूप में चतुर्धा विभाजन एवं पूर्व परम्परा प्राप्त विशिष्ट विस्तृतपुराण साहित्य के चार लाख श्लोकों में संक्षेपीकरण के अनन्तर वेदार्थ के उपबृंहणार्थ महाभारतम् का निर्माण करने पर भी मानसिक उद्वेग की स्थिति में पराशर्य श्रीकृष्ण द्वैपायन व्यास ने जब कारण की जिज्ञासा की तो परमभागवत देवर्षिनारद ने उन्हें भगवद्गुणवर्णन का उपदेश किया । ज्ञान-उपासना एवं कर्मकाण्डों में भी विभक्त होने के कारण वेद त्रिकाण्ड भी कहलाता है । धर्म-अर्थ-काम-मोक्ष के अतिरिक्त 'भक्ति' पंचम अर्थात् सर्वोत्कृष्ट पुरुषार्थ है । भक्तियोग का विधान ही भगवान् के अवतारों का मुख्य प्रयोजन है, यह पार्थमाता कुन्ती का श्रीमद्भागवत में स्पष्ट कथन है ।

"तथा परमहंसानां मुनीनाममलात्मनाम् ।

भक्तियोगविधानार्थं कथं पश्येम हि स्त्रियः ॥ [1]

---

[1] श्रीमद्भाग - 2 / 6 / 20

त्वयि मेऽनन्यविषयागतिर्मधुपतेऽसकृत् ।

इतिमुद्वहतादद्धा गंगेवौघमुदन्वति" ॥[2]

श्रीमद्भगवद्गीता के दशतम अध्याय में भक्तियोग का वैज्ञानिक निरूपण है । भक्ति के विशिष्टाद्वैतवादी आचार्य 'ध्रुवास्मृति' कहते है । 'भक्त' का लक्षण करते हुए गीता में कहा गया है -

मच्चित्ता: मद्गतप्राणा: बोध्यन्त: परस्परम् ।

कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥[3]

वास्तव में 'आत्मा' ही सर्वप्राणिपरप्रेमास्पद है । 'आत्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवति' इस श्रुतिवाक्य में स्पष्ट है कि चराचरात्मक जगत् में गृह-भूमि-सम्पत्ति स्त्रीपुत्रादि में प्रीति का मूल आत्म प्रीति, आत्मरति ही है । देहादिभिन्न अनाम, अरूप, अशब्द, अस्पर्श, अकाय, अव्रण-सच्चिद्धन-निर्गुण-निराकार निर्विकार-स्वसंवेद्य-स्वत: प्रकाश ब्रह्म की सत्ता एवं स्फूर्ति से बोधान्तर का स्वत: बाध हो जाता है । श्री हर्ष ने नैषध में कहा है कि -

" स्वत: प्रकाशे परमात्मबोधे -

बोधान्तरं न स्फुरणार्थमर्थ्यम " ॥

तात्पर्य यह है कि जीव शिव का अंश है । 'ममैवांशो जीवलोके जीवभूत: सनातन:' जीव जब अपने वास्तविक, देहादिभिन्न स्वरूप का बोध हो जाता है तो अन्य घट-पट स्त्रीपुत्रादि विषयक बोध स्वत एव बाधित हो जाते है और कण-कण में चेतन स्वरूप से प्रविष्ट ' ब्रह्म ' तत्त्व का ही प्रत्यक्ष होता रहता है और अपने में परमात्मा का दर्शन हो जाता है । वह सखा, सुहृद् प्रियतम,

---

[2] तत्रैव - 2 / 6 / 22

[3] तत्रैव - 20 / 1

रुप में जब भासित होने लगता है तो उस एक अद्वितीय परम तत्तव के संविज्ञान से बोधान्तर का बाध स्वतः सिद्ध है । 'एकेन विज्ञातेन सर्वं विज्ञातं भवति' इस श्रुति का भी यह स्वारस्य है । वह एक एवं अद्वितीय तत्तव ही चराचरात्मक विश्वप्रपञ्चों का अधिष्ठान और परम सत्य है -

' वदन्ति तत् तत्त्वविदः तत्वं यज् ज्ञानमद्वयम् ।

ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते " ॥

वही अनतिशय वृहत् ब्रह्म, अनन्तानन्त जीवों की आत्मा होने के कारण परमात्मा, अनन्तानन्त कल्याणगुणगणों का सेव्य होने के कारण भगवान् है । उसी में रत जीव भारत है । भारत भूमि में उत्पन्न प्राणी स्वाभाविक रूप से उसी जगत् प्रकाशक-भा-मे रत रहने के कारण भारती है -

" उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् ।

वर्षं तद्भारतं नाम, भारती यत्र सन्ततिः" ॥ (वि ० पु ०)

भारतीयता का मूल ब्रह्मनिष्ठा वेदनिष्ठा है और स्मृति-पुराण-रामायण-महाभारतादि आर्षवाङ्मय उसी एकमेवाद्वितीय तत्त्व का बहुधा व्याख्यान करते हैं - 'एकं सद् विप्राः बहुधा वदन्ति ' । विश्व में 'सिद्ध' सन्त आदि प्रसिद्ध शब्दों का मूल यह ' सत् ' शब्द है । ' सदेव सोम्येदमग्रयआसीदेकमेवाद्वितीयम् '। ' जन्माद्यस्य यतः' 'अतएव च नित्यत्वम् ' इत्यादि ब्रह्मसूत्रों द्वारा भगवान् वादरायण उस तत्व को स्थगित करके तद्विरुद्ध समस्त वादों का खण्डन करते है । ' यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते येन जातानि जीवन्ति यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति ' वह सद् पदाभिलक्ष्य एकमेवाद्वितीयं तत्तव ' सत्यं ज्ञानमन्तं ब्रह्म' है और उसी के श्रवण-मनन-निदिध्यासन का भगवती श्रुति विधान करती है । मन्त्र ब्राह्मण आरण्यक उपनिषद् पुराण रामायण, महाभारत, उपपुराण औपपुराण संस्कृत-प्राकृत (भारतीय समस्त जन भाषाओं) में भारत

वर्ष के विभिन्न वर्णों जातियों उपजातियों गोत्रों प्रवरों में उत्पन्न सन्तों महानुभावों ने उसे ही सहृदय हृदयावर्जक पदों में गाया है । प्राय: सभी भारतीय क्षेत्र भाषाओं में श्रुतिस्मृति पुराणप्रमित तत्व का गान करके जड़ जगत् को अपनी पीयूषवर्षिणी वाणी को चेतन किया है क्योंकि परम सत्य का वर्णन करने में ही सन्त अपनी वाणी को सार्थक समझता है –

श्रृण्वतः श्रद्धया नित्यं गृणतश्च स्वचेष्टितम् ।

कालेननातिदीर्घेण भगवान् विशते हृदि ॥

प्रविष्टः कर्णरन्ध्रेण स्वानां भावसरोरूहम् ।

धुनोति शमलं कृष्णः सलिलस्य यथा शरत् ॥

धौतात्मापुरुषः कृष्णपादमूलं न मुंचति ॥[4]

वैदिक अनादि परम्परा में उपासना एवं भक्ति के सौर, शाक्त, गाणपत्य, शैव एवं वैष्णव सम्प्रदायों की पद्धतियाँ ' अनेकता में एकता ' का साक्षात्कार कराती हूई ' एकं सत् विप्राः बहुधा वदन्ति' श्रुति को ही चरितार्थ करती है। वेद–आगम–तन्त्र पांचरात्रादि सब उसी में उपसंहृत होते हैं ।

पद्मपुराणान्तर्गत श्रीमद्भागवतमाहात्म्य में दक्षिण भारत की पावन वसुन्धरा को भक्ति की जन्मभूमि मानते हुए कहा है –

" उत्पन्ना द्रविडे देशे वृद्धिं कर्णाटिके गता ।

क्वाचित्क्वचिन्महाराष्ट्रे गुर्जरे जीर्णतां गता ॥

वृन्दावनं पुनः प्राप्य नवीनेव सुरूपिणी ।

जाताहं युवती सम्यक् श्रेष्ठरूपा तु साम्प्रतम् " ॥

इस प्रकारण के अनुसार भक्ति ही ज्ञान एवं वैराग्य की माता है ।

आदिकाव्य में श्रीराम द्वारा ' सेतुबन्ध ' पर ' श्रीरामनाथेश्वर ' की स्थापना 'भक्ति एवं सगुण उपासना ' का सर्वश्रेष्ठ प्रमाण है । अतः भारतवर्ष में ' भक्ति-भक्त-भगवान् और सन्त सद्गुरु ' की अनादि परम्परा है और आज भी लुप्त नहीं है । सम्मपूर्ण भारतवर्ष में सभी वर्णश्रमियों, ब्राह्मणादि चाण्डालान्त हिन्दुओं में विद्यमान, गौ, ब्राह्मणा-मन्दिर गीता-गंगा-गायत्री-माता-पिता-गुरु-सन्त में श्रद्धा, दान, व्रत, उपवास पातिव्रत्य में जनता की स्वाभाविक श्रद्धा एवं विश्र्वास सम्पूर्ण भारत के हिन्दू मात्र के मौलिक एकता, प्रेम एवं समन्वय के अनादि निधन आस्था केन्द्र दूर्वादल के स्वाभाविक विकास की तरह स्पष्ट वेद के अधोलिखित मन्त्र साक्षात्कार कराते है -

" काण्डात् काण्डात् प्ररोहन्ति परुषः परुषस्परि ।

एवा नो दूर्वे प्रतनु सहस्त्रेण शतेन च " ॥

अर्थात् भारत वर्ष में धर्म की शाखाएँ ऊर्ध्व मूल हैं तथा दूर्वा की तरह शतसहस्त्र अर्थात् अनन्तानन्त स्वरूपों में दिखती हुई भी एक सत् की ओर ही प्रवृत्त है । इस अनादि सिद्ध सरस रमणीय अनेकता में एकता का प्रेमयोग से साक्षात्कार करके 'धर्म ' के मूल को दूर्वाकाण्डों की तरह लाखों शाखाओं में प्रसारित करने वाले आचार्यों सन्तों की परम्परा भी अनादि है इसमें सन्देह नहीं है। उत्तर-दक्षिण पूर्व-पश्र्चिम दिशाओं, आग्नेयी, नैऋत्या, वायव्या एवं ऐशान्यादि विदिशाओं, भूर्भुवः स्वरादि लोकों में भाव योग, भक्ति योग, की परमरमणीय पीयूषधाराओं से भारतमाता के कोटिकोटितीर्थ पावन चरणारविन्द को प्रक्षालित करती हुई, ' घृतस्य धारा अरुषो न वाजी ' अर्थात् अनेकता में एकता को नवनीतामृत से नीराजन करती ही रहती है । ' जनं विभ्रती बहुधा विवाचसं नाना, धर्माणम् ' इस ऋचा में भी अनेक भाषाओं की सत्ता के अनादि होने का संकेत है । ' विकास - परिवर्तन एवं प्रक्षेप ' के इतिहासाभासवादी पंक का प्रक्षालन करके ब्राह्मणादि चाण्डालान्त मानव को उस एकमेवा-

द्वितीय सत् की ओर अभिमुख बना देने तथा प्रणिमात्र को भगवत्प्रेम की पीयूष धारा में उन्मुक्त अवगाहन के जन्मसिद्ध अधिकार की घोषणा करने वाले सन्तों की परम्परा भी वेदवत् अनादि ही है । अतः ई॰पू॰ में भक्ति आन्दोलन की कल्पना भी बालुकामित्ति ही है ।

श्रीराम की, रावण की शिव भक्ति विश्र्वविदित है । वेदों में ही ब्रह्म के दो रूप वर्णित हैं - 'मूर्त्तञ्चैवामूर्त्तं च' । उसकी अनेक रूपों में अभिव्यक्ति का मसद्धान्त भी मन्त्र-ब्राह्मणात्मक वेदों में है ही । इसीलिए श्रीमद्भागवत में श्रीशुकदेव जी महाराज का स्पष्ट कथन है --

"इदं हि पुंसस्तपसः श्रुतस्य वा स्विष्टस्य सूक्तस्य च बुद्धिदत्तयोः ।

अविच्युतोऽर्थ कविभिर्निरूपितो यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनम् ।।"

अजं प्रजातं जगतः शिवाय तन्महानुभावाभ्युदयोऽधिगण्यताम् ।।

क्षरणशील, सरणशील, परिवर्त्तनशील उपचयापचयशील नित्यप्रवाहमान् जगत् में श्रवण मनन निदिध्यासन का एकमेव अविच्युत अर्थ जीव का परम सखा परम सहृत, उत्तमश्लोक भगवान् ही है --

" तस्माद् भारत सर्वात्मा भगवानीश्रो हरिः ।

श्रोतव्यः कीर्त्तितव्यश्र्च स्मर्त्तव्यश्र्चेच्छताऽभयम् " ।।

'भगवन्नाम संकीर्त्तन' की परम्परा वाह्य जप तथा मन्त्र चिन्तन आन्तर जप है । भगवद्बोधक सभी संस्कृत तदितर शब्द मन्त्रमय ही है । अनादि परम्पराप्राप्त मन्त्रों में से किसी भी एक मन्त्र की गुरु से उपलब्धि व्यक्ति को भगवत्प्रपत्ति, भगवदुपलब्धि हेतु पर्याप्त है । मन्त्रोपदेश क्रम में गुरूपदिष्ट स्वरूप का ध्यान करते हुए ही जप का विधान होने के कारण रूप का शास्त्रों में विधान है । 'तज्जपस्तदर्थभावनम्' 'यथाभिमतध्यानाद्वा' इन योग सूत्रों में इसी रहस्य का संकेत है ।

भक्ति आंदोलन --

भक्ति मार्ग के क्रम में सनकादि ब्रह्म-विष्णु-रुद्रादि सम्प्रदायों का उद्भव हुआ तथा धार्मिक राजनीतिक विपत्ति में राजा और राज्य के अभाव में श्रुति स्मृति सिद्ध वेदमार्ग से जीवन निर्वाह का मार्ग कण्टकाकीर्ण हो जाने के कारण 11-12 वीं शती भारत के लिए अनुकूल परिस्थितियाँ नहीं रही । इसके पूर्व छठवीं से लेकर 11 वीं शताब्दी तक के समय में कट्टरपन्थ एवं उग्र राज्यसापेक्ष सम्प्रदायवाद, पर्याप्त प्रभावशाही रहा । उत्तरमध्य काल में उग्रकट्टरवाद एवं साम्प्रदायिकता के प्रतिकूल जनता में सर्वत्र समन्वय की भावना अभिव्यक्त होने लगी । विविध भक्तिमार्गीय सम्प्रदायों का प्रचार होने लगा । डॉ. ग्रियर्सन के शब्दों में भक्ति आन्दोलन बिजली की तरह सारे देश में फैल गया । हिन्दी साहित्य के इतिहास में यह काल भक्ति के उत्कर्ष का युग है । उस समय तमिल, तेलगू, कन्नड, मलयालम, महाराष्ट्री, गुजराती आदि भाषाओं में सम्पूर्ण भारत में सर्वत्र भक्ति साहित्य की ही वृद्धि दिखती है । यह भक्ति उस समय के संस्कृत, हिन्दी एवं अन्य भारतीय भाषाओं के काव्य साहित्य-शास्त्र, संगीत, नृत्य, नाट्य, चित्र, शिल्प, आदि में आन्दोलन के रूप में यह अनादि वेद सिद्ध सगुणभक्ति सारे देश में परिव्याप्त हो गयी। डॉ. एम. संगमेशम् के शब्दो में - 'जबसे दिल्ली सिंहासन पर मुसलमानों का आधिपत्य कायम हो गया तबसे उनके राज्य विस्तार के साथ उनकी भाषा और उनके धर्म का भी प्रचार तलवार के बल पर जोर शोर से होने लगा ।" यों तो दिल्ली पर एक के बाद कई राजवंश सत्तारूढ़ हुए परन्तु सभी की नीति समान थी । सब हिन्दुओं (वैदिक सनातन धर्मियों) को नीची दृष्टि से ही देखते रहे। राजनीतिक, धार्मिक एवं आर्थिक दृष्टि से हिन्दू सताए जा रहे थे । हिन्दुओं की ओर से इसका प्रबल विरोध था । मूर्तियों का भंजन, स्वविरोधी विश्र्वासों का हनन, काफिरों का (हिन्दुओं का) इस्लामीकरण आदि ही इस्लाम के आदर्श माने जाते थे । ब्राह्मणों को वैदिक कर्म छोड़ने पड़े, देवमूर्त्तियाँ तोड़ दी गयीं । सर्वत्र त्राहि-त्राहि मच गयी ।"

हिन्दूओं की राजनीतिक स्वतन्त्रता के साथ ही धार्मिक स्वतन्त्रता का भी अपहरण होता रहा । एक दो उदारहृदय इस्लामी शासक अवश्य हुए पर उनकी अवधि स्वल्प ही रही । अकबर आदि के समय में कुछ राहत अवश्य थी परन्तु सर्वत्र उदासी, खेद एवं उत्साहहीनता तथा विलासिता, अन्धविश्वास एवं नैतिकपतन का भी विकास हो चुका था ।

आचार्य रामचन्द्र शुक्ल के कथनानुसार - "उस विपत् समय में अपने पौरुष से हताश हिन्दू (जनता) के लिए भगवान् की शक्ति और करुणा की ओर ध्यान ले जाने के अतिरिक्त दूसरा मार्ग ही क्या था ?" उस काल की आमुस्मिक प्रवृत्ति को इन परिस्थितियों से अगर कुछ प्रेरणा मिली हो तो कोई आश्र्चर्य नहीं ।

बारहवीं शती के अन्त में दिल्ली और कन्नौज के हिन्दू राज्यों के नष्ट होने पर यद्यपि उत्तर भारत में मुस्लिम सत्ता का प्रतिरोध व्यापक पैमाने पर बन्द हो गया किन्तु राजस्थान, मध्यभारत, गुजरात और उड़ीसा के भारतीय राजवंश मुस्लिम राजसत्ता का सदा ही विरोध करते रहे । इस्लाम की राजनीतिक शक्ति और धर्म का जितना विरोध भारत में हुआ उतना अफ्रीका या एशिया महाद्वीप के किसी भी देश में नहीं हुआ । हिन्दू राजवंशों की जातिगत एवं धर्मगत भावना, शूरता और कष्ट सहिष्णुता की योग्यता प्रदान करती रही । अत: सोलहवीं शती के मध्य तक वे मुस्लिम राज्यों से संघर्ष करते रहे । जहाँ तक जनता का प्रश्न है, विशेषकर उत्तर प्रदेश और बिहार में धार्मिक दृष्टि से इस्लाम से उसने कभी हार न मानी । उसके बहुत से मंदिर तोड़े गये, किन्तु उसने बराबर नये मन्दिरों का निर्माण किया और धार्मिक चेतना बनाये रखी राजनैतिक आदर्श और आशा भी कभी लुप्त नहीं हुई ।

भक्ति-आन्दोलन का वास्तविक उदय दक्षिण में हुआ । जहाँ पहले हिन्दू सरदारों के सम्मिलित प्रयत्न से और बाद में श्रीविद्यारण्य स्वामी की

सलाह पर विजय नगर राज्य की स्थापना हो जाने से हिन्दू धर्म, हिन्दू सभ्यता, हिन्दू संस्कृति की रक्षा करने में बड़ी सफलता मिली । आलोच्यकाल में विजय नगर राज्य के इतिहास में स्वर्ण युग गुजर रहा था । जबकि राज्य की ओर से साहित्य, शिल्प, कला, धर्म, दर्शन व्यापार वाणिज्य, विद्या आदि सभी क्षेत्रों में उन्नति करने को मदद मिलती आयी । विजय नगर राजाओं को 'सर्व-वर्णाश्रमाचार प्रतिपालन परायण' कहा गया है । उस काल में दक्षिण के अन्य सांमत राजा, सरदार और उड़ीसा के गजपति राजा भी मुसलमानों की शक्ति को रोकने और हिंदू धर्म व संस्कृति की रक्षा करने में भरसक योग देते रहे। इन सभी कारणों को देखते उस समय के भक्ति के आन्दोलन के मुख्य कारण राजनैतिक परिस्थितियों के साथ-साथ परम्परागत धार्मिक, दार्शनिक, साहित्यिक आदि अन्य परिस्थितियों में भी ढूँढना उचित है ।

बौद्ध और जैन धर्मों के कारण वैदिक कर्मकांड और वर्माश्रम धर्म को बड़ा धक्का पहुँचा । शक, यवन, पार्थिव, हूण, बरबर, आभीर आदि जातियों के इस देश में आकर बस जाने से भी प्राचीन धर्म और उसकी मान्याताओं का स्वरूप धीरे-धीरे बदलने लगा ।

अवैदिक मतों से संघर्ष

पहले वैदिक और अवैदिक सम्प्रदायों के बीच में झगड़ा होता था । अवैदिक संप्रदायों में भी कुछ वेद वाह्य थे, तो कुछ वेदनिंदक । आस्तिक और नास्तिक भेद को लेकर भी इन धार्मिक संप्रदायों के परस्पर विवाद हुआ करते थे । वैदिक धर्म का तो उस काल में बौद्ध, जैन और लोकायत मतों से ही विरोध था । ईसवी सातवीं सदी में कुमारिल भट्ट ने नास्तिक बतलाने वाले मीमांसा दर्शन को आस्तिक बनाने का प्रयत्न किया । उन्होंने अपने वार्तिक के आरंभ में यों लिखकर यह बात स्पष्ट की कि "प्रायेणैवहि मीमांसा लोके लोकायती कृता । तामास्तिकपथे कर्तुमयं यत्नः कुतो मया । जैनों से

भी इनका बड़ा विरोध हुआ । जैन ग्रंथों में इनकी खूब निंदा की गयी है ।

''महावादी महान् घोरः श्रुतीनां चाभिमानवान्

जिनानामन्तकः साक्षात् गुरुद्वेष्टतिपापवान् ।

आंध्रोत्कलानां संयोगे पवित्रे जयमंगले

ग्रामेत्तिके महानद्या भट्टाचार्यः कुमारिलः ।

आंध्रजातिः तित्तिरिकः .... ॥'' (जिन विजय)

इन वाक्यों से यही सिद्ध होता है कि कुमारिल के कारण जैनों की बड़ी बुरी दशा हुई होगी । जैनों की तरह उन दिनों में बौद्ध से भी विवाद हुआ करते थे । उत्तर में तब बौद्धें का प्रबल प्रचार था । लेकिन दक्षिण में उस समय शैव धर्म का अधिक प्रचार हो रहा था ।

श्रीशंकराचार्य ने मीमांसक मण्डनमिश्र पर विजय पाकर अपने अद्वैत सिद्धांत की महत्ता प्रतिष्ठित की । आचार्य शंकर ने उस समय के सभी अवैदिक धर्मों और नास्तिक दर्शनों को शास्त्रवाद में जीतकर अद्वैत वेदांत की उत्कृष्टता प्रमाणित करके, उसके प्रचार के लिये देश भर में घूमकर देश के चारों ओर चार मठ (पुरी, शृंगेरी, द्वारका और बदरीनाथ) स्थापित किय॥ उनके प्रयत्न से कितने ही अवैदिक एवं नास्तिक संप्रदायों का प्रभाव घट गया।

दक्षिण में उन दिनों शैव 'नायनमारों' तथा वैष्णव 'आलवरों' के भक्ति मत प्रचार में थे । शंकर ने इनके जंगम और पांचरात्र तंत्रो को भी वेद बाह्य ठहराया है । वैसे तो ये लोग भक्ति में वर्ण भेद बातों को नहीं मानते, लेकिन जैनों से इन दोनों सम्प्रदायों का विरोध था, क्योंकि वह नास्तिक धर्म है । शिव पारक्य और विष्णु पारक्य को लेकर ये एक दूसरे से भी लड़ पड़ते थे । इन्हीं झगड़ों के परिणाम में ही, दक्षिण के कितने ही जैनमंदिर शिवालयों में बदल दिये गये तो कई शिवालयों को विष्णु मंदिर का रूप दिया गया । अब इन सभी

को सम्मिलित होकर समष्टि रूप से इस्लाम का सामना करना पड़ा । कितने ही विरोधी धर्मों को अब वेद सम्मत कहलाकर आत्मरक्षा करने की नौबत आयी । जो एसा न कर सके उनको इस्लाम धर्म को स्वीकार करना पड़ा । लेकिन इस्लाम में शरण लेने पर भी इनकी स्थिति नहीं उभर पायी । पूर्ववासना अब भी बनी रही । किन्तु तत्काल में एक बला टल गयी ।

भक्ति-मतों का प्रचार -

शंकर के बाद दक्षिण में कितने ही नये दार्शनिक संप्रदाय उठे । सबसे पहले श्रीरामानुज का विशिष्टद्वैत संप्रदाय शंकर के मायावाद तथा निर्गुण ब्रह्म का खंडन करके सगुण ब्रह्म एवं पांचरात्र उपसना पद्धति का प्रचार करने में कटिबद्ध हुआ । दक्षिण के आलवार भक्तों के तमिल प्रबंधम् के गीतों का अब वेदमन्त्रों के साथ वैष्णवालयों में अर्चा-आराधना के विभिन्न अवसरों पर विनियोग किया गया । शैव नायनमार भक्तों के तेवार गीतों का भी इसी तरह शिवालयों में उपयोग होने लगा । रामानुज के बाद मध्वाचार्य ने अपने द्वैतवाद के प्रचार में हरि को ही सगुण रूप परब्रह्म सिद्ध करके भक्ति को उसकी प्राप्ति का एक मात्र साधन बताया । इनके बाद निंबार्क आचार्य ने वृंदावन जाकर राधा-कृष्ण की भक्ति का संदेश दिया । विष्णु स्वामी और लीली शुक ने गोपाल कृष्ण की लीला माधुरी की उपासना को अग्रसर किया । वल्लभाचार्य ने विजयनगर दरबार में शास्त्रार्थ करके जीत पाकर पुष्टिमार्ग का प्रचार शुरू किया । ये सभी आचार्य संस्कृत के बड़े विद्वान थे । शास्त्रवाद में पटु थे । भाष्य रचना में पंडित थे । मायावाद के विरोधी और सगुण ब्रह्म के पक्षपाती थे । अत: इन लोगों के मत शीघ्र ही समाज के उन्नत वर्गों में स्वीकृत हो गये । किन्तु सिद्धों, नाथ पंथियों, जंगमो जैसे अन्य संप्रदायो की पहुँच समाज के निम्न वर्गो तक ही सीमित रह गयी।

सन्तशिरोमणि अन्नमाचार्य

अन्नमाचार्य को पद-कवितापितामह, संकीर्तनाचार्य, हरिकीर्तनाचार्य आदि कीर्ति नाम प्राप्त हुये । तो वह उनके हजारों की संख्या में रचे अध्यात्म व श्रृंगार संकीर्तनों के कारण से ही वैसा हुआ । 'अन्नमाचार्य चरित्र' में चिन्नना ने लिखा है कि उन्होंने योग, वैराग्य और श्रृंगार के बत्तीस हजार संकिर्तन (पद) रचे थे।[२] लेकिन दुर्भाग्य से इन पदों में से बहुत सा भाग अब खो गया है । तिरुपति देवस्थान के अधीन ताम्रपत्रों में करीब २५ हजार पद मिलते हैं । श्री रंगम् अहोवशम् जैसे अन्य क्षेत्रों में भी अन्नमाचार्य के पदों की व्याप्ति मंगलगिरी, सिंहाचल परंपरा और पुरालेख कहते हैं कि पदों की व्याप्ति मंगलगिरी सिंहाचल जैसे सूदुर क्षेत्रों तक हुई थी ।

अन्नमाचार्य और सूरदास -

उम्र में बड़ा अंतर होने पर भी अन्नमाचार्य और सूरदास समकालीन थे। अन्नमाचार्य का समय सन् १४०८-१५०३ था तो सूरदास का सन् १४७८-१५८३ था । अन्नमाचार्य के वैकुंठवास के समय तक सूरदास पच्चीस साल के थे और उनके बाद अस्सी साल तक जीवित रहे । ये दोनों पूर्णायु पुरुष संयोग से वैशाख मास के शुक्ल पक्ष में ही पैदा हुये । अन्नमाचार्य को भगवान के खड्ग नंदक का अंश माना गया तो सूरदास को उद्भव का अवतार बताया गया । इस तरह ये दोनों भक्त - कवि कारण जन्मा दीखते हैं ।

अन्नमाचार्य और सूरदास दोनों बचपन से ही संसार से विरक्त और भगवद् भजन में अनुरक्त थे । अन्नमाचार्य आठ वर्ष की उम्र में घर-बार छोड़कर तिरुपति की यात्रा गये तो सूरदास छः वर्ष की उम्र में ही घर-बार छोड़कर अपने गाँव से थोड़ी दूर पर किसी एक तालाब के किनारे जा बस गये। संकिर्तन रचने और गाने की कला में ये दोनों ही बचपन से ही पटु कहलाये ।

अन्नमाचार्य विवाहित थे । उनके चार संताने भी हुई । घर-बार परिवार जमीन-जायदाद से वे संपन्न और सुखी थे । सूरदास जन्माँध थे । उनका विवाह तो शायद नहीं हुआ । उनके कई नौकर चाकर व शिष्य तो अवश्य हुए थे, लेकिन अपने परिवार से वे बचपन में ही अलग हा गये । कुटी भर गयी तो सूरदास उसे छोड़कर मथुरा के विश्राम घाट पर चले गये और वहाँ भी भीड़ हुई तो गौ घाट पर जा बस गये । विवाहित होकर जबकि घर-गृहस्थी रखकर भी अन्नमाचार्य विरक्त की तरह पुण्य क्षेत्रों में घूमते रहे और आचार्य पुरुषों की सेवा संगति में दिन काटते रहे ।

जन्म से ये दोनों भक्ति कवि स्मार्त थे, लेकिन बाद में दोनों की रुचि वैष्णव धर्म एवं सगुण आराधना में हो गयी । अन्नमाचार्य ने रामानुज के विशिष्टाद्वैत संप्रदाय में दीक्षा ली तो सूरदास वल्लभाचार्य के शुद्धाद्वैत संप्रदाय में दीक्षित हुये । अन्नमाचार्य ने अहोबल मठ के स्थापनाचार्य शठ गोप यति के यहाँ वेदांत का अध्ययन करके गुरुमंत्र का उपदेश लिया तो सूरदास ने वल्लभाचार्य के श्रीमुख से ही संप्रदाय की बातों की शीक्षा पाकर पुरुषोत्तम सहस्त्रनाम का उपदेश पाया । दोनों भक्त कवि अपने गुरु को भगवान मानते थे । मनसा वाचा कर्मण भगवत् सेवा में अपने को अर्पण किये रहते थे । अन्नमाचार्य ने अपने ईष्ट देव श्रीवेंकटेश्वर जी के यशोवर्णन में ही अपने जन्म को चरितार्थ माना तो सूरदास ने श्रीनाथ जी की संकीर्तन सेवा में अपने जन्म को कृतार्थ कर लिया । गुरु की आज्ञा से सूरदास श्रीनाथ जी के मंदिर में किर्तनियाँ बन गये । अन्नमाचार्य के पुत्र-पौत्र भी किर्तन सेवा में अपने को नियुक्त मानते थे । आज भी श्री वेंकटेश्वर के मंदिर में अन्नमाचार्य के वंश वाले लोग किर्तन सेवा में भाग लेते आ रहे हैं । सूरदास का कोई संतान नहीं हुई, लेकिन पुष्टिमार्ग के भक्तों के द्वारा सूर के कई पद अब भी कीर्तन सेवा के काम में लाये जा रहे हैं ।

अन्नमाचार्य और सूरदास दोनों ही अपनी वाणी का सदुपयोग स्वेष्टगुणानुकीर्त्तन में ही करते रहे । कभी प्राकृतजनगुणानुवाद में प्रवृत्त नहीं हुए । सालुवनरसिंहराय की स्तुति अन्नमाचार्य ने नहीं किया तो सूरदास ने भी अकबर का गुणगान नहीं किया । अन्नमाचार्य ने स्वल्प राजसम्मान अवश्य पाया तो सूरदास ने राजचर्चा की सर्वथा उपेक्षा की । अन्नमाचार्य की रचना में सूर की अपेक्षा तत्कालीन परिस्थितियों का चित्रण अधिक हो पाया है । सूर सात्विक थे । उनकी संसारिक बातों या भगवद् विषय से संबन्ध रखने वालों से इतर चिंताओं से एकदम विरक्ति सी हो गयी, धार्मिक चर्चाओं या अन्य मत खंडन मंडनों में भी उनकी रुचि ज्यादा नहीं लगती थी । पर अन्नमाचार्य गृहस्थ थे । आचार्य पुरुष थे और स्वतन्त्र प्रिय थे । अत: उनको भी शत्रुओं को मुहतोड़ जबाव देना पड़ता था । कभी इनको अद्वैतवादी लोगों का उपहास अथवा उनसे शास्त्रार्थ करना पड़ता था । विरागी होकर भी गृहस्थ रहने से उनको कभी राजा से तो कभी प्रजा से संबंध बनाये रखना पड़ता था। फलस्वरूप उनको कभी-कभी उद्विग्न भी होना पड़ता था ।

अन्नमाचार्य और सूरदास दोनों अपने समय के साहित्यिकों व भक्तों के आदर के पात्र बने थे । अन्नमाचार्य की पुरंदर दास जैसे हरिदासों व यांगटि लक्ष्मरया जैसे शिवशरणों से भेंट हुयी । सूरदास की प्रसिद्ध राम भक्ति कवि तुलसीदास से भेट हुयी । अन्नमाचार्य और सूरदास दोनों ने पदों के अलावा अन्य रचनायों की है । अन्नमाचार्य ने संकीर्तन लक्षण नामक एक लक्षण ग्रन्थ भी रचा था ।

अन्नमाचार्य और सूरदास दोनों महात्मा अपने में कुछ अलौकिक शक्तियाँ रखते थे । अन्नमाचार्य शापानुग्रह दक्ष थे । सूरदास प्रज्ञाचक्षु थे । अन्नमाचार्य को पद कविता-पितामह, हरिकीर्तनाचार्य, संकीर्तनाचार्य जैसे कई विरुदनाम हुए तो सूर को साहित्य गगन में सूर का पद ही दिया गया है । आचार्य जी

प्रभु ने सूर को सूर सागर कहा तो गोसाई ने उनको पुष्टिमार्ग का जहाज माना।

अन्नमाचार्य संपन्न थे, अत: उन्होंने श्री वेंकटेश्वर मंदिर के रागभोगों की वृद्धी में आर्थिक सहायता पहुँचाई और स्वासी के कल्याणोत्सव की एक शाश्र्वत परिपाटी चलाई । आज भी श्रीवेंकटेश्वर जी के कल्याणोत्सव में कन्या दाता रहने का सौभाग्य अन्नमाचार्य के वंशवालो को नही मिल रहा है। कीर्तन पुष्पों से अपने स्वामी की पूजा करके संतुष्ट एवं सफल जन्म होने का सौभाग्य अन्नमाचार्य और सूरदास दोनों को समान रूप से मिला था । अन्नमाचार्य और उनके वंशवाले 'रामानुज मत प्रतिष्ठापन आचार्य' कहलाये और अब भी उनकी शिष्य परंपरा चलती है ।

श्रुति एवं स्मृति सिद्ध सन्त परम्परा की पहचान यही है कि वह अनादि सिद्ध वर्णाश्रमाचार संस्कृति में अनन्य निष्ठा रखती है । भक्ति मार्ग की वह परम्परा जो वर्णाश्रमाचार को त्यागकर भगवद्भक्ति का प्रचार करती है वह जितने अंशो में श्रुतिस्मृति के अनुकूल है उतना ही ग्राह्य है । सन्त शिरोमणि गोस्वामी तुलसीदास की तरह सन्तशिरोमणि अन्नमाचार्य एवं सन्तसूरदास भी वैदिकधर्म के ही पोषक हैं यह उनकी रचनाओं से सिद्ध है । आद्य शंकराचार्य मायावादी नहीं है । निर्विशेषाद्वैतवाद, विशिष्टाद्वैतवाद, शुद्धाद्वैतवाद, अचिन्त्यभेदा-भेदवाद एवं द्वैतवाद सब वेदमूलक हैं तथा सभी का पर्यवसान ब्रह्मवाद में ही है । अत: सभी वैदिक एवं आदरणीय है।

***

నివేదిక

ఆచార్య మసన చెన్నప్ప
తెలుగుశాఖ, ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయం
హైదరాబాద్.

అన్నమాచార్యుల 600 సంవత్సరాల జయంతి ఉత్సవాల సందర్భంగా ఆచార్య కె. కుసుమారెడ్డి, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, తెలుగుశాఖ ఆగస్టు 3,4 తేదీలలో ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ పర్యాటక, సాంస్కృతిక శాఖల సౌజన్యంతో, అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు – తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారి సంపూర్ణ సహకారంతో **"శ్రీమాన్ తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు – భారతీయ భాషా వాగ్గేయకారులు – తులనాత్మక అధ్యయనం"** పై ప్రొఫెసర్ జి. రామిరెడ్డి, సెంటర్ ఫర్ డిస్టెంట్ ఎడ్యుకేషన్ ప్లాటినం జూబ్లి హాల్ వేదికగా **"జాతీయ సదస్సు"** ను ఘనంగా నిర్వహించారు.

సదస్సు ప్రారంభ సభకు కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు గ్రహీత, పొట్టిశ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం పూర్వ వైస్-ఛాన్సలర్ ఆచార్య ఎన్. గోపిగారు అధ్యక్షత వహించినారు. భారతీయ వాగ్గేయకారులతో అన్నమయ్యను పోల్చి చెప్పడం వల్ల ఇది నిజంగా జాతీయ సదస్సు అయిందని చెబుతూ – *"రాయలసీమలో రత్నాలుండేవని అంటారు గాని అక్కడి ప్రజా కవులే అనర్ఘ రత్నాల"* ని అభివర్ణించినారు.

సదస్సును ప్రారంభించిన తి.తి.దే కార్యనిర్వహణాధికారి, శ్రీ కె.వి. రమణాచారి, ఐ.ఏ.ఎస్., గారు ప్రసంగిస్తూ అన్నమయ్య తన 32వేల సంకీర్తనలను వేంకటేశ్వర స్వామికి నైవేద్యం చేశారని, అన్నమయ్యకు స్వరం మీద, శబ్దం మీద ఉన్న పట్టు సాటిలేనిదని, అన్నమయ్య భక్తిద్వారా కులమత రహిత సమాజాన్ని కోరుకున్న ప్రజాకవి అని, స్వామి వారికి సంబంధించిన ఏ రచనైనా తి.తి.దే. దృష్టికి తెస్తే దేవస్థానం దాన్ని తప్పక

ప్రచురిస్తుందని, రచయితలను సత్కరిస్తుందని తెలియజేశారు. తాను తెలుగుశాఖ ప్రభావంచేత రసాయన శాస్త్రం నుంచి రస శాస్త్రంలోకి మారానని చమత్కరించారు.

'శ్వేత' అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు ఇన్‌ఛార్జి శ్రీ భూమన్ గారు స్వాగతోపన్యాసం చేస్తూ, ఈ సదస్సు శ్రద్ధాభక్తులున్న వారికోసమే గాని, ఆషామాషీగా ఏర్పాటుచేయబడింది కాదని అన్నారు. పరిశోధనా ఫలాలు ప్రజల కందజేయడమే సదస్సు లక్ష్యమని తెలియజేశారు.

సదస్సు డైరక్టర్ ఆచార్య కె.కుసుమారెడ్డిగారు సదస్సు లక్ష్యాలను సదస్సులకు తెలియజేశారు. తులనాత్మక అధ్యయనం పరిశోధనకు గీటురాయిలాంటిదని అన్నారు. ఇతర భాషలలో పండితులైన ఆచార్యులచే పరిశోధనా పత్రాలను రాయించి, ఈ సదస్సును ప్రత్యేకంగా రూపొందించినట్లు తెలిపారు.

విశిష్ట అతిథిగా పాల్గొన్న ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ వైస్‌ఛాన్సలర్ ప్రొఫెసర్ సులేమాన్ సిద్ధిఖీ గారు తమ సందేశాన్ని ఇస్తూ - "ఇవ్వాళ తెలుగులో మాట్లాడాలా ఇంతమంది తెలుగు ఆచార్యులున్నప్పుడు ఇంగ్లీషులోనే మాట్లాడతానంటూ సదస్సులను తెలుగు తల్లి ముద్దుబిడ్డలుగా అభివర్ణించారు. భక్తిని, ప్రేమను, సమైక్యతను ప్రబోధించిన మహాకవే అన్నమయ్య అని చెబుతూ - పేదలకు సహాయపడడమే నిజమైన మతమని వ్యాఖ్యానించారు. అన్నమయ్య తన రచనలలో పవిత్రతకు స్థానమిచ్చాడని, అతని సాహిత్యం, సాంఘిక, సాంస్కృతిక, భక్తి, ఆధ్యాత్మిక శక్తుల సంగమం అని అభివర్ణించారు. మానవ సంబంధాలను కాపాడే ఆచార్యుల రచనలే పఠనీయాలనీ, ప్రాచీన సాహిత్యం నుంచి నైతిక, ఆధ్యాత్మిక విలువలను గ్రహించాలని కోరారు.

తెలుగుశాఖ అధ్యక్షురాలు ఆచార్య పి. సుమతీ నరేంద్ర గారు మాట్లాడుతూ- 'అన్నమాచార్యులు ఒక్క తెలుగుకే కాక దక్షిణభారత దేశపు భాషలన్నింటికీ ప్రథమ వాగ్గేయ కారుడని' అన్నారు.

ఈ సదస్సులో ఆర్ట్స్ కాలేజి ప్రిన్సిపాల్ ప్రొఫెసర్ పి.ఎల్. విశ్వేశ్వరరావుగారు కూడా పాల్గొన్నారు. డా.॥ సి.హెచ్. యాదయ్యగారు సమావేశకర్తగా వ్యవహరించారు.

ఆరు సమావేశాలుగా విభజించబడిన ఈ సదస్సులోని మొదటి సమావేశానికి ఆచార్య రుక్నుద్దీన్ గారు అధ్యక్షత వహించారు. మతం, ధర్మం మనిషి మనిషిని కలపటానికే ఉన్నాయని, భక్తి సాహిత్యం ఎక్కువగా గేయంలోనే వచ్చిందని అన్నారు.

శ్రీవేంకటేశ్వరా రికార్డింగ్ ప్రాజెక్టు (తి.తి.దే) ప్రత్యేక అధికారి శ్రీకామిశెట్టి శ్రీనివాసులు శెట్టిగారు 'అన్నమయ్య – పోతన' అనే అంశంపై ప్రసంగించారు. అన్నమయ్య కీర్తనలన్నింటినీ కలిపితే వాల్మీకీ రామాయణం కంటే మించి పోవడం జరుగుతుందన్నారు. పోతన పద్యాలకు పూరకులున్నారు. కాని అన్నమయ్య కీర్తనలకు అలాంటివారు లేరన్నారు. ఇద్దరూ తమ రచనల్ని నరాంకితం కాక నారాయణాంకితం చేశారని, ఇద్దరూ సమకాలికులని పేర్కొంటూ పోతన పదాలు పద్యాలయ్యాయని, అన్నమయ్యవి పద్యాలు కాబోయి పదాలయ్యాయని కనుక ఇద్దరూ అంతర్గతంగా వాగ్గేయ కారులేనని వ్యాఖ్యానించారు.

ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం తెలుగుశాఖ అధ్యక్షులు ఆచార్య ఎలవర్తి విశ్వనాథరెడ్డి గారు "అన్నమయ్య- త్యాగయ్య" అనే అంశంపై పత్ర సమర్పణచేస్తూ – ఇద్దరూ సంగీత సాహిత్యాలను, భక్తి వేదాంతాలను సమానంగా తమ రచనలలో పండింపజేశారని, ఇద్దరూ కారణజన్ములని, దివ్యక్షేత్ర గాములని, ఇద్దరిదీ పండిత వంశమని తులనాత్మక అభిభాషణ చేశారు.

డా.॥ మనస చెన్నప్పగారు "అన్నమయ్య – పోతులూరి వీరబ్రహ్మం" అనే అంశం మీద పత్ర సమర్పణ చేస్తూ – అన్నమయ్య కులతత్త్వానికి తావులేని వైష్ణవాన్ని ప్రబోధిస్తే వీరబ్రహ్మం కులమత తత్త్వాలకు అతీతంగా ఉపనిషన్మార్గంలో నడిచాడని, ప్రజల కోసం అన్నమయ్య వెంకటేశు మంత్రాన్ని సృష్టిస్తే, వీరబ్రహ్మం ద్వాదశాక్షరీ మంత్రాన్ని సృష్టించాడని, ఇద్దరూ తాముగా జన్మించిన కాలాలలో ఓంకార నాదాన్నే కాక, సామాజిక సమరసతానినాదాన్ని కూడా వినిపించారని అన్నారు.

హిందీ మహావిద్యాలయ ఉపన్యాసకులు డా.॥ సుమన్ లతగారు – 'అన్నమయ్య- అష్టఛాప్ " అనే అంశం మీద పత్ర సమర్పణచేస్తూ అన్నమయ్య ప్రతికీర్తనా ఒక ఉత్సవమేనని, మనం రాగిరేకుల మీది కీర్తనలను చదివి రాగాలను జీర్ణించుకొన్నాం. అయితే రాగి రేకుల్ని కూడా కరిగించుకున్నామని చమత్కరించారు. జానపదుల వల్లనే అన్నమయ్య – సూర్‌దాస్ వంటి వాగ్గేయకారుల పదవాఙ్మయం బ్రతికిందని అన్నారు.

సమావేశ కర్తగా వ్యవహరించిన డా.॥ వెల్దండ నిత్యానందరావుగారు విజ్ఞాన, ఆనందమయ కోశాల్లో నిమగ్నులైన సభాసదులకు అన్నమయ్య కోశాన్ని జ్ఞాపకం చేయడంతో ఆ సమావేశం ముగిసింది.

రెండవ సమావేశానికి ఆచార్య ననుమాస స్వామిగారు అధ్యక్షత వహించి, పదాలను ప్రజల దగ్గరికి తీసుకొని వెళ్లేవారు ప్రజల భాషను స్వీకరించారని, ప్రాంతాలు వేరైనా పదాల పరమార్థం ఒకటేనన్నారు. ఆచార్య – పి. మాణిక్యాంబ (హిందీశాఖ) గారు "అన్నమయ్య – సూరదాసు" ల పై పత్ర సమర్పణ చేస్తూ బయోడేటా ముందు తయారుచేసి, ఆ తరువాత కవిత్వం రాసే వాళ్లున్న ఈ కాలం వారికి సూరదాస్ సాహిత్యాన్ని సూర సాగర్ అంటే ఆశ్చర్యం కలుగుతుందని అన్నారు. అన్నమయ్య – సూరదాస్‌ల పదసాహిత్యాలు రెండు సాగరాల వంటివని వ్యాఖ్యానించారు. మధురభక్తి, వాత్సల్య భక్తి, సఖ్యభక్తి ఈ మూడూ ఇద్దరిలో సమానంగా ఉన్నాయన్నారు.

కన్నడ విభాగానికి చెందిన ఆచార్య కె.జి.నారాయణ ప్రసాద్‌గారు 'అన్నమయ్య-కనకదాసు' లపై పత్ర సమర్పణ చేస్తూ – ఇద్దరూ సామాజిక అసమానతలను ఖండించారని, ఒకరిది (అన్నమయ్యది) కాలానికి అవసరమైతే, మరొకరిది (కనకదాసుది) జీవితానికి అనివార్యమైందని అన్నారు.

'అన్నమయ్య-రామదాసు' అనే అంశంమీద పత్ర సమర్పణచేస్తూ డాక్టర్ బూర్గుల కేశవులు గారు అన్నమయ్య హిందూ రాజుల బందీలో ఉంటే, రామదాసు తుర్కరాజుల బందీలో ఉన్నాడని, వాగ్గేయకారుల జీవితాల్లోని చేదు అనుభవాలను వివరించారు. ఈ రెండవ సదస్సుకు డా. గోనానాయక్ గారు సమావేశ కర్తగా వ్యవహరించారు.

3వ సమావేశానికి అధ్యక్షత వహించిన ఆచార్య ఎస్వీ. సత్యనారాయణగారు వాగ్గేయకారుల లక్ష్యం ప్రజలను చైతన్య పరచడమేనని, అందుకే వారు ప్రజల భాషను వాడారని అన్నారు. ఆచార్య గిరి ప్రసాద్ (మధురై కామరాజ్ విశ్వవిద్యాలయం) గారు 'అన్నమయ్య-ఆళ్వారులు' అనే అంశం మీద పత్ర సమర్పణ చేస్తూ- పన్నిద్దరు ఆళ్వారులు తమ పాశురాల్లో శ్రీమన్నారాయణున్నే ప్రస్తుతించారని, వాగ్గేయకారులందరూ గొప్ప సంస్కర్తలనీ, అన్నమయ్య పాటలు పాశురాలవంటివని అన్నారు.

డా.॥ ఎం.బాగయ్య గారు "అన్నమయ్య – రాకమచర్ల వేంకటదాసు" లను పోలుస్తూ – ఇద్దరూ నర్మగర్భంగా తాత్వికతను ప్రబోధించారని, తెలంగాణా పల్లె పట్టులలో రాకమచర్ల సంకీర్తనలు ఇప్పటికీ మారుమ్రోగుతుంటాయని అన్నారు.

ఆచార్య జయలక్ష్మి (ఆంగ్లశాఖ) గారు " అన్నమయ్య- త్యాగయ్య" లను తులనాత్మక పరిశీలన చేస్తూ భక్తితో పాటు శృంగారం కూడా భక్తుణ్ణి భగవంతుని దగ్గరకు చేరుస్తుందని, శృంగారం నుంచి శాంత రసంలోకి వెళ్లితేగాని అన్నమయ్య హృదయం ఆవిష్కృతం కాదని వ్యాఖ్యానించారు.

డా.॥ పూర్ణచంద్రుగారు 'అన్నమయ్య – తూము నరసింహదాసు' అనే అంశం మీద పత్ర సమర్పణ చేస్తూ భజన సంప్రదాయ పద్ధతికి వాగ్గేయకారులు పునాదులు వేశారని, నరసింహదాసు అన్నమయ్యలాగా దృశ్య చిత్రణ చేయడంలో సమర్థుడని తెలిపారు.

ఈ మూడవ సదస్సుకు తెలుగుశాఖ అసోసియేట్ ప్రొఫెసర్ డా. సూర్యాధనంజయ్‌గారు సమావేశకర్తగా వ్యవహరించారు.

రెండవరోజు ఉదయం జరిగిన మొదటి సమావేశానికి ఆచార్య ఎం. అండమ్మ అధ్యక్షత వహించారు. ఈ సమావేశంలో 'అన్నమయ్య – తుకారాం' ల మీద పత్ర సమర్పణ గావించిన ఆచార్య శోభాదేశ్‌ముఖ్ గారు ప్రసంగిస్తూ అన్నమయ్య – తుకారాం లిద్దరూ భవ బంధరోగం నుంచి బయటపడటానికి హరిపాద జలాన్ని ఔషధంగా భావించారని, కుల వైషమ్యాలను గర్హించారని – ఇద్దరి కీర్తనలవల్ల, వేంకటేశ్వరునికెంత పేరో, విఠలునికంత పేరు కలిగాయని పేర్కొన్నారు. 'అన్నమయ్య – పురందరదాసు' అనే అంశం మీద పత్ర సమర్పణ చేస్తూ ఆచార్య వి. కమలమ్మ (కన్నడశాఖ) గారు ఇద్దరి భాష సరళమైనదని, తమ కీర్తనలను ఇద్దరూ దైవాంకితం చేశారని వారు తాము ఆరాధించే దేవతల ప్రతిరూపాలని అభివర్ణించారు. ఆచార్య గీతా సురేశ్ కాటే (మరాఠీశాఖ) గారు 'అన్నమయ్య – నామదేవుడు' అనే అంశం మీద మాట్లాడుతూ – ఈ ఇద్దరూ జపతపాల కంటే నామస్మరణకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యం ఇచ్చారని, నామదేవుని దృష్టిలో నామమే ప్రబంధమని, ప్రత్యేకించి వారకరీ భక్తి సంప్రదాయమని, ఇద్దరిదీ మధురభక్తి అని విశ్లేషించారు. డా.॥ ఎం. విజయశ్రీ (సంస్కృతశాఖ) అన్నమయ్య సంస్కృత మార్గాన్ని గూర్చి మాట్లాడుతూ – అన్నమయ్య భాషలో కంటే అతని భావుకతలోనే అంతా ఉందని తెలిపారు. అన్నమయ్య అతి శృంగార లోలుడైనప్పటికీ వేంకటేశుని మీద భక్తి సంకీర్తనలు రాశాడని, అతని కీర్తనలు ప్రాచీన శాస్త్రాల మూసలోంచి వచ్చినవే అని, అభిప్రాయపడ్డారు. ఆచార్య శీలా మిశ్ర (హిందీశాఖ) గారు 'అన్నమయ్య – శ్రీచైతన్య' లను తులనాత్మక పరిశీలన చేస్తూ ఆర్యులది జ్ఞాన మార్గమైతే, ద్రావిడలది భక్తి మార్గమని,

అన్నమయ్య శ్రీ చైతన్యులిద్దరూ సమకాలికులని, ఇద్దరూ సహజ కవులని, ఇద్దరిదీ మధుర భక్తేనని తేల్చిచెప్పారు.

ఈ సమావేశంలో అందరూ మహిళలే పాల్గొనడం ఒక విశేషం. అధ్యక్షురాలి ప్రసంగం మీద చర్చ జరగడం మరో విశేషం.

ఆహూతులు తేనీరు సేవించిన అనంతరం రెండవ సమావేశం ఆరంభమైనది. ఈ సమావేశానికి ఎస్.కె. యూనివర్సిటీ ప్రొఫెసర్ రాచపాళెం చంద్రశేఖర రెడ్డి గారు అధ్యక్షత వహించారు. ఏ రచయితకైనా ఒక చారిత్రక పరిమితి ఉంటుందని, అందరి రచనల మీద మూల్యాంకనమే కాదు, పునర్మూల్యాంకనంగా సాగాలని, కుల, స్త్రీ, ఆర్థిక, రాజకీయ సమస్యలకు అన్నమయ్య మనకేమి చెప్పాడో తెలుసుకోవాలని, అన్నమయ్య నుంచి మనమే సాంస్కృతిక సమౌన్నత్యాన్ని స్వీకరించాలో సాహితీ వేత్త లాలోచించాలని, సమకాలీన జీవితాన్ని రాయల సీమలో అన్నమయ్య, తెలంగాణాలో పోతన్న తమ రచనల్లో ప్రతిబింబించారని అన్నారు. సమావేశంలో "అన్నమయ్య – సారంగపాణి" అనే అంశం మీద పత్ర సమర్పణ చేస్తూ – ఆచార్య పి. కుసుమ కుమారి గారు, తులనాత్మక సాహిత్యం విశ్వకుటుంబం లాంటిదని, మనిషి విశ్వకుటుంబీకుడు కావడానికి తులనాత్మక అధ్యయనం తోడ్పడుతుందని, దుఃఖం నుంచి బయటపడటానికి భక్తి ఉద్యమం సహాయకారిగా నిల్చిందని, ఈనాడు మనకు దళిత స్త్రీవాదులున్నట్లే ఆనాడు భక్తి ప్రజల్ని చైతన్యవంతుల్ని చేసిందని వెల్లడించారు. స్త్రీ స్వేచ్ఛను, స్త్రీ ప్రాతినిధ్యాన్ని కోరిన అంశాలు అన్నమయ్యలో ఉన్నాయని, అన్నమయ్య – సారంగపాణి ఇద్దరిలోనూ భక్తి వైరాగ్యాలు సమానంగా ఉన్నాయని, ఇద్దరి భాషల్లో కన్నడ, ఉర్దూ పదాలున్నాయని, చెంచెతలను గొల్లలను ఇద్దరూ పేర్కొన్నారని, తెలియజేశారు. 'అన్నమయ్య – తరిగొండవెంగమాంబ' అనే అంశం మీద ఆచార్య కె.జె. కృష్ణమూర్తి (తి.తి.దే- తరిగొండ వెంగమాంబ వాఙ్మయ (ప్రాజెక్టు) గారు పత్ర సమర్పణ చేస్తూ – ఇద్దరిదీ కడప మండలమనీ, నందకాశంజుడైన అన్నమయ్య జీవితానికి లోహంతో సంబంధముందని, అందుకే అతడు జైలులో శృంఖలాబద్ధుడయ్యాడని వ్యాఖ్యానించాడు. అన్నమయ్య భజన సంప్రదాయ పద్ధతుల్ని వెంగమాంబ అనుసరించిందని అన్నారు.

ఈ సదస్సుకు డా॥ కమలాకరశర్మ గారు సమావేశకర్తగా వ్యవహరించారు. 3వ సమావేశం మధ్యాహ్నం భోజనానంతరం ఆరంభమైనది. ప్రముఖ విమర్శకులు డా. ద్వా.నా

శాస్త్రిగారు అధ్యక్షతవహించారు. పొట్టిశ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం, ప్రొఫెసర్ టి. జయమనోహర్ గారు 'అన్నమయ్య - పురుషోత్తమ చౌదరి' అనే అంశం మీద తులనాత్మక పరిశోధన పత్రం సమర్పిస్తూ పురుషోత్తమ చౌదరి ప్రథమ క్రైస్తవ పదకర్త అని అన్నారు. అందరికీ దేవుడొక్కడే అయినట్లు సంగీతం కూడా ఒక్కటేనని ఇద్దరి రచనలు తెలియజేస్తున్నాయని వివరించారు.

'అన్నమయ్య- జయదేవుడు' అనే అంశం మీద తి.తి.దేవస్థానానికి చెందిన డా॥ ఎ. విభీషణశర్మగారు పత్ర సమర్పణ చేశారు. భగవద్భావనంలో శబ్ద రచన విశిష్టంగా ఉంటుందని, అన్నమయ్యలో మాత్రం త్రికాల శబ్ద దర్శనం ఉందని, అన్నమయ్య జయదేవుల సంకీర్తనలు శృంగార భక్తి స్రోతస్విసులని అభివర్ణించారు.

డా॥ జి. వి. శంకరరావు (శాంతా బయోటెక్) గారు తాళ్లపాక పదకవుల గురించి మాట్లాడుతూ - తాళ్లపాక పద కవిత్రయంలో పాటు మరో కవి ఉన్నట్లు వెల్లడించారు.

ఈ సదస్సుకు డా॥ వారిజారాణి సమావేశ కర్తగా వ్యవహరించారు. ఆరు సమావేశాలలో ఇరవై కంటే ఎక్కువగానే పరిశోధనా పత్రాలు సమర్పింపబడ్డాయి. వీటిని రూపొందింప చేయటంలో ఆచార్య కె. కుసుమారెడ్డి గారి కృషి అద్వితీయమైంది.

సదస్సు ప్రారంభోత్సవం ఎంత ఉత్సాహభరితంగా జరిగిందో, అంతే ఉత్సాహంతో సాయంత్రం నాల్గున్నర గంటలకు సమాపనోత్సవం జరిగింది. ఈ సభకు ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ రిజిస్ట్రార్ ఆచార్య ఎం. ముత్తారెడ్డి గారు అధ్యక్షత వహించారు. అన్నమయ్యతో అనుసంధించి ఇంకా ఎన్నో కార్యక్రమాలను తెలుగుశాఖ నిర్వహించాలని, సూచిస్తూ, అందుకు విశ్వవిద్యాలయం సహాయ సహకారాలు సంపూర్ణంగా ఉంటాయని అన్నారు. సదస్సు సంచాలకులు ఆచార్య కె. కుసుమారెడ్డి గారు సభకు స్వాగతం పలుకుతూ - వివిధ సంస్థలు ఈ సదస్సు నిర్వహణలో తోడ్పడినాయని తెలియజేశారు. ఒక మంచి పని చేయాలనుకొన్నప్పుడు భగవంతుడు తప్పక ఉత్సాహాన్ని కలిగిస్తాడని అన్నారు. డా॥ మనస చెన్నప్పగారు రెండు రోజుల సదస్సు నివేదికను వేదికకు సమర్పించారు. ముఖ్యఅతిథిగా పాల్గొన్న ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక శాఖ సంచాలకులు డా॥ రాళ్లబండి కవితా ప్రసాద్‌గారు తెలుగుశాఖ దార్శనిక శక్తికి ఈ సదస్సు నిదర్శనమని కొనియాడారు. స్వామి సన్నిధిలో ఉంటే ఎలాంటి వారికైనా భక్త్యావేశం పొంగులు వారుతుందని తెలుపుతూ - ఆశువుగా అన్నమయ్య సంకీర్తనల గూర్చి ఒక సీస పద్యం వినిపించారు.

పాల సంద్రముపైన పవ్వళించిన స్వామి

తాకివచ్చిన పాల తరగలివ్వి

క్షీర సాగర రాజు చిన్ని కూతురు నవ్వు

పులకరించిన పాల పుంతలివ్వి

కమలాసనుని రాణి కరవీణ వరనాద

గతుల వెన్నెల తరంగములె యివ్వి

పరమేష్ఠి వేదాల తిరు మంత్రజాలాలు

ప్రసరించు దివ్య భావములెయివ్వి

ఇన్ని కలబోయ అతడే అన్నమయ్య

అన్ని కలిపిన మిగులునే అన్నమయ్య

మిగిలినట్టి పదాలనే మొగిడి తగిలి

గరిమ శోధించుటన్నదే పరమపదము

ఇంకా వారు అన్నమయ్య మొదట భక్తుడై ఆ తర్వాత కవి అయ్యాడా? లేక మొదట కవియై ఆ తర్వాత భక్తుదయ్యాడా? ఆలోచించాలని తమ అభిప్రాయాన్ని వెల్లడించారు.

శ్వేతా అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు డైరెక్టర్ శ్రీ భూమన్ గారు మాట్లాడుతూ – ప్రేక్షకులు కూడా సదస్సులో చర్చింపబడే అంశానికి సంబంధించిన గ్రంథాలను చదివివస్తే బాగుంటుందని అన్నారు.

ఈ సమావేశంలో ఆర్ట్సు కాలేజీ వైస్ ప్రిన్సిపాల్ ఆచార్య ఉమారంగన్ గారు, తెలుగుశాఖ పాఠ్యప్రణాళికా సంఘం అధ్యక్షులు ఆచార్య టి.కిషన్‌రావుగారు పాల్గొని తమ ఆత్మీయతా పూర్వకమైన అభినందనలు తెలియజేశారు.

ఆచార్య ఎన్. ఆర్. వెంకటేశంగారు సమాపనోత్సవానికి విచ్చేసినవారందరికీ వందవ సమర్పణ గావించడంతో సదస్సు విజయవంతంగా ముగిసింది.

ఎం. చెన్నప్ప

Subhash Nanna

సమాపనోత్సవం

Andhra Pradesh

An Unending Discovery